

CUMHURİYETİN 100. YILI

İSTİKLALDEN İSTİKBALE
CUMHURİYET

ÖZEL SAYI

ISSN: 1307 - 5063
e-ISSN: 2667-4955

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

BEYKENT UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sertifika No:
46286

Beykent Üniversitesi Yayınları, No: 179

Cilt Volume: 17 **Sayı** Number: Özel Sayı **Yıl** Year: 2024 **Güz / Fall**

www.beykent.edu.tr

EDİTÖR YAZISI

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Birinci Dünya Savaşı sonrası işgal edilen Anadolu'da, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı büyük bir başarı ile sonuçlanmış, Türk Milleti bağımsızlığını tüm dünyaya duyurmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, ulus devletin kökleşmesi ve Türkiye'nin çağdaşlaşması için siyasal, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda kapsamlı bir reform hareketi başlatılmıştır.

29 Ekim 1923 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" sözleriyle Cumhuriyet ilan edilmiştir. Türk milletinin tarih yolculuğundaki varoluş mücadelesi taçlanmış, çağdaş Türk demokrasisi bu laik siyasal dönüşümün kazanımı olmuştur.

Ulusal egemenliğin, demokrasinin, ulus bilincinin, özgür aklın, birey olmanın, fırsat eşitliğinin, kadın haklarının, çağdaş hukukun, kültür-sanatın, akılcı ve bilimsel eğitimin, ekonomik kalkınmanın, uygar yaşamın ve barışın güvencesi Cumhuriyet, istiklâl mücadelemizi zafere ulaştıran birlik ve beraberlik ruhunun büyük eseri olmuştur.

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi özel sayısıyla Cumhuriyetin 100. yılı onuruna, İstanbul Beykent Üniversitesi, Doğu Üniversitesi ve Kavram Meslek Yüksekokulu ortak çalışması olan İstiklalden İstikbale Cumhuriyet Sempozyumu'nda sunulan, Cumhuriyetin 100. yılında değişimleri, beklentileri ve projeksiyonları ortaya koyan ve makaleye evrilen nitelikli yayınlardan derlenmiş bir seçki bulunmaktadır.

Özel sayımızda dokuz makale yer almaktadır. Bu makalelerin ilki, Elif ÇAKMAK tarafından hazırlanan *Arşiv Belgeleri Işığında Atatürk Dönemi (1920-1938) Türkiye-İsviçre İlişkileri* başlığı taşımaktadır. Yazar, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi doğrultusunda, yeni kurulan Türk devletinin İsviçre ile dış politikadaki ilişkilerini arşiv belgeleri doğrultusunda analiz etmiş ve bilimsel araştırmalarda elde edilen bilgileri literatüre kazandırmayı hedeflemiştir.

Fahri MADEN tarafından kaleme alınan *Millî Mücadele ve Cumhuriyet Yıllarında Aleviler-Bektaşiler ve Atatürk* başlıklı diğer çalışmada ise, Alevi-Bektaşilerin Milli Mücadele'de oynadıkları rol, mücadeleye verdikleri destek ve bu konuda yürüttükleri faaliyetler ele alan makalede, literatürde yer alan araştırma ve ana kaynaklar detaylı şekilde araştırılarak bilgiler değerlendirilmiştir.

Sena OKTEN ve Seher DENİZ ÖZTEKİN'e ait üçüncü makale, *Cumhuriyet ve Hemşireliğin Tarihsel Gelişimi* isimli derleme makalelerinde, tarihsel bir bakış açısı ile hemşireliğin savaşlarda, sonrasında ve cumhuriyetle birlikte hemşireliğin gelişiminin incelenmesi, hemşirelik eğitimi şekillendiren olayların ve Türkiye'de modern hemşireliğin öncülerinden olan Cumhuriyet Dönemi hemşirelerinin önemini ortaya konması ve tarihsel bir perspektifle sunulması amaçlanmıştır.

Sevgi İNECİ tarafından kaleme alınan *Cumhuriyetin 100. Yılında Tarımsal İnovasyonda Türkiye* başlıklı makale yer almaktadır. Makalede içinde bulunduğumuz yüzyılın tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından önceki yüzyıllara kıyasla çözülmesi güç sorunlarla karşı karşıya olduğu ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için geleneksel üretim yöntemlerinin artık yeterli olmadığı, bu nedenle tarımsal araştırmaların ve tarım teknolojilerinin ortaya koyduğu bilimsel bilginin kullanıldığı üretim süreçlerinin planlanması gerektiği vurgulanmıştır. İklim değişikliklerine karşı sürdürülebilir bir tarımsal üretim ve gıda arzı güvenliğini sağlayabilmek için Türkiye'nin kendi tarım teknolojisi yatırımları nasıl geliştirilebilir konusunda fırsatlar ve tehditler ortaya konulmuştur.

Nazire DOĞAN, *Cumhuriyet'in İlanı ve Hüseyin Rauf Orbay* başlığını taşımaktadır. Çalışmada, Türk tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin Rauf Orbay'ın Cumhuriyetin ilanını müteakip Cumhuriyet'in ilanına yönelik olarak İstanbul gazetelerine verdiği beyanat nedeniyle eleştirilmesi konu edilmiştir. Çalışma bulgularında, Rauf Bey'in Cumhuriyet karşıtı bir kimse olmadığı görülmüş ve Cumhuriyet karşıtı olduğu izlenimini yaratan beyanatındaki ifadeleri İstanbul basınında çıkan haberlerden etkilenerek söylediği belirtilmiştir.

Dergimizin altıncı makalesinde Handan AKTAŞ da *Savaş Hemşireliğinden Cerrahiye* olarak başlıklandığı makalesinde, önceki iki makaleye benzer şekilde, çalışma tarihsel süreç içerisinde savaşlarda görev yapan hemşirelerin uygulamaya koymuş oldukları hemşirelik hizmetlerini değerlendirmek ve cerrahi hemşireliğinin gelişiminde savaşların önemine dikkat çekmiştir. Çalışmada bilinen veri tabanları kullanılarak literatür taraması yapılmıştır.

Ulusal İktisadi Mücadelenin Simgesi Ve Aracı: Türk Kadınları (1930-1939) başlıklı çalışma ile Büşra YÜKSEL, basın, meclis tutanakları ve telif eserlerden yararlanarak, ekonomik kriz döneminde kadınların vazifelerini, kadınların tasarruf görevini ne kadar yerine getirdiklerini, ne gibi faaliyetlerde bulduklarını, ekonomik krizde kadını ön plana çıkaran sebepleri, kadın ve tasarruf ilişkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç paralelinde dönemin önemli isimleri tanık gösterilmiş, genelden özele inilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Özgül AYDEMİR ve Seher DENİZ ÖZTEKİN tarafından kaleme alınan sekinci makalede yazarlarımız yine savaş dönemlerinin önemli kahramanlarını, hemşireleri, konu etmektedir. Yazarlar *Cumhuriyet Dönemi Ve Cerrahi Hemşireliği* isimli eserde, modern anlamda cerrahi hemşireliğinin gelişiminde Cumhuriyet dönemindeki izlerin halen sürdüğü görüşünden yola çıkarak, ülkemizde cumhuriyet dönemindeki cerrahi hemşireliğinin önemi ve tarihsel gelişimine yer vermişlerdir.

Seniha AVCIL, *Geçmiş Deprem Tecrübelerine Dayanılarak Sunulması Gereken Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Organizasyonu Yaklaşımı* çalışmasında, geçmiş deprem tecrübelerine dayanılarak sunulması gereken sağlık hizmetlerinin yeniden organizasyonu yaklaşımının incelenmesini amaçlamış ve bu doğrultuda çalışmaya katılmaya gönüllü olan ve depremlerde görev alan sağlık sektörü çalışanları ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiş; araştırma sonucunda, kurumlar arası işbirliği ile etkili hizmet sunumunu sağlayacak organizasyon yapısının hazırlanmasının, deprem tatbikatlarının kurum ve kuruluşlarla birlikte yapılmasının önemli olduğunu belirlenmiştir.

Cumhuriyet temalı bu özel sayının ilişkili olduğu tüm araştırma ve çalışmalarda fayda sağlamasını umuyor, sempozyumun düzenlenmesinde ve bu yayınların ortaya çıkmasında emeği geçen herkese teşekkürü borç biliyoruz.

Prof. Dr. Yelda ÖZKOÇAK & Doç. Dr. Özge ULUĞ YURTTAŞ

Editörler

İstanbul, Eylül 2024

İMTİYAZ SAHİBİ / PRIVILEGED OWNER

Prof. Dr. Volkan ÖNGEL
(İstanbul Beykent Üniversitesi Adına)

ÖZEL SAYI EDITÖRLERİ / SPECIAL ISSUE EDITORS

Prof. Dr. Yelda ÖZKOÇAK Doğuş Üniversitesi
Doç. Dr. Özge ULUĞ YURTTAŞ İstanbul Beykent Üniversitesi

ÖZEL SAYI EDITÖR YARDIMCISI / SPECIAL ISSUE ASSOCIATE EDITOR

Arş. Gör. Yağmur GÜMÜŞBOĞA İstanbul Beykent Üniversitesi

ALAN EDITÖRLERİ / FIELD EDITORS

Türk Dili ve Edebiyatı Dr. Öğr. Üyesi Ayşen USLU
İşletme Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İlgün KAMANLI
İletişim Dr. Öğr. Üyesi İlker ÇETİN
Cumhuriyet Tarihi Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYA
Eğitim Bilimleri Öğr. Gör. Damla GÜZELDERE AYDIN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Akile Reşide Gürsoy Şatıroğlu İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Vahit Turhan İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Kaypmaz Nişantaşı Üniversitesi
Prof. Dr. Barış Çoban Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk Demirkıran İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz Parlak Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Emel İrtem Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Tütüncü Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Funda Gün Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Nihal Şanlier Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Alkan İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hamide Zafer Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide Karakoç Bakış Altınbaş Üniversitesi
Prof. Dr. Koray Tütüncü Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Ürer İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Ayışığı İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe Kars Fenerbahçe Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür Ünal Eriş 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Safiye Kırlar Aksu Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Prof. Dr. Semra Birgün Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil Çakır İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Visam Mansur İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Yaşar İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Emin Sır İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu
Doç. Dr. Hazal Papuçular Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut Aytekin İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Akyol İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Sanrı Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit Sarı İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Akile Reşide Gürsoy Şatıroğlu İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Vahit Turhan İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Kaypmaz Nişantaşı Üniversitesi
Prof. Dr. Barış Çoban Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk Demirkıran İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz Parlak Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Emel İrtem Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Tütüncü Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Funda Gün Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Nihal Şanlier Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Alkan İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hamide Zafer Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide Karakoç Bakış Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Koray Tütüncü	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Ürer	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Ayıışı	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe Kars	Fenerbahçe Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür Ünal Eriş	29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Safiye Kırlar Aksu	Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Prof. Dr. Semra Birgün	Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil Çakır	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Visam Mansur	İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Yaşar	İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Emin Sır	İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu
Doç. Dr. Hazal Papuçular	Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut Aytekin	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Akyol	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Sanrı	Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit Sarı	İstanbul Üniversitesi

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU/INTERNATIONAL BOARD OF ADVISORY

Prof. Dr. Ahmet AY	Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Akile Reşide GÜRSOY	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Vahit TURHAN	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Altan AYKUT	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK	Erzurum Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Besim Bülent BALI	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Çağrı BULUT	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz PARLAK	Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Edward J. ERICKSON	Marine Corps University, Quantico/Virginia
Prof. Dr. Emin AKÇAOĞLU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Emine FIRAT	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Faik ÇELİK	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Ferda YERDELEN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Güneş YILMAZ	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Prof. Dr. Günseli Mine GERNİ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Halim KAZAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Halit KESKİN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Harun BAL	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın KARATEPE	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız Yılmaz GÜZEY	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel BAYRAKTAR	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Toğrul İSMAYİL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun SOYDAL	Konya Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU	Gebze Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk EMSEN	Erzurum Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas SÖZEN	9 Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Jamaluddin HUSAIN	Purdue Univ (ABD)
Prof. Dr. Kamil USLU	Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Kerem DOKSAT	İstanbul Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Kerem KARABULUT	Erzurum Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mine AFACAN FINDIKLI	İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut HIZIROĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ADA	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Prof. Dr. Toğrul İSMAYİL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal DEĞER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Thomas GILLPATRICK	Portland State University
Prof. Dr. Turgut ÖZKAN	Doğuş Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmiye Ülkü PEKKAN	Tarsus Üniversitesi
Doç. Dr. Necmettin GÜL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Nihan BOZOK	İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Orkun BAYRAM	Antalya Bilim Üniversitesi
Doç. Dr. Üyesi Bilge GÜLER	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan TAŞKIRAN	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Füsün ÇELEBİ BOZ	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Igor Leonidovich ALEXEEV	Rusya Federasyonu Humatitar Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Recep REHİMLİ
Doç. Dr. Selda UCA
Doç. Dr. Serdar KUZU

Academy of Public Admnistratio (Azerbaijan)
Kocaeli Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV
Doç. Dr. Üyesi Murat BAŞARIR
Doç. Dr. Mehmet Şahin GÖK
Doç. Dr. Yakup AKKUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Rizwan Quaiser DANISH
Dr. Öğr. Üyesi Tuba BIYIKBEYİ
Dr. Öğr. Üyesi Tuğberk KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Sonnur AKTAY
Dr. Öğr. Üyesi Cunus GANIYEV
Dr. Öğr. Üyesi Krystyna KMIOTEK
Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA
Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Muneeb MEHTA
Dr. Öğr. Üyesi Micheal WEGENAR
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AQUDE

Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Gebze Teknik Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
University of the Punjab (Pakistan)
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Cyprus International University (North Cyprus)
Anadolu Üniversitesi
Manas Üniversitesi (Kırgızistan)
Warsaw University of Technology (Poland)
Manas Üniversitesi (Kırgızistan)
University of the Punjab (Pakistan)
Antalya Bilim Üniversitesi
U.S.A. University of Hawaii

İNDEKS SORUMLUSU/PERSON FOR INDEX PROCESS

Arş. Gör. Baran TEKAY İstanbul Beykent Üniversitesi

İSTATİSTİK EDİTÖRLERİ/STATISTICAL EDITORS

Prof. Dr. Erkut ALTINDAĞ İstanbul Beykent Üniversitesi

TÜRKÇE DİL UZMANI/TURKISH LANGUAGE SPECIALIST

Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEYLAN İstanbul Beykent Üniversitesi
Arş. Gör. Begün YILDIZ İstanbul Beykent Üniversitesi

YABANCI DİL UZMANI/FOREIGN LANGUAGE SPECIALIST

Arş. Gör. Aysu USLU KORKMAZ İstanbul Beykent Üniversitesi
Arş. Gör. Haluk BALLI İstanbul Beykent Üniversitesi

TEKNİK EDİTÖR / TECHNICAL EDITOR

Arş. Gör. Mesut Can TÜRKOĞLU İstanbul Beykent Üniversitesi

YAYIN ASİSTANLARI / EDITORIAL ASSISTANTS

Arş. Gör. Çağatay VİŞNE İstanbul Beykent Üniversitesi
Arş. Gör. İrem YUMAÇ İstanbul Beykent Üniversitesi
Arş. Gör. Yağız Cemil BÖBÜR İstanbul Beykent Üniversitesi
Arş. Gör. Yigit Samet ÜNAL İstanbul Beykent Üniversitesi

DERGİ SEKRETERİ / JOURNAL SECRETARY

Arş. Gör. Kübra SEZEN ERKÜVÜN İstanbul Beykent Üniversitesi

HUKUK DANIŞMANI / LEGAL COUNSELAR

Av. Zuhal AKAYDIN

İLETİŞİM / CONTACT

İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sıraselviler Caddesi No:65 Cihangir-Beyoğlu / İstanbul

E-Mail: sbdergi@beykent.edu.tr

İÇİNDEKİLER

ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA ATATÜRK DÖNEMİ (1920-1938) TÜRKİYE-İSVİÇRE İLİŞKİLERİ TURKEY-SWITZERLAND RELATIONS IN THE LIGHT OF TURKISH ARCHIVE DOCUMENTS IN THE ATATÜRK PERIOD (1923-1938) Elif ÇAKMAK.....	1-16
MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET YILLARINDA ALEVİLER-BEKTAŞİLER VE ATATÜRK ATATURK AND ALEVISM-BEKTASHIS IN THE NATIONAL STRUGGLE AND THE REPUBLIC YEARS Fahri MADEN.....	17-44
CUMHURİYET VE HEMŞİRELİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ REPUBLIC AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE NURSING Sena OKTEN, Seher Deniz ÖZTEKİN.....	45-52
CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL İNOVASYONDA TÜRKİYE AGRICULTURAL INNOVATION IN TÜRKİYE IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC Sevgi İNECİ.....	53-69
CUMHURİYETİN İLANI VE HÜSEYİN RAUF ORBAY THE DECLARATION OF THE REPUBLIC AND HÜSEYİN RAUF ORBAY Nazire DOĞAN.....	70-81
SAVAŞ HEMŞİRELİĞİNDEN CERRAHİYE FROM WAR NURSING TO SURGERY Handan AKTAŞ.....	82-90
ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELENİN SİMGESİ VE ARACI: TÜRK KADINLARI (1930-1939) THE SYMBOL AND TOOL OF THE NATIONAL ECONOMIC STRUGGLE: TURKISH WOMEN (1930-1939) Büşra YÜKSEL.....	91-112
CUMHURİYET DÖNEMİ VE CERRAHİ HEMŞİRELİĞİ REPUBLICAN ERA AND SURGICAL NURSING Özgül AYDEMİR, Seher Deniz ÖZTEKİN.....	113-119
GEÇMİŞ DEPREM TECRÜBELERİNE DAYANILARAK SUNULMASI GEREKEN SAĞLIK HİZMETLERİNİN YENİDEN ORGANİZASYONU YAKLAŞIMI APPROACH RE-ORGANIZATION OF HEALTH SERVICES THAT SHOULD BE PROVIDED BASED ON PAST EARTHQUAKE EXPERIENCES Seniha AVCIL.....	120-134

TÜRK ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938) TÜRKİYE-İSVİÇRE İLİŞKİLERİ

TURKEY-SWITZERLAND RELATIONS IN THE LIGHT OF TURKISH ARCHIVE DOCUMENTS IN THE ATATÜRK PERIOD (1923-1938)

Elif ÇAKMAK¹

Öz

"Diplomasi" Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü olarak tanımlanır. Aynı zamanda yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi, güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik olarak tanımlanmıştır. Değişen dünya şartları, yaşanan siyasi, askeri, ekonomik dönüşümler sonucunda yaşanan savaşlar ülkeleri barışçıl yollarla devletlerarası ilişkileri geliştirmeye yöneltmiştir. Savaş yolu ile istediğini elde edemeyen ülkeler geliştirmiş oldukları diplomasi ile elde etme yolunu tercih etmişlerdir. Türkiye de kurulduğu günden beri bu uluslararası kuruluşlar arasında yer almaya çalışmıştır. Türkiye'nin Atatürk Dönemindeki dış politika hedeflerinin ve uluslararası ilişkilerinin yürütülmesine hâkim olan düşünce, kendi kaderine hâkim olan Millî bir Türk Devleti olmaktır. Yeni Türk Devleti, bir yandan iç düzende resmî kurumsal organizasyonunu yeniden inşa ederken, bir taraftan uluslararası alanda kendini kabul ettirmeye çalışırken, diğer taraftan da ilişkide bulunduğu devletlerle iyi geçinmeyi amaç edinmiştir. Bu temel düşünce doğrultusunda Türkiye birçok devletle olduğu gibi İsviçre ile siyasi, hukuki, diplomatik, ticari ve askeri ilişkiler kurmuştur. İki ülke arasındaki iyi ilişkiler elçiliklerin açılması, birçok alanda yapılan anlaşmalar sayesinde karşılıklı güvene dayanan bir diplomasiyi oluşturmuştur. Türkiye-İsviçre ilişkileri iki ülkenin temelde millî bağımsızlık ilkesine dayanan bir yol izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Türkiye, İsviçre, Ticaret, Kanun, Elçilik.

Abstract

"Diplomacy" is defined as the set of agreements regulating international relations according to the Turkish Language Association Dictionary. At the same time, the job of representing one's country in a foreign country and at international meetings has been defined as the mastery and resourcefulness shown during a difficult negotiation. Changing world conditions and wars as a result of political, military and economic transformations have led countries to develop interstate relations through peaceful means. Countries that could not get what they wanted through war preferred to achieve it through diplomacy. Since its establishment, Turkey has tried to be among these international organizations as well. The idea that dominated Turkey's foreign policy goals and international relations during the Atatürk Era was to be a National Turkish State that was in control of its own destiny. While the New Turkish State was rebuilding its official institutional organization in the domestic order, trying to establish itself in the international arena, it also aimed to get along well with the states it had relations with. In line with this basic idea, Turkey has established political, legal, diplomatic, commercial, and military relations with Switzerland, as with many states. Good relations between the two countries have created a diplomacy based on mutual trust, thanks to the opening of embassies and agreements made in many areas. Turkey-Switzerland relations have followed a path based on the principle of national independence of the two countries.

Keywords: Diplomacy, Turkey, Switzerland, Trade, Law, Embassy.

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Bölümü, cakmakelif742@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5885-0628.

Extended Abstract

Switzerland and Turkey are two countries located in different geographies and have gone through different nationalization processes. We can say that relations with Switzerland, dating back to 1899-1900, started as a result of the Ottoman ambassador in Brussels being appointed as the Swiss ambassador. Before explaining the relations that started with Turkey, talking about the general situation of Switzerland will help the article to be better understood. At the same time, it will better reveal why Turkey is closely interested in Switzerland in foreign policy. In 58 BC, the region containing Europe's smallest country, Switzerland, was named Helvetia.

After the Celtic tribes living in the region were defeated by the Roman Empire, sovereignty passed to the Roman Empire. With the subsequent Germanic raids, Germans settled in the Rhine and lower Aar regions, thus forming the German-speaking center of Switzerland. The French-speaking region of the country was formed by the Germanic Burgundians, who conquered the west of the country in the 5th century. The history of Switzerland was intertwined with the history of Germany between the 11th and 17th centuries. The foundations of the Swiss Confederation were laid in 1291 with the agreement between three German-speaking regional communities stipulating solidarity against the Habsburg Dynasty.

In the 13th century, a confederation was formed by the merger of three cantons named Uri, Schwyz and Underwalden. The name Switzerland comes from Schwyz, the largest of the cantons. Today's Swiss Confederation was established on August 1, 1848. In general, Switzerland has maintained a neutral state policy since the day it was founded. This has ensured that Switzerland remains out of war in case of any war. This status imposes various obligations on Switzerland and other states. For example, While Switzerland avoids actions that are incompatible with its neutrality, other states will not invade it, will respect its territorial integrity, and will not interfere with its sovereignty. Switzerland, which accepted secularism in 1909, became a member of the League of Nations in 1920, but left in 1938, just before the Second World War, on the grounds of full neutrality. It became a member of the United Nations on 10 September 2002.

The extent of political and economic relations between Turkey and Switzerland has undoubtedly been determined by the legal status of citizens living in both countries. It is possible to say that the beginning of the relations between the newly established young Republic of Turkey and Switzerland was marked by the planned revolutions in the field of law. In the process of establishing the legal infrastructure of the Republic of Turkey, the method of adopting the laws of contemporary countries was preferred. The period when the two countries officially started to come into close contact was the London Conference process. It is noteworthy that during this period, many Swiss citizens made requests to the Swiss Government regarding citizenship in Turkey and working as workers in Turkey. This situation caused the Swiss Government to take a close interest in Turkey and enabled the development of relations. This situation enabled the development of diplomacy between the two countries, focusing on trade and legal fields. Especially during the preparation of the civil law, it was decided that it could be taken from the German, Swiss or French Civil Code, which were considered the three major civil codes of the period. As a result of the evaluations, the Civil Code and the Code of Obligations, adopted in Switzerland in 1912, were adopted. The reason why these laws were taken from Switzerland is because it was new and democratic.

The Turkish Grand National Assembly evaluated the Swiss Civil Code as more harmonious than the German Civil Code and more contemporary than the French Civil Code. It can be said that because the language of the Swiss Civil Code is French, the majority of Turkish lawyers know French much better, and some lawyers studied in France, the laws were taken from Switzerland. The innovations made in the Civil Code are of great importance for Turkey. The prepared Turkish Civil Code also led to changes in social relations with its regulations regarding domestic relations. It is especially important in terms of rearranging the position, rights and responsibilities of Turkish women within the family and society. In addition to the legal laws between the two countries, many commercial, military, economic and educational agreements were signed. The majority of these agreements were obtained as a result of research in the fields of citizenship and trade.

The purpose of this study is to analyze the relations of the newly established Turkish state with Switzerland in foreign policy in line with archival documents and to use the information obtained in scientific research to bring it to the world. Another purpose of the article is to allow readers to examine the relations between the two countries more comprehensively, based on the information provided. It is aimed to reveal what foreign policy implemented in line with Mustafa Kemal Atatürk's principle of "peace at home, peace in the world" has brought to Turkey. In the study, Turkish Archive Documents, Turkish Grand National Assembly Minutes, first-hand sources and books, articles, research and review works written about the period have been used.

GİRİŞ

Devletler dış politikada belirli amaçlara ulaşmak ve varlıklarını sürdürmek için rasyonel hedefler belirleyip, o doğrultuda hareket etmelidir (Gönlübol, 1976, s. 86). Devletlerin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek, dış dünyaya karşı çıkarlarını korumak için belirledikleri dış politikaları, belirgin bazı dış politika stratejileri benimsenerek yürütmelidir. Dış politika stratejisi genel anlamıyla; devletlerin dışarıya karşı tutum ve davranışlarını, dışarıyla olan bağlantılarını, iç ve dış amaçlara ulaşmak için izlediği yön ve kararlar topluluğudur (Gönlübol ve Sar, 1990, s. 64). Devletlerin, belirledikleri dış politikayı kesintisiz sürdürmek için, değişen şartlara göre düzenlemekle birlikte temel bir dış politika stratejisi belirlemeleri oldukça önemlidir. Devletlerin başlıca dış politika stratejilerini; tarafsızlık, yalnızlık, bağlantısızlık ve ittifak oluşturma olarak dört başlıkta toplanabilir (Sönmezoğlu, 2005, s. 293).

Türkiye'nin Atatürk Dönemindeki dış politika hedeflerinin ve uluslararası ilişkilerinin yürütülmesine hâkim olan düşünce, kendi kaderine hâkim olan Millî bir Türk Devleti olmaktır (Akşin, 1991, s. 7). Bu temel düşünce doğrultusunda Millî Mücadele Hareketi'nin başlıca amacı Misak-ı Millî sınırları içinde bağımsız ve egemen bir Türkiye yaratmaktır (Atatürk Araştırma Merkezi, 1945, s. 78). Cumhuriyet'in ilanının ardından yeni Türk Devleti, bir yandan iç düzende resmî kurumsal organizasyonunu yeniden inşa ederken, bir taraftan uluslararası alanda kendini kabul ettirmeye çalışmıştır (Kültür Bakanlığı, 1981, s.56). Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dış politikada Mustafa Kemal Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi doğrultusunda bir siyaset benimsemiştir (Bayur, 1973, s. 23).

Atatürk, barışa o denli önem veriyordu ki, bizzat ismini verdiği "yurtta Sulh cihanda sulh" ilkesi Türk dış politikasının geleneksel bir ilkesi haline gelmiştir (Budak, 2002, s. 149). Yurtta sulh; halkın devlete güvenini, devletin de içeride asayiş ve huzuru sağlamasını, dünyada sulh ise; uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ve anlaşmazlıkların uluslararası hukuka dayanan barışçıl yollarla çözülmesini ifade etmektedir (Yalçın, 2000, s. 182). Bu doğrultuda Türkiye 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birçok ülkeyle ticari, adli, askeri, siyasi ve hukuki anlaşmalar imzalamıştır (Ökçün, 1974, s. 7 & Soysal, 1993, s. 25). Bu devletlerden biri de Osmanlı Devleti döneminden başlayarak Cumhuriyet döneminde de dış politikada önemli bir yere sahip olan İsviçre'dir.

İsviçre ile Türkiye arasındaki siyasi münasebetler 19. yüzyılın sonlarında tesis edilmiştir. İsviçre Hükümeti ile ilk temaslar 1887 yılında Osmanlı Konsolosluğu açma görüşmeleri ile başlamıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HRSFR., 4/451/12, 03.11.1887). Yapılan görüşmeler 1897 yılında sonuç vermiş, İsviçre'nin Cenevre şehrinde bir Osmanlı Konsolosluğu açılması kararlaştırılmış (BOA, HRSFR, 4/551/1, 28.12.1896.). 1898 ise yılında Osmanlı Konsolosluğu açılmıştır (BOA, HRSFR, 4/551/30, 24.12.1897). 21 Mart 1900 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Karatodori Efendi, İsviçre Elçisi olarak atanmıştır (BOA, İHR, 365/16, 21.04.1900). Yaklaşık bir yıl sonra 1901 yılında ise göreve Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçisi Salih Münir Bey elçi olarak atanmıştır (BOA, YPRKNMH, 8/59, 10.04.1901).

1915 yılından itibaren Bern'de mukim² Osmanlı Devleti elçileri görev yapmaya başlamıştır. 1915-1919 yılları arasında görev yapan Fuat Selim Bey, Bern'de yerleşik ilk Elçi olmuştur (BOA, İDUİT, 12/72, 27.07.1916 & BOA, HRSYS, 2105/56, 06.10.1915). Fuat Selim Bey dört yıllık görevinin ardından 1919 yılında görevden alınarak yerine Reşad Halis Bey atanmıştır (BOA, İDUİT, 1/51, 05.05.1919). Reşad Halis Bey'in bir yıllık görev süresinin ardından 1920-1922 yılları arasında ise Cevad Bey görev yapmıştır (BOA, İDUİT, 1/10, 28.04.1921 & BOA, BEO, 4678/350793, 29.04.1921).

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete geçiş sırasında ilişkiler kopmamış ve 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren Türkiye adını kullanmaya başlayan Bern'deki Elçilik, Cumhuriyetin ilanından sonra Maslahatgüzar seviyesinde resmen faaliyetine başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ilk Maslahatgüzar Ahmet Rüştü Demirel 1923-1924 yılları arasında görev yapmıştır (Şimşir, 2006, s. 33). Kendisinden sonra göreve Refik Birgen atanmıştır (BOA, HRİM, 146/68, 11.06.1925). Maslahatgüzar olarak Refik Bey 1924-1925 yılları arasında görev yapmıştır (Şimşir, 2006, s. 33).

Cumhuriyet döneminin ilk İsviçre Elçisi olarak ise Mehmet Münir Erteğün atanmıştır (BCA, 30-11-1-0, 5/4/10, 20.05.1924). Güven mektubunu 1 Ekim 1925 tarihinde sunmuştur. Mehmet Münir

² Kalıcı, daimi elçilik için kullanılan kelimedir.

Bey'den sonra göreve Cemal Hüsnü Taray atanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 14/61/11, 14.9.1930). Cemal Hüsnü Bey, 1930-1936 yılları arasında Türkiye'nin Bern Elçiliği görevini yerine getirmiştir (Hariciye Vekâleti Yıllığı, 1959, s. 12). Cemal Hüsnü Bey'in ardından göreve Vasfi Menteş tayin edilmiştir (Türk Dışişleri Arşivi (TDA), 540/44665/214791, 08.04.1936). Vasfi Bey elçilik görevini 1936-1942 yılları arasında yürütmüştür (Şimşir, 2006, s. 33).

İsviçre ise Türkiye'deki ilk temsilciliğini 1928 yılında İstanbul'da açmıştır. İsviçre Elçiliği görevine Henri François Martin tayin edilmiştir (TDA, 540/44665/214792, 16.10.1928.). 1934 yılında ise İsviçre Elçiliği Ankara'ya nakledilmiştir (TDA, 540/44699/215012, 05.10.1932). 1937 yılına kadar elçilik görevine devam eden Henri François Martin'in yerine İsviçre Elçiliğine 1937 yılında Etienne Lardy tayin edilmiştir (TDA, 540/44665/214767, 12.10.1937). İsviçre'deki Türk diplomatik temsilciliğin düzeyi, 1953 yılında Büyükelçilik seviyesine yükseltilmiş; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçisi" unvanını kullanan ilk temsilci olmuştur.

Bu makalede Türkiye ile İsviçre arasında gerçekleşen siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, sağlık vb. alanlardaki ilişkileri Türk Arşiv Belgeleri ışığında ele alınmıştır. Arşiv belgelerinin yanı sıra birinci elden kaynaklar, TBMM Zabıt Cerideleri, Tutanaklar, kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu konunun seçilme amacı yüz yıllık Cumhuriyet Tarihi'nin dış politikasını dönemin şartları göz önünde bulundurularak değerlendirmek ve gelecekte diplomasi alanında yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

1. TÜRKİYE- İSVİÇRE ARASINDA SİYASİ İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI

Türkiye ile İsviçre arasındaki yakın ilişkilerin kurulması 1922 yılına denk gelmektedir. Bu dönemde Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nın son safhasında olup savaşı sonlandıran barış görüşmeleri süreci içerisindeydi. İsviçre bu dönemde çeşitli ilmî araştırmalar amacıyla olan veya siyasi faaliyetleri sebebiyle yurtdışına çıkan Türk gençlerinin yöneldiği bir ülke olmuştur. 19. yüzyılda fikir ve savaş durumunda, Jön Türkler, İttihat ve Terakkicileri, ikinci anavatani halini almıştır.

İsviçre için Türkiye ise zaman içerisinde Alman ve Avusturyalıların yanı sıra, İsviçreli uzmanların çalışmak için başvurduğu bir ülke halini almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu günlerde dahi, İsviçreli mühendisler, Türkiye'de çalışmanın mümkün olup olmadığını araştırmışlar ve Ekim 1918 tarihinde İsviçre Federal Konseyine çok sayıda başvuru yapmışlardır. Dönemin İsviçre gazetelerinde, Türkiye'nin istihdam etmek üzere mühendise ihtiyaç duyduğu ve bu amaçla Bern Elçisi vasıtasıyla İsviçre Federal Konseyine başvuruda bulunduğu haberleri bile yazılmıştır. Gündeme gelen bu haberler Türkiye'de çalışmak isteyen İsviçreli mühendisleri harekete geçirmiş ve Federal Konseye bu konuda bilgi istediklerini sunan mektuplar göndermişlerdir (Dumanlı, 2023, s. 1432).

Bu olayların yaşandığı döneme bakıldığında Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilip Mondros Ateşkes Anlaşması safhasındadır. Bu süreç savaşın kendisi için ağır yükümlülükler içerdiğinden İsviçre ile kurulabilecek herhangi bir anlaşma içerisine girebilecek durumda olmadığını göstermektedir. İsviçre'nin görüşü ise geleceği henüz net olarak belli olmayan bir ülke ile anlaşma masasına oturmanın bir sonuç getiremeyeceği yönündedir. Bu yüzden iki devlet bu dönemde kısmi olarak yakın görünse de resmi bir anlaşma yapılmamıştır. Bu durumun önemli sebeplerinden biri de İsviçre'nin bu dönemde Türkiye'de herhangi bir temsilciliğinin bulunmamasıdır.

İsviçre, 1919 yılı içerisinde Türkiye'de kendi temsilciliğini açmayı düşünmüş olsa da yıkılma sürecinde olan bir ülkede temsilcilik açmanın anlamsız olacağını düşünüp vazgeçmiştir. Fakat bu durum İsviçreli mühendisler ve İsviçre Ticaret ve Endüstri Derneği tarafından gündeme getirilmeye devam etmiştir. İsviçre'nin Türkiye ile resmî ilişkilerini ne zaman kuracağına yönelik sorular, Türkiye'nin Lozan Antlaşması görüşmeleri için İsviçre'ye geldiği günlerde gündeme gelmiştir. Bu durum Türkiye ve İsviçre ülke temsilcilerinin yakın temaslarda bulunma, fikir alışverişi yapmasına imkân sağlamıştır (Dumanlı, 2023, s. 1433).

1.1. Diplomatik İlişkiler

İsviçre'nin Lozan kentinde başlayan barış görüşmelerinde ülkesinin ev sahibi olmasının nedenini İsviçre Konfederasyon Reisi Haab barış konferansının açılış konuşmasında; *"Efendiler, Burada seçkin mümessillerini selamlamakla şeref bulduğumuz devletler, yakın Şark ihtilâflarına nihayet verecek olan sulh konferansın açılış toplantısını, bitaraf İsviçre vatandaşlarından birinin açması arzusunu lütfen izhar etmişlerdir.... İsviçre hükümet ve ahalisi, kendilerine gösterilen itimat sayesinde, bu memleketin*

göğsünde, manevi ve iktisadi ızdıraplar yükü altında ezilmiş olan insanlığa daha iyi bir istikbal ümidi vermeye hizmet edecek bir sulhün inkişaf ettiğini görürlerse, pek bahtiyar olacaklardır.” sözleriyle açıklamıştır (Bilsen, 1935, s. 12).

İsviçre Hükümeti'nin Türkiye ile temasları ise TBMM Hükümeti'nin Yunan kuvvetlerine karşı elde ettiği zaferin ardından başlamıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri 28 Ekim 1922'de TBMM Hükümeti'ni Lozan'da toplanacak olan barış konferansına davet etmiştir. Barış şartlarını görüşmek için konferansa önce Başvekil Rauf Orbay katılmak istemiştir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta konferansa kimin katılması gerektiği konusundaki düşüncesini; *“Bursa'da kaldığım günler zarfında, Refet Paşayı malum olduğu veçhile İstanbul'a gönderdim. İsmet Paşa'nın Heyeti Murahhasa riyaseti vazifesini ifa edebilip edemeyeceğini, mevcut bunca malumatıma rağmen bir daha tetkik ettim. Mudanya Konferansında nasıl idare ettiğini teferruatıyla anlamaya çalıştım. İsmet Paşanın Heyeti Murahhasa Reisi olması için daha evvel Hariciye Vekili olması münasip gördüm. Bunu temin için doğrudan doğruya Hariciye vekili Yusuf Kemal Beye hususi ve mahrem olarak yazdığım bir şifre telgrafnamede kendisinin Hariciye Vekaletinden istifa etmesini ve yerine İsmet Paşanın intihabına bizzat delalet eylemesini rica ettim.”* şeklinde ifade etmiştir (Atatürk, 1969, s. 682).

Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı olması yönündeki düşüncesi doğrultusunda 27 Ekim'de, görevinden ayrılan Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in yerine, Büyük Millet Meclisinde 155 oy ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa seçildi (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1922). İsmet Paşa Dışişleri Bakanlığına getirildi ve Lozan'a gidecek heyetin oluşturulması için çalışmalar hızlandırılmıştır. 11 Kasım 1922'de başlayan birinci Lozan Görüşmeleri sonuç vermeyince görüşmelere 4 Şubat 1923'de ara verilmiştir. Daha sonra yeniden toplanma kararı alınmıştır. İkinci Lozan Görüşmelerine katılmak üzere İsmet Paşa 18 Nisan 1923 tarihinde İsviçre'ye hareket etmiştir (BOA, HRİM, 18/45, 18.04.1923). İsviçre'nin Lozan kentinde yapılacak görüşmeye katılacak olan İsmet İnönü'nün güvenliğinin İsviçre Federal Hükümeti'nce sağlanacağı İsviçre Hükümeti tarafından Türkiye'ye bildirilmiştir (BOA, HRİM, 62/55, 25.11.1922).

Lozan görüşmeleri sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen öncesinde, Türkiye'nin İsviçre ile arasında iyi ilişkiler inşa etme çabasının temelinde batılı devletler tarafından resmen tanınma, Türkiye'nin birçok alanda eksikliklerini gidermek ve muhasır medeniyetler seviyesine ulaşmak ve bir an önce Batılı devletlerle resmî ilişkilerini kurma amacı yatmaktadır. İsviçre'nin Türkiye'ye yönelik çabasının temelinde ise, Türkiye'de yaşayan veya çalışmak için Türkiye'ye göç etmek isteyen İsviçreli ile Türkiye'de ticari faaliyetlerde bulunan İsviçreli şirketlerin hukukunu çeşitli anlaşmalar aracılığıyla resmîleştirme amacı olduğu anlaşılmaktadır (Dumanlı, 2023, s. 1433).

Lozan görüşmeleri ile başlayan Türkiye ile İsviçre arasındaki ilişkilerin başlangıç noktası ülkelerin birbirleri ile yapmış olduğu ticaret, eğitim, sağlık, askeri alandaki anlaşmalardır denilebilir. İsviçre ile olan bu ilişkilerin ilk örneği sayılabilecek olay 1923 yılında havacılık eğitimi için İsviçre'ye subayların gönderilmesidir (BCA, 30-10-0-0, 59/397/3, 30.09.1923). Aynı zamanda *“İsviçre'ye beraberinde getirdiği halıları Zürih'te satmak isteyen ve Zürih Polis İdaresi'nce kendisine verilen sürenin bitmesinden dolayı sınır dışına çıkarılmak istenilen Türk vatandaşı Yahya Beyzade Yahya Bey'in halılarını satana kadar verilen sürenin uzatılması Türk Hükümeti tarafından İsviçre Hükümetinden talep edilmiştir.”*(BOA, HRİM., 69/55, 21.03.1923) şeklinde yazılmış olan arşiv belgesinden elde edilen bilgi doğrultusunda iki ülke arasında bu kısmi ilişkilerin daha sonraki süreçte iyi ilişkilerin devam etmesine olanak sağlayacağı anlaşılmıştır.

1923'te İsviçre Sefiri Fernidand de Salis'in Türkiye'ye bir ziyaret yapacağı hükümete iletilmiş, bunun üzerine burada Türk hükümetinin kendisine kolaylık sağlayacağı İsviçre Hükümetine bildirilmiştir (BOA, HRİM., 72/38, 29.04.1923). Bu şekilde başlayan iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler ilerleyen yıllarda birçok alanda çeşitlenerek ülkeler arası diplomasiyi güçlenmesini sağlamıştır. 1924 yılına gelindiğinde Türkiye'de yaşayan ve belirli iş kollarında çalışan İsviçre vatandaşlarının Türk vatandaşlığı alması yönünde taleplerinin olduğu Türk arşiv belgelerinden elde edilmiştir. Bu duruma örnek olarak, Anadolu Şimendifer Kumpanyasında mühendis olarak çalışan İsviçre uyruklu Frederik Havz'ın (Süleyman Ferit) Türk vatandaşlığı alması talebinde bulunduğu ve Türkiye tarafından istisna olarak Türk vatandaşlığına kabul edildiği (BCA, 30-18-1-1, 8/50/5,

20.01.1924) anlaşılmaktadır. Bu durum daha sonrasında İsviçreli olup Türkiye’de yaşayan vatandaşların Türk vatandaşı olma taleplerini artırdığı gözlemlenmiştir.

Ticaret ve vatandaşlık alanında olduğu gibi İsviçre ile kültürel ve sanatsal alanda da ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu ilişkileri geliştirmek ve devamlılığını sağlamak adına tedavi olmak ve müzelerde incelemelerde bulunmak üzere İsviçre ve diğer Avrupa şehirlerine gönderilecek olan İstanbul Eski Eserler Müzeleri Müdürü Halil Bey’e diplomatik pasaport verilmesi Türk hükümeti tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 9/25/6, 14.05.1924). 1925 yılına gelindiğinde Bern Elçisi Mehmed Münir Bey’e, İsviçre ile bir dostluk ve ikamet anlaşması yapılması hususunda TBMM Hükümeti tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925).

1.2. Ticari İlişkiler

Türkiye ile Almanya ve İsviçre arasında yapılan ihracatta Almanya ve İsviçre’nin Türk ihracatına karşılık vermesi ve bu ülkelerle ticaret anlaşması yapma yoluna gidilmesi yönünde karar alınmıştır (BCA, 30-18-1-1, 14/33/7, 31.05.1925). Türkiye’nin kuruluşundan itibaren dış ticarete hep barışçıl olma, iyi ilişkiler kurma politikası İsviçre ile olan ticaret antlaşmalarında yararlı olmuş ve iki ülke arasında dostane ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. İsviçre Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile dostluk, ticaret ve emlak hukukunu kapsayan anlaşma metninin taslağını 7 Eylül 1925 tarihinde hazırlayarak Giuseppe Motta’ya sunmuştur (Dumanlı, 2023, s. 1433). Türk Hükümeti ise dostluk ve ticaret anlaşması yapılması yönündeki karar doğrultusunda dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey’e anlaşma sürecinde izlenecek yol ve yöntem hakkında talimat verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 15/56/10, 13.09.1925). İsviçre ile Türkiye arasında imzalanacak ikamet sözleşmesinin esasları tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 19 Eylül 1925 tarihinde, Giuseppe Motta, Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve Türkiye’nin Bern’de olağanüstü yetkilere sahip Elçisi Mehmed Münir Bey arasında dört maddelik bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925).

Dostluk anlaşmasının ilk maddesinde; iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapılmış, ikinci maddesinde milletler hukuku esasına göre iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatılacağı ifade edilmiştir. İmzalanan Dostluk Antlaşması’nın üçüncü maddesinde ise, iki ülke arasında ticaret ve konsolosluk ilişkileri ile bir diğer ülkede yaşayan vatandaşların ikamet ve oturma izinlerini ele alacak anlaşmaların yapılacağı vurgulanmıştır. Dördüncü maddede, Dostluk Antlaşması’nın iki devlet tarafından onaylanacağı ve onay belgelerinin değişiminden on beş gün sonra anlaşmanın geçerlilik kazanacağı vurgulanmıştır (Dumanlı, 2023, s. 1437). Anlaşmanın imzalandığı gün, Giuseppe Motta ile Tevfik Rüştü Bey arasında, Dostluk Antlaşması onay belgelerinin takasından iki ay sonra Ticaret Antlaşması görüşmelerinin başlayacağına dair Cenevre’de bir nota değişimi kararı da alınmıştır (Dumanlı, 2023, s. 1437). İsviçre ile yapılan Dostluk Anlaşması sonrasında Ticaret Anlaşmasının da karara bağlandığı görülmektedir. Bunun en iyi örneği ise Türkiye Fişek fabrikasının imal edeceği 7.65 çapındaki fişekler için gerekli araç-gerecin İsviçre’den satın alınması (BCA, 30-18-1-1, 15/50/1, 09.08.1925) olmuştur.

İsviçre hükümeti ile yapılmış olan Dostluk ve Ticaret Sözleşmelerinin ardından iki ülke arasında İkamet Sözleşmesi görüşmeleri başlamıştır. İkamet Sözleşmesi görüşmeleri neticesinde iki ülke vatandaşlarının ülkelerine gidip gelmeleri ve yerleşmeleri konusunda tabii olacakları şartlar belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi Münir beyefendinin görüşleri ve Dışişleri Bakanlığı’nın “25 Nisan 1926 tarihli ve Şehbenderi³ ve Ticaret Umuru Müdürriyet-i Umumiyesi 233/59925 numaralı tezkiresi” Bakanlar Kurulu’nun 6 Mayıs 1926 tarihli içtimasında hazırlanmış olan teklifler sonucunda İkamet Sözleşmesinin bazı durumlarda yabancı halkın temsil edilmeyip yalnız sözleşme gereği istifadesi esaslı serbest hareket edebileceklerinin teminatı hükümet tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 19/32/2, 12.05.1926).

³ Şehbender kelimesi terminolojik olarak ticaret kavramıyla yakından ilişkilidir. “Şeh-bender” Farsça ve Arapça iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. İlki Farsçada “Hükümdar-Padişah” anlamlarına gelen “Şeh ya da Şah” kelimesi, diğeri ise Suriye ve Mısır Arapçasında “Pazar, Ticaret Yeri, Mübadele Yeri, Sarraflık Merkezi” gibi anlamlara gelen “Bender” kelimesidir. Bu anlamıyla Şehbender kelimesi “Ticaret reisi, Konsolos” gibi kavramlara karşılık gelmektedir; Akpınar, M. (2017). XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 41, S. 2, 128.

Yapılan görüşmelerin ardından İsviçre ile küçük çaplı bir anlaşmaya varıldığı ve 1926 yılında iki ülke arasında yapılan Modüs Vivendi'nin⁴ yeni bir anlaşma imzalanıncaya kadar geçerli sayılmak kaydıyla süresinin uzatılmasına karar verildiği (BCA, 30-18-1-1, 18/21/2, 10.03.1926) anlaşılmıştır. Uzatılan bu süre 29 Ağustos 1926'da Ticaret Konsolosluğu Umum Müdürlüğünün teklifi üzerine altı aylığına tekrar uzatılmasına İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 20/56/2, 29.08.1926). Bu altı aylık sürenin ardından İcra Vekilleri Heyeti tarafından bu süre tekrar uzatılmıştır (BCA, 30-18-1-1, 23/19/8, 20.03.1927).

1.3. Hukuki İlişkiler

İki ülke arasında birçok alanda yaşanan gelişmeler hukuk alanına da yansımıştır. Türkiye'de 1926'da hukuk alanında yapılan önemli düzenlemelerden biri yeni bir medeni kanunun kabul edilmesidir (Aydın, 1996, s. 213). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuksal alanının vazgeçilmez parçası olan bir Medeni Kanuna ihtiyacı vardı. Osmanlı Devletinden devralınan Mecelle dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yetkinlikte olmadığı için yeni, modern bir anayasa hazırlanması gerekmektedir. Yeni Medeni Kanun ihtiyacının karşılanması konusunda iki görüş ileri sürülmüştü. Birinci görüş Mecelle'nin yeni toplumsal ihtiyaçlara göre elden geçirilip ıslah edilmesidir. İkincisi ise Mecelle'nin bir tarafa bırakılıp daha yeni ve modern bir Medeni Kanun hazırlanması görüşüdür. Önce birinci görüş yönünde çalışmalar yapılmaya başlanmış bu amaçla o tarihte Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak komisyonun yapısı ve çalışma şekli beklenen amacı gerçekleştirilemeyince Mecelle'nin ıslah edilerek ihtiyaçları karşılayabilecek bir Medeni Kanun yaratılamayacağı anlaşılmıştır (Kılıçoğlu, 2016, s. 1721).

Fakat Türkiye'de o dönemde yeni bir Medeni Kanun hazırlayabilecek uzman kadrolar ve hukukçular mevcut değildi. Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, Avrupa'da dönemin şartlarına göre en genç anayasa olma özelliği taşıyan, 1 Ocak 1912 tarihinde yürürlüğe girmiş olan İsviçre Medeni Kanun'u ve Borçlar Kanunlarını çeviri yoluyla alınması görüşünü savunmuştur (Lewis, 2004, s. 333). Bu görüş yönünde İsviçre Medeni ve Borçlar Kanunları 11 Eylül 1924'te hukuk profesörleri, hâkimler, avukatlar ve milletvekillerinden oluşan yirmi altı kişilik bir komisyon, İsviçre Medeni Kanununu Türk ihtiyaçlarına uygun hale getirme görevi ile çalışmalarına başlamıştır (Tunaya, 2004, s. 34). Kanun, Fransızca asıllarından Türkçeye çevrilmek suretiyle 743 numarası ile TBMM'ne sevk edildi. TBMM'de 17 Şubat 1926 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır (TBMM ZC, 17.02.1926)

22 Nisan 1926'da (TBMM ZC, 22.04.1926) Meclis'te kabul edilmiştir (TBMM ZC, 22.04.1926). Yeni Medeni Kanun ve onun ayrılmaz bir parçası olan Borçlar Kanunu 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), 2023).

İsviçre'den alınan yeni Medeni Kanun, Türk toplum hayatına birçok çağdaş düzenleme getirmiştir (Bozkurt, 1944, s. 11). Türkiye'nin eğitim, çalışma hayatı ve hukuk alanında kadın-erkek eşitliğini sağlaması yolunda önemli bir yeniliği İsviçre'den almış olduğu kanun ile sağlamıştır (Üçok, 1988, s. 1003). Resmi nikâh ile evlenme ve boşanma devlet denetimine alınmıştır. Bunun yanı sıra erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanarak kadına boşanma hakkı tanınmıştır (Versan, 1999, s. 318). Miras konusunda kız-erkek arasında eşitlik sağlanmış ve Türk aile yapısında yenilikler yapılmıştır (Kılıçoğlu, 2016, s. 1718). Medeni Kanun'un kabulünden kısa bir süre sonra, İsviçre'nin Neuchatel kantonundan alınan Borçlar Hukuku, 8 Mayıs 1926'da Meclis'te kabul edilmiş ve bir süre sonra da yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, 15.05.1926). Hukuk alanında başlatılan devrimler, yalnızca Medeni Kanun ile sınırlı kalmamış, belirli aralıklarla yapılan düzenlemelerle bu alandaki boşlukların doldurulmasına çalışılmıştır (Üçok, 1988, s. 1003).

Medeni Kanun çalışmalarının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler devam etmiştir. Türkiye adına Çekoslovakya Elçisi, İsviçre Maslahatgüzarı ile konsolosluk ve adli sözleşme akdi, yapılacak olan kongre, konferans ve komisyonlara başkanlık etmesi için Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Şevki Bey'e Bakanlar Kurulu tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 22/75/7, 08.12.1926). 1927'de İsviçre ile Türkiye arasında hakem sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeyi İsviçre'de görüşmek için Dışişleri Müsteşarı Ali Şevki Bey birinci temsilci, Hukuk Müşaviri Veliyüddin Bey ikinci temsilci tayin

⁴ Modüs Vivendi: Uluslararası hukukta uyumsuzluk içindeki iki devletin temeldeki anlaşmazlığın çözümünü başka bir zamana bırakarak geçici bir durum ile yetinmeleri şeklinde yapılan anlaşmadır.

edilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 24/28/1, 08.05.1927). Yapılan görüşmelerin ardından imzalanan sözleşme Türk Hükümeti tarafından 11 Mayıs 1927’de onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 24/29/19, 11.05.1927 & TBMM, ZC, 23.05.1927).

Türkiye ile İsviçre arasında imzalanmış olan İkamet Sözleşmesi 1927’de tekrar gündeme gelmiştir. 1926 yılında İsviçre ile imzalanmış olan ikamet sözleşmesi iki ülke arasındaki dostluk ve iyi ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan görüşmelerde İsviçre Hükümeti ile imzalanacak olan sözleşmenin eski sözleşme protokolüne göre, İsviçre uyruklularının ülke içerisindeki mallarına dair hükümler yapılan görüşmeler sonucunda karara bağlanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 24/36/5, 01.06.1927). Ticaret Mukavelenamesi 4 Mayıs 1927 tarihinde, Ankara’da, Ticaret Eski Vekili Ali Cenani Bey, Hariciye Vekaleti Müsteşarı Ali Şevki Bey ile Maslahatgüzar Henri Martin arasında imzalanmıştır (TBMM ZC, 21.06.1927). Yapılan anlaşmaya göre yabancıların ülke içerisinde ikamet etmesi, mal mülk edinmesi belirli şartlara bağlanmıştır. Görüşmelerde ayrıca İsviçre ile yapılan ticaretin miktarında ve fiyatında 1921 yılından beri ürünlerin maliyetinde meydana gelen değişimler ele alınmış bunlarla ilgili düzenlemeler yapılmasına karar verilmiştir. Daha sonrasında yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye’de ikamet eden İsviçre uyrukluların anlaşma gereğince almış oldukları emlak ve çeşitli gayri menkullerinin Köy Kanununun 87. Maddesine uygun olmadığından yabancı halkın köylerden ev, arazi satın almaması ve Köy Kanunu gereğince gerekli düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 25/43/12, 17.07.1927).

1928 yılına gelindiğinde Türkiye-İsviçre uzlaşma, adli tesviye ve tahkim sözleşmesi imzalanma kararı alınmıştır. Anlaşmayı imzalaması için Türkiye’nin İsviçre temsilcisine TBMM tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 1/5/4, 21.11.1928). Yeniden bir anlaşma yapılmasının gerekçesi 7 Ağustos 1927 tarihli Türkiye-İsviçre ikamet sözleşmesinin ek protokol hükümlerine göre İsviçre uyrukluların Türkiye’deki emlak muamelelerinin yapılması ve kendilerine verilen altı aylık sürenin 170 günlük kısmın dolduğu fakat bu süre içerisinde İsviçre Sefaretinden herhangi bir bildiri yapılmadığı bildirilmiştir. İsviçre Hükümetine bu konuda oluşabilecek aksaklıklardan Türkiye’nin sorumlu tutulamayacağı açıklanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 1/8/17, 12.12.1928).

Türkiye ile İsviçre arasındaki ticari ilişkilerin temini için İsviçre’nin Bern şehrinde 19 Aralık 1928’de Fahri Türk Konsolosluğu açılmıştır. Göreve Bern Elçiliği tarafından İsviçre’de tanınmış Walter Kern tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 1/10/1, 19.12.1928). Türkiye’nin hazırlayacağı Vakıflar Kanunu’na örnek teşkil etmesi için İsviçre’deki Vakıflar Kanunu ve uygulamalarını yakından incelemek üzere İsviçre’ye bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-10-0-0, 20/118/11, 04.03.1928). Yapılan görüşmelerin ardından 1929 yılında Medeni Kanun hükümlerine göre mevcut vakıfların durumu ve alınması gereken önlemlerin tespit edilmesi için İsviçre’den Prof. M. Leman Türkiye’ye getirilmiştir. Prof. M. Leman’ın hazırladığı raporu incelemek üzere bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.⁵ Komisyonun çalışmaları sonucunda hazırlanan kanun uzun bir süre mecliste tartışıldıktan sonra “Vakıflar Kanunu” olarak 2762 sayılı ile 5 Haziran 1935 tarihinde kabul edilerek, 1936 yılı başında yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, 05.05.1935).

1930 yılında Türkiye’de hazırlanan “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında” kanunu gereğince birçok ülkeye öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Bu ülkelerden biri de İsviçre’dir. Buraya gönderilen öğrencilere bakıldığında genellikle hukuk, sağlık, mühendis, fotoğrafçılık ve ticari alanda eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Örneğin; Ankara Hukuk Fakültesi personeli Suat Bey’in Adalet Bakanlığı adına hukuk eğitimi için gönderilmesi (BCA, 30-18-1-2, 8/2/7, 08.01.1930), Fotoğrametri eğitimi için Fransa’da bulunan Binbaşı Halit ve Nüzhet Bey’in İsviçre’de açılacak kurslara katılması⁶,

⁵ Evkaf umum müdürlüğünden yazılan 28 Ağustos 1929 tarih ve 67450 numaralı tezkerelerde, kanunu medenin neşrinin müteakip eski evkaf hakkında ne yolda tedbirler ittihazi lazım geleceği ve mevzuatı sabıka ile cedidenin şekli telafi için İsviçre’den celp edilen Prof. M. Lenan ihzar eylediği raporun kendisinin hazır bulunacağı bir komisyon tarafından tetkik olunması ve şifahan izahatta bulunacağını bildirdiğinden teşkili talep olunan komisyonda bulunacak zevatın intihabı teklif olunmuştur. Keyfiyet İcra Vekilleri Heyetinin 12/9/1929 tarihli içtimasında görüşülerek kanunu medeni ahkamına göre mevcut efkara verilecek veziyet ve alınacak tedbirlerin ne olduğunu tetkik için Diyarbakır mebusu Rüştü Bey’in riyasetinde Tapu umum müdürü Atıf, Adliye Vekili Hukuk İşleri Müdürü Sabri Şakir, Muavenet İçtimai umum müdürü Sadık ve talim terbiye azasından Hasan beylerden mürekkep bir komisyon teşkili ve hemen işe başlamak üzere tebliğat afası tasvip ve kabul olunmuştur. BCA, 30-18-1-2, 5/43/20, 12.09.1929.

⁶ BCA, 30-18-1-2, 8/4/13, 29.01.1930. Fotoğrametri tahsili için Fransaya gönderilen ve tahsil müddetleri 2 nisan 1930 tarihinde bitecek olan Binbaşı Halit ve Nüzhet efendilerin Zürih Fen Mektebi alisinde 10 Mart 1930 tarihinde açılacak kurslara ve ondan

İsviçre okullarının sağlık alanındaki çalışmaları gözlemlemek için İsviçre'ye Kazım Esat Bey (BCA, 30-18-1-2, 10/21/6, 16.04.1930), Yüksek Ticaret Okulu mezunu Adil Bey staj için İsviçre'ye (BCA, 30-18-1-2, 13/60/2, 03.09.1930) gönderilmiştir. İsviçre ile ticari ilişkilerin yanında eğitim alanında da gelişmeler yaşanmış, İstanbul Üniversitesine İsviçre'den M. Malch atanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 24/79/14, 12.12.1931).

Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre arasında 1927 yılında imzalanmış olan ikamet sözleşmesi feshedilerek yerine yeni bir ikamet sözleşmesi yapılmıştır. Türkiye'de yaşayan İsviçre halkının karşılıklı olmak şartıyla gayrimenkullerden istifade etmesi Türk Hükümeti tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 16/85/7, 31.12.1930). Türkiye ile İsviçre Federal Meclisi arasında yapılan ikamet sözleşmesi hakkındaki kanun layihası 1931'de TBMM'de onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 17/9/17, 11.02.1931). İkamet Sözleşmesinin ardından Ticaret Sözleşmesi tekrar iki ülke arasında görüşülmeye başlanmıştır. Ticaret Sözleşmesini, Türkiye Cumhuriyeti adına Bayındırlık Bakanı Zekâi Bey, Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref Bey ve Dışişleri Müsteşarı Menemenli Numan Bey tarafından imzalanmıştır. Sözleşmeyi İsviçre Federal Meclisi adına Maslahatgüzar Henri Martin imzalamıştır (TBMM ZC, 26.03. 1931).

On beş maddeden oluşan mukavelenamede, iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat resmi, harcı ve sorumlulukları ile ticari mallarda gümrük ve sınır muamelesi belirlenmiştir. Sözleşmenin bir ülkeden diğerine göç eden vatandaşları doğrudan ilgilendiren kısmı ise sözleşmeye ek olarak imzalanan protokolda yer almıştır. Sözleşmenin onuncu maddesi, gümrükten geçen hangi eşyanın bir vergiye tâbi tutulacağını veya hangisinin vergiden muaf tutulduğunu belirlemektedir. İmza protokolünde bu maddeye ek olarak göç eşyası da vergiden muaf tutulmuştur. Buna göre, bir ülkeden diğerine göç eden herhangi bir şahıs, beraberinde taşıdığı ev eşyasını “*azamî iki ay evvel veya azamî üç ay sonra*” naklederse gümrük vergisinden muaf tutulacaktır (Dumanlı, 2023, s. 1439) şeklinde karara bağlanmıştır.

18 Aralık 1930 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye-İsviçre Ticaret Sözleşmesi'nin Bern'de uygulanması için Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'e Dışişleri Bakanlığı tarafından yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 25/4/6, 13.01.1932). TBMM ise yapılan ticaret sözleşmesini 11 Şubat 1931'de onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 17/9/16, 11.02.1931). İsviçre ile olan ticari ilişkiler bağlamında Türkiye, Harita Umum Müdürlüğü'ne İsviçre'den alet ve makina satın almıştır (BCA, 30-18-1-2, 21/50/1, 09.07.1931). Bayındırlık Bakanlığı tarafından Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'e gönderilen 26 Mart 1932 tarihli kararnameye göre Türkiye'de Devlet Demir Yollarında eğitiminden faydalanmak üzere bir yetkilinin gönderilmesi istenmiştir. Cemal Hüsnü Bey'in bakanlığa vermiş olduğu cevapta ikinci derecede uzman birini Türkiye'ye göndermek yerine İsviçre Demiryolları Umum Müdürü Şrafl'ın iki ay süreyle araştırma yapması için Türkiye'ye gönderilebileceği ve yılda bir iki ay üst düzey bir uzmandan faydalanılmasının Türkiye açısından daha iyi olacağı dile getirilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 26/20/3, 27.03.1932). Türk Hükümeti Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'in teklifini kabul etmiş ve Devlet Demiryolları'nın işletme tarife işlerini incelemek üzere, İsviçre Demiryolları Genel Müdürü Şrafl'ın Türkiye'ye getirilmesine izin vermiştir (BCA, 30-18-1-2, 27/29/11, 24.04.1932).

Suçluların iadesi konusunda İsviçre Hükümeti ile anlaşma görüşmelerini yapmak için Vekâlet Müsteşarı Numan Rifat Beyin üye, Üçüncü Daire Özel Müdürü Nuri ve Hukuk Müşavirlerinden Emin Ali beyler müşavirliğe tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 19/24/15, 08.04.1931; BCA, 30-18-1-2, 19/25/17, 08.04.1931). İki ülke arasında 9 Aralık 1928 tarihinde imzalanan Hakem ve Uzlaşma anlaşmasının ikinci maddesi gereğince oluşturulacak olan Daimî Uzlaşma Komisyonu başkanlığına Avusturya Eski Kabine Başkanı Mr. Schober tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 24/75/10, 15.11.1931). Türk üyeliğine ise Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü eski Adalet Bakanı İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 29/45/8, 11.06.1932).

Yapılan Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Anlaşması'nın onaylanması hakkında kanun layihası 27 Nisan'da meclise sunulmuştur (BCA, 30-18-1-2, 27/30/1, 27.04.1932). İtalya Elçiliği'nin isteği üzerine Anlaşması'nın 1. ve 2. maddesinde yapılacak değişiklik için Müsteşar Numan Rifat Bey üye, Üçüncü Daire Özel Müdürü Nuri Bey ve Hukuk Müşaviri Emin Ali Bey müşavir olarak tayin

sonra da İsviçre Coğrafya dairesine devamlı yaz ameliyelerine iştirak etmeleri ve bunun için iktiza eden kambiyonun sarfına izin verilmesi Milli Müdafaa vekaletinin 22/12/1929 tarih ve 269 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 29/01/1930 tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur.

edilmişlerdir (BCA, 30-18-1-2, 28/31/15, 27.04.1932). Görüşmeler sonucunda anlaşmasının 1. maddesinin 1. ve 2. fıkralarının değiştirilmesi kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 31/70/5, 16.11.1932). İkamet anlaşmasının 6. maddesine göre yapılacak olan kefalet akçesi ve adli yardım sözleşmelerine Dışişleri Müsteşarı Menemenli Numan Rifat Bey'in Üye olarak Beşinci Daire Özel Müdürlüğü işleriyle ilgilenen Hulusi Fuat ve Hukuk Müşaviri Avni Beylerin Müşavir olarak katılmalarına İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 31/70/4, 16.11.1932).

Ayrıca Numan Rifat Bey, Hulusi Fuat ve Avni Bey İsviçre ile yapılacak olan Suçluların İadesi Anlaşmasını imzalamak için Numan Rifat Bey delege, Hulusi Fuat ve Avni Beyler müşavir olarak seçilmişlerdir (BCA, 30-18-1-2, 32/77/16, 19.12.1932). İsviçre ile yapılan görüşmeler sonucunda kararlaştırılan suçluların iadesi, ceza işleri ve karşılıklı adli korumaya alınmasına ait sözleşme İcra Vekilleri Heyeti toplantısında kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 36/36/7, 15.05.1933). Sözleşmeyi imzalama yetkisi bakanlık tarafında Numan Rifat Bey'e verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 36/38/8, 23.05.1933). Ticaret ve İkamet Sözleşmesi TBMM tarafından 26 Mart 1931'de onaylanmıştır (TBMM ZC, 26.03.1931). İsviçre Federal Meclisi ise İkamet Sözleşmesini 26 Mart 1931'de, Ticaret Sözleşmesini 20 Haziran 1931'de onaylamıştır. Onay belgelerinin değişiminden sonra anlaşmalar 1932 yılında yürürlüğe girmiştir (Dumanlı, 2023, s. 1440).

Bundan sonraki süreçte İsviçre ile Türkiye arasında göçmenlerin adli ve ticari durumlarına yönelik birkaç sözleşmenin daha imzalandığı anlaşılmaktadır. 23 Haziran 1934 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde, 1 Haziran 1933 tarihinde imzalanmış, suçluların iadesini ve süreçlerini kapsayan mukavelename ile sivil ve ticari meselelerin adli süreçlerini kapsayan mukavelenameler görüşülmüş ve onaylanmıştır. Yine aynı gün, 9 Aralık 1928'de imzalanmış "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedenamesi"nin tadil edilmiş metni kabul edilmiştir (TBMM ZC, 23. 06. 1934).

1933 yılına gelindiğinde Türkiye ile İsviçre arasındaki ticari, eğitim, diplomatik ilişkiler daha fazla yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye İsviçre'nin Basel şehrinde toplanacak olan "I. Beynelmül Etnoloji ve Antropoloji İlimleri Kongresi"ne "Türk Tarihi Araştırma Cemiyeti" adına İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi antropoloji Profesörü Şevket Aziz Bey'i görevlendirmiştir (BCA, 30-18-1-2, 35/25/2, 15.04.1933). Bunun yanı sıra yine eylül ayında İsviçre'nin Madrid şehrinde toplanacak olan milletlerarası telgraf, telefon ve telsiz istasyonlarına tahsis edilecek dalgalar konulu konferansa Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurma maksadı ile Türk hükümeti adına Telgraf İşletme Müdürü İhsan Cemal Bey ile Telsiz Mühendisi Mazhar Bey'in temsilci olarak gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 35/30/6, 26.04.1933). Ayrıca Türkiye ile İsviçre arasında 9 Aralık 1928 tarihinde imzalanmış olan "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması'nın değiştirilen protokolün onaylanmasına dair kanun" (BCA, 30-18-1-2, 39./65/4, 11.08.1933), 1 Haziran 1933 tarihinde Ankara'da imzalanan "Medeni ve Ticari Mevat'ta Adli Münasebetleri düzenleyen sözleşmenin onayına dair kanun" (BCA, 30-18-1-2, 39/65/6, 11.08.1933) ve 1933 tarihinde imzalanmış olan "Suçluların İadesine ve Cezai Mevat'ta Karşılıklı Yardımlaşma Adliye'ye ait antlaşmanın onayına dair kanun" (BCA, 30-18-1-2, 39/65/5, 12.08.1933) Türkiye ve İsviçre tarafından kabul edilmiştir.

Yapılan anlaşmalar sadece kâğıt üzerinde kalmamıştır. Örneğin; Cesar Bianchini isimli şahsın İtalyalı olduğu ve İsviçre'de işlediği adi suç sebebiyle Türkiye'den iadesi istenen Cesar Bianchini'nin, İsviçre'ye iade edildiği anlaşılmaktadır (BCA, 30-18-1-2, 41/87/9, 07.12.1933). 1933'de yukarıda bahsedilen anlaşmaların dışında ticari ilişkiler kapsamında Millî Savunma Bakanlığı Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı için alınacak tecrübe aletlerinin İsviçre'deki Amsler Fabrikası'ndan satın alınmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 41/91/1, 27.12.1933).

İsviçre ile 1 Şubat 1934 tarihinde Roma'da imzalanan Ticaret Anlaşması ile Zürih'te imzalanan Kliring İtilafı Türkiye tarafından 10 Şubat 1934'te onaylanmıştır (BCA, 30-18-1-2, 42/6/10, 10.02.1934 & BCA, 30-18-1-2, 46/47/6, 02.07.1934). Yapılan Kliring İtilafı gereğince Almanya ve İsviçre'den getirilecek lokomotif, vagon, ray ve demiryolu malzemelerin ülkeye alınması kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 46/45/3, 26.06.1934). Anlaşma iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 51/5/19, 24.01.1935 & BCA, 30-18-1-2, 51/8/9, 05.02.1935). Daha sonra ise İsviçre Hükümeti'nin yeni bir kanun ile Kliring gelirlerinin bir kısmını İsviçre Milli Bankasına, bir kısmını da İsviçre Takas Ofisine verdiği İsviçre Elçiliği tarafından

Türkiye'ye bildirilmiştir. Bunun üzerine Türkiye yapılan anlaşmanın değiştirilmesini talep etmiştir (BCA, 30-18-1-2, 53/26/17, 15.04.1935).

1.4. Askeri İlişkiler

Türkiye ile İsviçre arasındaki ikili ilişkiler eğitim, askeri, ticari bağlamda şekillenmiş ve iki ülke karşılıklı olarak birbirlerine eğitim ve askerlik için öğrenci ve memur göndermiştir. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: Dağcılık eğitimi için Türkiye'den İsviçre'ye Birinci Mülazım İhsan ve Ahmet Bey'in gönderilmesi (BCA, 30-10-0-0, 47/302/3, 21.10.1934), Bakanlıklar, Yüksek İktisat ve Ticaret okullarında çalıştırılacak Uzman ve Öğretmenlerle sözleşme şartlarını görüşmek üzere, İsmail Hakkı ve İstanbul Profesörlerinden M. Şvarz'ın İsviçre'ye gönderilmesi (BCA, 30-18-1-2, 48/63/4, 20.09.1934), Donanma topları için Bofors Fabrikası'na sipariş edilen barutların yapılışını gözlemek üzere Binbaşı Burhanettin ve Yüzbaşı İzzet Bey İsviçre'ye gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 49/78/2, 18.11.1934). Bunu yanı sıra İsviçre gümrüklerinde iki ay staj yapmaları için Gümrükler Özel Müdürlüğü Araştırma Şubesi Müdürü Nuri Anıl ve Muameleat Şubesi Müdür Yardımcısı Celadet Barbarosoğlu gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 55/45/7, 03.06.1935). Bu durum iki ülke arasındaki bağı her açıdan geliştirmiş ve dostane ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır.

İsviçre ile imzalanan 1933 tarihli “İade-i Mücrimin ve Adli Müzaheret” anlaşmalarının protokolüne ait sözleşmenin Bern'de onaylanması için Bern Elçisi Cemal Hüsnü Bey'ye yetki verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 55/48/12, 08.06.1935). 1936'ya geldiğinde ikili ilişkiler kapsamında Türkiye, İsviçre halk meclislerini yakından incelemek üzere İsviçre'ye Sağlık Bakanlığı'nda görevli Zeki Nasır Barker Bey gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 61/5/20, 25.01.1936). Bunun yanı sıra İstanbul'da konferans vermesi için İsviçre Zürih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Fleiner Türkiye'ye davet edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 65/43/14, 26.05.1936 & BCA, 30-18-1-2, 66/58/17, 08.07.1936). Diğer taraftan İsviçre'de toplanacak “Fransızca Konuşan Memleketler Emrazı Akliye ve Asabiye Kongresi'ne” İstanbul Üniversitesi adına Tıp Fakültesi Ordinaryüs Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman'ın gönderilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 65/49/6, 08.06.1936).

Millî Savunma Bakanlığı tarafından PZL avcı uçaklarının 20 tanesi için 40 orligon topu ile 40.000 merminin İsviçre'den satın alınması uygun görülmüştür. Fakat İsviçre ile Kliring Sözleşmesi olmasına rağmen fabrika alınacak aletlerin bedelinin %50'sinin dövizle ödenmesini talep etmiştir. Türkiye buna karşı çıkmış olsa da alınacak aletlerin başka bir yerden alınması yapılacak uçakların projesinde değişiklik yapılmasına neden olacağı ve bu durum sürecin uzamasına sebep olacağından İsviçre fabrikasının istediği şekilde alınması İcra Vekilleri tarafından uygun görülmüştür (BCA, 30-18-1-2, 65/44/7, 26.05.1936 & BCA, 30-18-1-2, 66/58/3, 06.07.1936).

Sümerbank tarafından üç ay sürecek staj için İngiltere, Almanya, İsviçre ve Rusya'ya üç kimyager, bir mühendis gönderilmesine Sümerbank Özel Müdürlüğünün ve Maliye Bakanlığının isteği üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 69/82/3, 16.10.1936). Yerli koyunların ıslahı için temin edilmesi gereken Merinos koçlarını yerinde görmek ve satın almak için Meteoroloji istasyon memuru Ragıp Bey'in Macaristan, Fransa ve İsviçre'ye gönderilmesi Ziraat Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 69/90/4, 24.11.1936). İsviçre'deki “Hofman La Roche de Bale” adlı firma Türkiye'den afyonun satın alması yapılan anlaşma ile kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 70/98/7, 30.12.1936). Her alanda geliştirilmeye çalışılan ilişkiler iki devleti birbirini birçok konuda etkilemesine sebep olmuş ve Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında da ilişkilerin devam etmesine olanak sağlamıştır.

SONUÇ

Osmanlı'nın diplomatik yapısında kurumsallaşmış bir hukuk politikası, Cumhuriyet döneminde Türkiye ile İsviçre Hükümeti arasındaki hukukunu da belirlemiştir. Devletin hukuk politikasına ilişkin kazandığı deneyimler çeşitli ticaret, ikamet ve adli yardımlaşma sözleşmelerine yansımıştır. Bu makalede uzun bir müzakere sürecinin ardından anlaşmalar ile sonuçlanan hukuki, ekonomik, askeri süreçler ile ilgili iki ülke arasında yaşayan gelişmeleri gözler önüne sermiştir. Elbetteki iki ülke arasındaki bütün ilişkileri sınırları belli bir makalede ele almak mümkün değildir. Fakat makalede ortaya konulan veriler ışığında şu tespitleri yapmak mümkündür.

İki ülke arasında başlayan ilişkini temelini vatandaşlık konusu belirlemiştir. Türkiye'de yaşayan İsviçreli vatandaşlar ne Osmanlı ne de Cumhuriyet döneminde, diğer bazı belli başlı Avrupalı devletlerin vatandaş sayısını geçememiştir ve nispeten daha az temsil edilmişlerdir. Fakat makalede de görüleceği gibi bu dönemde İsviçreli vatandaşların Türk vatandaşlığına geçmek, Türkiye'de çalışmak gibi taleplerinin olması iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini teşkil etmiştir. Bu durum, ticari etkinlikleri açısından engelleyici olmamış ve İsviçreli şirket ve vatandaşların Lozan sonrası diplomatik ilişkilerin bir an evvel resmî düzeyde başlaması konusundaki ısrarında belirleyici rol oynamıştır.

Lozan Antlaşması esnasında başlayan yarı resmi görüşmeler ve bunların ülkelere sağladığı gelişmeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Türkiye ile İsviçre arasındaki ilişkilerde ticari ilişkilerin dışında eğitim, sağlık, askeri alanda da yoğun bir diplomatik sürecin yaşandığını ortaya koymaktadır.

İsviçre'nin Birinci Dünya Savaşındaki tarafsız tutumu Türkiye'nin dostluk, ikamet ve ticaret anlaşmalarında kendisine yakın bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı dönemindeki anlaşma ve sözleşmeleri geçersiz sayması ayrıca ilgili ülkelerin vatandaşlarına yönelik gayrimenkul hukuku dahil, birçok konuda tavizsiz tutumu, diplomatik ilişkilerde barışçıl bir politikayı benimsemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde teşvik edici olmuştur.

Bu çalışmada şu sonuca varılmıştır. Türkiye'nin özellikle hukuksal alanda İsviçre kanunlarına yer vermesinin sebebi İsviçre'nin kendisi gibi yeni bir hukuksal temele dayanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devletinden beri Türkiye'de yaşayan hukukçuların birçoğunun eğitimlerini İsviçre'de tamamlamış olmaları, İsviçre Medeni Kanunu'nun dilinin Fransızca olması ve Türk hukukçularının birçoğunun Fransızca bilmesiyle çevirisinin kolay yapılabilmesi, kanunun ayrıca kadın erkek eşitliğine dayalı bir aile düzeni içermesi ve bu durumun Cumhuriyet rejimine yakın olması önemli bir etken olmuştur.

Yapılan çalışma Türk arşiv belgeleri ve dönemin kaynakları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki temasları Türkiye açısından değerlendirme imkânı sağlamıştır. Fakat dönemi daha iyi anlayabilmek ve yapılan görüşmeleri, anlaşmaları daha iyi değerlendirmek adına İsviçre arşivlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Makalenin bu alanda çalışma yapan araştırmacılara bir bakış açısı kazandırmak ve yön vermesi açısından kaynak oluşturacağı temenni edilmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektiren herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: No method requiring Ethics Committee permission was used in the study.

Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate is 100%.

Conflict of interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M. (2017). XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(2), 128.
- Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*. Türk Tarih Kurumu.
- Atatürk, Kemal. (1969). *Nutuk 1920-1927*, Ankara.
- Kültür Bakanlığı (1981). *Atatürk'ün milli dış politikası 1923-1938*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (1945). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri I*. (1945). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aydın, M. A. (1996). *Türk hukuk tarihi*. Beta Basım yayın.
- Bayur, Y.H. (1973). *Türkiye Devleti'nin dış siyaseti*. Türk Tarih Kurumu.
- Bilsen, M. C. (1935). *Lozan I*. Sosyal yayınlar.
- Bozkurt M.E. (1944). *Türk medeni kanunu nasıl hazırlandı? (Medeni Kanun'un XV. yıldönümü için)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Budak, M. (2002). *İdealden gerçeğe: Misâk-ı Milli'den Lozan'a dış politika*. Küre Yayınları.
- Dumanlı Ç. (2023). Müzakereden muahedeye: Türkiye ile İsviçre ilişkileri bağlamında Türkiye'deki İsviçreli göçmenlerin durumu (1918-1965). *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1427-1451.
- Gönlübol, M. (1978). *Uluslararası politika ilkeler kavramlar kurumlar*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gönlübol, M. ve SAR, C. (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1918 -1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kılıçoğlu, A. M. (2016). Medeni kanunumuzu nasıl değiştirdik. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 1717-1757.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Kıratlı, M.) Türk Tarih Kurumu.
- Ökçün, A. G. (1974). *Türk anlaşmaları rehberi, (1920-1973)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Soysal, İ. (1993). *Türk dış politikası incelemeleri için kılavuz (1919-1993)*. Eren Yayıncılık.
- Sönmezoğlu F. (2005). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. 4. Baskı. Filiz Kitabevi.
- Şimşir, B. N. (2006). Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılında Türk diplomatik temsilcilikleri ve temsilcileri (1920-1950), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 22(64-65-66), 15-90.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 05.05.1935, Devre: V, Cilt: 4, İçtima: F, s. 51.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 15.05.1926, Devre: 2, Cilt: 25, İçtima: 3, s. 119.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 17.02.1926, Devre: 2, Cilt: 22, İçtima: 3, s. 229-234.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 21.06.1927, Devre: II, Cilt: 33, İçtima: IV, s. 407.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 22.04.1926, Devre: 2, Cilt: 24, İçtima: 3, s. 173.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 23. 06. 1934, Devre: IV, Cilt: 23, İçtima: 3, s. 1-19.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 26.03. 1931, Devre: 3, Cilt: 26, İçtima: 4, s. 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 26.03.1931, Devre: 3, Cilt: 26, İçtima: 4, s. 114.
- TBMM, Zabıt Ceridesi, 23.05.1927, Devre: 2, Cilt:32, İçtima: 4, s. 384.
- Tunaya, T. Z. (2004) *Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 26.10.1922, Devre: 1, Cilt: 24, İçtima: 8, s. 208.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2023). Borçlar Kanunu.
https://tim.org.tr/files/downloads/mevzuat/borclar_kanunu.pdf E.T.: 12.12.2023.

Üçok, C. (1988). Hukuk devriminin nedenleri. *Belleten* (Ata Özel Sayısı), 204(1-2), 1003-1011.

Versan, V, Jacop M. Landau (Ed.). (1999). *Türk hukukunda Kemalist reform ve etkileri Atatürk ve Türkiye'nin modernleşmesi*. (Çev. Alakuş, M), Sarmal Yayınevi.

Yalçın, S. (2000). *Atatürk'ün milli dış siyaseti*. Berikan Yayınları.

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi:

BCA, 30-10-0-0, 59/397/3, 30.09.1923.

BCA, 30-18-1-1, 8/50/5, 20.01.1924.

BCA, 30-18-1-1, 9/25/6, 14.05.1924.

BCA, 30-11-1-0, 5/14/10, 20.05.1924.

BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925.

BCA, 30-18-1-1, 13/30/19, 24.05.1925.

BCA, 30-18-1-1, 14/33/7, 31.05.1925.

BCA, 30-18-1-1, 15/50/1, 09.08.1925.

BCA, 30-18-1-1, 15/56/10, 13.09.1925.

BCA, 30-18-1-1, 18/21/2, 10.03.1926.

BCA, 30-18-1-1, 19/32/2, 12.05.1926.

BCA, 30-18-1-1, 20/56/2, 29.08.1926.

BCA, 30-18-1-1, 22/75/7, 08.12.1926.

BCA, 30-18-1-1, 23/19/8, 20.03.1927.

BCA, 30-18-1-1, 24/28/1, 08.05.1927.

BCA, 30-18-1-1, 24/29/19, 11.05.1927.

BCA, 30-18-1-1, 24/36/5, 01.06.1927.

BCA, 30-18-1-1, 25/43/12, 17.07.1927.

BCA, 30-10-0-0, 20/118/11, 04.03.1928.

BCA, 30-18-1-2, 1/5/4, 21.11.1928.

BCA, 30-18-1-2, 1/8/17, 12.12.1928.

BCA, 30-18-1-2, 1/10/1, 19.12.1928.

BCA, 30-18-1-2, 8/2/7, 08.01.1930.

BCA, 30-18-1-2, 10/21/6, 16.04.1930.

BCA, 30-18-1-2, 13/60/2, 03.09.1930.

BCA, 30-18-1-2, 14/61/11, 14.9.1930.

BCA, 30-18-1-2, 16/85/7, 31.12.1930.

BCA, 30-18-1-2, 17/9/17, 11.02.1931.

BCA, 30-18-1-2, 17/9/16, 11.02.1931.

BCA, 30-18-1-2, 19/24/15, 08.04.1931.
BCA, 30-18-1-2, 19/25/17, 08.04.1931.
BCA, 30-18-1-2, 21/50/1, 09.07.1931.
BCA, 30-18-1-2, 24/75/10, 15.11.1931.
BCA, 30-18-1-2, 24/79/14, 12.12.1931.
BCA, 30-18-1-2, 25/4/6, 13.01.1932.
BCA, 30-18-1-2, 26/20/3, 27.03.1932.
BCA, 30-18-1-2, 27/29/11, 24.04.1932.
BCA, 30-18-1-2, 27/30/1, 27.04.1932.
BCA, 30-18-1-2, 28/31/5, 27.04.1932.
BCA, 30-18-1-2, 29/45/8, 11.06.1932.
BCA, 30-18-1-2, 31/70/5, 16.11.1932.
BCA, 30-18-1-2, 31/70/4, 16.11.1932.
BCA, 30-18-1-2, 32/77/16, 19.12.1932.
BCA, 30-18-1-2, 35/25/2, 15.04.1933.
BCA, 30-18-1-2, 35/30/6, 26.04.1933.
BCA, 30-18-1-2, 36/36/7, 15.05.1933.
BCA, 30-18-1-2, 36/38/8, 23.05.1933.
BCA, 30-18-1-2, 39/65/4, 11.08.1933.
BCA, 30-18-1-2, 39/65/6, 11.08.1933.
BCA, 30-18-1-2, 39/65/5, 12.08.1933.
BCA, 30-18-1-2, 41/87/9, 07.1.1933.
BCA, 30-18-1-2, 41/91/1, 27.12.1933.
BCA, 30-18-1-2, 42/6/10, 10.02.1934.
BCA, 30-18-1-2, 46/45/3, 26.06.1934.
BCA, 30-18-1-2, 46/47/6, 02.07.1934.
BCA, 30-18-1-2, 48/63/4, 20.09.1934.
BCA, 30-10-0-0, 47/302/3, 21.10.1934.
BCA, 30-18-1-2, 49/78/2, 18.11.1934.
BCA, 30-18-1-2, 51/51/9, 24.01.1935.
BCA, 30-18-1-2, 51/8/9, 05.02.1935.
BCA, 30-18-1-2, 53/26/17, 15.04.1935.
BCA, 30-18-1-2, 55/45/7, 03.06.1935.
BCA, 30-18-1-2, 55/48/12, 08.06.1935.
BCA, 30-18-1-2, 61/5/20, 25.01.1936.
BCA, 30-18-1-2, 65/43/14, 26.05.1936.
BCA, 30-18-1-2, 65/44/7, 26.05.1936.

BCA, 30-18-1-2, 65/49/6, 08.06.1936.

BCA, 30-18-1-2, 66/58/3, 06.07.1936.

BCA, 30-18-1-2, 66/58/17, 08.07.1936.

BCA, 30-18-1-2, 69/82/3, 16.10.1936.

BCA, 30-18-1-2, 69/90/4, 24.11.1936.

BCA, 30-18-1-2, 70/98/7, 30.12.1936.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi:

BOA, HRSFR, 4/451/12, 03.11.1887.

BOA, HRSFR, 4./551/1, 28.12.1896.

BOA, HRSFR, 4/551/30, 24.12.1897.

BOA, İHR, 365/16, 21.04.1900.

BOA, YPRKNMH, 8/59, 10.04.1901.

BOA, HRSYS, 2105/56, 06.10.1915.

BOA, İDUİT, 12/72, 27.07.1916.

BOA, İDUİT, 1/51, 05.05.1919.

BOA, İDUİT, 1/10, 28.04.1921.

BOA, BEO, 4678/350793, 29.04.1921.

BOA, HRİM, 62/55, 25.11.1922.

BOA, HRİM, 69/55, 21.03.1923.

BOA, HRİM, 18/45, 18.04.1923.

BOA, HRİM, 72/38, 29.04.1923.

BOA, HRİM, 146/68, 11.06.1925.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi:

TDA, 540/44665/214792, 16.10.1928.

TDA, 540/44699/215012, 05.10.1932.

TDA, 540/44665/214791, 08.04.1936.

TDA, 540/44665/214767, 12.10.1937.

MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET YILLARINDA ALEVİLER- BEKTAŞİLER VE ATATÜRK

ATATURK AND ALEVISM-BEKTASHIS IN THE NATIONAL STRUGGLE AND THE REPUBLIC YEARS

Fahri MADEN¹

Öz

Bir devlet kurucusu olarak Atatürk'ün toplumun önemli bir kesiminin intisap ettiği tarikatlarla ilişkilerini Millî Mücadele sırasında, 1925 öncesi ve sonrası olarak dönemlendirerek ele almak mümkündür. Millî Mücadele sırasında Bektaşilerin büyük çoğunluğu mücadeleye ve Atatürk'e adeta koşulsuz destek vermişlerdir. Vatan savunmasında en ön safta yer alan Bektaşiler Temsil Heyeti'nin Sivas'tan Ankara'ya geçişi sırasında Atatürk'ü Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda misafir etmişlerdir. Salih Niyazi Dede baba gerekse Ahmet Cemaleddin Çelebi Alevi-Bektaşî zümrelere yazılar göndererek Millî Mücadele'ye katkı sunmuşlardır. Ayrıca Ahmet Cemaleddin Çelebi milletvekili olarak TBMM de görev almıştır. Atatürk'ün Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda misafir kalıp destek istediği sırada baş başa görüşmelerinde Ahmet Cemaleddin Çelebi'nin ondan Cumhuriyet idaresine geçilmesi isteğinde bulunduğu söylenmektedir. Bu itibarla Millî Mücadele'de İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri Anadolu'ya insan ve silah kaçırılmasında, bazı Bektaşî baba ve dervişleri istihbarat sağlanmasına katkı sunmuşlardır. Tüm bu hizmetlere binaen 1925 yılında tarikat faaliyetleri durdurulup tekke ve türbeler kapatıldığında Bektaşîliğe istisna bir uygulama yapılmamıştır. 677 sayılı kanun Bektaşîlere de uygulanmıştır. Böyle olmakla birlikte Bektaşîlerin Cumhuriyet yönetimi ve Atatürk ile olumlu ilişkilerinin sürdürdüğü, Hasan Ragıp Erensel gibi Atatürk'ün doktorluğunu yapan Bektaşî babalarının bulunduğu, Bektaşî baba ve dervişlerinin Cumhuriyet inkılaplarını destekledikleri tespit edilmektedir. Bu makale de Millî Mücadele'den başlayarak cumhuriyet yılları boyunca Bektaşîlerin Atatürk ile ilişkileri ve kurdukları bağlar arşiv belgeler, hatıratlar ve diğer birinci elden kaynaklar ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Bektaşiler, Hacı Bektaş Veli Dergâhı, Millî Mücadele,

Abstract

It is possible to analyse Atatürk's relations as a state founder with the sects to which a significant part of the society belonged, periodizing them as during the National Struggle before and after 1925. During the National Struggle, the great majority of Bektashis gave unconditional support to the struggle and Atatürk, who were at the forefront of the defense of the homeland, hosted Atatürk in the Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge during the transition of the Representative Committee from Sivas to Ankara. Both Salih Niyazi Dede baba and Ahmet Cemaleddin Çelebi contributed to the National Struggle by sending letters to the Alevi-Bektashi groups. In addition, Ahmet Cemaleddin Çelebi served as a deputy in the Turkish Grand National Assembly. It is said that when Atatürk was a guest in the Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge and asked for support, Ahmet Cemaleddin Çelebi asked Atatürk to adopt a republic during their tete-a-tete. In this respect, Bektashi dervishes in Istanbul contributed to the smuggling of people and weapons to Anatolia during the National Struggle, and some Bektashi fathers and dervishes contributed to the provision of intelligence. Due to all these services, no exception was made for Bektashis when all sect activities were stopped and dervish lodges and tombs were closed in 1925. Law No. 677 was applied to Bektashis. However, it has been determined that Bektashis continued to have positive relations with the Republican administration and Atatürk, that there were Bektashi fathers like Hasan Ragıp Erensel who were Atatürk's doctors, and that the Bektashi fathers and dervishes supported the Republic's reforms. In this paper, starting from the National Struggle, the relations of Bektashis with Atatürk and the bonds they established throughout the republican years will be discussed in the light of archival documents, memoirs and other first-hand sources.

Keywords: Atatürk, Bektashis, National Struggle, Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge.

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alevi Bektaşî Kültürü Ana Bilim Dalı, fahri_maden@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8529-9165

Extended Abstract

Bektashism is a Turkish sect that began to form in the 13th century when Hacı Bektash Veli came to Anatolia from Khorasan and settled in what is now Hacibektaş. Bektashism, which developed around Turkish culture, spread over a wide geographical area from Anatolia to Rumelia over time. While it encountered and was influenced by different beliefs and cultures in this wide geography, it also spread among Albanians and Bosnians, especially in Rumelia. During the Ottoman period, the Bektashis played an active role in the establishment of the state and the conquests. Bektashis selflessly stood by the state and the nation in wars and in the defence of the homeland. The Bektashi Mujahideen Regiment, which was established under the leadership of Bektashi Celebi Ahmet Cemaleddin Efendi during the World War I, served in the front and behind the front. The material and moral contributions of the Bektashis in the defence of the homeland and in saving the country from enemy occupation during the National Struggle have been acknowledged. While these contributions manifested themselves in the form of providing manpower against the enemy at the front, Bektashi lodges also provided serious assistance in transporting people and ammunition from Istanbul to Anatolia. In addition, Bektashi fathers and dervishes who participated in establishing societies and organizations for the defence of the homeland, as well as those who hid within *the Tarikat-ı Salahiye* and provided intelligence for the National Struggle, are also recorded.

Again, while the Representative Committee was traveling from Sivas to Ankara, they were hosted by the Hacı Bektash Veli Dervish Lodge and the Bektashis' direct support for the National Struggle was provided. During this visit, the Bektashis requested Mustafa Kemal Pasha to switch to the republican system. During this visit, Mustafa Kemal Pasha met personally with Alevi-Bektashi religious leaders and authorities and received their support. After this visit, they continued their support for the successful completion of the national struggle led by Alevi-Bektashi Celebi and his grandfather Mustafa Kemal Pasha. Not only did the Alevi-Bektashi notables join the Turkish Grand National Assembly as deputies, but they also ensured the support of the Alevi-Bektashi masses to the militia forces and the regular army through the declarations they published. As a result of all these efforts, the homeland was saved from the enemy occupation and a republic was proclaimed. Thus, the Republic of Türkiye, which is celebrating its 100th anniversary today, was born. After the proclamation of the Republic, Alevi-Bektashis supported Atatürk's principles and revolutions. When lodges, zawiya and shrines were closed in 1925, Alevi-Bektashis embraced the republic, stating that it was an innovation aimed at their own beliefs. For this reason, the Bektashis did not oppose the closure of the lodges and tombs and did not create any difficulties for the state. The abolition of the caliphate, the hat law, the right of women to vote and be elected, and the alphabet revolution were innovations that were fully supported and defended by the Alevi-Bektashis. Likewise, historical data has shown that Alevi-Bektashis are not strangers to these innovations, and that there were Bektashi fathers who used Latin letters before, and there were Bektashi fathers who adopted this revolution, wore hats and supported this innovation even before the hat law was passed. Atatürk had close contacts and sincerity with many Bektashi fathers such as Dr. Ragıp Erensel and Ali Nutki Baba. As a result, Alevi-Bektashis are passionately loyal to Atatürk and have always supported his revolutions and innovations.

In this study, the role played by Alevi-Bektashis in the National Struggle, the support they gave to the struggle and the activities they carried out in this regard are discussed. Thus, a detailed evaluation of the support given by the Alevi-Bektashis to Mustafa Kemal Pasha, who led the struggle throughout the National Struggle, and to the struggle itself is provided. The Alevi-Bektashis did not limit their support for Atatürk to the national struggle. They stood behind every revolution and innovation that Atatürk made, starting from the declaration of the Republic. When lodges, zawiya and tombs were closed in 1925, Hacı Bektash Veli Dervish Lodge was also closed. However, the Bektashis did not react harshly to this closure. This study discusses the contributions of Alevi-Bektashis to the National Struggle, their views on the Republic, and their contacts with Atatürk. While discussing the subject, the research carried out in the field and the main sources have been reviewed. Periodicals and memoirs of the time have also been used. In this way, the subject has been debated with its in detail and the information presented in the academic field so far has been evaluated.

GİRİŞ

Bektaşilik, 13. yüzyılda Anadolu’da Türk birliğinin, dirlik ve düzeninin dağıldığı bir dönemde Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin Sulucakaraöyük’e gelip çerağ uyandırmasıyla² oluşmaya başlamıştır. Bektaşilik Anadolu’da Ehl-i Beyt yolunun devamıdır. Hacı Bektaş Veli hem inanç açısından hem de siyasi teşekkül bakımından Moğol istilası sonrası dağılan düzeni yeniden tesis eden erenlerin bağıdır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda Hacı Bektaş Veli’nin yetiştirdiği halifeleri ve dervişleri önemli roller üstlenmişlerdir. 14. yüzyıl başlarında *Gaziyan-ı Rum* olarak Hacı Bektaş yoldaşları Osmanlı fetihlerinde ve Anadolu-Rumeli iskân siyasetinde kolonizatörlük etmişlerdir. Başta Bursa’nın, İzmit’in, Üsküdar’ın Edirne’nin fethinde ve Balkanlarda genişleyen Osmanlı egemenliğinde Horasan erenlerinin, Ahi-Bektaşî baba ve dervişlerinin hizmetleri vardır. Osmanlı merkezi askeri sistemi olan Kapıkulu Ocaklarının ve bilhassa Yeniçeri Ocağı’nın yetiştirilmesinde de Bektaşiliğin kesin bir katkısı bulunmaktadır. İstanbul’un, Niğbolu’nun Macaristan’ın fethi; Kıbrıs, Rodos, Girit gibi stratejik Akdeniz adalarının fethi hep Bektaşî baba ve dervişlerinin Osmanlı ordusu içerisinde seferlere katılarak orduya moral ve motivasyon sağlamalarıyla gerçekleşmiştir. Bu itibarla Bektaşilik Osmanlı Devleti’nin kurucu unsurları arasında yer almaktadır. Elbette Bektaşilik bu birlikteliğin getirdiği Yeniçeri-tarikat bütünleşmesinin de avantajıyla üç kıtada tekkelere ve müntesiplere sahip olmuştur. Devlet ne zaman dara düşse, vatan savunması için Bektaşilerin de cepheye koştukları vakidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşturulan Bektaşî Mücahid Alayı (Mücahidin-i Bektaşîye) bunun en açık göstergesidir. Bektaşiler Osmanlı Devleti’nin kurucu unsuru oldukları gibi Millî Mücadele’de düşmanın yurttan kovulması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulup yenilikler yapılmasında da etkili olmuşlardır (Maden, 2020). Bu makalede özellikle Millî Mücadele’de Bektaşilerin devlete destekleri, cumhuriyetin kurulmasında ve sonrasında Atatürk ile Bektaşilerin ilişkileri ve Bektaşilerin cumhuriyete destekleri ele alınacaktır.

Bektaşiler Osmanlı fetihlerinde ön saflarda yer aldıkları gibi konu vatan savunması olduğunda da canlarını fedadan geri durmamışlardır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın çok kanlı bir şekilde lağvedilmesinin ardından Bektaşilik de yasaklanmış ve yok olma tehlikesi yaşamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında yasaklı da olsa yeniden toparlanan Bektaşiler yer yer siyasetle de iştiğal etmişlerdir. İstanbul’daki bazı Bektaşî tekkeleri Jön Türklerin toplantı mekânı haline gelmiş, Meşrutî yönetime geçiş için Bektaşiler İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni desteklemişlerdir. Bu itibarla anayasal sistemden yana olan Bektaşiler çıkardıkları Muhibban gibi yayınlarda bu fikirlerini açıktan da dile getirmişlerdi. Ancak Meşrutî idareyi bu denli destekledikleri halde bir türlü devlet nezdinde II. Mahmut öncesi meşru ve hukuki zemine kavuşamamışlar, Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar da yasaklı bir yolun mensubu durumunda kalmışlardır. Osmanlı yönetimi ısrarla başta Hacı Bektaş Veli Dergâhı (Pirevi) olmak üzere Bektaşî tekke ve türbelerine Nakşî şeyhler görevlendirerek inatla bu tavrı sürdürmüştür. Böyle olmasına rağmen Bektaşiler devlete karşı herhangi bir aksü amel göstermekten imtina etmişler, kanunlara riayet, vergi ve askerlik ödevini yerine getirmede sıkıntı oluşturmamışlardır. Konu vatan savunması olduğunda da cepheye koşmuşlardır (Maden, 2020).

Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan ve doğu cephesinde görev alan Bektaşî Mücahid Alayı (Mücahidin-i Bektaşîye) üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu alay Hacı Bektaş Veli Dergâhı Çelebisi Ahmet Cemaleddin önderliğinde 1915 Nisan ayı civarı oluşturulmaya başlanmış, 1915 yılı sonlarında Erzurum cephesine yönlendirilmiştir. Erzurum cephesinde görev alan Bektaşî Mücahid Alayı, 15 Ocak-15 Şubat 1916 arası, yaklaşık 1 ay cephede göğüs göğüse mücadele etmiştir. Yetersiz askeri eğitim ve çetin kış şartları altında cephe ilerisine katkı sağlayan bu alay bir süre sonra cephe gerisine alınmıştır. Bektaşî Mücahid Alayı özellikle 9. ve 11. Kolordu’nun düştüğü zor durumdan kurtarılmasında başarı sağlamıştır.³ Bu alayın savaşın gidişatına katkısı sınırlı da olsa Bektaşilerin böyle bir vatansever girişimleri takdire şayandır. Bu alayın kuruluşunda özveride bulunan Hacı Bektaş Çelebisi daha önce de 14 Haziran 1914’te Osmanlı Donanmasına verdiği destekten dolayı donanma tarafından madalyayla ödüllendirilmiştir (BOA, DH.KMS, 23/36).

² Bektaşiler ışık yakmak için “çerağ uyandırmak” tabirini kullanmışlardır. Özellikle ayin-i cemlerde ibadete başlarken yerine getiren bir eylemdir. Bu tabir “ilmi açıdan aydınlatmak ve hakikate ulaştırmak” manalarında da kullanılmıştır. İskân ve yerleşim açısından “şenlendirme” olarak da düşünülebilir. Alevilik-Bektaşilik terminolojisinde bu tabir için bkz. Gökbel, 2019.

³ Bektaşî Mücahid Alayı hakkında detaylı bir değerlendirme için bkz. Özgül, 2023.

1. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA ALEVİ-BEKTAŞİLER

Alevilerle beraber sayılarının 3 milyon kadar olduğu (Küçük, 2019) dile getirilen Bektaşiler, Millî Mücadele'ye maddi ve manevi destekten geri durmamışlardır. Harbi yürüten üst düzey liderler de bu kitleyi göz ardı etmemiş, mücadelenin başladığı ilk andan itibaren Alevi-Bektaşî inanç önderleri ile irtibat kesilmemiştir. Geniş bir şekilde izah edileceği üzere mücadele için Bektaşiler gönüllü oldukları ve savaş hazırlıklarına destek verdikleri gibi Temsil Heyeti üyeleri Hacı Bektaş Dergâhı'nda misafir edilmiş, Babalar ve Çelebiler TBMM de temsil edilmiş, zaman zaman mücadeleye destek için Atatürk ile Bektaşî önderleri arasında yazışmalar meydana gelmiş ve beyannameler yayınlanmıştır. (Küçük, 2019).

Bektaşilerin Millî Mücadele sırasında üstelendikleri çok yönlü roller bulunmaktadır. Bu roller mücadeleyi yürüten liderlerin ve mücadelenin meşrulaştırılmasından Temsil Heyeti'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın desteklenip Hacı Bektaş'ta misafir edilmesi, TBMM'nin açılışında mecliste meclis başkan yardımcısı ve milletvekili olarak Bektaşilerin yer alması, Bektaşî Babaları ve Çelebilerin mücadele için Alevi-Bektaşî kamuoyunu harekete geçirmeleri, halkın seferber edilmesine katkıları, Bektaşî babalarının konuşmaları ve beyannameleri, Bektaşilerin mücadeleye maddi yardımları, İstanbul tekkelerinin Anadolu'ya insan, silah ve cephane kaçırma destekleri, İstanbul'daki Bektaşî babaları ve dervişlerinin Ankara'ya istihbarat sağlamaları gibi başlıklarda ele alınmıştır (Küçük, 2019).

1.1. Alevi-Bektaşilerin Kongrelere Katkıları

Alevi-Bektaşî sözlü geleneğinden gelen bilgilere göre Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Millî Mücadele'yi gerçekleştirmek üzere Samsun'a çıktığında Aleviler ve Bektaşiler onu oluşturdukları milis kuvvetler ile koruma çemberine almışlardır. Havza, Amasya, Sivas ve Ankara hattında her adımda, yapılan kongrelerde Bektaşiler Mustafa Kemal Paşa'yı çepeçevre sarıp adım adım koruyup güvenliğini temin ettiler. Mustafa Kemal Paşa Erzurum kongresine giderken Alevi Balaban aşireti reisi Mehmet Ağa'nın milis gücü Tercan'a kadar koruma görevini yerine getirmişti. Bu milis kuvvetlere Kureyşan ve Baba Mansur ocaklarından da katılımlar olmuştu (Öz, 2003). Sivas Kongresinde de Alevi-Bektaşilerin desteği, yardımları ve emekleri zikredilmelidir. Kongre sırasında Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda Çelebi ve Babalardan yardım sözü istenmiştir. Bunun üzerine Çelebi Cemaleddin imzasıyla gönderilen 9 Eylül 1919 tarihli telgrafta kongre sırasında oluşturulan Heyet-i Celile'ye kendisinin de kabul edilmesine teşekkür edip desteğini bildirmişti (Küçük, 2019). Aynı şekilde dergâhtaki Babagan temsilcisi Salih Niyazi Dede Baba'dan da 8 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya muvaffakiyet dileyen duasını içeren bir telgraf gönderilmiştir (Küçük, 2019). Buna karşılık 12 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Baba Hazretlerinin "Kutsal Savaşta görevini övgüyle karşılamasına" teşekkürlerini iletmışti (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 1981, Belge no: 1754; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 2005-4).

1.2. Alevi-Bektaşilerin Mustafa Kemal Paşa'yı Mehdi (Kurtarıcı) Görmeleri

Aleviler ve Bektaşiler Samsun'a çıkışından itibaren Mustafa Kemal Paşa'yı adım adım tüm Millî Mücadele boyunca neden desteklemişlerdi? Yurdun dört bir yandan işgal edildiği Millî Mücadele döneminde Alevi-Bektaşiler, TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'nin "don değiştirip" yeryüzüne Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında Mehdi (kurtarıcı) olarak geldiği kanaatindeydiler (Öz, 2003). Dönemin Çorum mutasarrıfı Cemal Bardakçı, 1921'de kendisinin Hacı Bektaş Dergâhı'nı ve Çelebi Ahmet Cemaleddin Efendi'yi ziyaretinden döndükten sonra Mecitözü kaymakamından Alevilerin son günlerde "Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı Mehdi diye anmaya başladıklarını bildiren ve bunun önüne geçilmek gerekip gerekmediğini soran bir telgraf aldığını haber vermektedir. Bardakçı bu telgraf vesilesiyle yaptığı yorumlarda Mustafa Kemal Paşa'yı Alevi-Bektaşilerin sadece yurdu düşman işgalinden kurtaracak bir mehdi gibi görmediklerini, "Mustafa Kemal Paşa'nın hakiki kurtarıcı" olduğunu, yani "giriştığımız dava kazanılınca uzun yıllar boyunca türlü cefalar, çeşitli çileler çekmiş, çok kötü sanıların ezici, öldürücü baskısı altında kıvranıp durmuş olan Alevilerin artık temelli kurtulacaklarına, diğer kardeşleri arasında açık ve yüksek alımla yer almak hakkına kavuşacaklarına iman" ettiklerini haber vermişti (Bardakçı, 2012).

1.3. Temsil Heyeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın Hacı Bektaş Dergâhını Ziyareti

Dönemin Bektaşî Çelebisi Ahmet Cemaleddin Efendi ile Mustafa Kemal Paşa'nın iletişimi Samsun'a çıkıştan hemen sonra başlamıştı (Kılınç, 2022). Bununla birlikte Baki Öz, Çelebi Efendi'nin

Amasya Tamimi sırasında orada bulunduğunu ileri sürüyorsa da (Öz, 2003), Amasya’da Mustafa Kemal Paşa’yı karşılayan heyetteki Cemaleddin Efendi’nin Mevlevî şeyhi olduğu bilinmektedir (Menç, 1992). Mustafa Kemal Paşa, Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın Alevî-Bektaşî halk üzerindeki etkisini bildiğinden 26 Haziran 1919’da II. Ordu Müfettişliğine dergâhtaki Babaefendi hazretleriyle irtibat kurularak onların vesilesiyle Alevîler arasında sözü geçenlerin Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak örgütlerine desteklerini istemişti (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1953, Vesika 113; Şener, 2006).

Amasya tamimi, Erzurum ve Sivas kongreleri sırasında cereyan eden bu karşılıklı etkileşim Aralık sonlarında Temsil Heyeti’nin Sivas’tan Ankara’ya geçtiği yol güzergâhında Hacı Bektaş’a uğrayarak dergâhta misafir edilmesiyle sürmüştür. Ali Fuat Cebesoy gibi Millî Mücadele’nin diğer önder kadroları tarafından da Alevî ve Bektaşîlerin bağlı oldukları Çelebi ve Babaların ikamet ettiği Hacı Bektaş’ın Temsil Heyeti tarafından ziyaret edilmesi çok önemli görülmüştür. Resmi belgelerde bir gün bir gece sürdüğü belirtilen bu ziyaretle Alevî ve Bektaşîlerin “Kuva-yı Millîye’ye bütün mevcutlarıyla yardım ve hizmetlerinin te’yidi” konusunda söz alınıp heyetin maksadı hâsıl olmuştu (Küçük, 2019).

Temsil Heyeti 21 Aralık 1919’da Hacı Bektaş yakınlarındaki İlice köyüne gelip Alevî-Bektaşî bir aileye misafir olup ikram edilen lokmadan yemişlerdir. 22 Aralık 1919 Pazartesi günü ise heyet Hacı Bektaş’a ulaşmıştır. Heyet kasabanın hemen dışındaki Beştaşlar mevkiinde dergâhtaki Babagan Bektaşîlerin temsilcisi Salih Niyazi Dede baba tarafından karşılanmıştır. Bu sırada Çelebi Ahmet Cemaleddin Efendi hasta idi. Karşılama heyetine oğlu Hamdullah Çelebi’yi göndermişti. Böylece dergâhın bu müstesna misafirleri konağa alınmışlardır. Heyet bir gece dergâhta misafir edilmişlerdir (Öz, 2003). Samsun’a çıkışından Millî Mücadele’nin sonuna kadar sürecin anlatıldığı Nutuk’ta Atatürk, Hacı Bektaş ziyaretinden bahsetmemiştir. Bununla birlikte “Yolculuğumuz sırasında görüp incelediklerimiz bizlere, gerçek koruyucu Ulu Tanrı’nın yardımı ile meydana gelen ulusal birliğimizin dayanağı olan ulusal örgütün kök salmış ve ulusun ve ülkenin geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güç ve erk durumuna gelmiş olduğunu sevinçle gösterdi.” diyerek Sivas’tan Ankara’ya uzanan yolculuğun genel değerlendirmesini yapmış, Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nda gördüğü ilgi ve desteğin, konuşulan hususlarında bir yansıması olarak bu ifadelerde bulunmuştu. Ayrıca 2 Ocak 1920’de Çelebi Cemaleddin Efendi’ye gönderdiği tebliğ telgrafında, bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşması için sebat içerisinde çalışılması ve köylere kadar bütün ulusa bunun duyurulmasını istemişti (Atatürk, 2019: 444; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003-6).

Bu ziyaret ve görüşme Alevî-Bektaşî yazarlarca geniş ve birazda subjektif bir şekilde ele alınırken dönemin bazı şahitlerinin hatıralarında da yer almıştır. Bu şahitlerden biri Mazhar Müfit Kansu’dur. Kansu’nun ziyaretle ilgili anlatımı şöyledir:

“21 Aralık 1919 pazar günü sabahı dokuzda hareket edilecekti. Kayserililerin bir gün daha kalmaklığımız hususundaki ısrarlarına rağmen, hareket mecburiyetinde idik. Çünkü Hacibektaş’a da uğranılacaktı. Bu mühim bir merkezdi. Bütün Anadolu’daki üç dört milyondan belki de daha ziyade miktara baliğ olan Alevîlerin merbut buldukları Çelebi, Hacibektaş karyesinde oturmakta idi. O zaman Çelebi Cemalettin Efendi ve Hacibektaş dede postu vekili Niyazi Salih Baba idi. Milyonlara varan Alevî ve Bektaşîler, gerçi bitaraf bir vaziyette görülüyorsanız da bunlar, Çelebi’nin, dede postu vekilinin emir ve iradesine tabi olduklarından bu iki zat ile görüşmek onları tarafımıza çekmek için gerekliydi ve hem de Çelebi ile post vekili arasında bir de ihtilaf var idi ki bu da varidat getiren bir maddenin ve sairenin temlik ve hisseleri meselesi idi. Bunu da halletmek, her iki tarafı memnun ederek anlaşdırmak bizim için de büyük bir kuvvet teşkil edecekti. Bu milyonlarca halk ihmal edilemezdi. Nitekim Cemaleddin Efendi Birinci Büyük Millet Meclisinde mebus olmuş ve bir aralık Meclis Reis Vekilliği de yapmıştır. İcabı hal bunu yaptırmış olsa gerektir...”

Bu defa da kar yerine biraz yağmur yağdı ve nihayet, yolları kardan ve bu yağmurdan civık bir hal aldığından, mukarrer saatten iki üç saat sonra, yani gece sekiz buçuğa doğru Mucur’a gelebildik... Sabahleyin hükümette birleştik. Hacibektaş’a gitmek üzere iki otomobille hareket ettik. Zira çiftlikten bir noktaya kadar otomobiller gidemiyormuş; ondan sonra araba ile gidilecek olduğunu söylüyordular. Salih Niyazi Baba’nın çiftliğe kadar geleceğini, bizi istikbal edeceğini de öğrendik. Fakat otomobiller Hacibektaş’a kadar, tabii yoldan gidebildiler.

Çiftliğe geldiğimiz zaman öğle olmuş ve karnımız acıkmıştı. Köy halkı Alevî idi. Bizi bir evin selamlık denilen odasında kabul ettiler. Fakat Salih Baba henüz gelmemişti. Bir saat kadar bekledikten sonra Salih Baba bir araba ile geldi. Vürudu ile yemek de çıktı. Kahveler de içildi. Bu yol için program yoktu. Binaenaleyh yola çıktık ve Salih Baba'yı Rauf Bey'le beraber bulunduğum otomobile aldık. Salih Baba zayıf, sakallı, orta boylu, mütebessim çehreli, çok zarif bir zattı. Yolda masonluk hakkındaki bilgisinden ve masonların adat ve adap ve merasiminden bahisler açtı. Zarif hikâyeleriyle yolu hemen hiç durmadan bitirdik, Hacıbektaş'a geldik. O bize veda ile dergâhına gitti. Biz de Çelebi Efendi'nin sarayı denilen harem selamlık büyük ve fakat siyah toprak sıvalı binanın selamlığının önünde durduk. Bizi istikbal ile merdivenden çıkınca bir odaya aldılar. Oda eski usul sedirlerle çevrilmiş, birkaç iskemle konulmuş, sigara masaları vesaireden ibaret eşyasıyla, hiç de mükellef ve müzeyyen değildi. Bu mütevazı oda Çelebi'nin kabul odası imiş. Beş altı dakika sonra Çelebi Efendi geldi. Çelebi Cemaleddin Efendi orta boylu, tıknazca ve kara sakallı, başında yeşil bir sarık sarılmış, cübbeye benzer siyah bir pardösü giymiş kıyafette idi. Paşa bizi takdim etti. İlk mülakatlara mahsus havai sözler söylendi. Ve bir müddet sonra "İstirahat buyurunuz" diye Cemaleddin Efendi hareme gitti. Ortalık kararınca odaya bir masa getirilerek rakı takımları konuldu. Cemaleddin Efendi geldi. Rahatsız olduğundan içmediğini, fakat şerefimize içeceğini söyleyerek rakıya başladı. Paşa: "Biz de içmiyoruz!" cevabını verince Cemaleddin Efendi: "Burada içmemek nasıl olur? Bu adeta bizi tahkirdir!" diye kadehi Paşa'ya sundu.

Birkaç kadeh rakıdan sonra yemek yenildi. Ve Paşa, Çelebi ile görüşerek, tamamen Kuva-yı Millîye'ye taraftar olduğuna dair söz aldı ve buraya gelmekten maksadımız da hâsıl oldu. Bu müzakere pek uzun sürmedi. Çelebi Efendi derhal vaziyeti kavradı ve adamlarına lazım gelen talimatı vereceğini vadetti. Paşa'nın, vaziyet ve giriştiğimiz mücadele hakkında verdiği tafsilat Çelebi'nin nazarı dikkatini celp etti. Hatta Çelebi daha ileri giderek cumhuriyet taraftarlığını ihsas ettirdi ise de Paşa zamanı olmayan bu mühim mesele için müspet veya menfi bir cevap vermeyerek gayet tedbirli bir surette müzakereyi idare etti. Anlaşıyor ki Cemaleddin Efendi cumhuriyete taraftar, hele Salih Baba, hür fikirli, çok ileri bir zat.

Ertesi gün Hacı Bektaş türbesi ziyaret edildi ve Salih Niyazi Baba'nın öğle yemeği davetinde bulunduk. Salih Baba türbenin ve dergâhının her tarafını gezdirdi. Meydan evi denilen mahalde yere küçük ve alçak bir masanın üzerine konulan büyük bir sininin etrafına oturduk. Hepimizin önünden dolaşan uzun bir havlu, yemekte çatal, bıçak vardı. Çok nefis bir yemek... Can denilen müritler pek mükemmel ve sessizce hizmet ediyorlardı. Doğrusu yemekteki bu intizama hayret ettik. Yemeği müteakip ucu zıvanalı sigaralar ve kahveler de ikram edildi. O gün akşamüstü Mucur'a avdet edileceğinden, hareket zamanına kadar hoş bir sohbet ile vakit geçirildiği gibi, Çelebi ile Baba arasındaki ihtilaf bir derece halledilir bir şekilde konuldu... Bir sıra Mustafa Kemal Paşa yanıma sokularak: 'Büyük babalara ellişer lira verelim.' dedi. Ben de muvafık gördüm. Aş Babadan başlayarak ellişer lira verdik. Hizmet edenleri de sevindirdik. Fakat Aş Baba parayı alırken: 'Eyvallah, fakat bu benim şahsıma değil, dergâha aittir.' dedi. Nihayet iyi bir intiba ile Hacıbektaş'tan ayrıldık ve Mucur'a geldik. 24 Kânunuevvel 1335 (24 Aralık 1919) çarşamba günü, Mucur'dan hareketle Kırşehir'e geldik." (Kansu, 2022).

Kansu'nun bu anlatımında en dikkat çeken noktalardan biri Mustafa Kemal Paşa ile Çelebi Ahmet Cemaleddin'in dostane, samimane ve sıcak fikir alışverişinde bulunmalarıdır. Hatta Çelebi Efendi'nin Paşa'ya "cumhuriyet idaresine geçip geçilmeyeceğini ima etmesi ve buna taraftar olduklarını belirtmesi" olmuştur. Kansu, Babagan Bektaşiliğin Dedebabası Salih Niyazi Baba'dan ise "hür fikirli, çok ileri bir zat" şeklinde söz etmiştir. Çelebi Cemaleddin Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'yı şaşırtan bir şekilde "Cumhuriyet ilan edip etmeyeceğini sorması üzerine" Paşa'nın Çelebi Efendi'nin kulağına "O mutlu günün ilanına kadar aramızda kalmak koşulu ile evet, Çelebi Hazretleri" diye cevap verdiği rivayetler arasındadır (Ulusoy, 1986).

Gece dergâhta kalan heyet ertesi gün modern usulle çatal ve bıçak konularak hazırlanan yemekten sonra dergâhı gezip türbeyi ziyaret etmişlerdir (Küçük, 2019). Mustafa Kemal Paşa Hünkâr Hacı Bektaş Veli türbesinde kabri başında üç saat kadar kaldı. Rivayete göre ellerini Hünkâr'ın sandukasına koyup ona şöyle hitap etmiştir: "Ey Hacı Bektaş Veli Hazretleri! Biz bu memleketi istiklal ve hürriyetine kavuşturmak için Allah'ın yardımıyla işe başladık. Manevi kuvvet ve kudretinden yardım bekliyoruz" diye dua etmiştir (Keçeli, 2016). Hülya Küçük'ün anlatımına göre heyet ve Mustafa Kemal Paşa'nın dergâhta araları açık olan Çelebi ile Salih Niyazi Baba'nın barışmasını temin etmişlerdir (Küçük, 2019).

Ardından Babalar ve Çelebiler ile dergâhın ileri gelenleriyle özel bir toplantı yapıp dergâh mensuplarından Millî Mücadele'ye destek sözü alınmış, ancak görüşmenin içeriği, neler konuşulduğu tüm detayıyla dışarıya anlatılmamıştır. Bu sebeple çok yorumlar yapılmış, iki taraflı farklı rivayetler ortaya çıkmıştır. Örneğin sözlü anlatıma göre Mustafa Kemal Paşa mücadelenin başarıya ulaşip ülkenin düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, “Padişah ve Halifeliğin kaldırılacağını, egemenliğin dil, mezhep, tarikat ayrıcalığı gözetilmeksizin Türk halkına ait olacağına ve kendisini yönetenleri halkın seçeceğini, kadın-erkek eşitliğinin sağlanacağı...” sözünü vermişti (Özdemir, 2023). Atatürk şiddetli yağmur altında törene katılan halkı ve Bektaşilerin samimiyetini görünce Hacı Bektaş'tan büyük bir memnuniyet ve gözyaşları içerisinde ayrılmıştır (Öz, 2003; Noyan, 2002-V; Noyan, 2002-VI). Temsil Heyeti Ankara'ya ulaştığında heyeti karşılayanlar da Alevi-Bektaşilerdi. Karşılamaı renklendiren Seymen Alayı içerisinde ve alayı takip edenler arasında ellerinde Zülfikarlarla ilerleyen Aleviler ve Bektaşiler bulunmuştur (Kılıç, 2011).

Bu arada Bedri Noyan'a göre Kuva-yı Millîye'ye destek sözlerinin ilk adımı olarak “Dergâhta biriken 1800 altın lira Kurtuluş Savaşında harcanmak üzere Mustafa Kemal Paşa'ya verildi. Babagan kolunun temsilcisi Salih Niyazi Baba, dergâhtaki bütün yatak, battaniyeleri ve ambarlardaki zahireyi araçlara yükleterek Mustafa Kemal Paşa'ya teslim etti.” (Noyan, 2002-V) Oysa konuyla ilgili Hülya Küçük, Alemdar Yalçın'ın bir tebliğinden hareketle Alevi-Bektaşilerin para yardımıyla bulunmadıklarını, bulunmuş olsalardı bunun tutanakla kayda geçirilip ortada evrak olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca ziyareti anlatan ATASE ve TİTE arşivindeki belgelerde de dergâhtan alınan para veya başka maddi destekten söz edilmediğini delil getirmektedir. Sadece Fahrettin Erdoğan'ın Millî Mücadele'ye maddi desteğin Sakarya Zaferi'nden sonra verildiğini iddia ettiği, Salih Niyazi Baba'nın dergâh çiftliklerinde ne kadar öküz ile araba varsa 50 kat yatakla birlikte Kızılay'ın emrine gönderdiğini ifade etmektedir. Küçük'e göre bu da bir iddiadır. Yani dergâhtan Millî Mücadele'ye maddi yardım yapılmadığı kanaatindedir. Bununla birlikte Küçük, “bu şekilde para verenlerin çoğu bunu savaştan sonra geri istemiştir” demektedir (Küçük, 2019).

1.4. Alevi-Bektaşilerin TBMM'de Temsili ve Yayınladıkları Beyannameler

Temsil Heyeti'nin bu ziyaretten sonra TBMM'nin açılması ve tüm Millî Mücadele boyunca dergâhla irtibatı sürmüştü. TBMM açıldıktan sonra Bektaşî Çelebisi Ahmet Cemaleddin Efendi Kırşehir milletvekili olarak mecliste yer almış, hatta 25 Nisan 1920'de ikinci başkan vekilliğine getirilmişti (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 1336-I; Sarihan, 1995-III). Çelebi Efendi'ye gösterilen bu ihtimam Alevi-Bektaşileri bir onurlandırma idi. Ancak Çelebi sağlık sorunları nedeniyle meclis çalışmalarına katılamamıştı. Onun 24 Ocak 1922'de vefatının (Sarihan, 1996-IV) ardından yerine Çelebi olan Veliyeddin Efendi Ankara'ya gelip Mustafa Kemal Paşa'ya desteğini sürdürmüştür (Kılıç, 2011). Ayrıca birinci mecliste Bektaşî babası olarak Denizli mebusu Hüseyin Mazlum Baba (Selvi-Cırık, 2020) ve Ergani mebusu Ahmet Nüzhet Baba yer almıştı. Mecliste Alevi kimliği ile bilinen mebuslar da hazır bulunmuştur. Bunlar Dersim mebusları Diyar Ağa,⁴ Hasan Hayri Bey, Mustafa Ağa, Mustafa Zeki Bey; Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve Kars mebusu Fahrettin Bey'dir (Küçük, 2019).

Ayrıca muhtelif defalar gerek Salih Niyazi Dede Baba gerekse Çelebi Efendi ve diğer babalar Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri telgraflarda emre amade olduklarını bildirmişlerdi. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa da onlara desteklerinden dolayı teşekkür ettiği yazılar göndermişti. Salih Niyazi Dede Baba 2 Kasım 1920'de TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta millî birlik içerisinde mukaddes vatanın ve din-i mübinin kurtarılması uğrunda gece gündüz, can siperane çalışan heyete ve Kuva-yı Millîyenin her bir neferinin başarısı için Hazreti Pir'in huzurunda başta kendisi olmak

⁴ Şu sözler Diyar Ağa tarafından söylenmiştir: “Gâvur Anadolu'yu sardı. Hepimizi bir düşünce aldı. Din ve diyanet, ırz ve namus, Türklük tehlikeye düştü. İşittik ki Erzurum taraflarında can kurtaran bir Paşa çıkmış. Meclis kuracakmış. Onu hep gözledik. Öğrendim ki bu Paşa'nın adı Mustafa Kemal imiş. Onun büyük yüzünü görmeğe can attım. Fakat o zaman olmadı. Sonra Sivas'a oradan da Ankara'ya gelmiş. Bu zaman bizden iki mebus istedi. Herkes korktu, ihtiyar halimle vatani kurtaranların yanına koşmayı, hatta başımı bile vermeyi göze aldım. Bana 'gitme ölürsün' dediler. 'Zaten herkes mahvoluyor, varam, gidem, onlara ulaşam, hep beraber ölek' dedim. Benimle mebus seçilen Ayas Uşağı aşiretinden Zeynozade Mustafa Ağa (Meçe Ağa) korktu, gelmedi. Ben yanımda bir uşağım, atlara atladık, Elâziz'e geldim. Elâziz'de bana harcırah verdiler. Oradan bir yaylı araba tuttum. Malatya, Sivas, Kayseri yolu ile on sekiz günde Ankara'ya vardım.” (Şapolyo, 1931). Diyar Ağa'nın Şeyh Sait isyanı sırasındaki tutumu da dikkate şayandır. Dönemin Vakıf gazetesine yansıyan beyantındaki şu ifadeler dikkat çekicidir: “Şeyh Sait'in isyan ettiğini duyduk. Vallahi şaşırırdık. Gökten mi indi, yerden mi çıktı bu hain dedik. Bir kısmımız tepelerde bekledik. Dersim'e sokmadık.” (*Vakıf*, 1925).

üzere babalar ve dervişlerin duaya devam ettiklerini bildirmiştir (Selvi-Cırık, 2020). 9 Eylül 1921'de çekilen telgrafta ise Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda Cuma namazının edasından sonra babalar ve dervişlerin millî istiklal ve vatanın kurtarılması için düşmala kahramanca cihat eden millî ordunun gayretli kumandanlarına, fedakâr subay ve kahraman erlerine selam ve dualar iletmişlerdi (Selvi-Cırık, 2020; Sarıhan, 1996-IV).

Alevi-Bektaşilerin Millî Mücadele'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya destekleri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Dergâhtaki Çelebi Efendi ve Babalar sık sık önderi buldukları taliplerine ve dervişlerine beyannameler yayınlamaları Millî Mücadele'ye her türlü desteğin verilmesini, Mustafa Kemal Paşa'ya güvenilip yalnız onun sözünün dinlenilmesini istemişlerdi. Böylece mevcudu milyonlarla ifade edilen Alevi-Bektaşî inancında ahalinin ulusal kurtuluş mücadelesi için talep edilen Tekâlîf-i Millîye emirlerine uymaları, canla başla vatan uğrunda fedakârlıkları temin edilmişti. Dönemin Bektaşî Çelebisi Ahmet Cemaleddin'in yanı sıra kardeşi Veliyeddin Çelebi de Alevi-Bektaşî topluluğa Millî Mücadele'yi ve önderi Mustafa Kemal'i destekleyen ve onların da Gazi Paşa Hazretlerinin işaret ettiği mebus adaylarına oy vermelerini, vatanın kurtuluşunun ancak bu şekilde gerçekleşebileceğini tavsiye eden beyannameler yayınlamıştır. Bu beyannamelerde açıkça "bu vatan ve milleti kurtaracak ancak Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Onunla beraber olanlar ise kutsal vatanımızın has evlatlarıdır. Hiçbir kimsenin sözünü dinlemeyiniz. Sizin mutluluğunuzu düşünen, sizi kölelikten kurtaracak olan, ancak TBMM reisi ve hepimizin büyüğü olan Mustafa Kemal Paşa Hazretleridir" denilmekteydi.⁵ Bu beyannameler sayesinde Alevi-Bektaşî ahalinin de oylarıyla meclise Kuva-yı Millîyeci mebusların seçilmesi temin edilmiştir.

1.5. Alevi-Bektaşilerin Millî İstihbarat Örgütlerine Destekleri

Alevi-Bektaşiler doğrudan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve onlara bilgi akışı sağlayan istihbarat örgütlerine destek olmuşlardır. Bektaşiler Millî Mücadele'ye istihbarat bilgisi ve benzeri hizmetler yürüten MM Grubu, Müsajcel Felah, Karakol Cemiyeti ve Teşkilat-ı Mahsusa gibi istihbari örgütlenmenin de içerisindeydiler. MM Grubu'nun kurucularından biri Bektaşî Hamdi Baba'dır. Ayrıca Ali Naci Baykal, Ali Ulvi Baba, Hüseyin Kâzım Baba, Hacı İlhami Baba, Âsım Baba, Ahmet Halit Balmeren Baba, Kütahyalı Köse Ahmet Nuri Baba, Münir Halıcıoğlu ve R.K. rumuzunu kullanan ama kim olduğu kesin bilinmeyen bir Bektaşî Millî Mücadele'de faydalı cemiyetler ve örgütlerde görev yapmışlardır (Küçük, 2019).

MM Grubu'nda görev alanlar arasında, Millî Mücadele yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa'nın yönetici kadrosunda yer alan Albay Hüsamettin Ertürk Bey Bektaşî'dir. MM Grubu'nun İstanbul'daki birçok toplantısına bir Bektaşî Babası kılığında gittiğini kendisi "gurur duyarak" anlatmıştır (Küçük, 2019). Nerden geldiğini soran askeri devriyelere "Hacı Bektaş Veli'nin kullarından biriyim. Bir zikir âyininden geliyorum" dediğinde üzerinde Anadolu'dan gelen birçok gizli evrak olduğu halde aranmadan devriyelerce bırakıldığını söylemektedir (Ertürk, 1964). Bilhassa İstanbul'da İbrahim Mihrabi Baba ve Kuzguncuk Ulusal Örgütü kurucusu Çamlıca Dergâhı postnişini Ali Nutki Baba bu örgütlere destek vermişlerdir (Öz, 2003). Şahkulu Dergâhı postnişini Yalvaçlı Tevfik Baba gibi *Tarikat-ı Salahiye*⁶ içerisine gizlice girip bilgi akışı sağlayan vatansever Bektaşiler de vardı. Gerçi bu gayet gizlilik içerisinde yürütülen bir operasyondur. Bu sebeple Tevfik Baba, İstiklal Mahkemesi'nde vatana ihanetle yargılanmakta iken aslında Millî Mücadele lehine casusluk faaliyeti yaptığı anlaşılmıştır (Küçük, 2019).

1.6. Kuva-yı Millîye İçerisinde Alevi-Bektaşiler

İstanbul'daki Şahkulu, Çamlıca ve Kazlıçeşme gibi Bektaşî tekkeleri Anadolu'da yürütülen ulusal kurtuluş savaşına para ve silah kaçırma benzeri lojistik destek yanında insan naklinde de gizli birer "üs" vazifesi görmüşlerdi (Öz, 2003). Müfreze oluşturup silahlı mücadeleye dâhil olan Bektaşî babaları da vardı. Aydın-Denizli hattında Yunanlılara karşı oluşturulan Kuva-yı Millîye Yıldırım Müfrezesinde Teslim Abdal Tekkesi postnişini Mazlum Baba'nın oğulları Cafer Sadık ve Mümtaz görev almışlar, yine Aydın bölgesinde Alevi-Bektaşî Tahir Baba, Sarayköy Kuva-yı Millîye'nin kuruluşuna katkıda bulunup Millî Direniş Kuvvetleri'nin organizasyonuna destek vermişti. Demirci Mehmet Efe ile de sıkı bir

⁵ Baki Yaşa Altınok, sadece belgenin çeviri ve sadeleştirilmiş metnini koymuş, Osmanlıca orijinalinin görüntüsünü ilave etmemiştir (Altınok, 2007).

⁶ *Tarikat-ı Salahiye*, Sevr Antlaşması sonrası kurulan ve Millî Mücadele aleyhine faaliyetler yürüten bir cemiyettir.

işbirliği içerisindeydi.⁷ Adana’da Fransızlara karşı ilk direniş örgütünü İstanbul Maltepe Başbüyük’teki Daver Baba Tekkesi postnişini Ekrem Baba (Ramazanoğlu) kurmuştu (Koca, 2005). Yine Seyyit Battal Gazi evlatlarından, Şücaaddin Veli Tekkesi’nin postnişini Mustafa Şükrü Metin Baba (Arıkaya), Eskişehir bölgesinde Millî Müdafaa Cemiyeti’nin kuruluşunda yer alıp Kuva-yı Millîye’ye desteğinden dolayı Yunanlıların Eskişehir ve çevresini işgalinde esir alınmıştır (Taşgın, 2022).

Tüm bu katkıların bir sonucu olarak Millî Mücadele başarıya ulaştırılmış, Alevi-Bektaşiler vatan savunmasında ve vatanın düşman işgalinden kurtarılmasında son derece kritik fonksiyonlar üstelenerek üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmişlerdir.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ ALEVİ-BEKTAŞİLER VE ATATÜRK

2.1. Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın Kapatılması (1925) ve Bektaşi Takibi

Cumhuriyet idaresine geçiş ve peşinden gelen yenilik hamleleri Alevi-Bektaşileri son derece memnun etmiş, Atatürk’e karşı sevgilerinin artmasını ve tutkuya dönüşmesini sağlamıştı. Bununla birlikte 1925 yılı kendilerini de ilgilendiren bir devrim getirmişti. 30 Kasım 1925’te mecliste kabul edilen 677 sayılı kanun ile tüm tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış; şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, halifelik vs. tabirlerin kullanımı, bu tabirlerden doğan hizmet ve kisveler yasaklanmıştır (*Düstur*, Tertip 3, Cilt 7, s.113; *Resmî Gazete*, Sayı 243, Tarih 13.12.1925). Bu kanun mecliste görüşülürken Bozok milletvekili Süleyman Sırrı İçöz’ün konuşması Alevi-Bektaşiler açısından tam bir hayal kırıklığı niteliğindedir. İçöz konuşmasına Hacıbektaş nahiyesinde iki yıl müdürlük yaptığını belirterek başlamış, konuya yakinen şahit olduğunu söyleyerek, dolayısıyla başkasından duymuş izlenimi vermeyip milletvekillerini sözlerinin gerçekliğine inandırmaya çalışmıştı. İçöz’ün iddialarına veya iftiralarına göre Hacı Bektaş Veli Dergâhı bir “mezelleğâh” olup, dergâha gelen nezirler ve bağışlardan hâsıl olan paralarla oradaki “haneberduş bir takım tufeyli babalar ve dedeler emlak, arazi satın almışlar, ayrıca Arnavutluk’tan bir takım kâtil, cani adamlar buraya yerleşip, halktan gelen oluk gibi paralarla satın aldıkları tarla ve değirmenlerin tapularını üzerlerine geçirdiklerini meclis kürsüsünden savunmuştu (*II. Devre TBMM Zabıt Ceridesi*, 1976). Daha önce Yakup Kadri’nin Nur Baba romanı ile çeşitli isnat ve kendi tasavvuru olan betimlemelerle Alevi-Bektaşi camiayı incitmesi gibi mecliste Bozok mebusunun ağzından tekke ve zaviyelerin kapatılmasının gerekçesinin Alevilik-Bektaşilik üzerinden ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı özelinde aranması hiç hoş olmamıştır. İşin garip tarafı Bozok milletvekilinin kendi şahsi kanaatlerini ve zanlarını taşıyan konuşmasına meclisten hiçbir aksi yorum ve itiraz gelmeyişidir.

Bu kanunla beraber Hacı Bektaş Dergâhı da kapatılıp eşya ve emlakı zapt edilmiştir.⁸ Böylece Bektaşiler kalplerinin “kıbleğâhı” olan Pirevi’nden uzun süre mahrum kalmışlardır. Dergâhın eşyalarının başına tam olarak ne geldiği,⁹ dergâhtan ayrılan Babaların ve dervişlerin bundan sonraki serencamları hâlâ müstakil çalışmalara konu olmamıştır. Uzun yıllar terk edilen ve zamanla viraneye dönen Hacı Bektaş Veli Dergâhı ilerleyen süreçte restore edilip 16 Ağustos 1964’te müze olarak halkın ziyaretine açılmış,¹⁰ günümüze kadar da müze statüsü devam etmiştir.

Alevi-Bektaşilerin gönüllerinin “kıbleğâhı” olan “serçeşme” kabul ettikleri bu dergâhın kapatılmasına rağmen devlete ve Atatürk’e karşı düşüncelerinde ve sevgilerinde değişiklik olmamıştır.

⁷ Aydın-Denizli hattında millî direniş güçlerine Alevi-Bektaşilerin destek ve katkıları için bkz. Afatoğlu, 2023.

⁸ Bu, kararnameden sonra Millî Eğitim Bakanlığı Hars ve Asar-ı Atika (Kültür ve Eski Eserler) Dairesi Müdürü Hamid Zübeyr Koşay bir heyetle Hacı Bektaş-i Veli Türbesi ve Dergâhı eşyalarını teslim almıştır. Dergâhın oldukça zengin kütüphanesi ile birlikte bu eşyalar Ankara’ya getirilmiştir. Eşyalar Etnografya Müzesi’ne, kitaplar da Ankara Umumi Kütüphane’ye (Millî Kütüphane) devredilmiş, dergâh ve türbe vakıflar idaresinin gözetimine bırakılmıştır (Koşay, 1928-1949-1967).

⁹ Bu konuda münferit bazı yazılar kaleme alınmışsa da son söz söylenmemiştir. Yapılan bir yayında, “Bu nadide eser ve eşyalar, Dergâhın kapatılmasıyla birlikte kurulan müzayede ile satılmış, kurumların depolarına taşınarak Kırşehir, İstanbul ve Ankara’da Vakıflar ve Maarif Vekâletine teslim edilmiş ve yeterli düzeyde önlem alınmadığından adeta yağmalanmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte kurulan heyet, eserleri tespit edip depolara kaldırmış ve bir kısmını da satmıştır. Elde edilen gelirlerle Ziraat Numune Mektebi, Jandarma Karakolu vs. yapılmıştır. Bu meyanda eser ve eşyaların bir kısmı kişiler eline geçmiş ve adeta kontrolsüz bir şekilde el konulmuştur.” tespiti yapılmıştır. Ayrıca bu yayında bazı eşyaların akıbetlerine dair de ilginç bilgiler vardır (Gürbey-Gül-Taşgın, 2022).

¹⁰ Dergâhın müze olarak açılmasını anlatan bir yazı için bkz. Mehmet Önder, “30 Yıllık Bir Hatıra: Hacı Bektaş Dergâhı Nasıl Açıldı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 1, Ankara 1994, s.35-39.

Hatta aşağıda izah edileceği üzere ileri gelen Bektaşî babaları zaman zaman Bektaşîliğin cumhuriyet ile hedefine ulaştığını, Bektaşîliğin dört duvar arasında binalardan ibaret olmadığı dile getirilmiştir.

Bununla birlikte Bektaşî inancı ve geleneği kişisel gayretler ile evlerde ve hususi mekânlarda meydan açılarak devam etmiştir. Ancak 677 sayılı kanun yürürlükte kalmaya devam ettiğinden Bektaşîler zaman zaman takibata ve konuşturmalara maruz kalıp ayin-i cem ibadeti yaparken ya da ihbarlar sebebiyle herhangi bir vesileye binaen bir araya geldiklerinde polis veya zabıta baskınlarına maruz kalmışlar, gazete haberlerine konu olmuşlardır.¹¹

Bu arada tekkelerin kapatılmasına dair kanun çıktıktan sonra Hacı Bektaş Dergâhı Dede babası Salih Niyazi Baba Ankara'ya gelip bir otel kiralayarak, tarikat hizmetlerini orada görmeye çalışmıştır. Şevki Koca'nın verdiği bilgilere göre 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmeye dönük yapılan İzmir suikasti sonrası İstiklal Mahkemelerince yapılan yargılamada tutanaklara bazı Bektaşî isimlerin de yansması, İttihatçı geçmişli olan, özellikle Arnavut ve Girit kökenli Babalara yönelik kuşku ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başka bir takım sebeplerden de dolayı Salih Niyazi Dede baba yurtdışına, Arnavutluk'a gitmiştir (Koca, 2005).

Dergâhların kapatılmasını müspet yorumlayan ve yapılan devrimi yerinde bir uygulama olarak gören Bektaşî babaları bulunmaktadır. Örneğin Turgut Koca Baba'ya göre, "devlet Bektaşî tekkelerini kapatmamıştı. Zira onlar zaten sadece Bektaşîlere açık idiler ve ayinlerini genellikle evlerde yaparlardı. 1925'ten sonra ayinlerin evlerde düzenlenmesi daha da hızlanmış ve böylece Bektaşî eğitiminin kadim-çocuk herkese daha kolay ulaşması mümkün olmuştu. Yani kötü bir durum iyiye çevrilivermişti."¹²

2.2. Atatürk'ün Bektaşîlik ve Bektaşîlerle Temasları

Atatürk'ün düşünce dünyasında Bektaşîlik ve Bektaşîler etkili olmuş muydu? Atatürk iyi bir eğitim almıştı. Çok okuyan ve okuduğu eserlerle ilgili notlar alan Atatürk, önemli gördüğü yerleri satır satır çizerek incelerdi. Bu denli okumayı seven, savaş sırasında bile ihmal etmeyen Atatürk, Alevi-Bektaşî edebiyatına ait eserleri de incelemiştir. Genç Osmanlı aydınlar arasında Bektaşî inancıyla bilinen Namık Kemal etkilendiği düşünürlerdendir (*Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, 2001).

Çocukluğunu yaşadığı Selanik'te doğduğu eve 800 metre yakında Bektaşî Musa Baba Tekkesi bulunuyordu. Atatürk'ün bu tekkeden istifade edip etmediğini bilmiyoruz. Ancak Selanik merkezde Bektaşîlik canlı ve faal bir inanç ögesi idi. Mutlaka toplumsal bir etkileşim söz konusu olmalıdır. Keza ailesinin gerek anne tarafından gerekse baba tarafından Anadolu kökenlerinde ihtiyat payı bırakılarak Yörük-Türkmen-Kızılbâş-Bektaşî etkiler üzerinde durulmuştur (Öz, 2003).

Atatürk'ün Sofya Ateşemiliterliği vazifesinde bulunurken Mayıs 1914'te yapılan bir kıyafet balosuna Yeniçeri kıyafeti giymesi de tesadüf değildir. Herkeste hayranlık uyandıran ve balonun en dikkat çeken kişisi haline getiren bu kıyafet tercihi harbe hazırız ve yüzyıllar önce bu coğrafyaya geldik, yine sizin üzerinizde muktediriz gibi anlamlar barındırmasının yanı sıra Mustafa Kemal'in Bektaşîliğe yakınlığı ile irtibatlandırılabilir. Böyle bir kıyafet tercihinde bu irtibatın da etkisi olsa gerek, yoksa başka herhangi bir kıyafet de giyebilirdi. Gençliğinde yaptığı okumalar ve aldığı kültür, ayrıca aileden gelen Alevi-Bektaşî geleneğe yakınlığın etkisi de böyle bir tercihe neden olmuştur.

Öte yandan Falih Rıfkı Atay'ın Harp Okulu yıllarında Atatürk'ün Selanik'e gittiği sıralarda Şeyh Rıfat Efendi'nin tekkesine gidip dervişler halkasında "Huu Huu" diyerek kan ter içinde kalmasından hareketle ve başka hususları da dikkate alarak Hülya Küçük –"Huu Huu diye döndüğünden" ilavesinde bulunarak- O'nun Bektaşîlikten çok Mevleviliğe daha yakın durduğu ve sıcak ilişkiler geliştirdiği kanaatine varmıştır (Küçük, 2019). Oysa Atatürk'ün yaz aylarında gittiği Selanik'teki o tekkenin Rifai tarikatına bağlı olduğu (Kılıçzâde Hakkı Bey Bektaşî diyor),¹³ Atay'ın nakline göre adı geçen Şeyh Rıfat Efendi aileye çok yakın temas içerisinde olup Zübeyde Hanım'ı Ali Rıza Efendi ile evlendirmişti (Atay, 1980).

¹¹ 1925 sonrası gazete haberlerine yansıyan Bektaşî Baba ve dervişlerine baskın yapılması ve yargılamalarla ilgili şu eserde kayda değer miktarda örnek bulunmaktadır: Doğu-Kaya, 2021.

¹² Hülya Küçük bu bilgileri Turgut Baba ile bizzat görüşmesinde elde etmiştir (Küçük, 2005).

¹³ Kılıçzâde Hakkı Bey'e göre kendisinin de kayınpederi olan Şeyh Rıfat Efendi bir Bektaşî babası idi. Mustafa Kemal İdadi ve Harp Okulu yıllarında yaz tatillerinde Selanik'e geldiğinde Rıfat Efendi'nin Bektaşî dergâhına giderdi (<http://www.bektasi.net/ata.html>, 2023).

Öte yandan 1925 sonrası diğerleriyle birlikte Hacı Bektaş Dergâhı'nın kapatılmasının Atatürk'ün Bektaşiliğe ve Bektaşilere tamamen ilgisiz kaldığı anlamına gelmemektedir. Aşağıda isim isim de izah edileceği üzere cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün sağlığında etrafında çok sayıda Bektaşî var olmuş, sofrasına davet ettiği Bektaşî babalarına Bektaşîlik hakkında sorular sorup bilgi almış, dolayısıyla Bektaşîliğe özel ilgisi kesilmemiştir. Ayrıca Bektaşî Babalarından erkânnameleri cumhuriyet ilkeleri ile bağdaşacak hale getirmelerini talep ettiği nakledilmektedir. Konuyu Şevki Koca şöyle anlatmaktadır: “Cumhuriyetin modern hükümeti, o sıralar C. H. Fırkası'ndan mebus seçilmiş olan Denizli milletvekili Hacı Hüseyin Mazlum Baba'dan (Denizli Kazak Abdal Dergâhı'nın son postnişini) Bektaşîyeye mensuplarının Cumhuriyet Devrimlerine muhalefet etmeyecek bir yapılanmaya gitmeleri doğrultusunda bir model üretmesini ister. Mazlum Baba, kendisinden nasipli ve Salih Niyazi Dede Baba'dan Halifelik almış bulunan ve Cumhuriyet'in güvenilir adamı konumundaki Ali Naci Baykal Baba ile yeni bir teşkilatlanma modeli yaratırlar. Bu model aşağıdaki hususları içermekte idi:

- 1) Bektaşîlik bilinen kadim tarikat modelinden arındırılarak, ulus, devlet karakterlerine uygun millî bir bünyeye kavuşturulacaktır.
- 2) Dede babalık kurumunun mücerret olma koşulu esas alınmayacaktır.
- 3) Dede Baba kimliği taşıyacaklar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olacaklardır.
- 4) Bektaşîlik klasik tarikat formasyonu değil, ancak bir kültür ocağı olarak anlaşılacaktır.
- 5) Özellikle "İttihat ve Terakki" kökenli, eski Bektaşîlik anlayışından kalma, Arnavut ve Girit kökenli Bektaşîler titizlikle incelenerek tarikat kültüründen mümkün olduğunca soyutlanacaklardır.

Yukarıda yazılı ilkelere dayalı bir tüzük çalışması da gerçekleştirilmesine rağmen, Hatay olayları ve Gazi Paşa'nın rahatsızlığı nedenleri ile kendisine arz olunamamış idi. Bu illegal mutabakat, millî devletin ulusal karakterini esas alan muhtevası ile Atatürk'ün özel doktoru Ragıp Erensel Baba Erenler, yine bir Bektaşî olan Hakkı Tarık Us ve mebus Abdülhalik Renda Bey'in onayları ile Ali Naci Baykal Baba tarafından yürürlüğe konur.” (Koca, 2005)

Anadolu Aleviliği üzerine bir araştırma kaleme alan Anton Jozef Dierl Bektaşîliğin geçirdiği dönemleri ele alırken 1909-1931 arası resmi olarak desteklenen Bektaşîliğin Jön Türk hareketi, Pantürkizm, Yeni Türk Milliyetçiliği ve laikliğin yol arkadaşı olduğunu söylemektedir. Alevi-Bektaşîler tarafından Millî Mücadele ve cumhuriyet devrimlerinin sıkı bir şekilde desteklenmesi, Atatürk'e tutkuyla bağlanmaları bunun en açık göstergesidir. Dierl 1931 sonrası için ise “Bektaşîlik laikliğin menfaati için gönüllü olarak inzivaya çekildi” tespitini yapmaktadır. İlave olarak Dierl de Bektaşîlerin “modern laik bir Türkiye Cumhuriyeti ile Bektaşîliğin bütün hedeflerine ulaştığını, bu nedenle özel bir Bektaşî felsefesine ve örgütlenmesine gerek olmadığı” düşüncesinde olduklarını vurgulamaktadır. Her ne kadar Dierl Alevi-Bektaşîlerin 1931'den 1970'e kadar “mutlak bir sessizlik dönemi” içerisinde olduklarını söylese de 1946'dan sonra çok partili hayata geçişle birlikte bu sessizliğin bozulduğunu söylemekte yarar vardır. Dierl'in, 1970 tarihini esas almasında Alevi-Bektaşîlerin kendi partileri olan Türkiye Birlik Partisi'ni kurmaları etkili olmuştur (Dierl, 1991). Ancak daha öncesinde de çok partili sistem içerisinde Demokrat Parti ile temasları malumdur (Çıplak, 2017; Çıplak-Çevik, 2019).

“Şevki Koca'nın naklettiklerine göre, 1950'lerde Türkiye'deki bütün Bektaşî tekkelerini - hem de tekke olarak, müze olarak değil - açmak için bir teşebbüste bulunulmuş idi. Şöyle ki, 1950 seçimlerinde, bazı Bektaşî gruplarınca Dede Baba olarak kabul edilmiş olan Ahmed Sırrı Baba (v. 1965), Demokratik Parti ile gizli bir anlaşma yapmıştı. Anlaşmaya göre, Bektaşîler partiye oy verecek ve Parti seçimi kazanırsa Türkiye'deki bütün Bektaşî tekkelerini açarak tekke ve evkafını yönetme hakkını tekrar Bektaşîlere geri verecekti. Ancak, seçimlerden sonra Demokratik Parti liderleri sözlerini tutmadıkları gibi Merdivenköy'deki bir ayın sırasında Ahmed Sırrı Baba'yı tutuklamışlardı. Ahmed Sırrı Baba, yargılandıktan sonra ülke dışı edilmesi üzerine Mısır'a gitmişti.” (Küçük, 2005).

2.3. Bektaşîlerin Atatürk İnkılaplarını Desteklemeleri

Alevi-Bektaşîler cumhuriyetin kuruluşunu açık bir şekilde destekleyip kendi inançlarının ve düşüncelerinin yaşanmasında rahat bir ortam oluşturacağı fikrinde oldular. Özellikle de Atatürk'ün bir dizi yenilik ve inkılaplarla Osmanlı döneminde etkili olan ulema sınıfının gücünü kırması ve laik bir devlet düzeni arzu etmesi Alevi-Bektaşîlerin bu desteklerini daha da artırdı. Fikret Otyam “Alevilerde

anlatılması zor bir Atatürk tutkusu vardır, gösterildiği yola bağlılık vardır. Onikinci İmam Mehdi'nin Atatürk olduğunu söyleyecek kadar ona inançlarını belirtmişlerdir.” demektedir (Otyam, 1982). Bu derece Atatürk'e bağlı olan Alevi-Bektaşilerin cemevlerinde Atatürk'ün resmini Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli ile birlikte cem meydanına asmaları gayet normaldir. Alevi-Bektaşî yayınlarında da bu sevgi tarihi olayları anlatımlarına da yansımıştır. Alevi-Bektaşî yayınlarında Atatürk'e sayısız övgü ve şükranlarla beraber onu bir Alevi dedesine ikrar vermiş, hatta bizzat bir Alevi dedesi olarak algılama söz konusu olmuştur. “Ayrılmayız Atatürk'ü Hünkâr'dan” diyerek bu bağı bir “tutku” haline getirmişlerdir.¹⁴

Cumhuriyet ilan edilip Atatürk cumhurbaşkanı olduktan sonra da tıpkı Millî Mücadele sırasında olduğu gibi çevresinde pek çok Alevi-Bektaşî şahıs bulundu. Hüseyin Mazlum Baba, Dr. Ragıp Erensel ve Ali Nutki Baba gibi bu şahıslara örnekler aşağıda verilemektedir. Her ne kadar 1925 yılında Şapka giyilmesiyle ilgili Kastamonu'da bir nutkunda Atatürk, “Türkiye Cumhuriyeti şeyhler müritler müntesipler ülkesi olamaz, hayatta en hakiki müşid ilimdir fendir” diyerek hem Şapka kanununun hem de tekke, zaviye ve türbelerle Alevi-Bektaşilerin de kullandıkları tabirleri yasaklamasına rağmen, Alevi-Bektaşilerin genelinde Atatürk'e karşı bir olumsuz bakış açısı olmadı. Tam tersine bazı Bektaşî babalarının bu inkılaplara kanunlaşmadan önce uyum sağladıkları ve yenilikleri destekledikleri, hatta cumhuriyet ilan edilerek Alevi-Bektaşî inanç, adap ve erkânın hedeflediği şeyin gerçekleştiğini, bu durumda tekkelerinin kapatılmasının da iyi olduğunu ifade ettiler. Cumhuriyet dönemi yabancı kökenli Bektaşî araştırmacılarından John Kingsley Birge de bu fikirdedir. Birge, “Cumhuriyet ilkeleriyle Bektaşîlik ilkeleri bir ve aynıdır. O halde Bektaşîlere göre cumhuriyetin gelişi ile tarikata gereksinim kalmamıştır. Çünkü amaç gerçekleşmiştir.”¹⁵ Bunu “Anadolu ulusal kültürü Ortaçağ'da Bektaşîlik, 20. yüzyılda Atatürkçülük” olarak algıladılar. Öz ve kaynak aynı idi, arada yalnızca zaman farkı vardı (Öz, 2003). Keza tekkelerin kapatılmasıyla her ne kadar Alevi-Bektaşî tekkeleri de bundan etkilense de hurafelerin, yobazlık ve taassubun ortadan kalkacak olması, Hacı Bektaş Veli'nin düşünce sisteminde yer alan ilimden gidilen yolun sonunun aydınlık olması onları umutlandırmıştır. Bu itibarla ne zaman tekkeleri yasaklayan 677 sayılı kanunun kaldırılacak olması gündeme gelse Alevi-Bektaşî çevreler buna razı olmadıklarını açık yüreklilikle dile getirmektedirler.¹⁶

Bektaşilerin Atatürk'ün yaptığı yenilikler ve değişime karşı dirençli değil de uyumlu olmalarında tekkelerinde geçmişte de açık fikirli ve serbest bir düşünceye sahip olmalarının da etkisi vardır. Kılık kıyafet değişiklikleri yanında kadın hakları, harf inkılabı gibi bazı yeniliklere de Bektaşiler çoktan hazırıldılar. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen “kadınlarını okutmayan milletler yükselemezler” sözünden ve cem ibadetlerinin kadın-erkek bir arada yapılması, cem ortamında herkese “can” olarak eşitlikçi bir yaklaşımla, ayırım yapılmaksızın bakılması gibi kurallar dikkate alınarak Alevi-Bektaşiler Atatürk'ün kadın konusunda yaptığı inkılapları özümsemişlerdir. Ayrıca Bektaşilerin harf değişimine uyum sağlamaları II. Meşrutiyet yıllarında Latin harflerini kullanmalarından da ileri gelmektedir. Nitekim 1910 yılında Bektaşî babaları Girit'ten Resmo Bektaşî tekkesinden Hüseyin Baba imzasıyla Osmanlı Dâhiliye Nezareti ve Sadrazamlık makamına çektikleri bir telgrafı hem Arap harfleriyle hem de Latin harfleriyle Türkçe olarak kaleme almışlardı (BOA, HR.TO, 539/79). Böylece Bektaşiler 1928 yılında hayata geçirilecek olan bir Atatürk devriminin yıllar önce öncülüğünü yapmışlardı.

Ayrıca Bektaşilikle Atatürk yenilikleri arasında örtüşen bir husus Bektaşîliğin dilinin Türkçe olmasıdır. Besim Atalay, Bektaşilikte hemen bütün eserlerin Türkçe olduğunu, nefesler ve deyişlerin Türkçe yazıldığını belirtmektedir (Atalay, 1991). Her ne kadar *Makalat* dönemin yaygın edebi dili Arapça ile kaleme alınmış olsa da Hünkâr Hacı Bektaş Veli, halkın okuyup anlaması için *Besmele Tefsiri*

¹⁴ Atatürk'e olan bu bakışın ve tutkunun Alevi-Bektaşî inanç öğeleri ve edebi yapıtlarına yansımaları için bkz. “Alevi-Bektaşilerde Atatürk Tutkusu”, Öz, 2003.

¹⁵ “Cumhuriyet, hükümet yoluyla, Bektaşilerin uzun zamandır çabaladığı -Halifelik'in kaldırılması, kadınların peçe ve toplumsal kısıtlamalardan kurtarılması, dinsel önderlerin fanatikliğine bir son verilmesi hedefleri gerçekleştirmiştir ve bu nedenle artık cumhuriyet sınırları içinde tarikatın devamına bir gerek yoktur.” Ayrıca Birge 1931'de *Yeni Gün*'de yazan Ziya Bey'den yaptığı alıntıda “Şimdi Cumhuriyet yönetiminde bu daha özgür toplumsal yaşam, herkes için mümkün kılınmıştır. ‘Bektaşilerin Ayin-i Cem’iyle, her uygar insan için bir hak ve zorunluluk olarak kabul edilen tüm dünyadaki aile toplantıları arasında ne fark vardır?’ diye yazıyor Ziya Bey” demektedir (Birge, 1991).

¹⁶ Tekke ve zaviyeler kapalı olması gerektiği ve 677 sayılı kanunun kaldırılmasına Alevilerin razı olmadığı hakkında habe rve yorumlar için bkz. Zelyut, 2024; Selmanpakoğlu, 2024: <https://t24.com.tr>, 2024.

gibi eserlerini özellikle Türkçe kaleme aldığını ifade etmiştir.¹⁷ Nitekim yine Atalay'ın ifadeleriyle, "Bektaşî edebiyatı Anadolu'nun öz edebiyatıdır. Bektaşilik Türk halkının ruhuna, duygusuna, yaşayışına uygun bir yoldur. Felsefesi, ayinleri, ürünleri, edebiyatı, vezni, dili her şeyi Anadolu'dur... Bektaşî edebiyatının şiirlerine nefes denilir. Bu nefesler çok kere on bir hecelidir ki Türk şirini en güzel ve en zevkli bir denizidir." (Atalay, 1991) Bektaşilerin Türkçe'ye ehemmiyet vermeleri yazılı eserlerle sınırlı değildir. Ayin-i cem ve sair ibadetlerde de Türkçe ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Hatta Arnavutluk ve Balkanlarda farklı etnik kökenli kavimler arasında da benimsenen Bektaşî inanç ve öğretisi oralarda da Türkçe kullanımı yaygınlaştırmıştır. Atatürk devrimlerinin eğitim ve kültür hedeflerinden biri öz Türkçe kelimeler kullanımı ve Türkçe'yi diğer dillerinden etkisinden olabildiğince kurtarma hedefine dönüktür. İşte bu yönüyle de Bektaşiler, Atatürk ve onun hedefleriyle tam uyum içerisinde olmuşlardır.

"Osmanlı döneminde umduklarını bulamayan ve merkezi idareye karşı gönül kırgınlıkları besleyen Alevî-Bektaşî çevreler, Atatürk'ün kendilerine göstermiş olduğu ilgiden hoşnut kalarak heyecanlanmış bunun bir sonucu olarak da Atatürk'ün gerçekleştirdiği ilke ve inkılâpların tümünü sonuna kadar desteklemişlerdir. Alevî-Bektaşilerin Atatürk'e duydukları sevgi ve gönül bağının kurgu olduğunu düşünen çevreler bulunuyor olsa da bugün Alevîlerin büyük bir bölümünün Atatürk'e duydukları bağlılık ve tutkuları hemen herkes tarafından bilinen bir gerçekliktir. Hatta Mustafa Kemal'e duyulan sevgi ve değere ilişkin Rıza Zelyut, Osmanlı döneminde yaşanan zulüm ve kırım politikasının sona ermesini sağlayarak refaha ulaştırdığı gerekçesiyle Mustafa Kemal'in, neredeyse bütün Alevîler tarafından *Mehdi-yi Sâhib-i Zaman* olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Bu durum ise dinin toplumu tek yönlü bir bakış açısıyla şekillendirmenin ötesine geçildiğinin bir göstergesi olarak kabul edildiğini, Alevîlerin de bunu büyük bir saygıyla karşıladığını belirtmiştir." (Aydın, 2018; Zelyut, 2014).

Belirttiğimiz gibi Bektaşî babaları cumhuriyet devrimlerine uyum sağlamakta herhangi bir tereddüt göstermemişlerdir. Kılık kıyafet devrimi açısından bunun çok sayıda örneklerinden ikisi Çamlıca Dergâhı Postnişini Ali Nutki Baba –aşağıda geniş olarak ele alınmıştır- ile Şahkulu Dergâhı postnişinlerinden Mücerred İbrahim Fevzi Baba'dır. Sonradan Bursa'da gayet sade bir yaşam süren babanın da cumhuriyet döneminde Bektaşî kıyafetleri yerine şapka giymeyi tercih ettiği eklerde paylaşılan resminden de anlaşılmaktadır.

2.4. Atatürk ile Doğrudan İrtibatlı Bektaşiler

2.4.1. Hüseyin Mazlum Baba (Bababalım) (1859-1945)

Millî Mücadele'ye büyük katkıları olan Bektaşî Babalarından biri Denizli-Tavas doğumlu, Teslim Kazak Abdal (Dediği Sultan) Tekkesi postnişini Ali Dede'nin oğlu Hüseyin Mazlum Bababalım (v. 1945)'dir. Medrese tahsilinden sonra babasının yerine posta geçti. Millî Mücadele'ye katkılarından 9 Haziran 1924'te İstiklal madalyası verilmiştir. Oğlu Süleyman Galiçya cephesinde şehit düşerken, diğer iki oğlu Cafer Sadık ve Mümtaz Millî Mücadele'de Aydın-Denizli hattında Yıldırım Müfrezesinde Yunanlılarla çarpışmış, Cafer Sadık şehit düşerken, Mümtaz Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde verdiği vatana hizmetten dolayı madalya ile ödüllendirilmiştir. Hüseyin Mazlum Baba Nazilli kongresinde Tavass temsilciliği yapmış, daha sonra TBMM Denizli milletvekili olmuştur. Bektaşî kıyafetiyle meclise katılmıştır. Milletvekilliği 3 yıl sürmüştür (*Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, 1994; TBMM Albümü, 2010; Yüksel, 2024).

Milletvekilliği sonrası memleketinde çiftçilikle meşgul olmuştur. 5 Şubat 1931'de Atatürk Denizli ziyaretinden dönerken tren garında onu uğurlayanlar arasında TBMM Birinci dönem Denizli Milletvekili Mazlum Bababalım da vardı. Mazlum Baba sohbet sırasında Atatürk'e karayoluyla şehirlerarası yolcu taşımacılığı fikrini açmış, Atatürk'ün takdirini kazanmıştı. Yukarıda da Şevki Koca'dan naklettiğimiz üzere Atatürk'ün direktifiyle hükümet Mazlum Baba'dan Bektaşî erkânnamesini ve yapılanmasını cumhuriyet ilkeleri ile çatışmayacak hale getirilmesini istenmişti (Yüksel, 2024). Bektaşiler ise genel olarak zaten bu fikre çoktan hazır durumda idiler. Cumhuriyet ile Bektaşîliğin amaçladığı hedefin aynı olması sebebiyle bu bağdaştırma fikrine sıcak baktılar.

¹⁷ "Bismi'llahi'r-rahmani'r-rahim tefsirin Türkçe açık ibaret birle Ruşen kıldım mütalaa kılıncılar her dem dürlü dürlü faideler bulup ben za'ifi hayır birle analar..." (Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, 2014).

2.4.2. Dr. Hasan Ragıp Halifebaba (Erensel) (1881-1953)

Atatürk'ün ve Celal Bayar'ın özel doktorluğunu yapan Dr. Hasan Ragıp Erensel (v. 1953)¹⁸ de bir Bektaşî Halifebabasıdır (Balaban, 2020). Bedri Noyan, Atatürk'ün doktoru Hasan Ragıp Erensel ile dostlukları ve Bektaşîlikle ilgili şu konuşmalarını nakletmektedir: “*Aşk Risalesi* adlı kitabımda yazmıştım. Aziz Atatürk'ün eski arkadaşı ve onun doktoru olan rahmetli Doktor Hasan Ragıp Erensel'den (Baba) dinlemiştim: Bir gün, Atatürk'ün sofrasında bulunan, muttat zevat Atatürk'e, ‘Siz şunu yaptınız, bunu yaptınız, bunu yapabilirsiniz, şunu yapabilirsiniz’ yollu konuşuyorlarmış. Çocukluk ve gençlik çağlarında, Çanakkale Savaşları'ndan sürüp gelen karşılıklı saygı ve sevgi ile birbirlerine bağlı olan Atatürk ve Dr. Ragıp Erensel o ara göz göze gelmişler. Etrafın müdahalesini sezmişçesine gülümseyen Ata; ‘Sen ne dersin Ragıp?’ deyince, o şu cevabı vermiş, ‘Evet, Gazi Hazretleri, beyefendilerin buyurdıkları gibi birçok şey yaptınız ve daha da yapabilirsiniz. Fakat bir şey var ki, siz onu asla yapamazsınız.’ Atatürk merakla sormuş: ‘Nedir o benim yapamayacağım?’ -Efendim, siz bu milleti Bektaşî yapamazsınız.

İlk şaşkınlık hali geçince Atatürk: ‘Peki Ragıp’, demiş. ‘Yapabilsem bunu, ne olurdu?’ Bu soru üzerine Ragıp Baba şu cevabı vermişti: -Kimse yalan söylemez, hırsızlık etmez, kimse kimseye iftira etmez, kibir ve haset gütmmez, kıskançlık etmezdi. Siz de polis ve jandarmayı kaldırır, mahkemelerin büyük bir kısmını kapatırdınız. Çünkü bunlara lüzum azalırdı. Boşalan hapishaneleri mektep yapardınız. İşte, eline-diline-beline sahip olmak, yani bunlardan kimseye bir zarar vermemek yolunda olanların olgunluğa götüren yolu! Arap harfleriyle bu üç sözün baş harfleri olan e, d, b, edeb kelimesini meydana getirir ve Bektaşî ahlakını bir formül içine koyar.” (Noyan, 1959).

2.4.3. Çamlıca Dergâhı Postnişini Ali Nutki Baba (1869-1934)

Çamlıca Bektaşî Tekkesi son postnişini olan Ali Nutki Baba¹⁹, Millî Mücadele'ye destek vermiş İstanbul'un önemli Bektaşî babalarındandır. Her ne kadar onun hayatından hareketle Yakup Kadri *Nur Baba* adlı romanı kaleme alıp baba hakkında olumsuz bir imaj oluşturmuşsa da Atatürk meseleyi öğrendikten sonra onu tanımak istemiştir. Bu da Ali Nutki Baba'nın Atatürk ile bizzat görüşmesine ve sofrasında ağırlanmasına olanak sağlamıştır. Aslında Atatürk burada hem Yakup Kadri'nin romanında resmettiği babayı merak etmiş, hem de ikisini bir araya getirip adeta barıştırmak bir jest yapmak istemiştir. *Nur Baba* 'nın Millî Mücadele sırasında 1922'de Akşam gazetesinde tefrika edilmesi üzerine Hariciye Vekâleti romanın kötü neticeler vereceğini anlayıp, “Bektaşîler ve Alevileri küstürür. Sünnilerle aralarında ihtilafa yol açar, cepheye Ya Allah Ya Ali Ya Hacı Bektaş nidalarıyla savaşan Bektaşî ve Alevileri hakir görmüş ve böylece ülkenin her zamandan daha çok muhtaç olduğu birlik ve beraberliğine zarar vermiş olur” diye sansürlenmişti (Küçük, 2019).

Bu romanın tüm nüshaları toplanıp imha edilebilseydi çok daha isabetli olurdu. Ancak bu mümkün olmadığı gibi bir de bu romanın filmi çekilmek istendi. *Boğaziçi Esrar*'ı adıyla romanı filme çeken yönetmen Muhsin Ertuğrul hatıralarında yaşanan hadiseleri şöyle anlatmaktadır: “Filmin dış sahneleri çekilirken Eyüp Camisinin avlusu Bektaşîler tarafından basıldı. Saldırı sırasında bazı oyuncular tartakladılar ve filmin çekimi ancak polis kuvvetlerinin koruması altında tamamlandı. Daha sonra ise yeni bir olaya meydan verilmemesi için işgal kuvvetleri yönetimi filmi yasakladı ve film ancak İstanbul'un kurtuluşundan sonra gösterime girebildi.” (Ertuğrul, 1989)

Atatürk bu romanı okuduktan sonra Ali Nutki Baba'yı yakından incelemek ve Yakup Kadri ile bir araya getirip barıştırmak istemiştir. Ali Nutki Baba'nın bir Bektaşî babası olarak Atatürk'e karşı son derece sevgi ve takdiri vardı. Atatürk'ün yaptığı devrimleri ve yenilikleri yakından takip eden Ali Nutki Baba'nın Şapka inkılabı öncesi bu kıyafeti giymesi ve Atatürk'ün yeniliklerini değerlendirip övgüyle bahsettiği Vakit gazetesinde yayımlanan demeci önemlidir.

Ali Nutki Baba 30 Eylül 1925 tarihinde Vakit Gazetesi'ne verdiği röportajda şapka giymesi, tekkelerin kapatılması, Cumhuriyetin getirdikleri ve Atatürk'ün yaptığı yenilikler hakkında düşüncelerini paylaşmıştır. Ayrıca gazetede Ali Nutki Baba'nın şapkalı bir resmi de yer almıştır. Şapka Kanunu resmi olarak yürürlüğe girmeden Baba'nın bu yeniliği benimsemesi ve ailesindeki hanımların da giymelerini temin edeceğini belirtmesi dikkat çekicidir. Sözünü ettiğimiz röportajla ilgili yapılan

¹⁸ Hakkında geniş bilgi için bkz. İşcen, 2016.

¹⁹ Ali Nutki Baba'nın hayatı hakkında detaylı bilgiler için bkz. Özmen, 1998; Maden, 2021.

gazete haberi şöyle başlamaktadır: “Sabık Şeyh Ali Nutki Baba Efendi diyor ki: Garba gitmemiz tevhide gitmektir! Ben bir Osmanlı padişahının²⁰ başımıza taktığı kırmızı serpuşa zevk bulmuyorum. Şimdi şapka giydim. Pek yakında evimdeki kadınlar da giyecektir.”

Ardından röportajın tamamı gazetede şu şekilde yer almıştır: “Şapka ile bir resmini aldırıp derç ettiğimiz sabık Çamlıca Bektaşî Şeyhi Ali Nutki Baba Efendi şapka giymenin ve hürendişliğinin (özgür düşünce) vücubu hakkında bir muharririmize şu sözleri söylemiştir: Şeriatı ve dini kendi hırs ve menfaatlerinin zincirleriyle sıkı bir hale getiren mutaassıp güruhlarıyla çarpışan ve o yüzden asırlarca birçok tahkire, tehdide maruz kalan eski Bektaşîler nihayet bu zincirlerin kırıldığını görmekle sevindiler.

Mahmut isminde bir Osmanlı sultanı tarafından adalet ve insafa hiç riayet edilmeden, birçokları kılıçtan geçirilen bu tarikat mensubunu bittabi sabahül hayr Cumhuriyetin bu topraklarda tuluunu bir vecd-i sürür içinde karşılamışlardı.

Şeyhülislamı çeşit çeşit zî-nüfuz kazaskerleri, beşikten ru’us alan ulemasıyla memlekette adeta Osmanoğullarından başka ve daha korkunç bir saltanat meydana getirmiş olan bir kısım hocalar halkı yıllarca taassup ve cehalet içinde tutmaya alıştıkları sırada Müslümanlığı Türklüğün bünyesine uygun bir hale ifrağa çalışan Bektaşîler tekkelerini öyle herkese açamazlardı. Bugün o kundaktan kazasker olan zümrenin tegallübü yedd-i cumhuriyetle kırılmış olduğu için tekkelerini kapamak hususunda da cumhuriyetimizin emrini ma-müsar (süratle) karşılayan tarikatdaşlarımız emellerinin tahakkukunu görmüş oluyorlar. Herhalde bizim istemediğimiz zincirleri cumhuriyetin polattan (çelikten) eli kırmış ve bir zaman bizlerden birçoğunu bi-gayr-ı hak, sırf ahraraneleri (hür olanlara yakışacak şekilde) dolayısıyla kılıçtan geçirenlerin kafalarını yine cumhuriyet kılıcı koparmıştır.

Milliyetimizle hiçbir alakası olmadığına şüphe olmayan ve bu milletin başına Mahmut adlı padişah tarafından geçirilip kırmızı bir Yunan serpuşu olan fes de maziye ait kıymetsiz ve zararlı birçok şeyler gibi atılmalı ve yırtılmalı idi. Mübeccel (yüce) gazi reis-i cumhuriyetimizin son hitabelerinde bizi zevksiz bir padişahın tepemize konduğu bu külahtan kurtarmıştır. Biz fes giymiyorduk, fahir namını verdiğimiz bu serpuşumuz vardı. Bizim bu serpuşumuz, fes ve sarık giyenlerden hürriyet-i fikriye itibarıyla ayrıldığımız bir remiz (işaret), bir nişane idi. Bugün hürriyet-i fikriye ve tenevvür (aydınlanma) itibarıyla çok ileri gitmiş olan garbın umumiyetle kullandığı bir serpuşu kabul etmekle arada bu farklı serpuşa da gerek kalmamıştır.

Şark, softa tegallübünün, taassup zincirlerinin tesiri altında geri kaldı ve kemalinden gaip etti. Garp ise bugün ilmen ve irfanen ileri gitmiş ve vasil-ı kemal olmuştur. Bizim için şarkı ileriye götürmek ve garpla bir kılarak zamanenin icap ettirdiği asri tevhide tahakkuk ettirmek vazifesi vardır. Bu yolda bir tevhitte kaçınmak en büyük bir günahdır. *Bugün ben işte başıma garbın serpuş-u medeniyesini koyduğum zaman bu itibarla iftihar hissettim. Pek yakında ailemdeki kadınların da aynı cinsten serpuş giymelerini temin edeceğim.* Tekrar ederim ki bu tevhitte kaçmak günahdır. Binaenaleyh bütün Türkleri garpla tevhit uğrunda uğraşan Gazi Paşa Hazretleri en büyük sevabı işlemiş oluyorlar. Allah bu hakikati görmeyip de hala tarik-i dalalette kalanlara da mazhar-ı hidayet eylesin”. (Vakit, 1925).

Atatürk, Yakup Kadri’nin Nur Baba adlı romanının okuduktan sonra bu eserde konu edilen Ali Nutki Baba’yı yakından tanımak istemiş ve sofrasına davet etmiştir. 1930 yılı sonrası Atatürk ile Ali Nutki Baba arasındaki bu görüşmeyi Ali Nutki Baba’nın yol evlatlarından ve Atatürk’ün başhekimisi Dr. Hasan Ragıp Erensel Baba şu şekilde anlatmaktadır:

“...Mürşidim Ali Nutki Baba, Çankaya’daki evimize birkaç hafta konuk olurdu. Bir gün Rahmetli Atatürk Fakir’i çağırırdı ve:

- Nur Baba’yı görmek ve onunla tanışmak istiyorum. Ankara’ya geldiğinde bana haber ver, dedi.

O yıl mürşidim yanında Haydar Naki Baba ile birlikte gelmişlerdi. Ali Nutki Baba’ya Atatürk’ün buyruğunu bildirdim. Haydar Naki Baba bu görüşmede bulunmayı çok istediğini söyledi. Atatürk’e ‘Nur Baba Ankara’da, Fakat yanında Haydar Naki Baba da var ve O da huzurunuzda çıkmak istiyor’ dedim. O da, ‘bu akşam her ikisini yemeğe getir’ buyruğunu verdiler. Evime döndüm. Her ikisine de, frak ve

²⁰ Ali Nutki Baba burada Bektaşîliği yasaklayan II. Mahmut’u kast ediyor.

silindir şapkalar buldum. Akşam zamanı gelince köşke gittik, salona girdik, Atatürk'ün sık sık birlikte olduğu insanlar yanımdaki iki yabancıyı hiç tanıımıyordu.

Atatürk, 'Ragıp misafirlerini beylere tanıt' diye emir verdi. Ben, Ali Nutki Baba, yani sizlerin tanıyacağınız ad ile Nur Baba ve Haydar Baba diye tanıttım. Hiç kimsede ses yoktu. Sofraya oturuldu. Sofrada Atatürk bazı konular hakkında Yunus Nadi ve Kılıç Ali beylerin fikirlerini soruyor, ardından bir de Nur Baba'nın fikrini soruyordu. Onun verdiği yanıt şu oldu:

- Muhterem Atatürk biz Bektaşiyiz. İnsanları ham alır, onları olgun hale getirmeye çalışırız. Yanlış yolda ise doğruyu göstererek, düzeltiriz. Bu sizlerin sözünü ettiği kimseler, mademki yanlış yoldadırlar, beylerin ileri sürdüğü gibi, bunları tutuklamak, öldürmek gibi çarelerden daha çok, bizim yöntemimizi salık veririz. Doğruyu göstererek ve inandırarak, yanlış yolda olduklarını kendilerine anlatmak daha iyi bir yol olur. Atatürk bu yanıtı çok beğendi.

Bir ara Atatürk şarkı söyledi. Nur Baba'dan da söylemesini istedi. O da hiç nazlanmadan, 'emredersiniz' dedi ve 'Eşrefoğlu al haberi, bahçe biziz gül bizdedir' diye başlayan nefesi okudu. Atatürk, Ali Nutki Baba'ya Bektaşiliğin özelliğini sorunca:

- Bektaşilik yüzyıllarca önce, bu günün ileri temiz *sosyetesini* ortaya koymuştur. Türk ulusu için toplumsal düzen meydana getirmiştir. O zaman kadın-erkek bir arada oturup konuşmaz, yiyip içmezdi. *Bektaşilik erkânı içinde bu günkü uygar medeni toplumu kurmuştur*. Hacı Bektaş Velî Hazretleri bu ileri adımı atmışlardır. Bu arada Türklüğü, Türk dilini ve Türk müziğini canlandırmıştır.

Atatürk Ali Nutki Baba'ya Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Nur Baba adlı romanından bahsedince:

- Muhterem Atatürk'üm, bu Yakup Kadri evladımın, bir muzipliği, bir şakası olsa gerektir. Dostlar ve evlatlar arasında alçak gönüllüce bir yaşamımız vardı, dedi.

Saat gece yarısına yakındı. Bir süre sonra Yakup Kadri Bey geldi. Salona girince Nur Baba'yı Atatürk'ün yanında görünce çok şaşırıldı. Atatürk selamını alıp ona: 'Şuraya oturun' diyerek bir yer gösterdi. Hiç kimse Yakup Kadri'ye tek kelime söylemiyordu. Atatürk uzun zaman onunla bir daha ilgilenmedi. Neden sonra, birdenbire Yakup Kadri'ye Ali Nutki Baba'yı göstererek:

- Tanır mısınız?, dedi. O da:
- Evet efendim babamdır, diye yanıt verdi.

Atatürk Yakup Kadri'ye:

- Nur Baba adlı romanınız Ali Nutki Baba'yı üzmüş olacaktır. Gerçi tanınmış bir edibin eserine ben de konu olsam kızmazdım. Ama yine de kalk ve babanın elini öp, diye buyruk verdi.

Salonda çıt çıkmıyordu. Ali Nutki Baba'nın ince zekâsı burada derhal işledi ve Yakup Kadri'yi bu sıkıntılı durumdan kurtarmak için fevkalade bir jest yaptı. Derhal Atatürk'e hitaben:

- Muhterem Gazi Hazretleri... Bizde usuldür, önce babalar evlatlarını alnından öperler. Lütfen müsaade buyurunuz da bendeniz önce uzun süredir görmediğim ve şimdi sayenizde kendisine kavuştuğum bir evladımın alnından öpeyim, dedi. O sırada yanına gelmiş olan Yakup Kadri'ye doğru bir adım atarak, onu usulüyle kucakladı. Niyazlaştılar ve alnından öptü. Böylece, kendisine acı bir oyun oynamış bir evladı olmasına karşın, büyük bir huzurda ve tanıdıkları arasında onun gurur ve onurunu korudu. Bu manzaradan Atatürk çok duygulandı ve bana dönerek:
- Ragıp, İstiklâl Savaşı başlarında sizinkiler Pirevi (Hacıbektaş İlçesi'ndeki dergâh)'nde bana mutluluk gözyaşı döktürmüştü. Şu anda aynı zevk ve heyecanı yaşadım. *Bektaşi dergâhlarını zamanın gereklerine uygun bir şekilde, yine irfan yuvası olarak canlanacakları, elverişli ortamı bekliyorum*, müjdesini verdi.

Zamanı gelince Atatürk, her zaman yaptığı gibi, iki elini birden kaldırarak, avuçlarını masaya vurdu. Bu vuruş, artık dağılım işareti idi. Herkes birer birer onun elini öpüp çekildi. Yakup Kadri de gitti... Atatürk bize işaret etmişti. En son iki baba ile dördümüz kaldık. Atatürk,

- Ragıp senden bir ricada bulunacağım, bu akşam konuklarını burada yatırmama müsaade et. Gel beraber onlara yatacakları yerleri gösterelim dedi. Onları odalarına değin birlikte götürdük. İyi geceler dileyip Fakir’de evime döndüm.” (Noyan, 2002-V; Noyan, 2002-VI)

Bu olaydan sonra Atatürk, Nur Baba romanının kendisine verdiği üzüntüyü giderir düşüncesiyle Ali Nutki Baba’yı Mucur kaymakamlığına, Haydar Naki Baba’yı da Kadıköy Sebze ve Meyve Hal Müdürlüğü’ne atamıştır (Borak, 1962; Noyan, 1966; Ökte, 1947).

Atatürk’ün Ali Nutki Baba ile Nur Baba romanı münasebetiyle görüşmesini Yakup Kadri de hatıralarında anlatmaktadır. Romanı okuyan Atatürk, Nur Baba tipinin gerçek hayattaki temsilcisi olarak gösterilen Çamlıca’daki Bektaşî Şeyhi Ali Nutki Baba’yı görmek istemiş, Baba’yı ve romanın yazarı Yakup Kadri’yi bir gün akşam yemeğinde bir araya getirmiştir. Yani romanda anlatılanları gerçek hayatta arayanlardan biri de Atatürk olmuştur. Yakup Kadri, 1961 yılında Ulus gazetesinde yayınlanan hatıralarında bu yemekle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“...Mustafa Kemal Paşa telaşla ayağa kalktı ve bana hitaben; ‘Sizi, dedi, bu akşam buraya davet etmekte hayli tereddüde düştüğümü söylemek isterim. Fakat gönlüm, şimdi aramızda bulunan bir eski dostunuzla buluşmanıza mâni olmağı bir türlü kabul etmedi. Biliyorum, o dostunuz ‘Nur Baba’ romanınız yüzünden size ‘muğber’ olabilir. Ama burası bir ‘muhabbet sofrası’dır’ bütün ‘iğbirar’ların ve küskünlüklerin, hatta ihtilafların bu sofraya etrafında unutulup gitmesi lâzım gelir’ ve eliyle yanında duran sakallı bir adamı işaret ederek ‘Ali Bey’in fikri de bu merkezdedir’ sözünü ilâve etti. Bu adam birçok kişi tarafından benim ‘Nur Baba’ romanımın erkek kahramanına örneklilik ettiği sanılan Çamlıca Bektaşî dergâhı şeyhi Ali Baba idi ve fıraklı, plâstronlu, beyaz kravatlı balo kıyafeti içinde ilk bakışta kim olduğunu tanıyamamıştım. Mustafa Kemal Paşa da, sanırım, böyle bir tecessüse kapılmıştı ve bilmem kimden Ankara’ya Ali Baba adında birinin geldiğini duyar duymaz köşke çağırıp yakından tetkik etmek hevesine düşmüştü ve gene sanırım ki, ilk anlardan itibaren bu adamla ‘Nur Baba’ romanı kahramanı arasında bir münasebet bulamayıp işin esasını benden öğrenmek istemişti. Hakkı da vardı.

Gerçi bu Baba kalıbı ve yüzü bakımından romandaki Baba’yı andırıyordu ama ne beriki gibi ‘rind’ ve ‘ehli dil’ görünüyor, ne de şarkı söyleyip ‘Nefes’ okumasını biliyordu. Üstelik Nur Baba’nın zıddına olarak tavır ve hareketlerinde de *kaba saba bir adamdı*. Mustafa Kemal Paşa beni bir müddet onunla hoş beş etmekte bıraktıktan sonra kendi yanına çağırıp ve kulağıma eğilip: ‘Bu herifte, dedi, senin Nur Baba’ndan hiçbir şey göremiyorum.’ Ben gülererek: ‘Sizi hayal sukutuna uğratmış olmaktan çok müteessirim’ dedim. ‘Ali Baba benim roman kahramanımın sadece *ham maddesidir*. Bir heykeltıraş nasıl taştan veya tunçtan âdeta canlı denecek bir insan vücudu meydana getirirse ben de Nur Baba’yı öylece bir adamdan meydana getirdim. Her sanatkârı yaptığı iş zaten bundan ibaret değil midir?’ Mustafa Kemal Paşa: ‘Anlıyorum’ dedi ve ilâve etti ‘Şimdi, Nur Baba romanının değeri benim nazarımda bir kat daha artmıştır.’ (Karaosmanoğlu, 1961)

Yakup Kadri’nin ifade ettiğine göre bu kısa konuşmadan sonra Atatürk, artık Ali Nutki Baba ile hiç meşgul olmayıp diğer misafirlere dönerek başka konularla ilgilenmeye başlamıştır. Yine Yakup Kadri 1961 yılında kaleme aldığı bu yazısında Ali Nutki Baba ile olan bu karşılaşması sırasında Nur Baba romanını kast ederek onun şunları söylediğini nakletmektedir: “Vallahi o kitap yüzünden sana zerre kadar dargın değilim. Bilâkis müteşekkirim. Zira o bize büyük reklâm oldu. Dergâhımız yeni yeni muhipler ve müritlerle dolup taşı. Hepsinin bilmek istediği Nur Baba’nın gerçekten ben olup olmadığımdır.” (Karaosmanoğlu, 1961)

Neyzen Burhanettin Ökte de olayın şahitleri arasındadır. Ökte’nin anlattığına göre Atatürk tarikatları kapatmadan önce onlarla ilgili araştırma yapmış ve bazı şeyhlerle görüşmüştür. Görüştükleri arasında Ali Nutki Baba ve Haydar Naki Baba da vardır. Atatürk bu şeyhleri yakından tanımak amacıyla onları yemeğe davet etmiş, Nur Baba romanında güzel sesli olduğu yazılan Ali Nutki Baba’dan bir şarkı söylemesini istemiş, ancak o şarkı söylemediğini ifade edince şaşırmıştır. Bektaşîlik hakkında onlarla sohbeti sırasında Ali Nutki Baba Bektaşîliği Hacı Bektaş Veli tarafından kurulan “sosyete hayatı” diye tarif etmiştir. Atatürk Galatasaray Lisesi mezunu Haydar Naki Baba’ya ise bu cemiyet hayatının özelliklerini sormuştur. O da tarikat üyelerinin her hafta tekkede toplandıklarını, Baba’nın etrafında halka şeklinde oturduklarını, karşı tarafa ise bacı ve diğer kadınların oturup müzik eşliğinde yenilip içildiğini, nefesler okunduğunu söylemiştir. Saki hakkında bilgi almak isteyince Haydar Naki Baba, Saki’nin Baba ile manevi bağı olan, herkesin ne kadar içmesi gerektiğini ayarlayan, fazla içenleri uyaran

biri olduğunu söylemiştir. Bu arada yemeğe Yakup Kadri katılmış, Atatürk ona romanın ana karakteri olarak neden Ali Nutki Baba'yı seçtiğini sorunca Yakup Kadri aslında Nur Baba'nın o olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Atatürk onun çekingen tavır sergilediğini görünce bu duruma engel olmak için romanda ana karakter seçilmenin gurur verici bir şey olduğunu, şahsen kendisinin de böyle bir şeyden hoşlanacağını belirtmiştir (Ökte, 1947; Kutay, 1975).

Ökte'nin "Atatürk'ten Hatıralar" başlığıyla kaleme aldığı, "Atatürk ve Bektaşi Babaları" başlıklı yazısı şöyledir: "Atatürk henüz yemek salonuna geçmemişler. Holde bulunan davetliler arasında iki yabancı sima nazarı dikkati çekiyor. Birisi sakallı ve zayıf, diğeri genç ve biraz şişmanca ve bıyıklı. O sırada Ankara'da bıyık ve sakal kesmek moda olduğundan bu iki zatın halleri ve bilhassa giydikleri smokinlerin eşten dosttan tedarik edildiği belli. Ata'nın hususi tabibi Ragıp Beyle konuşuyorlar. Biraz sonra Ata'nın huzuruna girdik. Bu iki yabancı Çamlıca Bektaşi Dergâhı şeyhi Ali Nutki ve Kilidbahir Bektaşi şeyhi Haydar Naki Babalar diye takdim edilince, bu zevatın kimler olduğunu öğrendik. Meğerse Ata'nın hususi tabibi Ragıp Bey ile babaların dostluğu varmış. Bir gün Atatürk'le Ragıp Bey konuşurlarken söz Bektaşiliğe intikal etmiş. Ragıp Bey babaları tanıdığını ve bu zevattan Ali Nutki Baba'nın hoş sohbet ve Haydar Baba'nın Galatasaray Sultanisi mezunu olup şair olduğundan bahsedince, Paşa da tanımak arzusu izhar etmişler, bu vesile ile babalar Ankara'ya davet edilmişler.

Paşa babalara sofrada kendilerine yakın bir yer gösterdiler. Saza başladık. Birkaç eser çaldıktan sonra Ata, Ali Nutki Baba'ya hitap ederek Bektaşi tarikatının hususiyetleri nelerdir diye sordular. Ali Nutki Baba yüzlerce sene evvel kurulan bir sosyete hayatıdır. O devirlerde taassup yüzünden kadınlı erkekli bir toplantı yaparak, yemek ve içmek kabil olmadığından tarikat namı altında bugünkü sosyete hayatımızı Hacı Bektaş o gün kurmuştur, dedi. Paşa Haydar Naki Baba'ya hitap ederek, 'Bu sosyetenin hususiyetleri nelerdir?', diye sordular. Haydar Naki Baba:

- Bektaşi tarikatına mensup canlar (tarikatın azaları) haftanın tayin edilen gününde tekkeye gelirler, akşamüzeri babanın etrafında halka olurlar. Babanın karşısına tesadüf eden köşede de en yaşlı ve kıdemli Bacı (kadın aza) riyasetinde kadınlar otururlar ve önlerindeki sofradan adab ve erkân dâhilinde yerler ve içerler. Bu âleme musiki, şiir ve nükte karışır, güzelce vakit geçirirlerdi.

Paşa, 'Bir saki mes'elesi varmış, bu nedir?', diye sordu. Baba, saki Bektaşi sofralarının en mühim uzvudur. Bektaşiler rakıyı kapalı kadeh ile içerler. Yani kadeh içindeki rakının miktarı görünmez ve herkes aynı kadehten içmeye mecburdur. Bu kadehi elden ele devrettiren saki ile baba arasında daimi bir irtibat vardır. Canlar arasında biraz serhoşluk alameti gösterene babanın bir işareti üzerine ya boş kadeh veya pek az rakı konmuş kadeh verilir. Tarikatın adabına göre can buna itiraz edemez. Sabaha kadar aynı neşe ve samimiyet içinde sohbet devam eder, gider, dedi.

Paşa, musiki, şiir ve nükteden bahsettiniz. Bunlardan birer parça lütfedin dediler. Bu emir üzerine babalar bizim da bildiğimiz 'Eşrefoğlu al haberi arı biziz, gül bizdedir/Biz o Mevla'nın kuluyuz cümle din iman bizdedir.' güfteli nefesi okudular. Nefes bitti. Paşa memnun, musiki devam ediyor. Bir ara biz 'Kaçma mecburundan ey ahu-yı vahşi ülfet et' güfteli şarkıya girdik. Daha birinci satırı okumuştuk ki Paşa, Ali Nutki Baba'ya dönerek;

- Nur Baba kitabı ile bu şarkı sizin hususi hayatınızı tasvir için yazılmıştır, diyorlar, doğru mudur, dediler. Ali Nutki Baba, 'Efendim Yakup Kadri Bey'in bir şakası olacak, fakirin hayatı dost ve müritleri arasında pek sade geçirdi. Hele dergâhlar kapandıktan sonra büsbütün sakin bir hayat geçiriyorum', dedi.

Paşa, 'Yakup Kadri Bey'i davet ediniz, gelsinler!', emrini verdi. Yarım saat sonra Yakup Kadri Bey meclise dâhil oldular. Ve Ali Nutki Baba'yı görünce mütehayyir oldular. Birçok şarkılar, gazeller okundu. Gecenin yarısını çoktan geçmiştik. Ata, Yakup Kadri Bey'e dönerek:

- Yazdığımız Nur Baba romanı Ali Nutki Baba'yı müteessir etmiş zannederim. Fakat müteessir olmakta haksızdırlar. Sizin gibi büyük bir edibin yazacağı bir kitaba keşke benim hayatımı süje (kelime aynendir) ittihaz etselerdi. Ben buna kızmaz, bilakis iftihar ederdim, dediler. Paşa'nın bu zarif ve ince sözleri hazır olanları minnettar bıraktı. Ve meclis bu güzel hava içinde dağıldı." (Ökte, 1947)

2.4.4. Ali Naci Baykal Dedebaba ve diğerleri

Salih Niyaz Dedebaba'nın 1925'te tekkelerin kapatılması kanunu çerçevesinde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın faaliyetlerinin sona erdirilmesi sonrası yurtdışına gitmesi ile geride kalan Babalara önderlik etmiştir. Ali Naci Baykal Dedebaba (v. 1960) bir mektup ile Dedebabalık vekâletinin kendisine bırakıldığını ifade etmiştir. Millî Mücadele yıllarında Mareşal Fevzi Çakmak'ın emrinde Albay rütbesiyle Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Posta Hizmetleri Genel Müdürü idi. Hizmetleri memnuniyetle karşılandığından daha sonra İstanbul Posta Hizmetleri müfettişi yapılmıştır (Küçük, 2019). Cumhuriyet döneminde de Bektaşî kimliğiyle bilinen Ali Naci Baykal Dedebaba, bir süre Adana PTT Başmüdürlüğü ve teftiş kurulu başkanlığında da bulunmuştur. Emekliliği sonrası Ankara'da ikamet etmiştir (Noyan, 1995). Ali Naci Baykal Dedebaba Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, Bektaşî faaliyetlerini bu ilkeler ile uyumlu bir şekilde yürütmüştür.

Buraya kadar saydıklarımızın dışında Bektaşî Babası olmamakla birlikte Atatürk'ün çok yakınında bulunup Bektaşîlikten nasipli başka kişiler de zikredilmektedir. Atatürk dönemi hükümetlerinde değişmez sağlık bakanı Dr. Refik Saydam'ın Bektaşîlikten nasipli olduğu ifade edilmektedir. "Yine Atatürk'ün cebindeki paradan, ilaç saatlerine kadar her şeyi ayarlamaktan sorumlu bulunan ve uzun yıllar özel kalem müdürlüğünü yapan Hasan Rıza Soyak, Rumelihisarı Nafi Baba Bektaşî ailesine mensuptur." Bunlara ilave olarak Atatürk dönemi ve sonrası siyasette etkin rol almış Kazım Karabekir, Recep Peker, Celal Bayar ve Adnan Menderes (Ünker, 2023), gibi bazı meşhur isimlerin de Bektaşî oldukları belirtiliyorsa da bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmak daha uygundur.

SONUÇ

Bektaşîlik 13. yüzyılda Hacı Bektaş Veli'nin Horasan'dan Anadolu'ya gelip çerağ uyandırmasıyla oluşmaya başlayan bir Türk tarikatı olmuştur. Zamanla Türk kültürü etrafında Anadolu'dan Rumeli'ye geniş bir coğrafyada yayılmıştır. Osmanlı döneminde Bektaşîler devletin kuruluşunda ve fetihlerde aktif rol üstlenmişlerdir. Yine savaşlarda ve vatan savunmasında Bektaşîler özverili bir şekilde devletin ve milletin yanında olmuşlardır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Bektaşî Çelebisi Ahmet Cemaleddin Efendi'nin önderliğinde oluşturulan Bektaşî Mücahit Alayı Doğu Cephesi'nde sıcak savaşa da dâhil olmuştur.

Bektaşîlerin Millî Mücadele döneminde de vatan savunmasında ve yurdun düşman işgalinden kurtarılmasında maddi-manevi katkıları tespit edilmektedir. Bu katkılar cephede düşmana karşı insan gücü sağlamak şeklinde tezahür ettiği gibi İstanbul'dan Anadolu'ya insan ve cephaneye gönderilmesinde Bektaşî tekkeleri ciddi yardımlar sağlamıştır. Ayrıca Bektaşî baba ve dervişlerinden Müdafaa-i Milliye örgütlerinin kuruluşunda hizmet verenler olduğu gibi *Tarikat-ı Salahiye* içerisinde gizlenerek Millî Mücadele'ye istihbarat sağlayanlar kaydedilmektedir. Temsil Heyeti Sivas'tan Ankara'ya giderken Hacı Bektaş Veli Dergâhına da misafir olup Bektaşîlerin Millî Mücadele'ye doğrudan destekleri temin edilmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa'dan cumhuriyet sitemine geçilmesi talebinde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa bu ziyarette Alevi-Bektaşî dini önderleri ve otoriteleriyle birebir görüşüp desteklerini almıştır. Alevi-Bektaşî Çelebi ve Dedebabası Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen mücadelenin başarıyla sonuçlanması için bu ziyaretten sonra da TBMM'de milletvekili olarak bulunma, Alevi-Bektaşî kitlenin Kuva-yı Millî'ye ve düzenli orduya yardıma desteklerini temin etme gibi çalışmalarda bulunmuşlardır. Tüm bu gayretler sonucunda vatan düşman işgalin kurtarılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylece içinde bulunduğumuz yılda 100. yılını dolduran Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra da Alevi-Bektaşîlerin Atatürk ilke ve devrimlerini desteklemeleri söz konusudur. 1925 yılında tekke, zaviye ve türbeler kapatıldığında Alevi-Bektaşîler cumhuriyetin kendi inançlarının da hedeflediği bir yenilik olduğunu ifade ederek benimsemişlerdir. Hilafetin kaldırılması, Şapka Kanunu, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, Harf inkılabı Alevi-Bektaşîler tarafından sonuna kadar desteklenen ve savunulan birer yenilik olmuştur. Tarihi veriler bu yeniliklere Alevi-Bektaşîlerin yabancı olmadıklarını, daha önceden Latin harflerini kullanan Bektaşî babaları olduğu gibi daha Şapka Kanunu çıkmadan bu inkılabı benimseyip şapka giyen ve bu yeniliği destekleyen Bektaşî babaları tespit edilmiştir. Atatürk'ün Dr. Ragıp Erensel Baba, Ali Nutki Baba gibi çok sayıda Bektaşî babasıyla yakın temasları ve samimiyeti bulunmaktaydı. Netice itibarıyla Alevi-

Bektaşiler Atatürk'e tutkuyla bağlı oldukları gibi onun gerçekleştirdiği devrim ve yenilikleri de her daim desteklemişlerdir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyanı gerektirecek bir uygulama kullanılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür. İkinci yazar yoktur.

Ethics Statement: A permission from an ethics committee is not needed for this study. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

KAYNAKÇA

BOA, DH.KMS, 23/36.

BOA, HR.TO, 539/79.

Bektasi.net. (2023, Ekim 25). *Atatürk ve Bektaşilik*. <http://www.bektasi.net/ata.html>.

T24. (2024, Mart 20) *Cemevlerine statü için, tekke ve zaviyelerin açılması mesajı*. <https://t24.com.tr>.

Afatoğlu, İ. (2023). *Denizli Alevi-Bektaşî tarihi*. Dorlion Yayınevi.

Altınok, B. Y. (2007). Çelebi Cemaleddin ile Velîyeddin Efendi'nin Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Hakkında Alevîlere Gönderdiği beyannâmeler ve orijinal metinleri. 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*.

Genelkurmay Basımevi. (2003). *Askeri tarih belgeleri dergisi*. 80. Belge no: 1754.

Atalay, B. (1991). *Bektaşilik ve edebiyatı*. Ant Yayınları.

Atatürk, M. K. (2019). *Nutuk-Söylev*. TTK Yayınları.

Çakmakoglu, A. (2003). *Atatürk'ün bütün eserleri*. C. 6. Kaynak Yayınları.

Çakmakoglu, A. (2005). *Atatürk'ün bütün eserleri*. C. 4. Kaynak Yayınları.

Soral, Bartu. (2001). *Atatürk'ün okuduğu kitaplar*. I-XXIV. Anıtkabir Derneği Yayınları.

Atay, F. R. (1980). *Çankaya*. Bateş Yayınları.

Aydın, N. (2018). *Cumhuriyet dönemi Alevî toplumunun devlet ile ilişkileri ve Alevî açılımı*. [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi].

Balaban, K. (2020). *Avusturya kökenli, Çanakkale Şehidi Erika Anabacı. Uluslararası Hacı Bektaş Velî ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Türk Ocağı Yayınları.

Bardakçı, C. (2012). *Alevilik, Ahilik, Bektaşilik*. Postiga Yayınları.

Birge, J. K. (1991). *Bektaşilik tarihi*. Ant yayınları.

Borak, S. (1962). *Atatürk ve din*. Kırmızı Beyaz Yayınları.

Çıplak, İ. T. (2017). *Demokrat Parti döneminde Aleviler ve Bektaşilerin siyasi ve sosyo-Kültürel faaliyetleri (1950-1960)*. [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi].

Çıplak, İ. T. ve Çevik, Z. (2019). Babagan Bektaşilik ve Demokrat Parti. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 24-40.

Dierl, A. J. (1991). *Anadolu aleviliği*. Ant Yayınları.

Doğu, B. C.-Kaya, O. (2021). *Küpürlerle Türkiye basın tarihinde Bektaşilik erken cumhuriyet dönemi*. Nazenin Yayınlar.

Düstur, Tertip 3, Cilt 7, s.113.

Ertuğrul, M. (1989). *Benden sonra tufan olmasın*. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

Ertürk, H. (1964). *İki devrin perde arkası*. Pınar Yayınları.

Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî terimleri sözlüğü*. Ankara.

Gürbey, H., Gül, M. ve Taşgın, H. (2022). Tekke ve zaviyelerini kapatılmasının ardından Hacı Bektaş Veli Dergâhı'ndaki eşyaların durumu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (101), 421-440.

Harp Tarihi. (6 Aralık 1953) *Harp tarihi vesikaları dergisi*. Vesika 113.

Hacıbektaş. (2024, Mart 15). *Gezi rehberi*. <https://hacibektasmobil.com/gezirehberi>.

Mericulukus. (2024, Mart 15) <https://mericulukus.tv/dedigi-sultan-ve-mazlum-bababalim>.

Pinterest. (2024, Mart 15) <https://tr.pinterest.com>.

Değişler Nefesler. (2024, Mart 15). *Ahmet Cemalettin Celebi*. <https://www.deyisler-nefesler.com/ahmet-cemalettin-celebi>.

Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli. (2014). *Besmele Tefsiri (Şerh-i Besmele)*. TDV Yayınları.

İşcen, Y. (2016). Alman hemşire Erika'nın kimliğini belirledik: Güzel değildi ama melek gibiydi. *Çanakkale 1915*, 27.

II. Devre TBMM Zabıt Ceridesi. (1976). XIX. Ankara.

Kansu, M. M. (2022). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber*. II. TTK Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1961). *Bir bektaşî babasının sergüzeşti*. Ulus.

Keçeli, Ş. (2016). *Uluslaşma sürecimizde Bektaşî Alevîler ve Atatürk*. Kaynak Yayınları.

Kılıç, E. (2011). Alevi-Bektaşîlerin millî mücadeledeki rolü ve Atatürk ile ilişkileri. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi].

Kılınç, A. (2022). Hacı Bektaş Veli dergâhının Millî Mücadele'ye desteği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 101, 351-374.

Kiritoğlu, S.-Ulusaoy, Z. K. (2023). Denizli Bekilli bölgesine ait bir Bektaşî icazetnamesi ışığında Mustafa Naci Baba. *Edeb Erkan*, 4, 141-161.

Koca, Ş. (2005). *Bektaşî'lik ve Bektaşî dergâhları*. Cem Vakfı Yayınları.

Koç, M. (2021). Bektaşî babaları ve diğer tekkelerde bektaşîleşmeye dair revnakoğlu dosyalarından tespitler. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 61(1), 379-409.

Koşay, H. Z. (1928). Hacı Bektaş tekkesi. *Türkiyat Mecmuası*, II, 365-382.

Koşay, H. Z. (1949). Tekke ve türbeler kapandıktan sonra. *Güzel Sanatlar Dergisi*, 6, 1-5.

Koşay, H. Z. (1967). Bektaşîlik ve Hacıbektaş türbesi. *Türk Etnografya Dergisi*, 10, 19-26.

Kutay, C. (1975). *Sisli tarihimiz I-II*. Özkaya Matbaası.

Küçük, H. (2005). Cumhuriyet döneminde Bektaşîlik. Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik sempozyumu bildiriler ve müzakereler (28-30 Eylül 2005). 72-80.

Küçük, H. (2019). *Arşiv belgeleri ışığında istiklâl harbi'nde mevlevîler ve bektaşîler*. Nefes Yayınları.

Maden, F. (2020). *Bektaşî tekkelerinin kapatılması (1826)*. TTK Yayınları.

Maden, F. (2021). *Büyük çamlıca'daki Tahir Baba bektaşî tekkesi'nin son postnişini Ali Nutki Baba (1869-1934)*. Kültür Bakanlığı Yayını.

Menç, H. (1992). *Millî mücadele yıllarında Amasya portreler-belgeler*. Yeşilirmak Kitabevi.

Noyan, B. (1959). *Aşk risalesi*. Yeni Aydın Matbaası.

- Noyan, B. (1966). İstiklal savaşında Bektaşi'ler. *Yeni Gazete*, 5.
- Noyan, B. (1995). *Bektaşilik Alevilik nedir?* Ant Yayınları.
- Noyan, B. (2002). *Bütün yönleriyle bektâşilik ve alevilik*. Ardıç Yayınları.
- Otyam, F. (1982). *Hu dost*. Dayanışma Yayınları.
- Ökte, B. (1947). Atatürk'ten hatıralar. *Türk Musikisi Dergisi*, 6, 13.
- Önder, M. (1994). 30 yıllık bir hatıra: Hacı Bektaş dergâhı nasıl açıldı?. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 1, 35-39.
- Öz, B. (2003). *Kurtuluş savaşı'nda Alevi-Bektaşiler*. Can Yayınları.
- Özdemir, A. R. (2023). *Atatürk'ün Hacıbektaş ziyareti*. <https://www.veryansintv.com>.
- Özel, M. (2001). *Atatürk albümü*. T. C. Kültür Bakanlığı.
- Özgül, V. (2023). Bektaşi mücahit alayı (Mücâhidîn-i Bektâşîyye). *Edeb Erkan*, 3, 71-99.
- Özmen, İ. (1998). *Alevi-Bektaşi şiirleri antolojisi*. T. C. Kültür Bakanlığı Yayını.
- Resmi Gazete. (13, Aralık 1925). Sayı 243.
- Sarıhan, Z. (1995-1996). *Kurtuluş savaşı günlüğü* (C. III-IV). TTK Basımevi.
- Selmanpakoğlu, A. R. (2024, Mart 20). Tekke ve zaviyelerin açılmasını kimler istiyor? <https://www.cumhuriyet.com.tr>.
- Selvi H. ve Cırık, B. (2020). *Millî mücadelede TBMM'ye anadolu'dan çekilen telgraflar*. TBMM Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1931). İlk millet meclisinin yüz yaşındaki mebusu anlatıyor. *Yeni Gün*, 8-14.
- Şener, C. (2006). *Atatürk ve Alevi'ler*. Etik Yayınları.
- Taşgın, A. ve Taşgın, H. (2022). *Bektaşi tekkelerinin yasaklı yıllarında Seyyit Battal Gazi evlatlarından Şücaaddin Veli Tekkesi postnişini Mustafa Şükrü Metin Baba hayatı ve eserleri*. Çizgi Kitapevi.
- TBMM Albümü. (2010). I (1920-1950). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1336). Devre 1. C. 1. İçtima Senesi 1. 24.4.1336.
- TBMM Kütüphanesi. (19944). *Türk parlamento tarihi millî mücadele ve TBMM I. Dönem*. (1919-1923).
- Ulusoy, A. C. (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevi-Bektaşi yolu*. Akademi Yayınları.
- Ünker, Y.T. (2023). Mahmut Erik Aydın ile 'Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler' röportajı. <https://www.oncevatan.com.tr/kurtulus-savasinda-bektasiler>.
- Vakit. (1925). Yıl 8. Nr. 2784. 1-4.
- Vakit. (1925). Yıl 8. Nr. 2672. 27 Mayıs 1925. 1.
- Yeni Gün. (1931). 27 Temmuz 1931, 14.
- Yüksel, Ç. (2024, 21 Mart). *Hüseyin Mazlum Bababalım (1859-1945)*. Atatürk Ansiklopedisi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr>.
- Zelyut, R. (2014). *Türk Aleviliği*. Kripto Kitaplar.
- Zelyut, R. (2024, Mart 20). *Tekke ve zaviyeler niçin kapatıldı?* <https://haberguncel.blogspot.com>.

EKLER

A. RESİMLER

Resim 1. Mustafa Kemal'in Sofya Ateşemiliterliği sırasında bir baloda giydiği yeniçeri kıyafetli hali (1914).

Kaynak: (Özel, 2001).

Resim 2. Mustafa Kemal Paşa ile Çelebi Ahmet Cemaletdin'i dergâhta görüşme esnasında kahve içerken gösteren bir resim. (<https://www.deyisler-nefesler.com/ahmet-cemalettin-celebi>).

Kaynak: (Değişler-Nefesler, 2024)

Resim 3. 22-23 Aralık 1919'da Temsil Heyeti'nin Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı ziyareti sırasında heyeti karşılayan ve hizmet eden Kilerevi babası Salih Niyazi Dede baba, diğer baba ve dervişler dergâhın Kilerevi önünde

Kaynak: (Hacıbektaşmobil, 2024)

Resim 4. Millî Mücadele'ye her türlü desteği sağlayan ve mecliste Dersim mebusu olarak yer alan Ovacık-Hozat Ferhatuşağı aşiretinden Dişap Ağa ile Mustafa Kemal Paşa (22 Mart 1921).

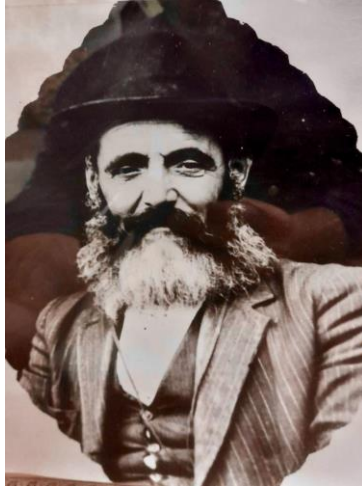
Kaynak: (Pinterest, 2024; Yeni Gün, 1931).

Resim 5. Ali Nutki Baba'nın 1925 yılından sonra hali (Vakit Gazetesi'nde çıkan resmin altında "Ali Nutki Babaefendi yeni serpuşuyla" ifadesi yer alıyor).

Kaynak: (Vakit, 1925).

Resim 6. 1911 yılında Hacı Bektaş Veli Dergâhı'ndan babalık icazetnamesi alan Mustafa Naci Baba (v. 1939)'nın şapkalı ve takım elbiseli fotoğrafı

Kaynak: (Kiritöğlü-Ulusoy, 2023).

Resim 7. Hüseyin Mazlum Baba (Bababalım) Denizli tren garında Atatürk'ü yolcu ederken (5 Şubat 1931).

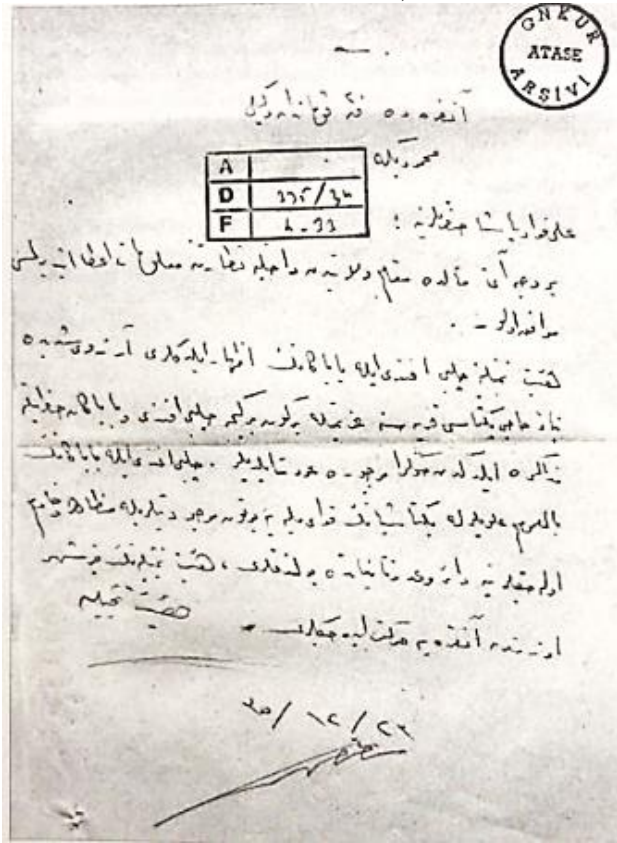
Kaynak: (TBMM Albümü, 2010)

Resim 8. Mücerred Tatar İbrahim Fevzi Baba'nın Bektaşi kıyafetleriyle ve şapkalı bir resmi

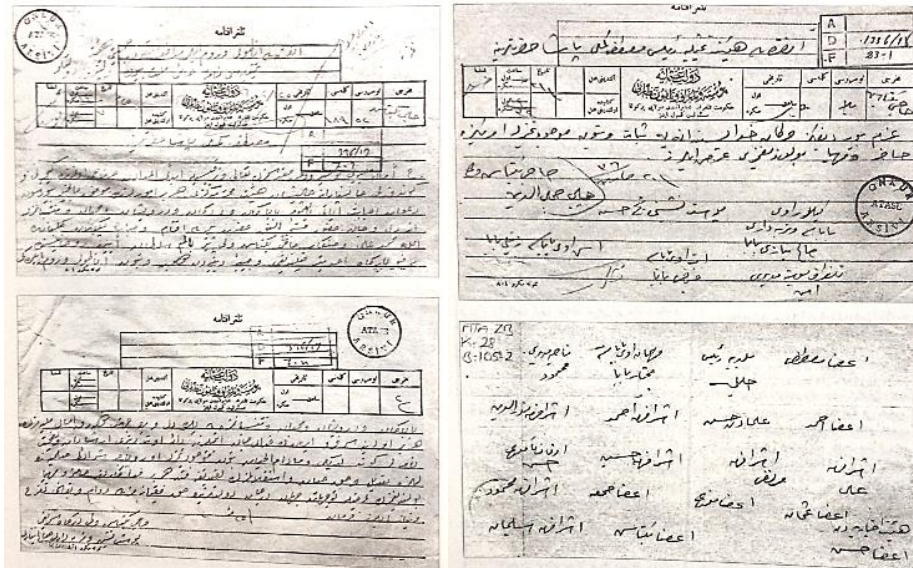
Kaynak: (Koç, 2021).

Belge 2. Temsil Heyeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın Hacı Bektaş Dergâhını Ziyareti (ATASE Arşivi, 23 Aralık 1919)

Kaynak: (Küçük, 2019)

Belge 3. Hacı Bektaş Veli Dergâhı Çelebisi Ahmet Cemaleddin Efendi ve Dedeabası Salih Niyazi Baba ile Diğer Babaların Mustafa Kemal Paşa'ya Emre Amade Olduklarını Bildirdikleri Telgrafları (Şubat-Mart 1920, ATASE Arşivi).

Kaynak: (Küçük, 2019)

CUMHURİYET VE HEMŞİRELİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ REPUBLIC AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE NURSING

Sena OKTEN¹, Seher Deniz ÖZTEKİN²

Öz

Hemşirelik; insan gereksinimlerinin doğuşu ve varoluşu süregeldikçe önemini koruyan, zengin bir geçmişe sahip, tarihsel açıdan binlerce yıl öncesine dayalı bir sağlık disiplini. Hemşirelik mesleğinin geçmişini bilmek, mesleki evrimini ve kaydettiği gelişimini anlamak, geleceğe yön verebilmek açısından büyük önem taşır. Cumhuriyet tarihi, hemşirelerin yetki ve sorumluluklarının artmasında, özellikle bağımsız rol ve işlevlerinin daha da güçlenmesinde anahtar rol üstlenmiştir. Ülkemiz hemşirelik eğitimi, 1911 yılında gönüllü hasta bakıcı kursları ve altı aylık sertifika programları ile başlamış, Müslüman Türk kadınları, Balkan Savaşı (1912) ve Çanakkale Savaşı (1915-1916) gibi zorlu dönemlerde hasta bakımında önemli görevler üstlenmişlerdir. Türk hemşirelik tarihi, Cumhuriyet döneminde açılan hemşirelik okulları ve bu okullardan mezun olan bilim insanı hemşirelerin modern hastanelerde bilgi ve sanatlarını sergilemeleri ile devam etmektedir. Bu derleme makalesinin amacı; tarihsel bir bakış açısı ile hemşireliğin savaşlarda, sonrasında ve cumhuriyetle birlikte hemşireliğin gelişimini incelemeyi, hemşirelik eğitimi şekillendiren olayları ve Türkiye'de modern hemşireliğin öncülerinden olan Cumhuriyet Dönemi hemşirelerinin önemini ve tarihsel bir perspektifle cumhuriyetin ilanıla birlikte kaydedilen ilerlemeleri inceleyerek/araştırarak, akademisyenlere, hemşirelere ve hemşirelik öğrencilerine rehberlik etmektir.

Anahtar Kelime: Cumhuriyet, Hemşirelik, Modern Hemşirelik, Tarihsel Gelişim.

Abstract

Nursing is known as a profession that dates back to human existence and existence until today. Formalism, which has a rich history, has been going on for thousands of years throughout history. Muslim Turkish women, whose nursing training started with volunteer caregiver courses in 1911 and received their certificates after a 6-month period, undertook important tasks in patient care during difficult periods such as the Balkan War (1912) and the Gallipoli War (1915-1916). The first school in Turkey to graduate with an official title was established in 1920, affiliated with Admiral Bristol Hospital. Admiral Bristol Nursing School has contributed to the growth of many important names of the Turkish Republic. The history of Turkish Sponsorship continues to practice its art in modern hospitals, together with the Sponsorship schools opened during the Republic period and the official Sponsors graduating from these schools. Today, efforts to reach modern sponsorship products continue. This research examines how Officialism was able to wage war throughout history and later, together with the republic. At the same time, it highlights the developments shaping Official Education and the increase in republican sponsorship, which is one of the endorsements of modern Sponsorship in Turkey. Compilation article, Turkish Official publication with an up-to-date perspective and demonstration of promotional progress with the proclamation of the republic, support is given to academics, Laureates and Prize-winners aid activities.

Keywords: Republic, Nursing, Modern Nursing, Historical Development.

¹ Arş. Gör., Doğu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, ozkayasena8@gmail.com, ORCID: 0009-0004-9056-4017

² Prof. Dr., Doğu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, soztekin@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5215-7913

Extended Abstract

Nursing is a health discipline with scientific and artistic aspects that aims to protect and develop the health of the individual, family and society and to improve it in case of disease (Bırol, 2013). Important responsibilities such as planning, organization, implementation and evaluation of services in this field cover various stages of health services, starting from the education of nursing professionals (Bırol, 2013). As emphasized by Açıkgöz and Baykal (2023) and Gedük (2018), nursing has a fundamental role in health services, taking on important responsibilities in protecting the health of patients, carrying out treatment-oriented practices in case of illness, and improving the individual.

Nursing bases its focus on a holistic approach to the human being, who is a multidimensional biopsychosocial and spiritual being. This makes nursing a comprehensive profession that does not limit itself only to physical health, but also includes the emotional, social, mental and spiritual needs of the patient (Aştı, 2002). Nurses aim to ensure complete recovery and well-being during the treatment process by attending not only to patients' symptoms, but also to their quality of life, psychosocial adaptation and spiritual needs. The history of nursing has a rich history in Türkiye and around the world. Nursing practice, education, and roles have evolved significantly over time and emerged as healing women responded to the needs of society. This process was shaped by the emergence of women's care function, due to the role family members assign to women (Çamlıca, 2021).

In our country, nursing has gained importance and proven importance, especially during war periods. Turkish Nursing History was shaped by the sacrifices of women in wars and conflicts during the period of national struggle. The foundations of modern nursing were laid with the devoted work of women working in this period (Bebiş and Özdemir, 2013). However, the slow development of the nursing profession in Turkey, just like around the world, is associated with the negative social signals and restrictions on women's working lives at the time. Negative developments and wars in the health sector caused a shortage of trained nurses and the problems it created, while progress was made in medicine (Gören and Yalım, 2016; Özyayın, 2002).

This review article aims to examine the historical evolution of nursing in detail and offer a perspective to understand its development after the wars, with the declaration of the republic and in the following periods. By addressing the events that shaped nursing education, it aims to emphasize the role of republican period nurses, who were the pioneers of modern nursing in Turkey, and at the same time to investigate the advances in the field of nursing of this period in a historical context. Focusing especially on the 100th anniversary of the Republic, it is aimed to systematically address the historical processes of the nursing profession since the pre-republican period and to deeply examine the interactions of the profession in the social, cultural, political and economic context.

It is also aims to reveal in detail the evolution of the nursing profession from the post-war periods in order to understand the development of the nursing profession during the Republican period. It aims to emphasize the contributions of republican period nurses, who are the pioneers of modern nursing in Turkey, by emphasizing the key events that affected nursing education, and at the same time to investigate the positive effects of this period in the field of nursing and changes in health policies, and to evaluate the role and impact of the nursing profession in society from a historical perspective. This extended summary covers the main themes of a review article designed to guide academics, nurses, and nursing students.

GİRİŞ

Hemşirelik, bireyin, ailenin ve toplumun sağlığı ile refahını koruma, geliştirme ve hastalık durumlarında iyileştirme hedefine odaklanan, hemşirelik hizmetlerinin planlanması, örgütlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesinden, aynı zamanda bu hizmetleri sunacak profesyonellerin eğitiminden sorumlu bilimsel ve sanatsal yönleri olan bir sağlık disiplini (Biol, 2013). Hemşirelik, sağlık hizmetlerinde temel rol oynayan hastaların sağlığını koruma, hastalık durumunda tedavisine yönelik uygulamaları gerçekleştirme ve bireyin iyileştirilmesi konusunda önemli sorumluluklara sahip bir meslektir (Açıkgöz ve Baykal, 2023; Gedük, 2018).

Hemşirelik hizmetlerinin odağını oluşturan insan; biyopsikososyal ve manevi yönden çok boyutlu bir varlık olup hemşireliği sadece fiziksel sağlıkla sınırlamayarak, aynı zamanda hastanın duygusal, sosyal, zihinsel ve ruhsal ihtiyaçlarını da kapsayan bütüncül bir yaklaşım gerektiren bir meslek haline getirmiştir. Dolayısıyla, hemşireler hastaların sadece semptomlarıyla değil, aynı zamanda yaşam kalitesi, psikososyal uyumu ve manevi gereksinimleri ile ilgilenerek, tedavi sürecinde tam bir iyileşme ve refah sağlamayı amaçlarlar (Aştı, 2002).

Türkiye'de ve dünyada hemşirelik tarihi oldukça zengin bir geçmişe sahiptir. Hemşirelik, tarihsel açıdan sürekli ilerleme kaydetmiş, hemşirelik uygulaması, eğitimi ve rolleri önemli ölçüde değişim göstermiş ve şifacı kadınların toplumun gereksinimlerine cevap vermesiyle meydana gelmiştir. Bu dönemlerde, şifa beklentisi olan aile üyelerinin kadınlara biçtikleri rol gereği, kadının bakım rolü olduğu inancı yaygınlaşmıştır (Çamlıca, 2021).

Ülkemizde hemşirelik, savaşlar ile önem kazanmış ve önemini kanıtlamıştır. Türk Hemşirelik Tarihi, özellikle milli mücadele döneminde, savaş ve çatışmalardaki kadınların fedakarlıklarıyla şekillenmiştir. Modern hemşireliğin temelleri bu savaşlarda görev alan kadınların özverili çalışmalarıyla atılmıştır (Bebiş ve Özdemir 2013). Sağlık alanında meydana gelen olumsuz gelişmeler ve savaşlar, sağlık sektöründe daha fazla yataklı servise ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Eğitimli hemşire açığının yarattığı olumsuzlukları azaltmak için, Doktor Besim Ömer Paşa ve onun gibi hekimler çalışmalara başlamışlardır (Gören ve Yalım, 2016; Özaydın, 2002).

Ülkemizde savaş zamanında hastabakıcılıkla yavaş yavaş kabul görmeye başlayan hemşirelik, Cumhuriyet'imizin ilanı ile Safiye Hüseyin Elbi'nin de aralarında bulunduğu sadece dört Müslüman hemşire ile sesini duyurabilmiştir (Gören ve Yalım, 2016; Tepecik, 2006). Oysa günümüzde, Cumhuriyet döneminde açılan hemşirelik okullarından yetişen hemşireler ile modern hemşirelik bilgi ve sanatı sunulmaya devam etmiştir. Özellikle, bakım veren, eğitmen, araştırmacı, yönetici, karar veren, savunucu, kariyer geliştiren, özerk ve sorumluluk sahibi olma rollerinin yanı sıra; iletişim ve koordinasyon, rehabilitasyon, rahatlama, tedavi, danışmanlık rolleri gibi çok yönlü yetkinlikleri kapsamında hemşireler, sağlık bakım hizmetlerinin etkinliğini ve bütünlüğünü sağlayarak yürütülmesinde öncü bir rol üstlenmektedirler (Gedük, 2018; Taylan vd., 2012).

Bu derleme makalesinin amacı; tarihsel bir bakış açısı ile hemşireliğin savaşlarda, sonrasında ve cumhuriyetle birlikte gelişimini incelemeyi, hemşirelik eğitimi şekillendiren olaylar ile Türkiye'de modern hemşireliğin öncülerinden olan Cumhuriyet dönemi hemşirelerinin önemini ve tarihsel bir perspektifle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kaydedilen ilerlemeleri inceleyerek/araştırarak, akademisyenlere, hemşirelere ve hemşirelik öğrencilerine rehberlik etmektir. Özellikle, Cumhuriyetimizin 100. yılı olması nedeniyle, Cumhuriyet dönemine emin adımlarla ilerleyen hemşirelik mesleğinin geçirdiği tarihsel süreci cumhuriyet öncesi dönemden ele alarak, mesleğin sosyal, kültürel, politik ve ekonomik bağlamdaki etkileşimlerini, Cumhuriyet döneminin mesleki gelişim üzerindeki olumlu etkilerini, sağlık politikalarındaki değişimleri, hemşirelik mesleğinin toplum içindeki yeri ve etkisini araştırarak hemşirelik tarihine ışık tutmaktır.

1. YÖNTEM

Çalışma, Ulakbim, Türk Medline, Ulakbim Türk Tıp Veritabanı, Ulusal Tez Tarama veri tabanı ve Google Scholar veri tabanları taranarak yürütüldü. Tarama, Türkçe dilinde; "modern hemşirelik", "hemşirelik tarihi", "cumhuriyet tarihi ve hemşirelik", "savaş hemşireliği" anahtar kelimeleri ile, Ekim-Aralık 2023 tarihlerinde yapıldı. Bu derleme makalesinin amacı; tarihsel bir bakış açısı ile hemşireliğin savaşlarda, sonrasında ve Cumhuriyetle birlikte hemşireliğin gelişimini incelemeyi, hemşirelik eğitimi

şekillendiren olayları ve Türkiye'de modern hemşireliğin öncülerinden olan cumhuriyet dönemi hemşirelerinin önemini ve tarihsel bir perspektifle cumhuriyetin ilanıyla birlikte kaydedilen ilerlemeleri inceleyerek/araştırarak, akademisyenlere, hemşirelere ve hemşirelik öğrencilerine rehberlik etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Hemşirelik

Sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi açısından Türkiye; Selçuklu ve Osmanlı dönemini kapsayan Cumhuriyet öncesi süreç ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki temel aşamada değerlendirilmektedir (Çavmak ve Çavmak, 2017). Bu dönemler sağlık bakım hizmetlerinin sunumu açısından önemli gelişmelere ışık tutmaktadır

Osmanlı Devleti zamanında sağlık kurumlarında hasta bakımı, bu konuda eğitim almamış kadın ve erkekler tarafından yapılırdı (Ulusoy, 1997; Yıldırım, 2014). Hastanelerde koşu temizliğinden ve aynı zamanda da hasta bakımından sorumlu tutulmakta olan eğitimsiz bireyler, kendi başına yemek yiyemeyen hastalara yemek yedirmek/yardım etmek, su vermek, ilaç içirmek, gece vardiyasında hastaları battaniye ile örtmek ve çarşaf temizliğini sağlamak gibi görevler üstlenirlerdi (Yıldırım, 2014; Sarı ve Özyayın, 1992). Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti'nde hemşirelik eğitiminin başlatıldığı dönemdir. Ebelik kurslarının açılması için tıbbiye mektebinde 1842'de hekimbaşı tarafından kabul gören tahrir sonucunda, 1843 yılında Tıbbiye Mektebi'nde ebelik kursları başlatılmıştır (Tepecik, 2006).

Modern hemşireliğin gelişimi Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı ile başlamıştır. Osmanlı toplumunda kadının statüsü, gazilere ve hastalara bakım sağlayacak nitelikli insanların eksikliği ve uygun tesislerin olmaması gibi sosyo-kültürel etkenlerle kayda değer sorunlar ortaya çıkmış ve büyük insan kayıpları yaşanmıştır. Bu kayıplar, yaralı ve hasta askerlere bakım verecek eğitilmiş hemşirelere olan gereksinimi artırmıştır (Tepecik, 2006; Özyayın, 1992).

I. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan zorlu gelişmelere rağmen, yataklı sağlık kurumlarının artış göstermesi ve Türk hekimliğindeki ilerlemelere karşın, hastalara nitelikli, eğitilmiş ve bilgili hemşire bakımı sağlama konusundaki eksiklik, bazı hekimleri bu konuda çözüm arayışına sevk etmiştir (Ökdem vd., 2000). Türkiye'nin eğitilmiş hemşirelere olan ihtiyacını ilk fark eden kişi Prof. Dr. Besim Ömer Akalın Paşa olmuştur. Türkiye'de hemşireliğin modern anlamda başladığı 1912 yılı olarak belirtilmektedir. Prof. Dr. Besim Ömer Paşa'nın 1911 yılında Kızıllaç Kongresi dönüşünde Kadırga'da düzenlediği kursları tamamlayanlar, 1912 yılında Balkan Savaşı'nda hastanelerde görev almışlardır. Türkiye'de ilk kez hemşire eğitimine adım atılan Gönüllü Hastabakıcılık Kursu'nun açıldığı 1912 dönemi, birçok yabancı hemşirenin ülkemizde bakım görevlisi olarak görevlendirildiği bir dönemdir (Özyayın, 1992; Duruk, 2019; Gedük, 2018). Bu süreçte, savaşlar ve toplumsal düzen içinde, hasta bakıcılık rollerini büyük bir özveriyle yerine getirmeye çalışan birçok yabancı hemşire bulunmasına rağmen, modern anlamda hemşireliğin gelişimi için uzun bir süre gerekmektedir. Bu sürecin başlangıcı olarak kabul edilen Amerikan Hastanelerine bağlı Amiral Bristol Hastabakıcı Dershanesi'nin ilk kez 1920'de açılması olmuştur (Erdemir, 1996; Tepecik, 2006; Akça, 2012).

Savaş yıllarında eğitilmiş hemşirelerin önemi anlaşıldıktan sonra, 1924 yılında gerçekleşen Hilal-i Ahmer Kongresi'nde hemşirelik okulu açılması kararı alınmıştır (Aksoy, 2017). Uzun bir süre hemşirelik okulu olarak faaliyet gösteren bu kuruluş, 1957 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanarak sağlık meslek lisesi olarak eğitim vermeye devam etmiştir (Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, 2021). Cumhuriyet döneminin ilk diplomalı hemşirelerinden ve 1924 Amiral Bristol mezunu Esmâ Deniz İbrahim, eğitimine Columbia Üniversitesinde devam etmiş ve 1930'da Türkiye'ye dönmüştür. Türk Hemşirelik mesleğinin geçmişinde mühim bir dönemeç kabul edilen, Doktor Besim Ömer Paşa'nın önerisiyle 1933 senesinde İstanbul'da kurulan Türk Hasta Bakıcılar Cemiyeti, Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti (Türk Kızılay Derneği) diplomalı hastabakıcılar tarafından oluşturulmuştur (Türk Hemşireler Derneği, 2023). İlk başkanlık görevini ise diplomalı hasta bakıcı Safiye Hüseyin Elbi üstlenmiştir.

2.2. Cumhuriyet Döneminde Hemşirelik Eğitimi ve Kurumsallaşma

Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün kadınlara tanıdığı, çalışma olanağı sağlayan hakların artırılması ve acil hemşire ihtiyacının artması nedenleriyle, Besim Ömer Paşa'ya görüşlerini hayata

geçirme fırsatı verilmiştir (Özkan, 1990). Besim Ömer Paşa'nın katkıları sayesinde Kızılay Cemiyeti'ne bağlı bir kurum olarak Kızılay Hasta Bakıcı Okulu kurulmuş, ismi daha sonra Kızılay Özel Hemşirelik Okulu olarak değiştirilmiştir.

1920'de Amerikan Amiral Bristol Hastanesi'ne bağlı olarak açılan hemşire kursları (Amiral Bristol Hemşire Okulu), Türkiye'de kurulan ilk hemşire okulu olup, ülkenin ilk ulusal hemşirelik okulu ise Prof. Dr. Besim Ömer Paşa'nın çalışmalarıyla 1925 yılında İstanbul'da açılan Kızılay Hemşire Okulu'dur. İlkokul ve ortaokul mezunu kız öğrencilere yönelik eğitim veren bu okul, 2 yıl 3 ay süren parasız yatılı bir eğitim sunmuştur (Ulusoy, 1998). Okul, 1936 yılında bu eğitim süresini üç yıla, daha sonraki yıllarda ise 1958'de dört yıla çıkarmıştır. Kızılay Hemşirelik Okulu'na başvuran öğrencilerden iyi ahlaka sahip olmaları ve okuma yazma bilmeleri beklenirken, 1936 yılında bu şartlara ek olarak ortaokul mezunu olma şartı da eklenmiştir (Topuksak ve Kublay, 2010).

Zamanla değişen ihtiyaçlar ve artan okuryazarlık seviyelerinin etkisiyle, 1936 yılında hemşire okullarına ortaokul mezunları kabul edilmeye başlanmış, eğitim süresi üç yıla çıkarılmış ve 1958'de bu süre dört yıla uzatılmıştır. 1950-1955 yıllarında, üniversite düzeylerinde eğitim almak üzere ülkemizden Amerika'da bulunan Kolombiya Üniversitesi'ne gönderilen 12 hemşire, eğitimlerinden sonra ülkelerine dönerek Amerika'nın hemşirelik modellerine dayalı hemşirelik programlarını kurmuşlardır (Ulusoy, 1998; Şentürk, 2006; Ergöl, 2011).

Lisans düzeyindeki ilk hemşirelik eğitimi, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu ile başlamıştır. Ardından, 1961 yılında Hacettepe Üniversitesi ve Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu kurulmuştur (Ergöl, 2011). Hastanelerdeki hemşire ihtiyacını karşılamak amacıyla Sağlık Meslek Liseleri açılmış ve 1946 yılında Kızılay'dan sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde yatılı hemşire okulu hizmete girmiştir. 1957 yılında 18-30 yaş arasındaki kadınlara yönelik bir buçuk yıl süren teorik/pratik hemşire yardımcılığı uygulaması başlatılmış ve 1967 yılında sona ermiştir. Türkiye'de lisans düzeyindeki hemşirelik eğitimi, 1955 yılında Ege Üniversitesi'nde başlamış olup, ülkemizde hemşirelik yüksekokulu açılması konusunda Avrupa'da bir ilk olarak kabul edilmektedir (Öztunç, 2016; Akça, 2012).

Türkiye genelinde aktif olarak görev yapan hemşire sayısı, Sağlık Bakanlığı ve Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün resmi verilerine göre 243.565 olup, hemşirelik en kalabalık meslek gruplarından biridir (Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022). Sağlığın gelişmiş toplumlarda önemli bir gösterge olduğunu kabul edildiğinden, sağlık çalışanlarının önemli bir bölümünü oluşturan hemşirelerin önemi ve değeri yadsınamaz. Fakat son yıllarda yapılan haberlere ve çalışmalar incelendiğinde, beyin göçünün en fazla yaşandığı meslek gruplarının başında sağlık profesyonellerinin geldiği ortaya çıkmaktadır (Turan, 2021; Şahin, 2020; Hüsmenoğlu ve Tuna, 2018). İlerleyen zamanlarda, talep ve arz arasındaki giderek artan uyumsuzlukla birlikte beyin göçündeki artışın devam etmesi beklenmektedir (Turan, 2021). Göçlerin yaşandığı yerlerde insan gücü açığı ortaya çıkması ile ciddi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Türk Hemşireler Derneğinin 2023 yılında 8274 hemşirenin katıldığı çalışmaya göre hemşirelerin %76,3'ü yurtdışında hemşirelik yapmak isterken; %23,7'si Türkiye'de hemşirelik yapmak istemektedir (Türk Hemşireler Derneği, 2023). Sağlık sektöründe bir hizmetin yetersiz insan gücü nedeni ile eksik sunulması halinde, birey yeterli sağlık bakımını alamazsa, özellikle bulaşıcı ve enfeksiyon hastalıklarda toplum için ciddi tehlikeler ortaya çıkabilir ve bu durum halk sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir (Kalanlar, 2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını düşündüğümüzde, sağlık parametrelerinde gelecekte daha başarılı olabilmek için sağlık personeli ve sağlık kurumlarına önemli sorumluluklar düşmektedir (Kalanlar, 2018).

Hemşirelik, kültürel paradigmalardan, politik, ekonomiden, dinden, kadının toplumdaki pozisyonundan, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden, eğitim ve felsefi akımlardan etkilenerek evrim göstermiş ve Cumhuriyet'in kadına tanıdığı haklar ile günümüzde de bu etmenlerden etkilenmeye devam ederek bilimsel ve sanat anlamında şekillenmeye devam etmektedir (Taşoçak, 2011).

SONUÇ

Cumhuriyetin 100 yıl öncesi ilanı, ülkemiz modern hemşireliğinin başlangıcı ve gelişiminde önemli bir dönemeçtir. Hemşirelik mesleğinin gelecekteki önemi, hızla ilerleyen teknolojik gelişmelerle birlikte artacak ve bu meslek, sağlık sektöründeki yeniliklere liderlik ederek hastaların daha etkili ve bireyselleştirilmiş bakım almasını sağlamada gereksinilen potansiyel gelişmelere yön verecektir.

Hemşireliğin profesyonel gelişimi, Cumhuriyet döneminde açılan hemşirelik okullarıyla başlamış ancak, günümüzde büyük gelişim ve değişim sergilemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılını idrak ettiğimiz bu süreçte, sağlık sistemi ve hemşirelik eğitiminin cumhuriyet ile şekillenen hemşirelik tarihini anlamak ve modern hemşireliği bu temel üzerine inşa etmek, sağlık alanında daha güçlü ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adım olacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyanı gerektirecek herhangi bir uygulama kullanılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: A permission from an ethics committee is not needed for this study. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the author(s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 50%, 2nd author's contribution rate 50%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, G. ve Baykal, U. (2023). Yasal düzenlemeler çerçevesinde hemşirelerin mesleki rolleri ve özerklik. *Istanbul Kent University Journal of Health Sciences*, 2(1), 29-34.
- Akça, F. (2012). *Sağlık uygulamalarında temel kavramlar ve beceriler* (8. Basım). Nobel Tıp Kitabevi.
- Aksoy, G. (2017). *Cerrahi hemşireliği I* (4. Basım). Nobel Tıp Kitabevi.
- Aştı, N. (2002). Bilgi, bilim ve hemşirelik üzerine dünden bugüne görüşler. *Istanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 12(48), 1-8.
- Bebiş, H. ve Özdemir, S. (2013). Savaş, terör ve hemşirelik. *Florence Nightingale Journal Of Nursing*, 21(1), 57-68.
- Biröl, L. (2013). *Hemşirelik süreci bakımında sistematik yaklaşım* (10. Basım). Berke Ofset Matbaacılık.
- Çamlıca, T. (2021). Hemşirelik eğitiminin tarihsel gelişimi. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku Tarihi Dergisi*, 29(1), 142-147.
- Çavmak, Ş. ve Çavmak, D. (2017). Türkiye’de sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi ve sağlıkta dönüşüm programı. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1(1), 48-57.
- Ergöl, Ş. (2011). Türkiye’de yükseköğretimde hemşirelik eğitimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 152-155.
- Gedük, E. A. (2018). Hemşirelik mesleğinin gelişen rolleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 253-258.
- Gören, Ş. Y. ve Yalım, N. Y. (2016). Hemşirelik tarihinde bir öncü “Safiye Hüseyin Elbi”. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6(2), 38-45.
- Hüsmenoğlu, M. ve Tuna, R. (2020) Küreselleşme ile başlayan hemşire göçü: Bulgaristan durum analizi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 17(2), 199-202.
- Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi. (2021, 25 Mayıs). *Tarihçemiz*. <https://nursing.ku.edu.tr/hakkimizda/tarihcemiz/>
- Ökdem, Ş., Abbasoğlu, A. ve Doğan, N. (2000). Hemşirelik tarihi, eğitimi ve gelişimi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 5-11.
- Öztunç, G. (2016). *Hemşirelik esasları hemşirelik bilimi ve sanatı* (2. Basım). Akademi Basın ve Yayıncılık.
- Sarı, N. ve Özaydın, Z. (1992). *Doktor Besim Ömer Paşa ve kadın hastabakıcı eğitiminin nedenleri*. *Sendrom Mayıs*. <https://kizilaytarih.org/makale-tez/mk007.pdf>.
- Şahin, M. (2020). Küresel kamusal bir mal (veya kötü) olarak göç. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 353-366.
- Şentürk, S. (2014). *Hemşirelik tarihi* (2. Basım). Nobel Tıp Kitabevi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2023, 12 Aralık). *Sağlık istatistikleri yılı 2022 haber bülteni*. <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/46511/0/haber-bulteni-2022>
- Taşocak, G. (2011). *Hemşirelik ve hemşirelik eğitime genel bakış*. *Hemşirelik Esasları Kitabı* (2. Basım). Akademi Yayıncılık.
- Taylan, S., Alan, S. ve Kadioğlu, S. (2012). Hemşirelik rolleri ve özerklik. *Hemşirelikte Araştırma Gelişim Dergisi*, 14(3), 66-74.
- Tepecik, T. (2006). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde hemşirelik teşkilatının gelişimi [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi].
- Topuksak, B. ve Kublay, G. (2010). Florence Nightingale’den günümüze hemşirelik eğitiminde neler değişti? Avrupa ve Türkiye’de modern hemşirelik eğitimi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 298-305.
- Turan, F. D. (2021). Hemşirelik dördüncü sınıf öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarının yordayıcısı olarak kariyer karar verme ve kariyer karar verme yetkinlikleri. *Gümüşhane*

Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10(4), 828-841.

- Türk Hemşireler Derneği. (2023, 6 Aralık). *Tarihçe*. <http://www.turkhemsirelerdernegi.org/tarihce.asp>
- Ulusoy, F. M. ve Görgülü, R. S. (2001). *Hemşirelik esasları: Temel kuram, kavram, ilke ve yöntemler* (5. Basım). 72 TDFO Ltd. Şti.
- Yıldırım, N. (2014). *Savaşlardan modern hastanelere Türkiye'de hemşirelik tarihi*. Vehbi Koç Vakfı Ofset Yapımevi.

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2024, 17(Özel Sayı), 53-69

Beykent University Journal of Social Sciences 2024, 17(Özel Sayı), 53-69

<https://doi.org/10.18221/bujss.1437260>

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş tarihi/Received: 14.02.2024

Paper Type: Research Paper

Kabul tarihi/Accepted: 17.07.2024

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL İNOVASYONDA TÜRKİYE

AGRICULTURAL INNOVATION IN TÜRKİYE IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC

Sevgi İNECİ¹

Öz

Bu çalışmada, içinde bulunduğumuz yüzyılın tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından önceki yüzyıllara kıyasla çözülmesi güç sorunlarla karşı karşıya olduğu ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için geleneksel üretim yöntemlerinin artık yeterli olmadığı, bu nedenle tarımsal araştırmaların ve tarım teknolojilerinin ortaya koyduğu bilimsel bilginin kullanıldığı üretim süreçlerinin planlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında kavramsal çerçevenin temel bileşenleri olarak tarım sektörünün karşılaştığı çoklu riskler ile tarımda sürdürülebilirlik kavramı ve inovasyon üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında, dünyada gıda arzı güvenliğinin sağlanması ve açlıkla mücadelede Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, FAO'nun (Food and Agricultural Organization) ve diğer uluslararası kurumların önderlik ettiği Ar-Ge pilot proje uygulamaları incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü kısmında, Cumhuriyetin 100. Yılında tarımsal inovasyonda Türkiye'nin durumu ele alınmakta ve tarım teknolojileri ve tarımsal inovasyonda dünya lideri olan Hollanda'nın bu alanındaki ilerlemeleri ve politika stratejileri ortaya konmaktadır. Sonuç bölümünde de iklim değişikliklerine karşı sürdürülebilir bir tarımsal üretim ve gıda arzı güvenliğini sağlayabilmek için Türkiye'nin kendi tarım teknolojisi yatırımları nasıl geliştirilebilir konusunda fırsatlar ve tehditler ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyetin 100. Yılı, Hollanda'da Tarımsal İnovasyon, Tarımda Sürdürülebilirlik, Tarımsal İnovasyon, Türkiye'de Tarımsal İnovasyon.

Abstract

This study points out that the current era presents problems for the sustainability of agricultural production that are more difficult to solve than in previous centuries. Traditional production methods are no longer sufficient to overcome these problems, which we can define as multiple risks, and therefore the scientific knowledge revealed by agricultural research and agricultural technologies is used. It is emphasized that agricultural production should be. The first part of the study focuses on the multiple risks faced by the agricultural sector and the concept of sustainability and innovation in agriculture as the basic components of the conceptual framework. The second part of the study examines the application of R&D pilot projects led by the FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) and other international institutions to ensure the security of the world's food supply and combat hunger. The third part of the study discusses Türkiye's situation in agricultural innovation on the 100th anniversary of the Republic, and examines the advances in agricultural technologies and policy strategies of the Netherlands as a world leader in agricultural technology and innovation. The concluding part presents some strengths and weaknesses of Türkiye in the agricultural innovation process and discusses how Türkiye can improve its own key agricultural technology investments in order to ensure sustainable agricultural production and food supply security against climate change.

Keywords: 100th Anniversary of the Turkish Republic, Agricultural Innovation in Netherlands, Agricultural Sustainability, Agricultural Innovation, Agricultural Innovation in Türkiye.

¹ Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sineci@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0030-5782

Extended Abstract

Current traditional production practices deplete and damage the natural resources upon which production depends. Waste control is not unique to manufacturing, it is also a major issue in agriculture. Environmental degradation and the state of the earth are primary concerns. The agricultural sector also has to respond to climate change with other multitudes risks facing the global agricultural sector. Innovation allows us at farm level some facilities and useful practices by product improvement or process innovation for example more efficient greenhouses or more efficient irrigation or new improved products. So, innovation can provide sounder and more resilient agricultural sector and reduce the negative environmental impacts of traditional practices by improving product methods.

However, implementing and adopting such new innovative practices at farm level is not always easy for producers. For example, farmers may not be able to give up their current practices in agricultural pesticide and fertilizer use, or they may be not be open to technological knowledge and learning, or they may be having low motivation for agricultural R&D studies, or they may have limited access to information. The weak collaboration between agricultural institutions and farms, as well as the insufficient financial support from the public sector, are other significant problems.

The following two factors are important in promoting the adoption of new technologies for sustainable farming systems: R&D and information dissemination. The first part of the study focuses on the multiple risks faced by the agricultural sector and the concept of sustainability and innovation in agriculture as the basic components of the conceptual framework. In the second part of the study, the applications of R&D pilot project led by the FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) and other international institutions in ensuring the world food security and combating hunger are examined. The third part of the study discusses Türkiye's situation in agricultural innovation on the 100th anniversary of the Republic, and examines the advances in agricultural technologies and policy strategies of the Netherlands as a world leader country in agricultural technology and innovation. In the final section, opportunities and threats are presented on how Turkey's own investments in agricultural technology can be improved in order to ensure sustainable agricultural production and food supply security against climate change.

Agricultural innovation is a system in which there is a collaborative framework. It must improve the long-term productivity and sustainability of the agricultural sector and must be carried out in cooperation with all partners, public authorities, farmers, researchers, in consultation with all stakeholders.

The study highlights that the development of agricultural technology is vital for water-stressed countries such as Türkiye. In an ever-changing economic and political environment, the global agricultural sector faces the risk of self-sufficiency. Among others, only a few countries are self-sufficient and become export leaders. One of the most successful examples is the Netherlands, which is a world leader in agricultural innovation and the world's second largest exporter of agricultural products. Since the 1980's, the Dutch agricultural sector has been forced to adapt, driven by excessive nitrogen emissions in the country as a result of the European Common Agricultural Policy's intensive production support for a self-sufficient European Community. Other factors explaining these policy changes are the rising prices of energy, logistics and raw materials. The sector has turned to technological revolution to bring down emissions and become more sustainable and cost-efficient. The paper shows the key innovative developments in Dutch agricultural technology, including the use of new lighting technology in greenhouses and automation processes in vertical farming and also in horticulture.

The conclusion part presents some strengths and weaknesses of Türkiye on agricultural innovation process and discusses how Türkiye can improve its own key agricultural technology investments in order to ensure sustainable agricultural production and food supply security against climate change.

GİRİŞ

Üretim ve verim kaybına neden olma ihtimali başta olmak üzere tarım sektörü pek çok riske maruz kalmaktadır. Aynı anda birbirini tetikleyerek aniden ortaya çıkan bu risklerin yönetiminin bir önceki yüzyıla göre daha kolay olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim, Intergovernmental Panel on Climate Change'in (IPCC) 2023 raporunda da belirtildiği gibi iklim değişikliklerindeki bu sert dalgalanmalar, aşırı ısınma, düzensiz ve ani yoğun yağış, kuraklık, dolu ve kasırga şeklinde ortaya çıkmakta ve üreticileri, hane halklarını hükümetleri, özel ve kamu sektörünü çok olumsuz etkilemektedir. Ürün ve verim kaybı başta olmak üzere maddi hasarların telafisinde sigorta sistemi de yeterli olmamaktadır (IPCC, 2023).

Ülke ve bölgelere göre de farklılık gösteren bu etkilerin az da olsa bazı bölgeler için olumlu etkiler yarattığı da gözlenmektedir. Örneğin aşırı ısınma sebebiyle daha önce yetiştirilemeyen bazı bitkisel ürünlerin soğuk bölgelerde yetişebilmesi veya yağış rejimlerindeki değişikliğin su tutan bitkilerin yetişmesine izin vermesi gibi. Genel olarak tarım sektörünün karşılaştığı başlıca riskler:

- İklim değişiklikleri Riski,
- Küresel Pazarlar Riski,
- Uluslararası Rekabet Riski,
- Fiyat Dalgalanmaları Riski,
- Salgın Hastalıklar Riski,
- Kuraklık Riski.

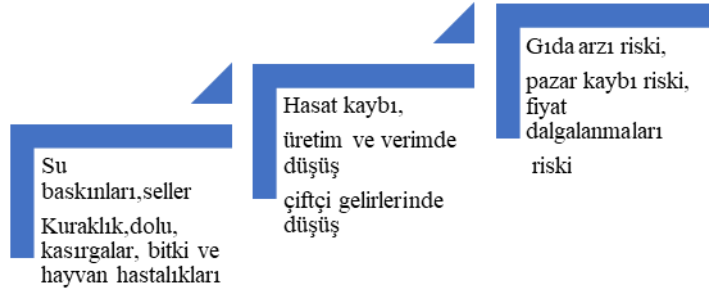
FAO raporlarına göre 2050 yılında gıda talebindeki artışın 2000'lerin başına göre %60 daha fazla olacağı bunun da yaklaşık olarak 9 milyar insana karşılık geleceği tahmin edilmektedir. Bu koşullar altında özellikle gelişmiş ülke hükümetleri mevcut tarım politikalarının değişmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu değişimin temelinde etkin-maliyet yönetimi anlayışı yer almaktadır (United Nations; FAO; IFAD; UNICEF; WFP; WHO, 2018).

Yukarıda belirtilen çoklu riskleri ele aldığımızda her birinin ortaya çıkma ihtimaline paralel olarak diğer risklerin de tetiklenmesi söz konusu olabilmektedir. Örneğin ani düzensiz yağışların ürün hasat dönemlerini etkilemesi sonucu arzda daralma fiyat dalgalanmalarına sebep olmakta, tedarik zincirinde aksama pazar kaybına yol açmakta sonuçta üretici ve tüketici refahı her iki tarafta da olumsuz etkilenmektedir.

Komarek, de Pinto ve Smith'in 2020'de yayınlanan çalışmalarında 1974-2019 arasında tarım sektörünün karşılaştığı riskleri hedef alan 3283 araştırmanın veri seti taranmış, risk tipleri ve coğrafi dağılımları incelenmiştir (Komarek vd., 2020). Bu kapsamlı literatür taramasının ve UN, FAO, IFAD, OECD ve CGIAR gibi tarımsal araştırmalar yapan kurumların da işaret ettiği üzere tarım sektörünün karşılaştığı çoklu risklerin yoğunlukları, ortaya çıkış sıklıkları coğrafi farklılıklar göstermektedir.

Bu araştırmaların ışığında çoklu riskleri şekil 1'deki gibi gruplamak yanlış olmayacaktır. Merdivenin birinci basamağında çiftlikleri ve tarım arazilerini coğrafi bölgelere göre farklı frekansta ve yoğunlukta etkileyen olumsuz hava koşulları söz konusudur.

Merdivenin ikinci basamağında bu atmosfer olaylarının yarattığı maddi hasarın hasat kaybı, verimde düşüş, çiftçi gelirlerinde düşüş olarak çiftliklere yansıtacağı görülmektedir, merdivenin üçüncü basamağında ise bu maddi kaybın kısa veya uzun vadede potansiyel gıda arzı riski, pazar kaybı riski ve fiyat dalgalanmaları riski ile sonuçlanacağına dikkat çekilmektedir.

Şekil 1. Çoklu Riskler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Dünya gıda güvenliği sorunu, Birleşmiş Milletler ve birçok uluslararası kurumun ısrarla altını çizdiği ve acil tedbir alınması gereken bir sorun olarak ülkelerin geleceğini tehdit etmektedir. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun 10 milyara ulaşacağı tahmini dikkate alındığında, insan kaynaklı olan ve olmayan tüm riskleri önümüze koyduğumuzda gıda güvenliği konusu sürdürülebilir gıda sistemleri sorununa dönüşmektedir.

İnsan kaynaklı riskler olarak doğal kaynakların aşırı kullanımı, bilinçsiz ve yanlış uygulamalar neticesinde oluşan çevre kirliliği, su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi, ormanlık alanların yok olması, biyolojik çeşitliliğin tehdit altında olması bitki ve hayvan sağlığı ve halk sağlığının tehdit altında olması, ekilebilir toprakların yaklaşık üçte birinin bozulması bunun sonucunda çölleşme, erozyonu gösterebiliriz. 2015 yılında Birleşmiş Milletler iki önemli hedefe işaret etmiştir. 2030 yılına kadar tüm dünyada açlık ve yoksulluğa son verilmesi ve iklim değişikliği ile mücadelede Sürdürülebilir Gıda Sistemlerinin kalkınma hedefleri içine alınması (United Nations, 2015, s. 6-71).

Gıda arzı ile ilgili gelişmelere baktığımızda, artan dünya nüfusu ve gıda talebine paralel olarak özellikle tahıllar ve hayvansal ürünlerde 1950'lerden bu yana verimde önemli artışlar kaydedildiği görülmektedir. Doğanın kendi şartlarında pek mümkün olmayan bu verim artışları aslında yoğun zirai ilaç, gübre aşırı sulama ve tarım makinelerinin devreye girmesi ile sağlanmıştır. Artan rekabet ve dış pazar yarışı ABD ve Avrupa Birliği'nin yansırı Latin Amerika, Asya ve Çin'inin de dünyanın büyük üreticileri arasında yer almasına sebep olmuştur. Food and Agricultural Organisation (FAO), tarımsal faaliyet kaynaklı çevre kirliliğinin küresel boyutta arttığını ve bu konuda hükümetlerce tedbir alınması gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır (United Nations, FAO, 2017).

Başta su kaynakları olmak üzere mevcut kaynakların aşırı kullanılması, israf edilmesi ve kirlenmesi telafisi mümkün olmayan zararlara sebep olmaktadır. Girdi kullanımındaki kontrolsüz uygulamalar tarımsal üretimin sürdürülebilirliği konusunda kaygıları ön plana çıkarmıştır. Tarımsal üretime çevre, doğal kaynak açısından yaklaşarak, biyolojik ve ekolojik süreçleri birlikte ele alan uzmanlar, çevreye, canlılara ve insana zarar veren girdilerin tarımsal üretimde kullanılmaması gerektiğine işaret etmektedir (Pretty, 2008).

Bu nedenle sürdürülebilir tarımın kavramsal çerçevesi, çevreye duyarlı üreticilerin üretim sürecinin her aşamasında çevreyi kirletmeyen, kaynakları israf etmeyen bir tarımsal faaliyet olarak algılanmalıdır. Dolayısıyla tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği üç temel unsura bağlı olmaktadır: Üreticilerin çevreye duyarlı üretim yöntemlerini uygulayabilmesi, değişen iklim koşullarına ve afetlere hazırlıklı olabilmesi, aynı zamanda da bilimsel bilgiye erişimi olup onu benimseyip uygulayabilmesi (Campbell vd., 2018).

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmada Hekkert ve çalışma ekibinin 2007 yılında yaptıkları *Functions of Innovation Systems: A New Approach for Analysing Technological Change* başlıklı çalışmalarının ışığında tarımsal inovasyonun bir sistemler bütünü olduğu vurgulanmaktadır (Hekkert vd., 2007). Daha sonra bu bütünü etkileyen yedi fonksiyonun Türkiye açısından değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmaktadır

İnovasyonu bir sistem olarak ele alan ilk çalışmalar Nelson, Lundvall ve Edquist tarafından yapılmıştır (Nelson vd., 1982; Lundvall, 1992; Edquist, 1997). Avrupa Birliği'nin SCAR-AKIS 2016 projesi de kapsam olarak aynı yaklaşımı benimseyen bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Birliğin 60 yıllık bir ekonomik entegrasyon tecrübesine rağmen hala bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarının devam etmesi sorunu karşısında telafi edici bir program olarak SCAR-AKIS projesi hayata geçirilmiş ve bölgelerin ekonomik ve sosyal entegrasyonu hedeflenmiştir (SCAR-AKIS, 2016). Bu proje kapsamında Regional Innovation System (RIS) bölgesel inovasyon modeli çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Yapısal Fonlarının kullanımı bölgenin ihtiyaçlarına göre tasarlanmıştır.

İnovasyonu çeşitli boyutları ile alan pek çok çalışmanın yanı sıra konuya ekonomik büyüme ve toplumsal gelişme açısından yaklaşan çalışmaların başında Schumpeter, Christensen, Hekkert vd., gelmektedir (Schumpeter, 1942; Christensen, 1997; Hekkert, vd. 2007). Bu çalışmalarda inovasyonu geliştirmeyen bir ülkede ekonomik ve sosyal sorunların devam edeceği görüşü hakimdir. Bununla birlikte toplumun geneline yayılan bir katkıdan söz edebilmek için kaynakların israf edilmeden kullanılması ve inovasyonun sürdürülebilirlik kavramı ile koşut olarak ele alınması gerektiği Porter, Kramer ve Schmitt'in çalışmalarında vurgulanmaktadır (Porter ve Kramer, 2011; Schmitt, 2014). Son yıllarda yapılan çalışmalarda inovasyonun ekonomik ve teknik boyutu toplumsal hedefi ile birlikte ele alınmaktadır.

Ülkelerin sanayi politikalarının inovasyon geliştirmede yönlendirici olduğuna dikkat çeken çalışmalar arasında Cooke ve diğerleri inovasyonun aynı zamanda yönetsel bir konu olduğunu vurgulamakta, ulusal ve uluslararası iş birliklerinin önemine değinmekte ve özel sektör ve kamu Ar-Ge iş birliklerinin güçlendirilmesini önermektedir (Cooke vd., 2004).

Özaydın ve Çelik 2019 da yaptıkları çalışmalarında Türkiye'de Ar-Ge yoğunluğunun 2005 yılı baz alınarak on yılda 2015 yılı itibariyle %79 oranında arttığını bununla birlikte tarım sektöründe Ar-Ge hesaplamalarının diğer sektörlerle göre daha güç ve bölgelere göre farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

2. BİR SİSTEM OLARAK İNOVASYON

FAO'nun Dünya'da Gıda Güvenliği ve Beslenmenin Durumu 2023 raporuna göre, yetersiz beslenmenin sebep olduğu küresel açlık Covid 19 salgını öncesine göre oldukça yükselmiştir (FAO, 2023; Kassa ve Grace, 2020, s. 1-17). 2019 yılına göre 2022 yılı sonu itibariyle 122 milyon kişi daha açlıkla karşı karşıya kalmış, yaklaşık 783 milyon kişi açlıkla mücadele etmektedir (HLPE, 2021, s. 2-5).

Dünya nüfusunun yaklaşık %29,6 sına denk gelen 2,4 milyar insan bu sorunla mücadele etmektedir. 2030 yılına doğru yaklaşık 600 milyon kişinin bölgesel çatışmalar, iç savaşlar, iklim değişiklikleri ve ekonomik çöküntü gibi sebeplerden dolayı kronik açlık sorunu ile karşılaşacağı tahmin edilmektedir. (FSIN, 2021). Dolayısıyla Birleşmiş Milletlerin 2015 yılında ortaya koyduğu 2030 yılına kadar tüm dünyada açlık ve yoksulluğa son verilmesi hedefi kâğıt üzerinde kalmaktadır. Dünya küresel boyutta ve her yıl artan gıda arzı güvenliği sorunu ile karşı karşıyadır.

Bir sistem olarak inovasyon yeni bir ürünün ya da üretim şeklinin veya üretim sürecinin kurumlar şirketler hükümetler veya araştırma merkezleri gibi geniş bir paydaş etkileşimi içinde ekonomiye kazandırılmasıdır (Lundvall, 1992; Nelson, 1993). İnovasyon tek başına bir bilim değildir, belirlenen hedef doğrultusunda bilimsel bilgiyi ve teknolojiyi kullanarak ekonomik ve sosyal sonuçların elde edilmeye çalışıldığı bir sistemdir. Mytelka'ya göre (Mytelka, 2000) inovasyon, daha önce mevcut olmayan yeni bir ürün veya hizmetin, sektörleri, ülkeleri veya dünyayı etkilemesidir. Üretim sürecinin her aşamasında inovasyon nicelik ve nitelikte sürekli bir iyileşme sağlamalı, toplamda doğrusal pozitif bir gelişme yaratmalıdır.

Şekil 2. Sistem Olarak İnovasyon

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tarımsal inovasyon bir sistem olarak ele alındığında beklenen faydayı ölçebilecek değişkenler neler olmalıdır? Bu soruya cevap verebilmek için yeni üretilen bilimsel bilgi ve teknolojinin alışılmış geleneksel üretim yöntemlerine göre daha iyi ekonomik ve sosyal sonuçları sağlayıp sağlamadığının araştırılması söz konusu olmaktadır (Mytelka, 2000, s. 15-32; Ghadim ve Pannell, 1999, s. 145-154; Devaux vd., 2018, s. 123; Hekkert vd., 2007).

- Üretim yöntemlerinde iyileşme sağlanmış mıdır?
- Daha kaliteli ve daha sağlıklı ürün veya hizmet üretilmiş midir?
- Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği ortamı sağlanmış mıdır?
- Kırsal kesimin yoksulluğunu azaltmayı hedeflerken aynı zamanda da çevre korumaya katkı sağlanmış mıdır?
- Bilimsel bilgi ve bilimsel tecrübeye dayalı bir iş birliği ağı tüm paydaşlar ile paylaşılmış mıdır?
- İnovasyonun pilot proje sürecinde elde edilen başarı genel uygulamaya geçebilmiş midir?
- İnovasyon kapsayıcılık anlamında en yoksulu (üretici-çiftçi), en kirli çevreyi ve en zayıf işletmeyi bünyesine alabilmiş midir?

2.1. İnovasyonun Geliştirilmesi ve Sahaya Adaptasyonu

İnovasyonun geliştirilmesi ve sahaya adaptasyonu sektörler için farklı sorunlar ortaya koymaktadır. Tarımsal faaliyet söz konusu olduğunda sahadaki uygulayıcılar, üreticiler veya çiftçilerdir. Adaptasyon sürecinde karşılaşılan belli başlı güçlükler şöyle sıralanabilir (Ghadim ve Pannell, 1999, s. 145-154; Chhetri vd. 2012; s. 142-150).

- Çiftçinin zirai ilaçlama ve gübrelemede mevcut alışkanlıklarından vazgeçememesi,
- Finansal kaynağın doğru ve yerinde kullanılmaması,
- Yüksek rekabet gerektiren sektörler için inovasyon desteğinin kaynak erozyonuna sebep olması,
- Bilgiye erişimin kısıtlı olması,
- Teknolojik bilgiye ve öğrenmeye açık olamamak,
- Tarımsal Ar-Ge çalışmaları için düşük motivasyon,
- Şirket-Çiftçi-Girişimci iş birliğinin olmaması veya zayıf olması.

2.2. İnovasyon ve Sürdürülebilir Tarım

Tarımda sürdürülebilirlik kavramı çevreye zarar vermeyen üretim yöntemleri ve tarımsal teknoloji kullanılarak, doğal afetlerin, ekonomik ve siyasal dış faktörlerin sebep olduğu fiyat dalgalanmaları ve arz şoklarına karşı tarımsal faaliyetlerin devamlılığını sağlayabilecek önlemleri kapsamaktadır. Bu nedenle tarımda sürdürülebilirlik, değişen iklim koşullarına ve dış faktörlere dirençli

üretim yöntemleri kullanılarak üretimin ve gelir akışının devamlılığının sağlanmasına bağlıdır. Tarımsal Faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve inovasyon ilişkisi altı başlıkta özetlenebilir:

- Sektörün gelişmesinde sosyal ve çevresel faktörlerin güçlendirilmesi (düşük talep, ölçek ekonomisinin olmaması, sınai mülkiyet haklarında, patent korumasında zayıf regülasyon),
- Hükümetin yönlendirici destekleri: mali ve teknik yardım,
- Paydaşlar arası iletişimde hükümetin merkezi rolü,
- Kırsal kalkınmaya katkı,
- Yenilik yaratma ve yeniliklere uyum sağlama olgusunun benimsenmesi,
- İnsan bitki ve hayvan sağlığının tüm çevre sağlığı olgusu olarak benimsenmesi.

3. TARIMSAL İNOVASYONDA ULUSLARARASI PROJE UYGULAMALARI

Birleşmiş Milletler'in (United Nations, UN) 2015 tarihli Paris İklim Anlaşması, iklim değişiklikleri sorununu küresel boyutta ele almak üzere 2015 yılında yaklaşık 196 ülke tarafından Paris'te imzalanmıştır. Anlaşmanın nihai hedefi küresel ısınmayı sanayi öncesi döneme kıyasla 2°C ve hatta onun da altında 1,5°C seviyesine indirmektir. Anlaşmanın diğer bir boyutu, iklim değişiklikleri sorununun yanı sıra dünyada açlık sorununa dikkat çekmek ve 2030 yılına kadar da bu sorunu çözebilmektir (UN Paris Agreement, 2015). Açlık ve yetersiz beslenme sorunlarına karşı inovasyon çalışmaları birbiriyle bağlantılı üç alanda devam etmektedir. Toprak ve suya ilişkin çalışmalar ile gıda üretimi ile ilgili bilimsel çalışmalar. Sayısal hedeflere ulaşmada geri kalınmış olmakla birlikte; bu süreç içinde pek çok bilimsel araştırma kuruluşu yoksulluk ve açlıkla mücadelede kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve yeni üretim teknikleri konusunda araştırmaları desteklemektedir (Steiner vd., 2020).

Yapılan nüfus tahminlerine göre 2050 yılına doğru dünya nüfusunun yarıdan fazlasını tropik ülkelerde yaşayanların oluşturacağı ve en genç nüfusa sahip ülkelerin de gene bu ülkeler olacağı tahmin ediliyor. Nüfus artışı ve beraberinde yoksullukla mücadele bu ülkelerin en önemli sorunlarının başında geliyor. Mevcut haliyle dünyanın en yoksul nüfusunun üçte ikisi gene bu ülkelerde bulunmaktadır (WFP, 2023). Bu olumsuzlukların yanında genç nüfusun yoğunluğu gelecekte önemli bir iş gücü potansiyelinin de göstergesidir. Diğer yandan nüfus artışı doğal kaynakların devamlılığını ve çevre kirliliğini tehdit eden önemli bir sorunu da ortaya koymaktadır. O nedenle toprak, su ve doğal kaynaklar başta olmak üzere tarım ürünleri ile ilgili inovasyon çalışmalarının geliştirilmesi bu ülkeler için hayati önem taşımaktadır.

Bu noktadan hareketle, 2012 yılında FAO'nun önderliğinde Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinden sorumlu birimi DG-INTPA (International Partnership), G20 ülkelerinin de iş birliği ile Tropik Ülkeler Tarımsal İnovasyon Platformu'nu oluşturmuştur. United Nations, Transformative Actions Plan, (TAP) adı altında bu platform öncelikle bu ülkelerde tarımsal inovasyon kapasitesinin iyileştirilmesi çalışmalarını yürütmektedir. Küçük çiftçiler ile KOBİ ölçeğindeki tarım işletmeleri ve tüketicileri kapsayan bu çalışmalar AIS bünyesinde (Agricultural Innovation Systems) tarımsal inovasyon çalışmalarını çok ülkeli ve dinamik bir yapıda geliştirmeyi hedeflemektedir. Eylül 2012'de Meksika'da G-20 ülkelerinin desteğinde toplanan TAP platformu, üniversiteler ve tarımsal inovasyon araştırma merkezlerinin de dahil olduğu 40 partner ile çalışmaların bilimsel boyutu ele alınmıştır. 2015'de TAP Aksiyon Planı hazırlanmış, 2016'da bu çok ülkeli modelin uygulama yönü, sekiz Afrika ülkesinde (Angola, Burkina Faso, Etiyopya, Ruanda); iki Asya ülkesinde (Bengladeş ve Laos) ve de iki Orta Amerika ülkesinde (Guatemala, Honduras) test edilmiştir. Bu deneysel uygulamanın bilimsel sonuçları aksaklıkları ortaya koymada önemli bir araştırma olarak kabul edilmektedir (UN, 2015).

Avrupa Birliği'nin CDAIS (Capacity Development for Agricultural Innovation Systems) girişimi, 2015-2018 yılları arasında, tarımsal inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi için TAP, AIS ve de SIRA projelerini 33 Avrupa üniversitesi ve araştırma enstitüsünün (AGRINATURA) desteğinde uygulamaya geçirmiştir. Bu projelerde Avrupa Birliği'nin katkısı 13.356.851 Avro, FAO'nun katkısı 721.247 Avro, AGRINATURA'nın katkısı ise 635.604 Avro olarak gerçekleşmiştir. Bu çalışmaların devamında 2019 yılında 5 yıllık TAP-AIS inovasyon kapasitesi geliştirme projesi (Developing Capacity in Agricultural Innovation Systems) başlatılmıştır. (EAAKD, 2020).

Örneklerden de görüldüğü üzere, G50, G20 ve G8 ülkeleri FAO önderliğindeki bu projelere aynı zamanda fon sağlayan partner ülkeler olarak dahil olmakta sivil toplum kuruluşları ve bilimsel araştırma merkezleri ile birlikte kapasite iyileştirme ve geliştirme çalışmalarını yönetmektedirler.

3.1. Bilimsel Bilginin Sahaya Aktarılması

Akıllı Tarım Uygulamaları Projeleri, bu projelerin başarılı olması için başta çiftçi eğitiminin kurumsal düzeyde organize edilmesi ve bu eğitimlerin çiftçiye ürün ve gelir artışı olarak nasıl yansıtılacağına kendilerine iyi anlatılması gerektiği de vurgulanmaktadır (CGIAR, 2023). Sera gazı emisyonunu azaltıcı üretim yöntemlerinin benimsenilerek sahada yaygınlaştırılması diğer teknik bir konudur. Bilgi akışının sağlanması için öncelikle üreticilerin iletişim ağında yer alması hem teknolojik alt yapının iyileştirilmesi hem de çiftçilerin finansmana erişiminin sağlanması gerekmektedir. CGIAR'ın Afrika'daki yeni üretim teknikleri uygulama örnekleri kuraklıkla mücadele, hava raporu bilgisinin çiftçiye erişimi ve gerekli tedbirlerin alınması, farklı bitki türlerinin adaptasyonu yönünde gerçekleşmiştir. Örneğin Mali'de uygulama yapılan 300 çiftlikten %96,7'sinde tarım makineleri ve ekipman kullanımı artmış, kuraklığın yoğun olduğu Nijer'de uygulama yapılan 300 çiftlikten erken ekim dikimde %64,7; ürün çeşitlendirmede %53; yeni ürün adaptasyonlarında %48; Gana'da 270 çiftlik üzerinde yapılan saha adaptasyonlarında organik gübre kullanımında %98; ürün rotasyonunda %95,1; erken ekim dikimde %81,8; hava raporu bilgisinin kullanılmasında %59,7 uygulama başarısı elde edilmiştir. Pilot projeler uygulanırken arazilerin coğrafya, iklim ve toprak yapıları farklı olduğundan teknolojinin adaptasyon sürecinde uygulama sonuçları da farklı olmaktadır. Pilot projelerin etki analizlerinde hangi yöntemlerin bölgeye uygun olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. CGIAR 36 Akıllı Tarım Teknolojisi Köyleri Pilot Projesini (Climate Smart Villages) 15 farklı ülkede uygulamaktadır (Bonilla vd., 2017).

3.2. Risk Azaltıcı Yöntemler

Hava durumu erken uyarı sistemleri ve tarım sigortaları uygulamaları Senegal'de gerçekleştirilen pilot proje uygulamalarında 102 yerel radyo istasyonu ve SMS mesajı hava tahmini bilgi paylaşımı ile kırsal kesimde yaşayan yaklaşık 7,4 milyon kişiye hava tahmini bilgisi ulaştırılarak tohum, zirai ilaçlama ve gübreleme için zaman yönetimi planlaması yapmaları sağlanmış bu yöntemle Senegal CIS (Climate Information Service) Hava Tahmini Bilgi paylaşım hizmeti sayesinde çiftçi gelirlerinde %10-25 artış sağlanmıştır. (Szilagyi vd., 2020). Risk azaltıcı diğer yöntem tarım sigortalarının uygulanabilmesidir. Ruanda, Tanzanya ve Kenya'da yaklaşık 200 bin çiftçi kredi desteği ile paket programlardan yararlandırılmıştır. Sigorta kapsamı kuraklık ve aşırı yoğun yağıştan etkilenen çiftçinin girdi ve ürün kayıpları sigortalanabilmektedir. Hasar tespitinde hava istasyonları ile izleme yapılabilmektedir (WFP, 2000). Araziler küçük olduğu için etkilenen arazi büyüklüğü 1 dönüm ve üzeri araziler olarak belirlenmiştir.

3.3. Karbon Salınımının Azaltılması

Karbon Salınımının Azaltılması Programı üretim ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkan israfın azaltılması yoluyla karbon emisyonunun azaltılmasıdır. Üretici ve tüketicinin bilinçlenmesi sayesinde üretim işleme, paketlenme, ulaştırma ve pazarlama ve tüketim sürecinde ortaya çıkan israf ve atıkların azaltılması öngörülmektedir. En çok karbon salınımı yapan tarım ürünlerinin kahve ve kakao olduğu tespit edilmiştir. Kahve ve kakao üretimi en yüksek karbon salınımı yapan tarım ürünleri arasında yer almaktadır. CGIAR'ın Etiyopya'daki saha çalışmalarında kuraklığa karşı ürün deseni seçimi ve sulama çalışmaları sonucunda bu bölgede sebze yetiştiriciliği ve meyve ağaçları dikimi ile düşük karbon salınımı sağlanmıştır. Bu çalışma bilimsel bilginin sahaya adaptasyonu açısından da örnek bir çalışma olarak kabul edilmektedir. Diğer bir proje hasat döneminde ürünün tarlada çürümeden kaldırılabilmesidir. Erken dikim ve erken hasat, hava tahmin raporlarının takibi ile başarılı sonuçlar alınmaktadır. Bu kapsamdaki pilot projeler Sahra Altı Afrika'da hasat döneminde ürün kaybı tahıllarda %10-20 dolayındadır (Gromko vd., 2019).

3.4. Yatırımların Finansmanı

Çiftçinin tarımsal krediye erişimi gelişmekte olan ülkelerde artan riskler sebebiyle sigorta maliyetleri de arttığı için giderek zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra yeni teknolojilerin sahada

uygulanması da önemli yatırım maliyetleri getirmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki açlık sorununa çare bulmak için BM ve FAO öncülüğünde teknik yardım ve finansman desteği sağlanmaktadır. Akıllı Tarım Batı Afrika Girişimi (West African Initiative for Climate Smart Agriculture-WAICSA), Batı Afrika Ekonomik Topluluğu ülkelerinde 90 bin küçük ölçekli çifti kapsayan akıllı tarım uygulamasına geçmesini sağlayan fon desteği başlatmıştır (WAICSA, 2019). Diğer bir fon desteği de IFAD'ın girişimi ile Agri-Business Capital'in kırsal bölgelerde tarım-gıda sanayi yatırım desteğidir (IFAD, 2020).

Tablo 1. CGIAR Pilot Projeleri

Proje Hedefleri	Yöntemler
Bilimsel Bilginin Sahaya Aktarılması	Akıllı tarım teknolojilerinin sahaya adaptasyonu
Risk azaltıcı yöntemlerin geliştirilmesi	WCIS* sisteminin sahada yerleştirilmesi
Karbon salımının azaltılması	Karbon salımını azaltıcı üretim yöntemlerinin sahaya
Yatırımların finansmanı	Finansmana erişim sorununa yaratıcı çözüm arayışı

* WCIS: Weather Climate Information System/Hava ve iklim koşulları takip sistemi

Kaynak: (CGIAR, 2023).

Tablo1'de yer alan CGIAR (Consultative Groupe for International Agricultural Research) Tarımsal Araştırmalar Danışma Kurulu olarak uluslararası tarımsal araştırma kuruluşlarını pilot projeler kapsamında bir araya getirmektedir. 1971 yılından bu yana İklim Değişiklikleri ve Gıda Arzı Güvenliği Araştırma Programı çerçevesinde yürütülen bu çalışmalar Gana, Senegal, Mali, Burkina Faso, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Tanzania'yı kapsamaktadır. (CGIAR, 2023). Tablo1 de belirtildiği gibi bu projeler dört noktaya odaklanmıştır Araştırma bulgularının sahada uygulanması, risk azaltıcı yöntemlerin geliştirilmesi, karbon salımının azaltılması ve tarımsal araştırmalar için kaynak sağlanması (CGIAR, 2023; Steiner vd., 2020).

Şekil 3. Ürün Odaklı İnovasyonda Ülke Örnekleri

Bangladeş	Gana	Hindistan	Kolombiya
<ul style="list-style-type: none"> • Karides • Gıda sanayinde iyileştirme 	<ul style="list-style-type: none"> • Ananas • Cassava (maniok) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tıbbi bitkiler • Vanilya 	<ul style="list-style-type: none"> • Cassava (maniok)

Kaynak: (FAO, 2023).

Şekil 3'de görüldüğü gibi Bangladeş'te su ürünlerinde kalite iyileştirme teknikleri ve küçük gıda işletmelerinde ürün kalitesi iyileştirme teknikleri geliştirilmiş, Gana'da maniok üretimi ve ananas üretiminde inovasyon teknikleri uygulanmıştır. Glutensiz ürünler grubunda yer alan Cassava veya diğer adıyla maniok hem bitkisel ürün hem de maniok unu itibarıyla gıda sanayinde önem kazanmaktadır. Dünyada glutensiz ürünlere artan talep Gana için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Kolombiya'da da maniok üzerinde inovasyon çalışmaları yapılmaktadır. Hindistan ise ilaç sanayinde ilerleme kaydeden bir ülke olarak tıbbi aromatik bitkilerde ürün iyileştirme çalışmalarına yönelmiştir.

4. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE TARIMSAL İNOVASYON

Yukarıda söz edilen örneklerde de görüldüğü gibi dünyada artan nüfus baskısı ve beslenme ihtiyacı, başta toprak ve su kullanımı olmak üzere doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı sorunu ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında, gelişmiş ülkeler için tarımsal inovasyon, üniversiteler ve araştırma merkezlerinin hedef odaklı Ar-Ge çalışmaları yapmaları ve bunların sahada uygulanabilirliğini test edilmesidir.

Gelişmiş Ülkelerin Tarımsal İnovasyon Hedefleri:

- Tarımda ulusal bir inovasyon sistemi geliştirmek,
- Toprağa, suya ve ışığa bağımlılığı kontrol edilebilen üretim teknikleri geliştirmek,
- Zararlılarla mücadelede kimyasal yöntemlerin dışında doğal yöntemler geliştirmek,
- Bitkinin toprak ve ekolojik çevreye uyumunu geliştirerek verimi arttırmak,

- Tüketici talebini dikkate alan nitelikli ürün yatırımlarına yönelmek,
- Ulusal inovasyon ağlarını geliştirmek,
- Uluslararası araştırma ağlarıyla bütünleşmek,
- Tarımsal gıda sanayinde inovasyon performansını arttırmak,
- Akıllı tarım teknolojileri kullanımını ve tarımda dijitalleşmeyi yaygın hale getirmek.

Tablo 2. Tarımsal Araştırmalarda Dört Kıtanın Lider Ülkeleri

Ülkeler	İnovasyon geliştirme sıralaması	Dünyada ilk 50 de yer alan üniversite sayısı	Tarımsal Ar-Ge harcamalarında büyüme hızı
ABD	6	20	%4
Avustralya	20	5	%4
Brezilya	64	1	%9
Hollanda	2	1	%2

Kaynak: (World Bank, 2023).

Tablo 2’de yer alan dört ülkenin buldukları kıtalar dikkate alındığında kendi coğrafyalarında lider durumda olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Avrupa kıtasında Hollanda, tarımsal inovasyon geliştirme sıralamasında dünya ikincisi olup, tarımsal Ar-Ge harcamalarında büyüme hızı %2’dir. Kuzey Amerika kıtasında ABD, inovasyon geliştirme sıralamasında dünyada altıncı sıradadır, tarımsal Ar-Ge harcamalarında büyüme hızı %4’dür. Brezilya ise hem Güney Amerika ülkesi olarak hem de gelişmekte olan bir ülke olarak tarımsal Ar-Ge harcamalarında büyüme hızı %9 dolayında olup dünya sıralamasında 64.cü sırada olduğu görülmektedir.

Tarımsal araştırmalara en çok yatırımı yapan başlıca ülkeler arasında ABD, Çin, Yeni Zelanda, Brezilya, Hollanda ve Avustralya gelmektedir. Ülkelerin bu harcamalardaki yıllık artış hızı 2020 itibarıyla karşılaştırıldığında en yüksek büyümenin sırasıyla:

- %9 ile Brezilya,
- %6 ile Yeni Zelanda,
- %4 ile Avustralya’da gerçekleştiği görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde araştırma fonlarının kaynağı incelendiğinde ABD ve Hollanda’da bu fonların özel sektör ağırlıklı olduğu, buna karşın Avustralya ve Yeni Zelanda da ise kamu ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kamu ağırlıklı fonlar bilimsel araştırmalara, yeni ürünlerin ticaretinin desteklenmesine ve bilimsel çalışmalar tercüme harcamalarına ayrılmaktadır.

Hollanda ekonomisinin %1,4’ünü teşkil eden tarım sektörü üretimin %73’ünü ihraç etmektedir. Avrupa Birliği’nin en büyük ihracatçı ülkesi olarak Hollanda dünyanın da ikinci büyük tarım ürünleri ihracatçısıdır. Avrupa Birliği’nin 2022 yılında 133,7 milyar avro dolayındaki tarım ürünleri ihracatının 79,8 milyar avro’luk kısmı Hollanda tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ihracatın da yaklaşık 42,5 milyar avroluk kısmı işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. 2023 yılında Hollanda’nın tarım ürünleri ihracatı bir önceki yıla göre % artışla yaklaşık 124 milyar avroya yaklaşmıştır. En çok ihraç edilen ürünlerin başında süt ürünleri, yumurta, taze çiçek, içkiler gelmektedir (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2024).

Hollanda’nın bu başarısının iki sebebi olduğunu burada belirtmek gerekir. Birinci sebep, Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikasının (OTP) 1962-1979 yılları arasında izlediği tarım politikasıdır. Tarım ürünlerinde dışa bağımlılığı azaltarak kendine yeterli bir Topluluk iç pazarı yaratma yönündeki destekleme modeli, Hollanda’da özellikle hayvansal ürünler, süt ürünleri ve çiçekçilik sektörünün tarım ürünlerinde başlıca ihracatçı sektörler haline gelmesini sağlamıştır. İkinci sebep ise, OTP’nin arz fazlası yaratmaya yönelik yoğun üretim teknikleri ve destekleri sonucunda topraklarda oluşan nitrat kirliliğidir. Bu nitrat kirliliği sebebiyle Hollanda 1980’lerden itibaren tarımsal araştırma merkezlerinin önderliğinde ulusal tarım politikasını yenilemiş, öncelikle toprakta nitrat kirliliğini ve karbon emisyonunu azaltacak yöntemler geliştirerek tarımsal teknolojiye geçiş programını başlatmıştır. (OECD, 2015, s. 131-172). Dolayısıyla dünyada artan enerji, lojistik, hammadde fiyatları ve topraklardaki nitrat kirliliği ve iklim değişikliklerinin yarattığı olumsuzluklarla mücadele sorunu Hollanda’da yatırım teknolojilerindeki devrimin en büyük sebebidir (OECD, 2015).

Tarımsal inovasyonda dünya devi sayılan Hollanda aşağıda belirtilen beş alanda Ar-Ge çalışmalarını sürdürmektedir (OECD, 2015).

- Tarımda dijital teknoloji uygulamaları,
- Topraksız tarım, dikey tarım ve otomasyon,
- Seracılıkta led ışık teknolojileri,
- Robotik tarım ve uzaktan kontrollü seracılık,
- Büyükbaş hayvancılıkta sera gazı emisyonlarını azaltma yöntemleri.

Tarımsal üretimin önemli bir kısmı seralarda gerçekleştirilmektedir. Seralarda yukarıda belirtilen üretim yöntemleri bitkinin ihtiyacı olan ısı, ışık, toprak, su ve gübreyi optimize eden yöntemlerle kaynak israfının önüne geçilmektedir. Groningen bölgesinin doğal gaz zengini bir bölge olması, bu bölgede seracılığın gelişmesi için önemli bir avantaj sağlamıştır. Seraları ısıtma maliyetini büyük ölçüde düşüren bu avantaj doğal gaz kazalarının artması nedeniyle alternatif enerji kaynağı olarak yeşil enerjiye geçilmiştir. Elektrik ve su, jeotermal enerji ile birlikte aynı anda kullanılarak seralarda ısıtma sorunu çözülmektedir (MFTA, 2023, s. 1-7).

Bitkisel üretimin yanı sıra hayvancılıktaki inovasyon çalışmaları kapalı sahada minimum amonyum ve metan gazı kirliliği sağlayacak yöntemler üzerine yoğunlaşmıştır (MFTA, 2023, s. 1-7). Hollanda'nın sera gazlarını Avrupa Birliği'nin hedeflerine ulaştırma çabası bu alandaki inovasyon çalışmalarının temel sebebidir. Bununla birlikte mevcut açık hava çiftliklerinde ancak hayvan sayısını %30 azaltarak bu hedefe yaklaşılabilirdiğinden, hayvan varlığını azaltmadan üretimin kapalı devrede gerçekleştirecek teknolojiyi geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Topraktaki nitrat kirliliğinin de önemli bir bileşeni olan amonyumu, hayvan gübresi içinden arındıran veya temizleyen Ar-Ge çalışmaları da sürmektedir (MFTA, 2023, s. 1-7). Tüm bu araştırmaların merkezinde Wageningen Üniversitesi, Wageningen Üniversite Research (WUR) Tarım Teknolojileri Araştırma Enstitüsü bulunmaktadır (OECD, 2015, s. 136)

Dünyada ilk 50 üniversite sıralamasında başlarda yer alan bu üniversitenin araştırma projelerinde 2030 yılına kadar tüm seralarda elektrikli sisteme geçilmesi planlanmaktadır. Üniversitenin araştırma programı, serayı ısıtma için doğal gaz yerine elektrik, fotosentez için led teknolojileri, nem ayarı için ısı pompaları, atık su veya fazla su transferi için su transfer sistemini entegre bir yapıda geliştirmeye yönelmiştir Wageningen University Agricultural Research Center (WUR). Aynı üniversitenin Bleiswijk'deki bahçe bitkileri merkezi aynı zamanda ticari seraların bulunduğu bir yerleşim yeri olduğu için inovasyon çalışmalarının sahada teste edilmesi açısından doğal bir laboratuvar ortamı oluşturmaktadır (Van der Wurff vd., 2016).

5. TÜRKİYE'DE TARIMSAL İNOVASYONUN DURUMU

Türkiye'de hayvan islah, tohumculuk bahçecilik alanındaki çalışmalar çok eskilere dayanmaktadır. İlk Devlet hayvan islah çiftlikleri Orhan Gazi zamanında Karacabey'de kurulmuştur. İlk kurumsal yapı 1838 yılında kurulan Ziraat ve Sanayi Meclisi ile ortaya çıkmıştır. Bağ-bahçe konularında 1889 Göztepe Bağcılık İstasyonu, 1894 yılında Bakteriyoloji Laboratuvarı, bu laboratuvar daha sonra 1913 yılında Veterinerlik Kontrol ve Araştırma Enstitüsü olarak devam etmiştir. 1921 Ankara Serum Üretim Kurumu ilk önemli kurumlardır (Demirtaş vd., 2016). 1924 yılından itibaren ürün temelinde pek çok araştırma merkezi kurulmaya başlanmış, Başta çay, incir, üzüm, bahçe bitkileri olmak üzere bağcılık, zirai mücadele ve hayvan hastalıkları konusunda iller düzeyinde bu araştırma merkezleri genişlemiştir. 2000 yılında Güney Doğu Anadolu Projesi, Eğitim Yayın ve Araştırma Merkezi kurulmuştur. 2011 yılından itibaren Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü kapsamında 11 merkez 10 bölge ve 28 konu başlığı altında araştırma istasyonu ve 49 araştırma enstitüsü faaliyete geçirilmiştir. Toplamda 11 Merkez Araştırma Enstitüsü, 10 Bölgesel Araştırma Enstitüsü, 28 konu temelinde araştırma enstitüsü faaliyet göstermektedir, Bunların yanı sıra ileri Ar-Ge programları başlatılmıştır (Demirtaş vd., 2016). TAGEM Ar-Ge destek programları ile özel sektör, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve üniversite projelerine hibe desteği vermektedir. Bakanlık Ar-Ge faaliyetlerinde araştırma enstitüleri ve özel sektör iş birliğini desteklemektedir. Firmalar ve STK ile birlikte 200'ün üzerinde proje faaliyete geçmiştir. TÜBİTAK destekleme programları kapsamında çeşitli alt başlıklarda pek çok proje desteklenmektedir. Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) kapsamında uluslararası projelere katılım her yıl artmaktadır.

2011 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değişmiştir. Bu değişim ile beraber plan ve stratejiler de geliştirilerek fiziki altyapı güçlendirmiş üniversite, özel sektör ve STK iş birlikleri ile konu temelinde ileri Ar-Ge çalışmalarına geçilmiştir.

Türkiye’de son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında, 2019 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Ülke Raporunda 46 ana eylem ve 324 alt eylem planlanmıştır. Bu projelerin başarılı işleyebilmesi için üreticinin ve tüketicinin bilinçlendirilmesi gibi bazı altyapı iyileştirilmelerine de öncelik verildiği görülmektedir. Bu yöndeki çalışmalar aşağıda gibi özetlenebilir:

- Gıda okuryazarlığının artırılması,
- Gıdada bilgi kirliliğinin önlenmesi,
- Gıda kaybı ve su israfına ilişkin bilinçlenmenin sağlanması,
- Sözleşmeli üretim ile alternatif destekleme modelinin oluşturulması ve uygulanması,
- Tohumdan sofraya dijital değer zincirinin kurulması,
- Su kanununun çıkarılması.

Çiftçi kayıt sisteminin (ÇKS) büyük ölçüde sağlanmış olması hem çiftçi sayısının tespit edilebilmesi hem de sözleşmeli üretim desteklerinden yararlanılması, aynı zamanda TARSİM tarım sigortaları havuzundan yararlanabilen çiftçi sayısının artması anlamında önemli olmaktadır. Sigorta poliçesi yapmanın koşulu öncelikle kayıtlı çiftçi olma zorunluluğudur. Su kaynakları ve entegre havza yönetimi projesi ise bir yandan suyun doğru ve temiz kullanımı, su kirliliğinin azaltılması açısından bir yandan da iyi tarım-çevre koruma ilişkisinin kurulması, hem de organik tarım faaliyetleri için gereklidir. Ata tohum tescil projesi yerli tohumların özenle korunması amacını taşıdığından üretimde dışa bağımlılığı azaltan bir araştırma ve izleme projesidir. Dron teknolojisi, özellikle afet ve hasarların tespitinde önemli bir araç teşkil etmektedir. Genç çiftçi projesi özellikle arıcılık, hayvancılık, tıbbi ve aromatik bitkilerde üretimi artırma hedefi gözetmektedir, Tarladan sofraya tüm süreçlerin iyileştirilmesi projesi, çevreye duyarlı iyi tarım uygulamalarını yaymayı hedeflemektedir. Dikey tarım ve topraksız tarım projeleri sahalarda elde edilen bilginin sürekli iyileştirilmesi yönünde ilerlemektedir.

Bakanlık, küçük ve orta ölçekli girişimcileri sürdürülebilir bitkisel üretim ve sertifikalandırılmış hayvansal üretime yönlendirme yönünde teknik ve mali destek vermektedir. Bu kapsamda alan bazlı destekler, iyi tarım uygulamaları desteği, organik tarım uygulamaları desteği, toprak analizi desteği olarak verilmekte, Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması (ÇATAK) desteği de sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaşmasında önemli desteklerdir. Bitkisel üretimde toprağın nitrat kirliliğinin azaltılması için kimyasal gübre kullanımı yerine hayvansal gübre kullanımının teşvik edilmesi hem kamu spotlarıyla bilinçlendirme hem de depo ve makine ekipman desteği ile sürdürülmektedir.

Akıllı tarım ve Tarım 5.0 ve gıda sanayinde otomasyon ve robotik alanındaki ilerlemelere bakıldığında TÜBİTAK Bilim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojileri Araştırma Merkezi (TÜBİTAK-BİLGEM) önderliğinde bu kapsamdaki araştırmalar desteklenmektedir.

Sürdürülebilir tarım faaliyetlerinin ulusal planda geliştirilmesini hedefleyen yeni bir proje Organize Tarım Bölgesi Projesi, 41 ilde 60 organize tarım bölgesi çalışmaları olarak başlatılmış ve ilk uygulama örnekleri olarak Aydın, Denizli’de üretime geçilmiştir. Bu organize tarım bölgelerinde jeotermal enerji, rüzgâr, güneş ve biyokütle gibi yenilenebilir kaynakların kullanılması planlanmakta ve yeni teknolojilerin sürdürülebilir tarım ve çevre uyumlu sağlanarak hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

2000’lerin başında 25,1 milyar ABD doları civarında olan tarımsal GSYİH, 2022 yılında 58,6 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Tarımsal GSYİH bakımından dünyada ilk 10 ülke içinde yer alan Türkiye’nin toplam tarım ürünleri ihracatı 30 milyar ABD doları düzeyinde olup su ürünleri yetiştiriciliğinde Avrupa’da birinci sıradadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi, Türkiye’de tarımsal Ar-Ge çalışmaları daha çok kamu ağırlıklı projelerle yürütülmektedir. Özel sektörün tarımsal inovasyondaki payı yıldan yıla artmaktadır.

5.1. Hekkert Modeline Göre İnovasyon Sistemi

Hekkert ve araştırma ekibinde yer alan çalışma arkadaşları Suurs, Negro, Kuhlmann ve Smits 2007 yılında yaptıkları çalışmada, inovasyonu sistemler bütünü olarak ele alan bir yapı geliştirmişlerdir.

İnovasyon projelerindeki ilerlemelerin başarısını değerlendirmek üzere 7 fonksiyon tanımlanmış ve her bir fonksiyonun değişkenlerini belirlemiş bunlara göre inovasyonu bir sistem olarak etkileyebilecek potansiyel değişkenlerin bu yapı içinde yer almasını sağlamışlardır. İnovasyonun başarısı her bir fonksiyonun işleyişiyle ilişkilendirilmektedir. Model şematik olarak aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Hekkert vd., 2007).

Tablo 3. Hekkert Modeline göre İnovasyon Sisteminin Yedi Fonksiyonu

Fonksiyon adı ve tanımı	Değişkenler
F1 GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ	Projede yer alan firma sayısı, Bir İş Planı oluşturabilen girişimci firma sayısı, Girişimcinin yetkinliği ve projeyi takipteki kararlılığı.
F2 BİLİMSEL BİLGİNİN (İNOVASYON) GELİŞMESİ	Ar-Ge Proje sayısı, patent sayısı, Ar-Ge Yatırımları, Öğrenme performansındaki gelişme, Geliştirilen bilimsel bilginin niteliği, Paydaşların niteliği ve sayısı.
F3 BİLGİ PAYLAŞIMI VE İLETİŞİM AĞLARI	Paylaşılan iletişim ağlarının sayısı, Paylaşılan iletişim ağlarının projedeki yoğunluğu, İlgili paydaşların birbiriyle karşılıklı iletişimi, Bilgi paylaşım ağlarının ve paylaşılan bilginin proje süresi içinde yoğunluğu.
F4 İNOVASYONUN GELİŞTİRİLMESİNDE REHBERLİK	Yeni bilginin (prototip) geliştirilmesi için planlanan hedef çalışma sayısı, Yeni ürün veya bilgi hakkında paydaşların gözlemlerinin izlenmesi, Olumlu/olumsuz gözlemlerin tartışılması, Görüşlerin bir ortak payda etrafında şekillenmesi.
F5 İNOVASYON İÇİN PAZAR OLANAKLARI OLUŞTURMA	İnovasyon için bir pazar oluşması, Niş pazarın geliştirilmesi, Vergi tedbirleri üzerinde düşünülmesi, Pazar oluşumunu sağlayacak paydaşların ve iletişim ağlarının sayısı, Yaratılan pazarın genişletilebilmesi.
F6 F2 yi SAĞLAYACAK KAYNAK AKTARIMI	Paydaşların finansmana erişimi, İnovasyon geliştirmede kaynak tipi, Teşvik olanakları, İnovasyon sürecini tamamlamada kaynak yeterliliği.
F7 İNOVASYONU ZAYIFLATMA RİSKİNE KARŞI TEDBİRLER	Menfaat gruplarının sayısı olumlu/olumsuz, Alternatif tedbirlerin sayısı, Olumlu/olumsuz lobicilik faaliyetlerinin inovasyona, geliştirici/zayıflatıcı muhtemel etkisi.

Kaynak: Hekkert vd. (2007) makalesinden yararlanılarak yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Tablo 3’de sıralanan 7 fonksiyon, başta girişimcilik faaliyetlerinin niteliği ve niceliği olmak üzere, inovasyon geliştirme kapasitesinin ölçümü, yeni bilginin iletişim ağlarının etkinliği, ortaya çıkan yeni ürünün yani prototip ile ilgili gözlem, ve görüş alışverişlerinin takibi, inovasyonun pazar araştırması çalışmaları, finansmana erişim ve kaynak yeterliliğinin sorgulanması, inovasyonun başarısını engelleyebilecek veya azaltabilecek unsurların izlenmesini ve bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını dikkate almaktadır.

Tablo 4. Türkiye’de Tarımsal İnovasyonda Durum

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Bilişim sektörü, tarım 5.0 ve Robotik laboratuvarlarının gelişmeye başlaması	Veri tabanları arasında fonksiyonel entegrasyonun sağlanamamış olması
Kamunun inovasyonu özendirici teşvikleri	Kamuoyunda tarımsal inovasyonun yeterince tanınmaması
Kamunun uluslararası araştırma merkezleri ile iş birlikleri	Tarımsal inovasyonda özel sektör girişimciliğinin ve yatırımların yetersiz olması

Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında regülasyonların geliştirilmesi	İnsan kaynakları arasında koordinasyonun yeterli olmaması
Yeni nesil seracılığın teşvik edilmesi	Tarımsal inovasyonda üniversite-sanayi iş birliğinin yeterince güçlü olmaması
Ulusal su kurulunun kurulması	Tarımsal inovasyonda çiftçi eğitiminin yaygın olmaması
Gıda ve Yem laboratuvarları mevcudiyeti	Dijital tarım teknolojilerinin sahada yeterince uygulanmaması
Toprak koruma ile ilgili tedbirler	Çiftlik muhasebe sistemi gibi kayıt alma belge oluşturma becerisinin yaygın olmaması
Bölgesel ve kırsal kalkınma proje deneyimleri	Pilot proje saha uygulamalarının yeterince yaygın olmaması
Çevre koruma bilinç düzeyinin artması	Üniversitelerin uluslararası iş birliklerinin yeterli olmaması
Organik ve iyi tarım ürünlerine talebin artması	GSYİH’da araştırma fonlarına ayrılan payın arttırılamaması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3’de görüldüğü gibi inovasyon projelerinin başarıyla tamamlanmasında pek çok faktör rol oynamaktadır. Hekert ve araştırma ekibinin tanımladığı yedi fonksiyon açısından inovasyon bir sistem olarak düşünüldüğünde Türkiye’nin inovasyon geliştirme ve sahada uygulama sürecinde başarısını etkileyebilecek güçlü ve zayıf yanları, bu çalışmayı yaparken edinilen bilgiler ve literatür taraması ışığında Tablo 4’de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’nin son 10 yılda inovasyon geliştirmedeki kamu-özel sektör ve üniversite iş birliği, uluslararası projelere katılım ve araştırma merkezleri sayıları ve ileri Ar-Ge projelerindeki çabası artmaya devam etmektedir. Zayıf yönler arasında araştırma fonlarına ayrılan payın gelişmiş ülkeler seviyesinde artmaması, dijital tarım teknolojileri uygulamalarının sahada yeterli sayıda olmaması sayılabilir.

SONUÇ

Küresel ısınma ve iklim değişiklikleri sorunu karşısında gıda arzı güvenliğini sağlayabilmek ve bunu sürdürülebilir tarımsal üretim yöntemleri ile yapabilmek ancak bilimsel bilginin sahada uygulanması ve gelişmiş tarım teknolojileri sayesinde mümkün olabilmektedir. Kuraklığın, susuzluğun ve erozyonun hâkim olduğu topraklarda, ekili alanları gerektiği kadar sulamak her zaman mümkün olamamaktadır. Barajlarda biriken suyun yaklaşık %70’i tarımsal sulamaya harcandığı bilinmektedir. Bitkiye ihtiyacı olduğu kadar toprağı, suyu ve ışığı kapalı devrede sağlayabilecek teknolojiye sahip ülkeler bu teknolojiyi köklü bitkiler dışında yeşil sebzeler ve çiçekçilikte gelişmiş seraları ile hayvansal üretimde de geliştirdiği modern yarı kapalı çiftlikleri ile başarmaktadır. Dünyanın ikinci büyük tarım ürünleri ihracatçısı olarak Hollanda bunu Devlet, üreticiler, üniversitelerin araştırma merkezleri, sanayiciler, uluslararası araştırma ağlarıyla iş birliği sayesinde sağlamaktadır.

Türkiye’de organik ve iyi tarım ürünlerine olan talep artışı, bakanlığın çevre koruma ve sürdürülebilir tarım destekleri sektörün uzun dönemli büyümesi yönünde olumlu gelişmelerdir. Bakanlığın bu konudaki yönlendirici desteği daha çok firmanın bu sektörde yer almasını sağlamaktadır. Topraktaki nitrat kirliliğini minimuma indirebilecek çevre dostu üretim teknikleri organik gübreyi yaygın ve kolay kullanılabilir hale getiren üretim süreçleri diğer potansiyel yatırım alanları olarak öne çıkabilir.

Türkiye’nin yaş sebze ve meyvede coğrafi ve iklim özellikleri açısından elverişli bir konumda olması ve Avrupa Birliği ve uluslararası standartlara uygun üretim yapması dış talep açısından da olumlu bir etki yaratmaktadır. Az su tüketen tarla bitkilerinin ve iklim değişikliklerine uyum sağlayamayan çabuk hasat kaybına sebep olan ürünlerin, akıllı teknolojilerin ve otomasyonun uygulandığı yeni nesil seralarda üretimi mümkün olabilir. Dikey tarım ve topraksız tarım uygulamaları tüm araziye sulamak yerine bitkinin ihtiyacı olduğu kadar suyu, ısıyı ve ışığı sağlayabilen yeni nesil sera teknolojisi yatırımları yerli sanayici için cazip yatırımlar arasında yer alabilir. Konu temelli ileri Ar-Ge projeleri içinde bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapılmakta olup sahada uygulamalarının yaygınlaşması gerekir.

Yeni nesil projeler olarak seraları ısıtmada yenilenebilir enerji kaynağı olarak rüzgâr enerjisinden yararlanılması, benzer şekilde, led teknolojisi ve güneş panellerinin de geliştirilmesi yatırımlarının

artması önerilebilir. Bu uygulamalar tarımda verimliliği arttıracak hasat kaybını azaltacaktır. Gıda sanayinde kullanılan otomasyon süreçlerinin üretim aşamasında da kullanılması ve uzaktan kontrollü yeni nesil seraların geliştirilmesi yatırımları, sektörde verim ve gelir artışı sağlayacaktır. Bu yatırımların kurulum-başlangıç maliyeti yüksek olsa da potansiyel ihracat getirisi yatırımın geri dönüşümü olumlu etkileyecektir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının desteklediği projeler ile TÜBİTAK projelerinin yıldan yıla artması olumlu olmakla birlikte bunların sahada yaygın olarak uygulanması için de gerekli finansman sağlanmalıdır.

İnovasyon bir sistem olarak düşünüldüğünde, Türkiye'nin son 10 yılda inovasyon geliştirmedeki kamu-özel sektör ve üniversite iş birliği, uluslararası projelere katılım ve araştırma merkezleri sayıları ve ileri Ar-Ge projelerindeki çabası artmaya devam etmektedir. Zayıf yönler arasında araştırma fonlarına ayrılan payın gelişmiş ülkeler seviyesinde artmaması, dijital tarım teknolojileri uygulamalarının sahada yeterli sayıda olmaması sayılabilir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektirecek bir yöntem kullanılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. yazarın katkısı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: No method requiring ethical committee approval was used in this study. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions Statement: 1 st author's contribution rate is 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Bonilla-Findji, O., Ouedraogo, M., Partey, S.T., Dayamba, S.D., Bayala, J. ve Zougmore, R. (2017). West Africa climate smart villages AR4D sites: 2016 inventory. <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/d507d509-b385-492b-9caf-f5aa18b8d1e4/content>
- Campbell, B.M., Hansen, J., Rioux, J., Stirling, C.M., Twomlow, S. ve Wollenberg, E. (2018). Urgent action to combat climate change and its impacts. *Sustainability*, (34), 13-20.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2023). Dutch agricultural exports worth nearly 124 billion euros in 2023. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2024/10/dutch-agricultural-exports-worth-nearly-124-billion-euros-in-2023>
- Chhetri, N., Chaudhary, P., Tiwari, P.R. ve Yadaw, R.B. (2012). Institutional and technological innovation: Understanding agricultural adaptation to climate change in Nepal. *Applied Geography*, (33), 142-150.
- Christensen, C. M. (1997). The innovator's dilemma: When new technologies cause great firms to fail. Harvard Business School Press.
- Consultative Groupe for International Agricultural Research. (2023). What is climate-smart agriculture?. <https://ccafs.cgiar.org/climate-smart-agriculture>
- Cooke, P., Heidenreich, M. ve Braczyk, H. J. (2004). Regional innovation systems: The role of governance in a globalized world (2nd ed.). Routledge.
- Demirtaş, M., Demirtaş, R. ve Cevher, C. (2016). Türkiye'de tarımsal araştırmalarda gıda, tarım ve hayvancılık bakanlığının yeri ve önemi, XII. *Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 849-858.
- Devaux, A., Torero, M., Donovan, J. ve Horton, D. (2018). Agricultural innovation and inclusive value-chain development: A review. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*, 99-123.

- European Alliance on Agricultural Knowledge for Development. (2020). Agrinatura, <https://agrinatura-eu.eu/>
- FAO. (2023). The state of food security and nutrition in the World 2023: Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural–urban continuum. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/1f66b67b-1e45-45d1-b003-86162fd35dab/content>
- Food Security Information Network. (2021). Global network against food crisis: Global report on food crisis. <https://www.fsinplatform.org/global-network-against-food-crises>
- Edquist, C. (1997). *Systems of innovation: Technologies, institutions and organizations*. Pinter Publishers.
- Ghadim, A. K. A. ve Pannell, D. J. (1999). A conceptual framework of adoption of an agricultural innovation. *Agricultural Economics*, (21), 145-154.
- Gromko, D. ve Abdurasalova, G. (2019). Climate change mitigation and food loss and waste reduction: Exploring the business case. <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/e5a9b312-9a3d-4537-b33a-4dba443983d2/content>
- Hekkert, M. P., Suurs, R. A. A., Negro, S. O., Kuhlmann, S. ve Smits, R. E. H. M. (2007). Functions of innovation systems: A new approach for analysing technological change. *Technological Forecasting and Social Change*, (74), 413-432.
- High Level Panel of Experts. (2021). Impacts of COVID-19 on food security and nutrition: Developing effective policy responses to address the hunger and malnutrition pandemic. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/8abcbe13-833e-4658-a339-4e3be593b66e/content>
- International Fund for Agricultural Development. (2020). Agribusiness capital fund-ABC in brief. https://www.ifad.org/documents/38714170/39135645/abcfund_brochure.pdf/edffaefe-b6d1-28d1-e0cd-0636d06a0f28?t=1608130217000
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). AR6 synthesis report climate change 2023. Lisbon. <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>
- Kassa, M. D. ve Grace, J. M. (2020). Race against death or starvation? COVID-19 and its impact on African populations. *Public Health Review*, (41), 1-17.
- Komarek, A. M., De Pinto, A. ve Smith, V. H. (2020). A review of types of risks in agriculture: What we know and what we need to know. *Agricultural Systems*, (178), 2-6.
- Lundvall, B. A. (1988). Innovation as an interactive process: From user-producer interaction to the national system of innovation. G. Dosi vd. (Ed.), *Technical change and economic theory içinde*.
- Lundvall, B.A., (1992). *National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning*. Pinter.
- Ministry of Foreign Trade and Affairs of New Zealand (2023). Innovations in Dutch agri-tech. <https://www.mfat.govt.nz/en/trade/mfat-market-reports/innovations-in-dutch-agritech-august-2023>
- Mytelka, L. (2000). Local systems of innovation in a globalized world economy. *Industry and Innovation*, (7), 15-32.
- Nelson, R. R. ve Winter, S.G. (1982). *An evolutionary theory of economic change*, Cambridge, Massachusetts.
- Nelson, R. (1993). *National innovation systems: A comparative analysis*. Oxford University Press.
- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2015). *The Dutch agricultural innovation system, agricultural productivity and sustainability in the Netherlands*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264238473-10-en>

- Özaydın, G. ve Çelik, Y. (2019). Tarım sektöründe arge ve inovasyon. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25 (1), 1-13. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.464556>
- Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: Concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of The Royal Society*, (363), 447-465.
- Porter, M.E. ve Kramer, M.R. (2011). Creating shared value: How to reinvent capitalisme and unleash a wave of innovation and growth. *Harvard Business Review*, 89(1), 62-77.
- SCAR-AKIS. (2016). Agricultural knowledge and innovation systems towards the future: A foresight paper. European Commission.
- Schmitt, J. (2014). Social innovation for business success: Shared value in the apparel industry. Springer Gabler.
- Steiner, A., Aguilar, G., Bomba, K., Bonilla, J. P., Campbell, A., Echeverria, R., Gandhi, R., Hedegaard, C., Holdorf, D. ve Ishii, N. (2020). Actions to transform food systems under climate change. <https://cgspace.cgiar.org/server/api/core/bitstreams/cc13c9f3-f6d7-4f1e-89ce-c9e5207191c5/content>
- Szilagyi, L., Schuetz, T., Thornton, P., Dinesh, D. ve Cramer, L. (2020). Lessons learned from 2016-2019 outcome case studies evaluations, ccafs info note. CGIAR Research Program on Climate Change. <https://ccafs.cgiar.org/resources/publications/lessons-evaluation-ccafs-outcomes-improve-outcome-delivery>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2021). Sürdürülebilir gıda sistemleri ülke raporu. <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/>
- Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi. (2020). Faaliyet raporu 2020. <https://www.tarsim.gov.tr/dergilik/dergiGoster.jsp?category=faaliyet-raporlari&name=2020>
- United Nations (2016). The millennium development goals report 2015. [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)
- United Nations; FAO; IFAD; UNICEF; WFP; WHO. (2018). The state of food security and nutrition in the world 2018, Building Climate Resilience for Food Security and Nutrition. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/f5019ab4-0f6a-47e8-85b9-15473c012d6a/content>
- United Nations; FAO. (2017). The future of food and agriculture trends and challenges, food and agriculture organization of the United Nations. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/2e90c833-8e84-46f2-a675-a2d7afa4e24/content>
- United Nations. (2015). Conference of the parties-COP21, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
- United Nations. (2015). Transformative actions plan (TAP). https://climateinitiativesplatform.org/index.php/Transformative_Actions_ProgramTAP
- United Nations (2000). World food program. <https://www.wfp.org/>
- Wageningen University Agricultural Research Center. (WUR). <https://www.wur.nl/en.htm>
- Van der Wurff, A. W. G., Fuchs, J. G., Raviv, M. ve Termorshuizen, A. J. (2016). Handbook for composting and compost use in organic horticulture, Bio Greenhouse COST Action FA 1105.
- West African Initiative for Climate Smart Agriculture. (2019). The lab instrument analysis, the global innovation lab for climate finance. https://www.climatefinancelab.org/wp-content/uploads/2019/03/WAICSA-v16_18092019-_Final.pdf
- World Food Program. (2023). The 2023-R4 rural resilience initiative factsheets. <https://www.wfp.org/r4-rural-resilience-initiative>

CUMHURİYETİN İLANI VE HÜSEYİN RAUF ORBAY

THE DECLARATION OF THE REPUBLIC AND HÜSEYİN RAUF ORBAY

Nazire DOĞAN¹

Öz

Türk tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin Rauf Orbay'ın tarihte en çok eleştirildiği konulardan biri; Cumhuriyet'in ilanı konusudur. Bu eleştirinin çıkış noktası da Rauf Bey'in Cumhuriyetin ilanını müteakip İstanbul gazetelerine verdiği beyanattır. Bu beyanatta Rauf Bey; Cumhuriyetin erken ilan edildiği ve bu ilan dolayısıyla halkta bir endişe meydana geldiğine yönelik cümleler sarf etmiştir. Bu beyanattı Ankara'da büyük yankı uyandırmıştır. Ankara gazeteleri Rauf Bey'i eleştiren yazılar kaleme alırken dönemin Cebel-i Bereket Milletvekili İhsan Bey meclise bir önerge vermiş ve Rauf Bey'in beyanatından dolayı açıklama yapmasını istemiştir. Bu önerge neticesinde Rauf Bey Ankara'ya giderek Halk Fırkası'nın 22 Kasım 1923 tarihli oturumunda açıklama yapmıştır. Açıklamalarında Cumhuriyetin ilanı konusunu İstanbul gazetelerinden öğrendiğini ve verdiği beyanattaki ifadelerin gazetelerde yazılanlardan edindiği izlenim dolayısıyla olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet karşıtı olmadığını da defalarca vurgulamıştır. Bu çalışmanın amacı; Rauf Bey'in Cumhuriyet karşıtı mı yoksa Cumhuriyet taraftarı mı olduğunu ortaya koymaktır. Araştırma bulguları Rauf Bey'in Cumhuriyet karşıtı bir kimse olmadığını ve Cumhuriyet karşıtı olduğu izlenimini yaratan beyanatındaki ifadeleri İstanbul basınında çıkan haberlerden etkilenerek söylediğini göstermektedir.

Abstract

One of the most criticized issues on which Hüseyin Rauf Orbay, one of the important figures of Turkish history, is the declaration of the Republic. The starting point of this criticism is Rauf Bey's statement to Istanbul newspapers following the declaration of the Republic. In this statement, Rauf Bey made statements that the Republic had been declared early and that there was a concern among the people due to this declaration. This statement had a great impact in Ankara. While Ankara newspapers wrote articles criticizing Rauf Bey, İhsan Bey, the Cebel-i Bereket Deputy of the period, made a motion to the parliament and asked Rauf Bey to make an explanation for his statement. As a result of this motion, Rauf Bey went to Ankara and made a statement at the session of the People's Party on November 22, 1923. In his statements, he stated that he had learned about the declaration of the Republic from Istanbul newspapers and that the statements he made were based on the impression he gained from what was written in the newspapers. He also repeatedly emphasized that he was not anti-Republican. The purpose of this study is to reveal whether Rauf Bey was anti-Republican or pro-Republican. The research findings show that Rauf Bey was not an anti-Republican and that the statements in his declaration that gave the impression that he was anti-Republican were influenced by the news published in the Istanbul press.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Halk Fırkası Oturumu, Rauf Bey, Tevhid-i Efkar Gazetesi, Vatan Gazetesi.

Keywords: Republic, People's Party Session, Rauf Bey, Tevhid-i Efkar Newspaper, Vatan Newspaper.

¹ Öğr. Gör. Dr., Kayseri Üniversitesi, Tomarza Mustafa Akıncıoğlu Meslek Yüksekokulu, naziredogan@kayseri.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2659-6872

Extended Abstract

The purpose of our research is to reveal whether Hüseyin Rauf Orbay is a supporter of the Republic or against it. For this purpose, we have tried to explain the issue by including the memories of important statesmen of the period, especially the memories of Rauf Bey. One of the issues that Rauf Bey discusses the most is the question of the declaration of the Republic. The reason for such a debate is the statement he made to Istanbul newspapers following the declaration of the Republic. The declaration of the Republic was not welcomed in the Istanbul press and some articles were written about the early declaration of the Republic. The reason why the press behaved in this way was that Ankara was declared the capital two weeks before the declaration of the Republic. This development discredited the Ankara government in Istanbul and the government's activities were criticized. One of these criticisms was against the declaration of the Republic. The press tried to support its claims by taking the opinions of important figures such as Rauf Orbay on this issue.

Ahmet Emin Yalman, chief writer of the Vatan Newspaper, and Velid Ebuzyiya, chief writer of the Tevhid-i Efkâr Newspaper, had an interview with Rauf Bey a few days after the declaration of the Republic. As Rauf Bey was in Istanbul when the Republic was declared, he was greatly influenced by what was written in the Istanbul newspapers about the declaration. Therefore, in his interview, he made statements that the Republic was declared early, that there was a concern among the public about this declaration and that the Republic was declared by an unaccountable person. Rauf Bey's statements caused a great reaction in Ankara. Especially the Ankara press wrote articles criticizing Rauf Bey and Cebel-i Bereket deputy İhsan Bey submitted a motion to the parliament asking Rauf Bey to make an explanation for this statement. After this proposal, Rauf Bey went to Ankara and made statements at the session of the People's Party on November 22, 1923. In his statements, Rauf Bey stated that he was a supporter of the Republic, but he also stated that he accepted the Republic as long as national sovereignty was fully ensured, and that the Republic had no other meaning anyway. The MPs who came to the podium after Rauf Bey criticized the statement Rauf Bey made to the newspapers. The most important issue that the MPs focused on was that a person like Rauf Bey, who holds positions at the state level, should not make such a statement and that this statement gives the impression that the People's Party is divided into two. They also found Rauf Bey's explanations insufficient. Therefore, Rauf Bey came back to the podium and continued his statements. In his speech, he stated that the opinions of many MPs were taken on such an important issue such as the declaration of the Republic, and even those who were not in Ankara were invited to Ankara, but he noted that he was not invited.

The development that led to the declaration of the Republic was the government crisis that arose with the resignation of Fethi Okyar from the Ministry of Interior and Ali Fuat Cebesoy from the Deputy Speaker of Parliament. The party group suggested the names of Sabri Bey for the Ministry of Interior and Rauf Bey for the Deputy Speaker of Parliament, but Mustafa Kemal Pasha did not accept these suggestions. Since there was no majority for the ministers to be elected, the government could not be formed. A constitutional amendment was deemed necessary to find a solution to this situation, and as a result, the Republic was declared. This incident gave the impression that the Republic was declared so that Rauf Bey would not become the Deputy Speaker of Parliament.

In our research, we tried to reach a conclusion based on the speeches made at the People's Party session on November 22, 1923. As a result, our findings showed that Rauf Bey was indeed a supporter of the Republic. The statement he made to Istanbul newspapers was entirely due to the fact that he was in Istanbul when the Republic was declared and was influenced by the news on the issue published in Istanbul newspapers. There is also resentment and emotion involved. Rauf Bey also stated that he made such a statement emotionally in his statements at the People's Party session.

GİRİŞ

Cumhuriyet, ulusun egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim şeklidir (Çeçen, 1981). Bu yönetim şekli Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış, daha sonra tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Uçarol, 2010). Bizde ise Milli Mücadele döneminde bir hareket niteliği kazanmıştır. Bu dönemde milletin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi için kararlar alınmaya başlamıştır (Atatürk, 2006). Alınan ilk karar da Amasya Genelgesi'nde yer alan *"Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"* maddesi olmuştur. Akabinde toplanan Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan *"Milli iradeyi hâkim kılmak esastır"* kararı ile bu anlayış pekiştirilmiştir (Yalçın vd., 2016). 23 Nisan 1920'de adında millet ifadesi geçen Büyük Millet Meclisinin açılması ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* maddesi ile egemenliğin millete ait olduğunun anayasa ile güvence altına alınması Cumhuriyetin ilanına giden süreçte önemli adımlar olmuştur (Atatürk, 2006). 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Türkiye'de adı konulmamış bir Cumhuriyet rejimine geçilmiştir (Yalçın vd. 2016). Rejimin adının konulması için devletin bağımsızlığını uluslararası arenada da kabul ettirmesi gerekmiş ve Lozan Barış Antlaşması imzalanana kadar yönetim biçimi konusunda somut bir adım atılmamıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla iç politika meselelerine yönelinmiş, Cumhuriyetin ilanı konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Avusturyalı Neue Freie Presse muhabirine Cumhuriyetin ilan edileceğine yönelik bir demeç vermiş ve bu demeç Anadolu'da Yenigün gazetesinin 24 Eylül tarihli nüshasında; *"Dâhili inkişafımız Cumhuriyet esasına müteveccih olacaktır"* başlığıyla yer almıştır. (Anadolu'da Yenigün, 1923). Bu haberden sonra Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edileceği haberleri basında sıkça yer almaya başlamıştır. Örneğin, 9 Ekim'de yayınlanan Yeni Gün Gazetesi'nde; *"Yakında Cumhuriyet ilan olunacaktır"* başlığıyla bir makale yayımlanmıştır (Karal, 1981).

27 Ekim 1923 tarihinde Fethi Okyar Hükümeti'nin istifası ile ortaya çıkan hükümet bunalımı Cumhuriyetin ilan edilmesi konusunda önemli bir itici güç olmuştur. Hem Başbakan hem de İçişleri Bakanı olan Fethi Bey, tüm yoğunluğunu Başbakanlıkta toplayabilmek için İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiştir (Okyar, 1980). Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa da bu görevinin yanı sıra Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği görevini de üstlendiğinden Meclis İkinci Başkanlığı görevinden istifa etmiştir (Atatürk, 2006). Mustafa Kemal Paşa Meclis İkinci Başkanlığına Yusuf Kemal Bey'i, İçişleri Bakanlığına da Ferit Bey'i aday göstermiş; ama parti grubu Meclis İkinci Başkanlığı'na Rauf Bey'in, İçişleri Bakanlığı'na da Sabit Bey'in geçmesini istemiştir (Keskin, 2014). Fakat Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in Meclis İkinci Başkanlığı'na seçilmesini Başbakanken duygularını işe karıştırıp da görevini terk etmesini örnek göstererek uygun bulmamıştır¹ (Atatürk, 2006).

Fethi Okyar Hükümeti'nin istifasından sonra iki gün boyunca yeni bir hükümet kurulamamıştır (Karpat, 2017). Bu suretle bir hükümet buhranı ortaya çıkmıştır. Bu buhranı konuşmak için 28 Ekim akşamı İsmet Bey, Fethi Bey, Kazım (Özalp) Bey'in de bulunduğu bir grup Çankaya Köşkü'nde Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Paşa'ya işin içinden çıkmadıklarını, hükümet buhranının halledilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Atay, 2004). Yemek sırasında Mustafa Kemal Paşa, devlet şeklinin Cumhuriyet olmasından başka çare olmadığını söyleyerek Cumhuriyetin ilan edileceğini ifade etmiş, orada bulunanlar da onun bu fikrine katılmışlardır. Paşa Cumhuriyetin ilanı konusunda arkadaşlarının da kendisiyle hemfikir olduğunu görmüş ve birlikte bundan sonrasında neler yapılacağı ile ilgili bir program hazırlamışlardır. Kısa süre sonra İsmet Bey hariç diğerleri köşkten ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey ile bir kanun müsveddesi hazırlamış ve 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesi; *"Türkiye devletinin şekli, hükümet-i cumhuriyettir."* şeklinde değiştirilmiştir (Atatürk, 2006). Ertesi gün saat 10.00'da toplanan Halk Fırkası grubunda ortaya çıkan

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın duygularını işe karıştırıp Başbakanlıktan istifa etti dediği olay Lozan Barış Görüşmeleri sürecinde Rauf Bey ve İsmet Bey'in arası Karaağaç ve Kuponlar meselelerinde açılmıştı. Bundan dolayı Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayarak yurda dönen heyeti karşılayamayacağını, İsmet Bey ile karşılaşmak istemediğini, Ankara'da bulunmamak için seçim bölgesi Sivas'a gitmek istediğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa da bu şekilde davranmasını gerektiren bir sebep olmadığını, bir Başbakan'a yakışır şekilde İsmet Bey'i karşılamasını istemiş; ama Rauf Bey *"kendime hâkim değilim, yapamayacağım"* diyerek bunu reddetmiştir. Mustafa Kemal Paşa da bu isteğini Başbakanlıktan istifa etmesi şartıyla kabul edeceğini söylemiştir. Rauf Bey de Başbakanlıktan istifa etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, (Bugünkü Dile Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.527-536.

hükümet buhranının çözümü konuşulmuştur. Öğleden sonraki oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa, buhranın anayasadan kaynaklandığını, yasama ve yürütme organı arasındaki ilişkinin iyi düzenlenmediğini ifade ederek anayasanın Cumhuriyetin ilanını mümkün kılacak şekilde düzenlenmesini teklif etmiştir (Karpaz, 2017). Yapılan tartışmalar neticesinde 158 üyenin olumlu oyuyla Cumhuriyetin ilanını mümkün kılan anayasa değişikliği teklifi kabul edilmiştir. Bundan sonra Teşkilat-ı Esasiye Anayasası'nın birinci maddesi "... *Türkiye Devleti'nin şekli Hükümet-i Cumhuriyettir*" şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik mecliste alkışlar ve "*Yaşasın Cumhuriyet*" sedalarıyla karşılanmıştır. Aynı oturumda Cumhuriyetin ilanının 101 adet top atışıyla duyurulması kararlaştırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923).

Çalışmamızın amacı; Hüseyin Rauf Orbay'ın Cumhuriyet taraftarı mı yoksa Cumhuriyete karşı mı olduğunu ortaya koymaktır. Rauf Bey ile ilgili böyle bir ikilemin ortaya çıkma nedeni kendisinin Cumhuriyetin ilanını müteakip İstanbul gazetelerine verdiği beyanattır. Bu beyanatta Rauf Bey, Cumhuriyetin erken ilan edildiği, bu ilanının acele olduğu ve cumhuriyetin gayr-i mesul zat tarafından ilan edildiğine yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaları onun Cumhuriyete taraftar olmadığı şeklinde bir kanaatin belirmesine neden olmuştur.

1. CUMHURİYETİN İLANI VE RAUF ORBAY

Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Başbakanlıktan istifa eden Rauf Orbay'ın İstanbul milletvekilliği görevi devam etmiştir. Ancak dinlenmek istediği için meclisten üç ay izin alarak 4 Ağustos'ta Ankara'dan ayrılmıştır. Önce seçim bölgesi Sivas'a ardından da İzmir'e gitmiş, buradan da İstanbul'a geçmiştir (Orbay, 1993). Cumhuriyet ilan edildiğinde İstanbul'dadır. Cumhuriyetin ilanını müjdeleyen top seslerini duyunca "*Mutlaka Cumhuriyettir öyle ise memlekete ve millete hayırlı uğurlu olsun*" diyerek ilanı gayet sakin karşılamıştır (Orbay, 2018). Ancak İstanbul basını bu ilanı onun kadar sakin karşılamamıştır. Basına göre Cumhuriyet erken ilan edilmiştir (Baran, 1999). Basının bu düşüncede olma nedeni Cumhuriyetin ilanından yalnızca iki hafta önce Ankara'nın başkent ilan edilmiş olmasıdır. Bu gelişme İstanbul'da Ankara Hükümeti'nin gözden düşmesine neden olmuş ve hükümetin aldığı kararlar eleştirilmiştir (Zürcher, 2000). Eleştirdikleri konulardan biri de Cumhuriyetin ilanı konusu olmuştur. Bu konudaki eleştirilerini Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi isimlerin fikirlerini de alarak desteklemeye çalışmışlardır. Bu noktada görüşlerine en çok değer verdikleri kişi de Rauf Bey olmuştur (Baran, 1999). Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, gazetenin 1 Kasım 1923 tarihli sayısında bu konuyu; "*Son vaziyet hakkında Rauf Bey'in düşüncelerini almayı faydalı gördük*" şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca Rauf Beyle mülakat yapmaya giderken vapurda Tevhid-i Efkâr Gazetesi başyazarı Velid Ebuzyiya ile karşılaştığını, Rauf Beyle yapılacak mülakatı beraber yapmaya karar verdiklerini belirtmiştir (Vatan Gazetesi, 1 Kasım 1923).

1.1. Rauf Bey'in İstanbul Basınına Verdiği Demeç

Ahmet Emin Yalman ve Velid Ebuzyiya Beyler, Rauf Bey ile gerçekleştirdikleri röportajda Rauf Bey'e Cumhuriyetin ilanının halk nazarında ani ilan edildiğine dair bir düşüncenin hasıl olduğunu, İstanbul Milletvekili olarak kendisinin bu konuda neler düşündüğünü sormuşlardır. Rauf Bey de bu soruya cevaben; "*Bence meseleyi cumhuriyet kelimesi üzerinden mütalaa etmek doğru değildir. Benim kanaatim her şeyin üstünde istiklale şerefe ve her millet gibi müreffeh olarak yaşama liyakatini tarihinde emsiline ender tesadüf edilir bir tarzda ispat eden asil milletimizin refah ve istiklalinin korunacağı ve aziz vatanımızın tamamını temin eden şeklin en muvafık şekil olacağı merkezindedir*" demiştir. Mülakatta Cumhuriyetin ilanı kararının acele olup olmadığı konusu da sorulmuş ve Rauf Bey bu soruya Başbakanlığı sırasında bu konuda ciddi bir girişim olduğundan haberi olmadığını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılacağını basından öğrendiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında Cumhuriyetin ilanının gayr-i mesul kişiler tarafından emrivaki şeklinde ilan edildiğini ve bu durumun halk tarafından endişe ile karşılandığını, halkın bu endişesinin doğal bir tepki olduğunu söylemiştir (Vatan Gazetesi 1 Kasım 1923).

Rauf Bey'in İstanbul gazetelerine verdiği bu beyanat özellikle Ankara'da infial yaratmış ve Ankara basını Rauf Bey'i eleştiren yazılar kaleme almıştır. Örneğin; 2 Kasım 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Rauf Bey'in Başbakan olduğu dönemde gerçekleşen iki önemli olaya vurgu yapılarak; "*Sakarya'ya ya da Afyonkarahisar taarruzuna da böyle bir günde karar verilmiş değil mi idi*" diye sorulmuştur. Anadolu'da Yenigün Gazetesi başyazarı Yunus Nadi Bey de Rauf Bey'in

açıklamalarını damdan düşer gibi bulmuştur (Ünal, 2017). Beyanat mecliste de tartışmalara neden olmuş ve Cebel-i Bereket Milletvekili İhsan Bey meclise Rauf Bey'in İstanbul gazetelerine verdiği beyanatın Cumhuriyeti sarsıntıya uğrattığı, bu durumun Rauf Bey etrafında muhalif bir parti kurulduğu kanaatine neden olduğu gerekçesiyle bir önerge vermiştir. Bu önerge neticesinde Rauf Bey meclise giderek İstanbul gazetelerine verdiği beyanattan dolayı açıklama yapmak durumunda kalmıştır (Atatürk, 2006).

1.2. Rauf Bey- Ali Fuat Bey Görüşmesi ve Rauf Bey'in Ankara'ya Gidişi

Rauf Bey, Ankara'da hakkında çıkan bu eleştirileri o sırada İstanbul'da olan yakın arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile değerlendirmiştir. Ali Fuat Cebesoy, Rauf Bey'i Kalamış'taki evinde ziyaret ederek Ankara'daki durumdan haberi olup olmadığını, hakkında çıkan yanlış anlaşılmayı düzeltip düzeltmeyeceğini sormuştur. Rauf Bey de Ankara'ya gideceğini ve ilk olarak Mustafa Kemal Paşa ile konuşacağını ifade etmiştir. Ali Fuat Bey ayrıca Rauf Bey'in gazetelere verdiği demecinden Cumhuriyete aleyhtar olduğu anlamının çıkmadığını, bunun Paşa ile Rauf Bey'in arasını açmak için yapılan bir propaganda olduğunu söylemiştir. Rauf Bey de bunun üzerine; "*Yorgundum, hastaydım. Üç ay izin almıştım. Bu vaziyet ciddi bir firka toplantısına çağrılmama engel olmamalıydı. Benim durumumda olan herkes çağrıldı bir tek ben çağrılmadım.*" diyerek bu konudaki kırılganlığını dile getirmiştir (Cebesoy, 2002). Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in bu serzenişine cevaben Cumhuriyet'in ilanı konusunda Ankara'daki arkadaşlarının bile fikrini sormadığını, zaten herkes cumhuriyet taraftarı olduğundan buna gerek görmediğini söylemiştir (Atatürk, 2006).

Rauf Bey ile Ali Fuat Bey'in görüşmesinde üzerinde durdukları konu; Rauf Bey hakkındaki eleştirilerin nedeninin Rauf Bey'i Mustafa Kemal Paşa'dan uzaklaştırmak isteyenlerin çıkardığı spekülasyon olduğudur (Cebesoy, 2002). Rauf Bey, Ali Fuat Bey ile yaptığı görüşmeden kısa bir süre sonra Ankara'ya gitmiştir. Ankara'ya gittiğinde onu Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Özalp karşılamıştır. Rauf Bey, Kazım Bey'den Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için randevu talep etmiş, Paşa da Rauf Bey'i kırmayarak hemen o gün saat 15.00'e randevu vermiştir. Rauf Bey randevu saatine kadar meclise arkadaşlarını ziyarete gitmiştir. Ancak arkadaşları onunla pek görüşmek istememişler, kendisini oldukça soğuk karşılamışlardır (Keskin, 2014). Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile belirlenen saatte istasyon binasında görüşmüştür. Bu görüşmeyi isteme nedeni kendisi ile ilgili çıkan eleştiriler hakkında konuşmak ve yanlış anlaşıldığını söylemekti. Ancak Paşa rahatsız olduğundan bu konulara hiç girmemiş, sadece geçmiş olsun dileğinde bulunarak yanından ayrılmıştır (Kocahanoğlu, 2018).

2. 22 KASIM 1923 TARİHLİ HALK FIRKASI OTURUMU

Cebel-i Bereket Milletvekili İhsan Bey'in verdiği önergeye istinaden Halk Fırkası'nın 22 Kasım 1923 tarihli oturumunda Rauf Bey İstanbul gazetelerine verdiği beyanat ile ilgili açıklama yapmıştır. Oturumdan önce Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederek toplantıya katılmamasını, kendisine karşı söz söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Ancak Paşa "Parti Başkanı" sıfatıyla toplantıda olması gerektiğini; ama görüşmelere müdahale etmeyeceğini söylemiştir (Atatürk, 2006). Oturum İsmet Bey'in konuşması ile açılmıştır. İsmet Bey önce İhsan Bey'in önergesini okumuş ve "*devletin idare şeklini tartışmaya açan bir önergeyi önemsiz sayamayacağımı*" ifade etmiştir (Kocahanoğlu, 2018). İsmet Bey konuşmasında toplantıda kendisinin de konuşması gerektiğinden toplantıya Niğde Milletvekili Galip Bey'in başkanlık etmesini istemiştir (Demirel&Konur, 2002). Rauf Bey anılarında İsmet Bey'in bu tavrından toplantının niçin yapıldığını ve toplantıda esas kiminle karşılaşacağını anladığını ifade etmektedir (Orbay, 2018). İsmet Bey'den sonra sözü önerge sahibi İhsan Bey almıştır. İhsan Bey, konuşmasında Rauf Bey'in İstanbul gazetelerine verdiği beyanatı eleştirmiş ve Rauf Bey'in beyanatındaki halkın endişeye düştüğü ifadesine değinerek bu endişenin sebebini sormuştur. Ayrıca Rauf Bey gibi yüksek siyasi makamlar işgal etmiş birinin halkın endişesine tercüman olmasının asıl endişe kaynağı olduğunu söylemiştir. Rauf Bey'in Cumhuriyetin erken ilan edildiğine yönelik ifadesine de değinen İhsan Bey, Cumhuriyetin ilanı kararının Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığı altında uzun süre müzakere ve münakaşa edildikten sonra meclise teklif edildiğini ve teklifin mecliste dokuz saatlik bir tartışmadan sonra kabul edildiğini ifade etmiştir (Soyak, 2004).

2.1. Rauf Bey'in Açıklamaları

İsmet Bey ve İhsan Bey'den sonra kürsüye Rauf Bey gelmiş, kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır. Rauf Bey konuşmasına Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa ile konu hakkında görüşmek istediğini; ancak Paşa'nın rahatsızlığından dolayı bu görüşmesinde konuyu açmadığını söyleyerek başlamıştır. Ayrıca önerge sahibi İhsan Bey'e kendisini açıklama fırsatını verdiği için teşekkür etmiştir. Ardından kendisini seven veya sevmeyen insanların olabileceğini, bunun gayet doğal olduğunu söylemiş ve fırka ile arasında hiçbir şekilde bir anlaşmazlık olmadığını belirtmiştir. Gazetelere verdiği beyanatın önceden hazır edilmediğini ya da muhabirlerin özellikle çağrılıp da böyle bir beyanat verilmediğini; ama İstanbul Milletvekili olarak düşüncelerini açıklamayı uygun bulduğunu söylemiştir. Cumhuriyetin ilanı kararı alındığında İstanbul'daki arkadaşlarının merkeze çağrıldığını; ama kendisinin çağrılmadığını ifade etmiştir. Konuşmasında hâkimiyet-i milliye taraftarı olduğunu ifade eden Rauf Bey, kendisine yöneltilen saltanat taraftarı eleştirisini kabul etmemiştir. Ferdi saltanat aleyhtarı olduğunu, meşruti saltanat taraftarı olmadığını belirterek geriye tek bir idare şeklinin kaldığını onun da Cumhuriyet olduğunu ifade etmiş ve Cumhuriyet taraftarı olduğunu söylemiştir (Demirel&Konur, 2002).

Rauf Bey'in eleştirildiği konulardan biri Cumhuriyetin erken ilan edildiğini ifade etmesiydi. Bu eleştiriye cevaben İstanbul'da temas ettiği kimselerde Rauf Bey Meclis İkinci Başkanı ve Sabit Bey de İçişleri Bakanı olmasın diye aceleyle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirildiği ve sonuçta Cumhuriyetin ilan edildiği şeklinde bir kanaat olduğunu söylemiştir. Halkın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ne olduğunu ve nasıl bir vazife gördüğünü milletvekilleri kadar iyi bilmediğini söyleyerek bu değişikliğin halk nazarında büyük bir idare şekli değişikliği olarak algılandığını belirtmiştir (Demirel&Konur, 2002).

Rauf Bey'in gazetelere verdiği beyanatta ifade ettiği iddialardan biri de halkın Cumhuriyetin ilanından dolayı endişe duyduğu şeklineydi. Kendisine bu iddiası da sorulmuştur. Rauf Bey bu soruya cevaben kendisi Başbakan iken devletin idare şeklinin mecliste konuşulduğunda Mustafa Kemal Paşa'nın bu duruma *"Bizim idaremiz bize benzer. Bize mahsus idaredir"* şeklinde açıklama yaptığını, bu idare tarzı varken Cumhuriyetin ilan edilmesinin halkta *"beriki idare geldi, bu idare şekli başarılı olamazsa o zaman başka bir idare tarzı gelir"* şeklinde bir endişesinin olduğunu söylemiştir. Beyanatındaki *"gayr-i mesul zat"* ifadesine de şöyle bir açıklama getirmiştir; *"Sorumsuz sözümü Gazi Paşa Hazretlerinin şahsına atfetmeyin. O Hükümetin Reisliğini, Büyük Millet Meclisinin ve Cumhuriyetin başkanlığını elde ettiği zamanlarda değil üniformalarını çıkarıp attıkları dakikadan itibaren millete karşı sorumluluğunu kabul ve ilan etmiştir. Bundan dolayı bu söz kendilerine atfedilmiş olamaz. Ajanslar, meselenin mütehasıslar encümenine havale edildiğini bildiriyorlardı. Halbuki mütehasıs ve müşavirler kararlarından sorumlu değillerdir. Zaten en büyük kıymet ve kudretleri de bundandır. Mütehasıs ve müşavere heyetleri kendi malumat ve mütalaalarını hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmadan açıklarlar ve tabi mesul değillerdir"* (Soyak, 2004). Rauf Bey'in bu ifadesinden anlaşılıyor ki beyanatındaki gayr-i mesul zat ifadesinden kastı mütehasıs ve müşavere heyetleridir. Gazetelerden öğrendiği kadarıyla Cumhuriyetin ilanına son noktada bu heyetler karar vermiştir. Açıklamasında dikkat çekmeye çalıştığı nokta bu heyetlerin herhangi bir konuda son kararı alma sorumluluğunda olmadığıdır.

Kendisine yönelik eleştirilere bu şekilde cevap vermeye çalışan Rauf Bey, konuşmasının aralarında duygulu bir insan olduğundan bahsederek aslında bir duygu ile bu beyanattı verdiğini, yanlışlık yapmış olabileceğini de sözlerine eklemiştir (Demirel&Konur, 2002).

2.2. Milletvekillerinin Eleştirileri ve Rauf Bey'in Açıklamaları

Rauf Bey'in bu açıklamalarından sonra sırayla Hamdullah Suphi Bey, Vasıf Bey, Rasih Efendi, Recep Bey, Yunus Nadi Bey, Ahmet Ağaoğlu Bey söz almış ve Rauf Bey'in beyanatına yönelik eleştirilerini dile getirmişlerdir. Hepsinin de ortak eleştirisi Rauf Bey gibi devlet kademesinde önemli görevler üstlenmiş siyasi bir figürün böyle bir açıklama yapmaması gerektiğidir. Ayrıca söz konusu beyanatın millet nezdinde Halk Fırkası içerisindeki milletvekilleri arasında ayrılık olduğu şeklinde bir izlenim yarattığından bahsedilmiştir. Rauf Bey'in Cumhuriyetin ilanından dolayı halkın endişeye düştüğü ifadesine karşı; *"Madem böyle bir endişe vardı Rauf Bey bir açıklama yaparak bu endişeyi giderebilirdi. Fakat Rauf Bey'in açıklamaları halkın endişesini gidermekten ziyade endişenin esas*

kaynağıdır” demişlerdir. Vasıf Bey, Rauf Bey’in gazetelerden edindiği izlenimden dolayı böyle bir açıklama yaptığını; ama Ankara’ya gelip gördükten sonra meclisin Cumhuriyeti meşru bir şekilde ilan ettiğini gördüğünü söylemesini istemiştir. Ahmet Ağaoğlu Bey ise Rauf Bey’in “*Cumhuriyet erken ilan edildi*” şeklindeki açıklamasına; “*Saltanatın kaldırılmasına kaç saatte karar verildi? Rauf Bey saltanatın kaldırılmasını neden acele görmediler*” diye sormuştur. Recep Bey ise yaptığı konuşmada Rauf Bey’in Cumhuriyetin ilanını eleştiren Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahid Yalçın ile beraber olmasını eleştirmiş, Şükrü Bey de “*Madem Cumhuriyetçisin o halde Cumhuriyet karşıtı kimselerle ne işin vardı*” diye sormuştur (Demirel&Konur, 2002).

Milletvekillerinin konuşmalarından sonra kürsüye tekrar Rauf Bey gelmiş ve hakkındaki eleştirilere cevap vermiştir. “*Cumhuriyet, acele ilan edildi*” şeklindeki beyanatına; “*Cumhuriyet acele ilan edildi demedim, acele ilan edildi kanaati vardır ve bu da endişeye sebep oldu dedim*” demiştir. Cumhuriyet taraftarı olduğunu; ama Cumhuriyeti ancak hakimiyet-i milliyeyi tam anlamıyla sağladığı takdirde kabul ettiğini ifade etmiştir. Birçok ülkede Cumhuriyet rejiminin olduğunu; ancak buralarda hakimiyet-i milliyenin tam anlamıyla sağlanmadığını, böyle bir Cumhuriyet rejimini kabul etmediğini söylemiştir. Rauf Bey’e yöneltilen eleştirilerden biri de gazetelere verdiği beyanatının Halk Fırkası arasında ikilik olduğu izlenimi yarattığı şeklindeydi. Rauf Bey bu eleştiriye cevaben Halk Fırkası ile arasında bir ayrılık olmadığını, esasta birlik olduktan sonra gerisinin teferruat olduğunu söylemiştir. İstanbul’da Cumhuriyet karşıtı kimselerle beraber olduğu eleştirisine bu kimselerle görüşmesinin aynı fikirde oldukları anlamına gelmediğini söyleyerek “*Beni yarın herhangi bir cani ve mahkumla görüşüyorum diye cani mi addedeceksiniz veyahut en koyu tanınan bir mürteci ile konuştuğumu görürseniz mürteci mi addedeceksiniz?*” diye sormuştur (Demirel&Konur, 2002).

Rauf Bey’in açıklamalarından sonra sözü Malatya Milletvekili İsmet Bey almıştır. İsmet Bey de milli davanın hizmetkârı olmuş bir kimsenin bu tarz açıklamalar yapmasının fırka içinde ayrılık olduğu anlamına geleceğini ifade etmiştir. Rauf Bey’e gazetelere beyanat vermesinden dolayı hata ettiğini söylemiştir. Rauf Bey’in Cumhuriyetin ilanından Ankara’dan ayrılıncaya kadar haberdar olmadığı iddiasına da saltanatın kaldırılmasından önce de kimsenin kafasında bu konu hakkında bir düşünce olmadığı cevabını vermiştir. Cumhuriyetin ilanında bir yanlışlık eksiklik varsa o zaman Rauf Bey’in gazetelere ilan vermekten ziyade Ankara’ya gelip eksikleri tamamlamak için çaba göstermesi gerektiğinden bahsetmiştir. Rauf Bey gerek gazetelere verdiği beyanatında gerekse fırka oturmaındaki açıklamalarında hakimiyet-i milliyeye vurgusu yapmış ve Cumhuriyeti milli hakimiyeti sağladığı takdirde kabul ettiğini söylemişti. İsmet Bey bunu da eleştirerek; “*Hakimiyet-i milliyeye kayıtsız şartsız milletindir, idare şekli cumhuriyettir dendiğinde zaten hakimiyet-i milliyeye sağlanmıştır. Buna rağmen hala bu konuya takılmak doğru mudur?*” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Rauf Bey’in beyanatını tekzip etmesinin yerinde olacağını ifade etmiş, tüm bunlardan sonra firkada kalıp kalmayacağını sormuştur (Demirel&Konur, 2002).

İsmet Bey’in bu eleştirilerinden sonra Rauf Bey tekrar söz almıştır. Öncelikle fırka ile arasında ikilik olmadığını söylemiş, bu durumu hükümetin niye teyit etmediğini sormuştur. Beyanatında Cumhuriyetin şurası sakat burası sakat fikri verilmediğini ifade etmiştir. İsmet Bey’in “*Madem bir eksiklik gördü Ankara’ya gelip eksikliği giderseydi*” şeklindeki eleştirisine de milletvekillerinin her birine davetiye gittiğini; ancak kendisine böyle bir davetiye gelmediği cevabını vermiştir. Adresinin meclis tarafından da gayet iyi bilindiğini, hatta İsmet Bey’in bu davetiyeyi kendisinin de yazabileceğini ifade etmiştir (Demirel ve Konur, 2002).

Rauf Bey açıklamasına şu sözlerle son vermiştir; “*Tekrar ediyorum ki Cumhuriyetçiyim. Ben Ankara’dan kırgın ayrılmış olabilirim. Bir zat ile aramızda bir anlaşmazlık olabilir. Lakin bu şahsidir. Devlet ve millet meselesi değildir. Hakkımda ne yaparsanız yapın. Sözlerimi geri almam. Ben gidiyorum. Karar sizindir.*” diyerek oturumu terk etmiştir (Orbay, 1993). Rauf Bey’in gidişinden sonra İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, İzmir Milletvekili Celal Bey ve Bursa Milletvekili Osman Nuri Bey tarafından “*Rauf Beyefendi’nin beyanatu kafidir. Arada hasıl olan yanlış anlaşılmalari verdikleri açıklamalar aydınlatmıştır. Gazetelerde başkalarının zihinlerinde oluşan şüpheleri giderecek tebligat resmen neşredilmelidir ve bu tebligata Rauf Beyefendi’nin ifadeleri esas tutulmalıdır*” şeklinde bir takrir verilmiş ve bu takrir diğer milletvekilleri tarafından da kabul edilmiştir (Soyak, 2004).

Rauf Bey'in açıklamalarına en sert tepki gösteren isimlerden biri İsmet Bey idi. Hatta Rauf Bey kendisine karşı yöneltilen suçlamaların İsmet Beyle arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığını düşünmüştü. Aradan yıllar geçtikten sonra İsmet Bey gazeteci Abdi İpekçi ile bir röportaj gerçekleştirmiş ve bu röportajda Rauf Bey'in Cumhuriyetin ilanına tepkisi sorulduğunda İsmet Bey şunları söylemiştir; "... *Bu hususlarda Rauf Bey'in bize vaziyet aldığı açık bir delile dayanmıyor. Haksızlık payı var, abartı payı var. Bunların hepsi siyasi ayrılıklar ve münakaşalar arasında vakit vakit istifade edilmiş münakaşalar*" diyerek Rauf Bey'in Cumhuriyete karşı olmadığını belirtmiştir (İpekçi, 2004).

3. RAUF BEY'İN MECLİSTE YAPTIĞI KONUŞMANIN YANKILARI

Rauf Bey'in mecliste yaptığı konuşma basında geniş yankı bulmuştur. Anadolu'da Yenigün Gazetesi'nin 23 Kasım 1923 tarihli sayısında Rauf Bey'in İstanbul gazetelerine verdiği beyanattan ötürü mecliste açıklama yaptığı ve bu açıklamasında Cumhuriyetçi olduğunu vurguladığı ifade edilmiştir. Ancak mecliste bulunan bazı kimselerin Rauf Bey'in açıklamalarından tatmin olmadığı, bundan dolayı Rauf Bey'in tekrar söz alarak Cumhuriyete bağlı olduğunu tekrar tekrar ifade ettiği yazılmıştır (Anadolu'da Yenigün Gazetesi, 23 Kasım 1923). İkdam Gazetesi de haberi "*Fırkanın Heyecanlı Bir Celsesi*" başlığı ile okuyucularına duyurmuştur. Haberin içeriğinde oturumun İhsan Bey'in verdiği önerge ile başladığı, Rauf Bey'in kürsüye gelerek açıklama yaptığı ve cumhuriyet taraftarı olduğunu söylediği yazılmıştır. Ancak İsmet Bey'in bu açıklamalardan tatmin olmadığı, tekrar açıklama yapması gerektiğini söylediği ve diğer milletvekillerinin de İsmet Beyle aynı fikirde olarak Rauf Bey'in biraz daha açık konuşması gerektiğini düşündüklerini ifade ettikleri yazılmıştır. Bundan sonra Rauf Bey'in tekrar kürsüye gelerek dört saat daha açıklama yaptığı ve Cumhuriyetin en sadık savunucularından biri olduğunu ve bu konuda arkadaşlarından ayrı düşünmediğini söylediği de belirtilmiştir. Tüm bu açıklamalardan sonra ayrılık gayrılık olmadığı sonucuna varıldığı da yazılmıştır (İkdam Gazetesi, 23 Kasım 1923).

Tanın Gazetesi de haberi "*Halk Fırkasının Fevkalade İçtimai*" başlığı ile vermiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın da toplantıda hazır bulunduğunu yazmıştır. Haberde İhsan Bey, Recep Bey, Hoca Rasih Efendi gibi milletvekillerinin Rauf Bey'in beyanatının Cumhuriyeti zaafa uğrattığını söyledikleri ve bu sözlerini açıklamasını istedikleri yazılmıştır. Ayrıca Cumhuriyete taraftar olmayan biri ile aynı partide yer alamayacaklarını da belirttikleri ifade edilmiştir. Fakat Rauf Bey'in Cumhuriyetçi olduğunu, firkadan ayrılmak gibi bir düşüncesi olmadığını söylediği ve gayr-i mesul zat ifadesinin yanlış anlaşıldığını beyan ettiği belirtilmiştir (Tanin Gazetesi, 23 Kasım 1923).

SONUÇ

Türk siyasi ve askeri tarihinin önemli isimlerinden biri olan Hüseyin Rauf Orbay'ın en çok eleştirildiği konulardan biri Cumhuriyetin ilanı konusudur. Bu eleştirinin çıkış noktası da Rauf Bey'in ilandan birkaç gün sonra İstanbul gazetelerine verdiği beyanattır. Rauf Bey'in beyanattı özellikle Ankara'da büyük tepkiyle karşılanmıştır. Ankara'da çıkan gazeteler Rauf Bey'i eleştiren yazılar kaleme alırken Cebel-i Bereket Milletvekili İhsan Bey meclise bir önerge vererek Rauf Bey'in beyanatından dolayı bir açıklama yapmasını istemiştir. Bu önergeden sonra Rauf Bey Ankara'ya giderek Halk Fırkası'nın 22 Kasım 1923 tarihli oturumunda açıklamalar yapmıştır. Açıklamalarında Cumhuriyet taraftarı olduğunu; ancak Cumhuriyeti hakimiyet-i milliye tam anlamıyla sağlandığı takdirde kabul ettiğini ifade etmiştir. Cumhuriyetin ilanı gibi önemli bir meselede kendisine haber verilmemesinden dolayı kırılgan olduğunu ifade eden sözlere yer vermiştir. Rauf Bey Cumhuriyet ilan edildiğinde İstanbul'da olduğundan ilanla ilgili haberleri İstanbul basınından takip etmiştir. İstanbul basını da Ankara'yı başkent ilan eden Ankara Hükümeti'ne tepkili olduğundan hükümetin faaliyetlerini eleştiren yazılar kaleme almaktaydı. Basının Cumhuriyetin ilanı ile ilgili haberleri de eleştirel olmuştur. Rauf Bey'in beyanattı basında çıkan haberlerden edindiği izlenimler eksenindedir.

Cumhuriyetin ilanını tetikleyen olay Fethi Okyar Hükümeti'nin istifasıyla ortaya çıkan hükümet bunalımıydı. Parti grubu yeni kurulacak hükümette Meclis İkinci Başkanı olarak Rauf Bey'in adını önermiş; ancak Mustafa Kemal Paşa bunu reddetmiştir. Yeni hükümeti oluşturacak bakanlar konusunda fikir birliğine varılamamış olması hükümet bunalımına neden olmuştur. Bu duruma çözüm olarak Cumhuriyet'in ilanını mümkün kılan anayasa değişikliğine gidilmesine karar verilmiştir. Bu durum Rauf Bey de kendisi Meclis İkinci Başkanı olmasın diye Cumhuriyet ilan edildi şeklinde bir izlenimin

oluşmasına neden olmuştur. Aslında Rauf Bey'e karşı bariz bir cephe alındı da sonrasında Cumhuriyet ilan edildi gibi bir durum yoktur. Bu gibi yanlış anlaşılımlar, Cumhuriyetin ilanı gibi önemli bir meselede kendisine haber verilmemiş olmasından dolayı kırılmış olması ve İstanbul basınında çıkan haberlerden etkilenmesi Rauf Bey'in gazetelere böyle bir beyanat vermesine neden olmuştur. Yoksa Rauf Bey Cumhuriyete karşı bir kimse değildir. Halk Fırkası'nın oturumunda yaptığı açıklamalarda da Cumhuriyetçi olduğunu sık sık vurgulamıştır.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik kurul onayı gerektirecek herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: In this study, no practice requiring ethics committee approval was performed. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal Of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk 1919-1927* (Z. Korkmaz, Haz.). Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar*. Pozitif Yayınları.
- Baran, T. A. (1999). İstanbul basınında Cumhuriyetin ilanına tepkiler-yorumlar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(44), 627-643.
- Cebesoy, A. F. (2002). *Siyasi hatıralar Lozan'dan cumhuriyete II*. Temel Yayınları.
- Çeçen, A. (1981). *Atatürk ve cumhuriyet*. Tisa Matbaası.
- Demirel, Y. ve Konur, O. Z. (2002). *CHP grup toplantısı tutanakları (1923-1924)*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fırkanın Heyecanlı Bir Celsesi. *İkdam Gazetesi* (1923, Kasım 23), s.1, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=111614>.
- Halk Fırkasının Dünkü İçtimarı, *Anadolu'da Yenigün Gazetesi*, (1923, Kasım 23), s.1, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=72337>.
- Müeyyed, M. (1923, Kasım 23). Halk Fırkasının Fevkalade İçtimarı. *Tanin Gazetesi*, s.1, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=50777>.
- İpekçi, A. (2004). *İnönü Atatürk'ü anlatıyor*. Dünya Kitapları.
- Karal, E. Z. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1918-1965*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, K. (2017). *Türk demokrasi tarihi sosyal kültürel ekonomik temeller*. Timaş Yayınları.
- Keskin, A. (2014). *İmparatorluktan Cumhuriyete Rauf Orbay*. Parola Yayınları.
- Kocahanoğlu, O. S. (2018). *Atatürk-Rauf Orbay kavgası kurtuluş, kuruluş ve sonrası*. TemelYayınları.
- Okyar, F. (1980). *Üç Devir'de bir adam* (C. Kutay, Haz.). Tercüman Yayınları.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem değirmeni siyasi hatıralarım II*. Emre Yayınları.
- Orbay, R. (2018). *Siyasi hatıralar*. Örgün Yayınevi.
- Rauf Bey'in İzahatı Üzerine Ortada Mesele Kalmamıştır. *Vatan Gazetesi*, (1923, Kasım 23), s.1, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=124427>.
- Dâhili İnkişafımız Cumhuriyet Esasına Müteveccih Olacaktır. *Anadolu'da Yenigün Gazetesi*, (1923, Eylül 24), <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=72540>
- Soyak, H. R. (2004). *Atatürk'ten hatıralar*. Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: II, Cilt: 8, İçtima Senesi:1, 29 Ekim 1923.
- Uçarol, R. (2010). *Siyasi tarih 1789-2010*, Der Yayınları.
- Ünal, S. (2017). Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşlarının cumhuriyetin ilanına tepkileri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 665-675.
- Yalman, A. E. (1923, Kasım 1). Sabık Heyet-i Vekile reisi Rauf Beyle mühim bir mülakat. *Vatan Gazetesi*,s.1,<https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=12432>.
- Yalçın, D. (2016). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi II*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Y.S. Gönen, Çev.), İletişim Yayınları.

Ek 2: Rauf Bey'in açıklamaları üzerine herhangi bir ayrılık olmadığı¹

وَيْظَرُ
يَوْمَ غَيْزَتِكُمْ

۱۵ ربيع الآخر ۱۳۴۲ * جمعه ايرتەسى * ۲۴ تشرين ثاني ۱۹۲۳

رؤف بكك ايضاحاتي اوزرينه اورتهده مسئله قالماشدر

خاير مز مبعوثكمز آراننده برآنكت ياهمسه ، صوك اجتماعدن صوكره فرقنك معنأ تصفيه ايدلديكي وكر كينللك زائل اولديغني قناعتنك هاكم اولديغني كورمشدر

آقره ، ۲۳ تشرين ثاني [خاير خصوصه - ميزده] - دونكي مرسوم اجتماعده رؤف بك طرفنده ريبن ايضاحات فرقنك هيئت عموميسي اوزنده حسن تأثير حاصل ايتسه و صوك زمانلرده مبعوثكلن كر كينلكي ازاله ايلمشدر .

بوسلده هقنده بوكونه بيجوقه مبعوثكلر كوريشدر . كوريشدكم مبعوثكلر اكتريسي شمريك سكورفي ترميج ايتكلديغني سولدمشدر . رؤف بكده بو خصوصه نه سولديكلرني صورديغيم زمانه مشارالريك اوزونه اولنده پانانلك عينا انتشار ايدمكئي دياقتده ايضاحات لزوم كورمديگني بيلير .

مبعوثك مبعوثي امسانه بك دمتمز رك :

— مسلر ميراد . ندرده هيئت عموميه دونكي ساناي ميره ديكي پاناناي اقتدار ايتديكي زمانه عينا اوقريچمكز و مبعوث رؤف بك جمهوريته قطعيا طرفدار اولديغني ، فرقنك بفردي صفتير ياشايمغني ، حتي ايجانده فردي نفس ايدمكئي سولدمشدر . بوندره ماعدا رؤف بك يا كلنسه خبرك بوندره جمهوريتك استعمال ايلمغولنده ايرلديكي بوندره پانانده بولنديغني و شمري دقوف پيدا ايتريكندنه آرقدا شمريته

فرقه اجتماعده كي ايضاحاتيله اوهاي داغيان رؤف بك [بكاله قاليقاي رسي]

تماما اشتراك ايتديگني و قرارك مصيب اولديغني بيليرمشدر . رؤف بك بوندره صوكره خليفنك يالكلز هوقوت ايتلدير مشغول اولماسه طرفدار اولديغني و باشق شيلرل اوغرا شامامه هغه قانع بولنديغني مكدرا شيلرل اوغرا شامامه هغه قانع بولنديغني مكدرا سولدمشدر . بناه عليه رؤف بكك بوقطعي و صريح پاناناي قارشينده مسئله قالماشدر . ارضروم مبعوثي رشدي ياشا شويانانده بولومشدر :

— آوستر غزتمچيلر ايتي ده سي استقباحام

مبعوثك ايستورسك . مسئله ميراد ندرده رؤف بكك اوزونه پاناناي نشر ايدمككده بولي غزتملرده عينا اوقريچمكز و اوقريچمكزه صوكره برفكر ايتيريليرسكزه .

ارزجانده مبعوثي ثابت بك دمتمزركه :

— رؤف بكي ملت طائيره . مع مانع استايرلرديكي پاناناي اوقريچمكزي بوياناناي ده اوقريچمكزه هقنده قرار ويره بيلير .

قارص مبعوثي اغا اوغلي احمد بك شو سولزري سولدمشدر :

— بتم دونكي اجتماع هقنده كي انطباهم شوردر ك بوندا كرتده فرقنك بك رهبرده و رهبرهاني حركته قارشى شولم عزمكار اولديغني آكدموشلتمشدر .

ملئو فرقيسي

بعد ما قوتني اوجمار آرقچدر . هر

هالده بوجتماعده فرقه به منسوب اولادني حالده صكزه معنأ تصفيه نتيجه دن ممنونيت كوستقن ايلومشدر .

ملئو فرقه منسوب اولما ياه مبعوثلرده بوي اولنده اكي شير مبعوثي امير بكدنه بو خصوصه سولديجكي صورديغيم زمانه موسي اليه قيصر دمتمزركه :

— مسئللك ويره چكدر (ديپن) ثابت بك بولدمهل اولور .

عاساندره بن ده ممنونم .

مهلرته نك قوه هيئتق شهر بيزدر غره و لودوام ايتج هيئت مبعوثه ش ايتمكي موافقت (آله اولاي ده) كامله فرقه بكر باش ترمين صباح سياه ايدمكك و بعض ايدمكك آفشام ساعت ايدمككدر . اس ادرته ليلر طرفندن هيئت استاسيه و اهالي طرفندن دوغروجه بلديه بك ، عيني زمانه حضر بولمكده نوبت رياست اعضاءريك مبعوثلر ايجون ده نوبت كامله قره بكو اقامت ايدمككدر و اشرف طرفندن ايدمكك ، اوكو طوبلانارق بلديه اهالي نامه برابطه پارا و ايرتسي

استقباحه چكليكدن قورقديغني سولمكش رشدي ياشا طرفدار اولديغني ، فرقنك بفردي صفتير ياشايمغني ، حتي ايجانده فردي نفس ايدمكئي سولدمشدر . بوندره ماعدا رؤف بك يا كلنسه خبرك بوندره جمهوريتك استعمال ايلمغولنده ايرلديكي بوندره پانانده بولنديغني و شمري دقوف پيدا ايتريكندنه آرقدا شمريته

فرقه نك معنأ تصفيه اولنديغني بيليرنه اغا اوغلي احمد بك

(مسئله قالماشدر) ديپن احسان بك و شمري دقوف پيدا ايتريكندنه آرقدا شمريته

¹ Vatan Gazetesi 23 Kasım 1923

SAVAŞ HEMŞİRELİĞİNDEN CERRAHİYE FROM WAR NURSING TO SURGERY

Handan AKTAŞ¹

Öz

Bu çalışma tarihsel süreç içerisinde savaşlarda görev yapan hemşirelerin uygulamaya koymuş oldukları hemşirelik hizmetlerini değerlendirmek ve cerrahi hemşireliğin gelişiminde savaşların önemini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada bilinen veri tabanları kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bulgular 19. yüzyılda modern savaşların başlaması ile birlikte savaş hemşireliğinin öneminin anlaşıldığını, savaşların tıp ve hemşireliğin gelişimi üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu göstermiştir. Birinci ve ikinci dünya savaşları sırasında yaşanan bombardımanlar neticesinde çok sayıda kafa, yüz yaralanmaları ve ekstremité kayıplarına bağlı şekil bozuklukları ve sakatlanmalar yaşanmış, bu durum ortopedi ve maksillofasial cerrahi gibi cerrahi bilim alanlarında gelişimin önünü açmıştır. Hemşireler ise yaralılara bakım ve psikolojik destek sağlamışlardır. Dünya savaşları sırasında tıbbi tedavide ve hasta naklinde ilerlemeler sağlanmış ambulans kullanımının önemi anlaşılmıştır. İlk kez lokal anestezi olarak kokain hidroklorür, genel anestezi ve sakinleştirici olarak kloroform, antiseptik olarak dakin solüsyonu savaşlar sırasında kullanılmıştır. Savaşlar cerrahi hemşireliğinin gelişimine de katkı sağlamış, triyaj uygulamalarında büyük ilerleme sağlanmış ve hemşireler tarafından aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında hemşireler, ameliyat ve anestezi uygulama gibi daha önce erkeklere ayrılan görevleri yerine getirmek için eğitim alma fırsatı yakalamışlar, böylece ameliyathane hemşireliğinin bir çalışma alanı olarak kabul görmesinin önü açılmış ve profesyonel cerrahi hemşireliğinin de temelleri atılmıştır.

Abstract

This study was conducted to evaluate the nursing services provided by nurses who worked in wars in the historical process and to reveal the importance of wars in the development of surgical nursing. In the study, a literature review was conducted using known databases. The findings showed that the importance of war nursing was understood with the beginning of modern wars in the 19th century and that wars had positive effects on the development of medicine and nursing. As a result of the bombardments during the first and second world wars, a large number of head and face injuries, deformities and disabilities due to extremity losses were experienced, which paved the way for the development of surgical sciences such as orthopedics and maxillofacial surgery. Nurses provided care and psychological support to the wounded. During the World Wars, advances were made in medical treatment and patient transportation and the importance of ambulance use was understood. For the first time, cocaine hydrochloride as a local anesthetic, chloroform as a general anesthetic and sedative, and dakin solution as an antiseptic were used during the wars. The wars also contributed to the development of surgical nursing, and great progress was made in triage practices and started to be actively used by nurses. During World War I, nurses had the opportunity to receive training to perform tasks previously reserved for men, such as surgery and administering anesthesia. This paved the way for operating room nursing to be recognized as a field of work and laid the foundations for professional surgical nursing.

Anahtar Kelimeler: Cerrahi, Hemşirelik, Milli Mücadele, Savaşlar.

Keywords: Surgery, Nursing, National Struggle, Wars.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, handanaktas@dogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5041-4688

Extended Abstract

This study was conducted to examine the effects of wars on the development of surgical sciences from the past to the present, to shed light on the nursing services provided by nurses who took part in wars, and to examine the place of wars in the development of surgical nursing. The academic databases such as Turkish Medical Directory, Google Scholar, YÖK thesis scanning, Web of Science, Google Scholar, and EBSCO HOST were searched using the keywords related to the subjects of war, nursing, national struggle, and surgery. Wars have been among the greatest catastrophes of humanity in every period of history and have been defined as a disaster that negatively affects the whole of humanity and nature as a global public health problem through its destruction. Wars, which cause significant loss of life and disability, have caused various public health problems such as an increase in infectious and epidemic diseases, stillbirths with low birth weight, developmental retardation, malnutrition, nutritional disorders, cancer epidemics and mental illness, as well as the disruption they cause to the countries' health systems. It is a fact that wars, which have had such negative consequences in terms of human history, have contributed to developments in the field of medicine and health. During wars, many new health technologies were used and various treatments were introduced. Wars have contributed to the development of the medical and nursing professions, especially surgical sciences. The bombardments during the wars resulted in a large number of head and facial injuries and disfigurements and disabilities due to extremity loss, which paved the way for the development of surgical sciences such as orthopedics, maxillofacial surgery, hand surgery and microsurgery. The importance of the ambulance, which today is one of the most important components of patient transport, emerged during the wars. The use of the first anesthesia device also coincides with the wars. The establishment and implementation of blood banks also took place during the wars. The importance of the use of antiseptics and antibiotics in wound care was recognized during the First World War, and the use of surgical masks and gloves during the American-Spanish War led to a significant decrease in deaths due to infection. The importance of nursing in the world and in our country has been recognized during wars, and war nursing has gained more importance with the outbreak of modern wars since the mid-nineteenth century. The First World War was a grave event that deeply affected humanity. More than 10,000 nurses took part in this war and many nurses lost their lives at the front. During the First World War, nurses tried to treat the wounded in field hospitals, evacuation stations, clearing rooms, even in churches that were converted into hospitals, and they took part in ships and ambulances that transported soldiers. In our country, the foundations of war nursing were laid due to the inadequacies encountered in the field of patient care and the high number of casualties during the Tripoli War in 1911 and the Balkan War in 1912. During the years of the Second World War, the need for nurses in the countries became more apparent, and by establishing a connection between military and civilian nurses, those injured in air raids during the war were directed to military hospitals, while civilian nurses were directed to military nursing. The experience of working during the war created opportunities for many nurses to develop their skills and abilities. During the war, in addition to providing care and psychological support to the wounded, nurses made great advances in triage practices and began to be actively used. In addition, wound debridement and care, nasogastric catheter insertion, administration of blood and blood products, anesthesia, intensive care nursing, psychological care, shock intervention paved the way for surgical nursing during the wars, and nurses had the chance to receive training to perform tasks previously reserved for men such as surgery and anesthesia, and thus the foundations of professional operating room nursing were laid. The vital role of nurses in war is not only to save the lives of individuals, but also to contribute to the post-war recovery of societies. Today, nurses play an important role not only on the battlefield, but also in the post-war period, healing the wounds of the society and solving public health problems. While nurses are involved in the rehabilitation services for the wounded, they have also taken an active role in the treatment process for the solution of mental health problems, which are secondary effects of war. In the past, therefore, wars have played an important role in the emergence and development of medicine and nursing, in addition to the negative effects they have caused, and have provided humanity with many life-saving treatments. Today, with the change in the general structure of wars and the development of technology, the role of nurses involved in wars has changed. As long as there are wars in our world, the need for nurses will continue, and nursing will be one of the professions that will survive and maintain its importance in the future as long as human beings exist and health is in question. However, one important point that should not be forgotten is that war is a human problem and the prevention and resolution of war is as important as health care.

GİRİŞ

Savaş, ülkelerin barış ortamlarında çözemedikleri problemleri çözüme kavuşturmak amacı ile savunma amaçlı olarak ellerinde bulundurdıkları kaynakları kullanarak vermiş oldukları mücadeledir (Dülcek vd., 2022; Gedük ve Türkoğlu, 2019). Genellikle toprak, güç, ideoloji veya kaynak paylaşımı nedeni ile ortaya çıkan savaşlar, insanlık tarihinde önemli dönüm noktalarının yaşanmasına sebep olmuş, birçok değişimi beraberinde getirerek kültürel etkileşimlere yol açmış, dünya haritasında değişimlere sebep olmuştur.

Tarihin her döneminde insanlığın en büyük felaketleri arasında yer alan savaşların yaptığı yıkımlar sadece silahların gücüyle ölçülememektedir. Savaşlar ciddi ölüm ve yaralanmalara neden olmasının yanı sıra küresel düzeyde bir halk sağlığı sorunu olarak tüm insanlığı ve doğayı olumsuz etkileyen bir afet olarak ele alınmakta, ülkelerin sağlık sistemini bozarak sağlık hizmeti sunumunda aksamalara, yapmış olduğu yıkımlar ile sağlık kuruluşlarında hasara, ilk yardım ve acil hizmetlerinde bozulmaya ve tedavi süreçlerinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır (Yılmaz,2022; Bebiş ve Özdemir, 2013).

Savaşın etkileri, sadece çatışma döneminde değil, uzun yıllar boyunca kitleler üzerinde hissedilebilmektedir. Savaşlar sırasında bulaşıcı ve salgın hastalıklar, kanser çeşitleri ve ruhsal hastalıklarda artış görülmekte, sanitasyon problemleri, beslenme sorunları ve ölü doğumlar gibi halk sağlığı sorunları ortaya çıkmaktadır (Leblebicioğlu, 2017; Seyhun, 2018). Savaşların derin ve kalıcı etkileri nedeni ile yaşanan can kayıpları, savaşa bağlı yaralanma sonucunda oluşan can kayıplarından çok daha fazla olmaktadır (Seyhun, 2018). Yaşanan bu dramatik durumun bir sonucu olarak, savaş dönemlerinde hemşire ve sağlık personeline olan ihtiyaç ise yüksek seviyelere ulaşabilmektedir (Dülcek vd., 2022; Gedük ve Türkoğlu, 2019).

Sağlık ekibinin vazgeçilmez üyesi olan ve geçmişten günümüze savaşın yıkıcı etkileriyle baş etmek zorunda kalan hemşireler, savaşlar sırasında önemli roller üstlenmişler, kritik durumlarda insan hayatını kurtarmak için büyük bir özveri ve cesaretle çalışmışlar ve savaş koşullarında sağlık hizmetlerinin etkin sunumuna yönelik önemli deneyimler kazanmışlardır. Hemşirelerin savaşlar sırasında kazanmış olduğu bilgi ve tecrübe, mesleki otoritelerini kazanmanın yolunda önemli adımlar atılmasına yol açarak savaş hemşireliği kavramının ortaya çıkmasına neden olmuş ve hemşireliğin bu alanda gelişiminin önünü açmıştır (Fink ve Milbrath, 2023).

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SAVAŞ HEMŞİRELİĞİ

Savaşlar hemşirelik tarihinin şekillenmesinde ve mesleki standartların gelişiminde etkili olan en önemli faktörlerin başında gelmektedir (Fink ve Milbrath, 2023). Tarihin en eski mesleklerinden biri olan savaş hemşireliğinin tarihine bakıldığında İslamiyet ile birlikte savaşlarda hasta ve yaralıların bakımında kadınların önemli roller üstlendiği, yaralılara bakmak için ilk kadın topluluğunun Hz. Muhammed zamanında kurulduğu ve yaralı askerlerin bakımının kadınlar tarafından sağlandığı görülmektedir (Aygin ve Gül, 2021).

19. yüzyılda modern savaşların ortaya çıkması birlikte savaş hemşireliği önem kazanmış, savaş sırasında ve sonrasında insan yaşamının önemli bir parçası haline gelmiştir (Ökdem vd., 2000; Yılmaz, 2022; Dülcek vd; 2022). 18.yy ve 19. yy'da ortaya çıkan küresel savaşlarda yaşanan büyük kayıp ve yaralanmalar sonrası, yaralı asker ve gönüllülerin bakım ve tedavisinde görev alacak kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönemde yaralı askerlerin ve gönüllülerin tedavisini sağlık eğitimi almış, kadın ve erkekler aktif olarak görevlendirilmiştir (Leblebicioğlu,2017).

Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Florance Nightingale'in liderliğinde kadınlar tarafından yaralılara yönelik verilen bakım ile önemli ölçüde iyileşmeler sağlandığı bildirilmektedir. King's College Hastanesinde yönetici hemşire olarak çalışan Nightingale yaptığı gözlemler sonucu, olumsuz çevresel koşullarının askerleri düşman kadar öldürdüğü konusunda ısrar ederek temiz bandajlar, yatak takımları, temiz hava, besleyici yiyecekler ve iyi eğitilmiş bakım talebinde bulunmuştur (Tood, 2018). Ayrıca hemşirelikte ilk kez epidemiyolojik çalışmalarda bulunan Nightingale; kolera ve dizanteriye neden olan kötü sanitasyon ile ilgili istatistiksel analizleri oluşturmuş, sağlık ile ilgili standartları geliştirmiş, hastanelere yeni düzenlemeler getirerek, hemşireliği sağlık hemşireliği ve hastalık hemşireliği olarak tanımlamıştır. Literatürde Florence Nightingale'in ortaya koyduğu çevre temizliği, el

yıkama ve hijyen uygulamaları sonucu ölüm oranlarında büyük oranda düşüş yaşandığına dair veriler mevcuttur (Bebiş ve Özdemir, 2013; Kartal ve Çamlıca, 2021)

Birinci Dünya Savaşı, hemşirelerin orduya yerleştirilmesinde ve hemşireliğin ilerlemesinde önemli rol oynayan derin bir olaydır. Birinci Dünya Savaşı 9,5 milyon askeri personelin ölümüne ve 8 milyonunun kalıcı olarak sakat kalmasına neden olmuştur. Savaş sırasında hemşireler sahra hastanelerinde, tahliye istasyonlarında, takas odalarında, hatta hastaneye dönüştürülen kiliselerde yaralıları tedavi etmeğe çalışmışlar, asker nakliyesi sağlayan gemilerde ve ambulanslarda görev almışlardır (Ceufast, 2017). Birinci Dünya Savaşı'nda on binlerce hemşire cephede görev yapmış, birçok hemşire ise yaşamını yitirmiştir (Bebiş ve Özdemir, 2013).

Savaşlar kahraman hemşirelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Sister Edit Cavell (1915) Belçika Hastanesi'nde çalıştığı sırada, Alman askerleri tarafından İngiliz askerlerine yardım ettiği gerekçesi ile tutuklanarak öldürülmüştür. Rebecca Calhoun ve Margaret Smith Dewar (1918) ise savaşlarda yaşanan bombardımanlara karşı koyarak, hastalarının güvenliğini sağlamak için hastaneyi terk etmemiş, hastasının üzerine kapanmış bir halde ölü bulunmuştur. Bu hemşireler ölümlerinden sonra takdir ve madalyalarla ödüllendirilmişlerdir (Bebiş ve Özdemir, 2013).

Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, Trablusgarp Savaşı, Balkan ve Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve milli mücadele gibi birçok savaş dönemine maruz kalan Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin çoğunluğu ordu hizmetine alınan cerrahlar tarafından yürütülmüştür (Leblebicioğlu, 2017). Askeri sağlık hizmetlerinde ilk hemşirelik eğitimi 1898'de Gülhane'nin kuruluşuyla birlikte sıhhiye askerlerine hastabakıcılık derslerinin verilmesi amacı ile başlatılmış ve bunun için Almanya'dan hemşireler getirilmiştir (Seyhun, 2018).

Tarihi kayıtlara bakıldığında, 1909 yılında Kenan Tevfik Sezenel ve Refik Münir Keskingil tarafından "Hastabakıcılık" adı altında ilk Türkçe hemşirelik kitabı yazılmıştır (Torun, 2014). Yine o dönem Gülhane Hastanesi'nde görevli olan Doktor Asaf Derviş Bey, hanımların isteği üzerine Mart 1910'da hastabakıcılık dersleri vermiştir. Gerek Balkan Savaşı'nda gerekse Birinci Dünya Savaşı'nda Tıp Fakültesi ve Gülhane Hastanesi'nde açılan pratik kurslarda yetişen Türk kızları askeri hastanelerde hasta bakmaya başlamışlardır (Seyhun, 2018).

Trablusgarp (1911) ve Balkan (1912) Savaşları ülkemiz tarihinde modern hasta bakımının ve hemşireliğin öneminin anlaşılması açısından dönüm noktası sayılabilir. Bu savaşlarda hastane temini ve hasta bakımı alanında büyük zorluklarla karşılaşmış, bakımı yetersizliği nedeni ile büyük kayıplar verilmiştir (Şentürk, 1989; Ökdem vd., 2000). Sonraki süreçte yurt dışında bir kongreye katılan Dr. Besim Paşa yaptığı gözlemler sonucu, yurda döndüğünde hemşireliğin bir meslek olması yolunda önemli adımlar atmasına vesile olmuştur. Besim Ömer Paşa, 11 Haziran 1868'de İstanbul'da "Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla Dr. Abdullah tarafından kurulan, günümüzde ise "Kızılay" olarak bilinen "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi"ni bilgilendirerek ülkenin hastabakıcıya olan ihtiyacını dile getirmiş, İstanbul Kadırga Hastanesi'nde ilk hastabakıcı kurslarının açılmasına öncülük etmiştir (Leblebicioğlu, 2017). Bu kurslardan sonra Safiye Hüseyin Elbi, Nesime Hanım, Münire İsmail ve Kerime Salahor gibi hemşire liderler ortaya çıkmış, bu kişiler Balkan ve Çanakkale savaşlarında tarihe isimlerini yazdırmışlardır (Leblebicioğlu, 2017; Gören ve Yalım, 2016; Şentürk, 1989). Safiye Hüseyin, yaralı askerlerin taşınması ve tedavisinde kullanılan bir hastane gemisi olan Reşit Paşa Gemisi'nde yabancı uyruklu hemşireler ile birlikte başhemşire olarak görev yapmıştır (Gören ve Yalım, 2016).

İkinci Dünya Savaşında ülkelerin hemşire gereksiniminin daha fazla ortaya çıkması ile birlikte, askeri ve sivil hemşireler arasında bağlantı kurularak, savaşta hava hücumunda yaralananlar askeri hastaneye, sivil hemşireler ise askeri hemşireliğe yönelmişlerdir (Şentürk,1989). Bu durumdan ülkemizde etkilenmiş, savaş tehdidi nedeniyle ülkemizde 1939'da Ordu Hastabakıcı Hemşirelik Okulu açılmış ve bu okullarda öğrenci bulma sıkıntıları yaşanmıştır (Seyhun, 2018). Yine 1939 yılında Milli Savunma Bakanlığına bağlı ilk askeri hemşirelik okulu açılmış ve mezunları askeri hastanelerde görevlendirilmiştir. Sonraki yıllarda ise açılan farklı eğitim düzeylerindeki askeri hemşirelik okullarından mezun olan hemşirelerin bir kısmı, Deniz Kuvvetleri'ne bağlı hastanelerde ve Bosna, Kosova gibi denizaşırı ülkelerdeki savaş ortamlarında görevler almışlardır (Leblebicioğlu, 2017).

2. SAVAŞLARIN CERRAHİ VE HEMŞİRELİĞE KATKILARI

Savaşlar, ortaya çıkardığı birçok istenmeyen durumların yanı sıra cerrahi bilimlerin gelişimini olumlu yönde etkilemiş, çeşitli yeniliklere yol açarak birçok değişikliği beraberinde getirmiştir.

Savaş cerrahisinin tarihi ilk çağlara dayanmakta olup yara bakımı ile özdeşleştirilebilir. Antik çağda sık sık yaşanan savaşlar nedeni ile yara iyileşmesi önemli bir sorun oluşturmaktaydı. M.Ö 1700'lü yıllarda Mısırlı cerrahlar, uzun süre iyileşmeyen savaş yaralarında tiftik, bal ve gres yağı karışımını kullanarak iyileştirmeye çalışmışlardır (Bhattacharya, 2012; Kurt, 2003). Hindistanlı hekim Susruta iyileşmeyen savaş yaralanmaları için 100'den fazla bitki tanımlamıştır (Bhattacharya,2012). Ortaçağ'ın sonuna kadar cerrahiye önemli bir gelişme olmamıştır. M.S 1400'lü yıllarda barutun icadı ve savaşlarda kullanılması cerrahiye olan ilginin artmasını sağlamıştır.

16. yüzyılın başlarında kurşun yaralarının bakımı ve koteterizasyonu için sıcak mürver yağı kullanılmaktaydı. I. Francis ile V. Charles arasında yaşanan İtalyan savaşları sırasında ünlü Fransız cerrah Ambroise Pare yumurta sarısı, gül yağı ve terebentinden oluşan bir pansuman malzemesi geliştirerek tüfek yaralanmalarının tedavisinde başarı ile kullanmıştır (Kurt, 2003). Ayrıca Ambroise Pare ampütasyon yaralarında kızgın demir ile koteterizasyon yerine arter ligatürü yöntemini kullanmış ayrıca günümüzde cerrahi ameliyatlarda kullanılan modern hemostatların öncülü olan "Bec de Corbeau" (karga gagası)'ni tasarlamıştır (Hernigou, 2013; Atıcı vd., 2010).

Yara enfeksiyonları savaş zamanlarında daha fazla görünür olmuştur. Amerikan İç Savaşı sırasında, enfekte yaralar yaklaşık 17.000 kişinin ölümünden sorumlu tutulmuştur (Bhattacharya, 2012). Lister'in antiseptiği keşfetmesinin ardından, antiseptikler savaş alanlarında kullanılmaya başlanmış, Osmanlı - Rus Savaşı sırasında ise ordu cerrahisi Carl Reyher tarafından "debridman" kavramı ortaya atılarak yara tedavisi ve bakımında devrim yaşanmıştır (Tan, 2013).

Pensilinin keşfi ve antibiyotiklerin kullanıma sunulmasından önce Birinci Dünya Savaşı'nda açık savaş yaraları zahmetli bir bakım gerektiriyordu. Bu dönemin önemli buluşu olan Alexis Carrel ve Henry Dakin'in ortak çalışmaları sonucu keşfettikleri Carrel-Dakin solüsyonu ve kendi adlarını vermiş oldukları Carrel-Dakin yöntemi'ni kullanarak yapmış oldukları kapsamlı yara irigasyonu ve debridmanı ile enfeksiyona bağlı mortalite oranları oldukça düşük seviyede kalmıştır (Yağmurlu, 2006; Vane ve Marble, 2014). İkinci Dünya Savaşında, Birinci Dünya Savaşından farklı olarak yanık bakımı ve tedavisinin ön plana çıktığı görülmektedir. İkinci dünya savaşı sırasında kapalı alanlarda meydana gelen yanıklar, atom bombası yanıkları ve daha birçok kapalı alan harp yaralanmaları, yanık tedavisinin etyolojisinde çok boyutlu olmayı zorunlu kılmış ve yanık yarası tedavisinde gelişmelerin önünü açmıştır (Naki, 1998).

Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkması ile birlikte tıbbın diğer alanlarında gelişmeler yaşanmış, tıbbi tedavide ve hasta naklinde ilerlemeler sağlanmış, anestezi ve ambulans kullanımının önemi anlaşılmıştır (Chatterton, 2021). Lokal anestetik olarak kokain hidroklorür ile birlikte genel anestetik ve sakinleştirici olarak kloroform ameliyatlarda ilk kez kullanılmaya başlanmıştır (Chatterton, 2021).

Birinci Dünya Savaşının tıp literatürüne kazandırdığı en büyük katkı yaralı askerlerin hemorajik şok nedeni ile ölmelerini önlemek için tam kan transfüzyonunun kullanılması gösterilebilir. Savaş sırasında kanamalı yaralanmaların çok olması "şok" kavramının anlaşılması üzerinde etkili olmuş, "Kraliyet Ordusu Tıp Kurumu" tarafından "Birinci Dünya Savaşı'ndan gelen en önemli tıbbi ilerleme" olarak ilan edilen kan transfüzyonu uygulaması ile kan bankalarının önemi anlaşılmış ve şok tedavisinde aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İlk kez "hava yolu" ve "anestezi derinliği" kavramlarının ortaya atılması, ilk anestezi cihazlarının kullanılmaya başlanması da Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir (Tan, 2013; Tien vd., 2017).

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte birçok yeni ilaç ve tedavi olanakları ortaya koyulmuştur (Chatterton, 2021). Ağrı kesici olarak sodyum salisilat, afyon iksiri ve morfin sülfat, antibiyotik olarak da penisilin yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (McCullough ve Carlson, 2013; Bebiş ve Özdemir, 2013; Tan, 2013).

Dünya Savaşları sırasında hemşireye ve hemşirelik hizmetlerine olan ihtiyaç zirveye ulaşmıştır (Yılmaz, 2022). (Vane ve Marble, 2014) Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar hemşire ihtiyacının her on yatağa bir hemşire düşecek şekilde planlandığını ve Birinci Dünya

Savaşı'nın başlangıcında 10.000 hemşirenin görevlendirilmiş olduğunu, ancak cerrahi vakaların artması ve cerrahların ihtiyaç duyması nedeni ile 1918 yılının Mart ayının sonuna gelindiğinde bu sayının 40.000 ulaştığını bildirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı tam bir kimyasal silah terörü yaratmış, tüm kayıpların %31,49'u hardal, fosgen veya klor gibi kimyasal gazların gaz maruziyetine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Savaşın başlangıcında hemşirelerin geri planda çalışması ve tehlikelerden uzak tutulması amaçlanmış olmasına karşılık, sonraki süreçte hastalara daha yakın özel bakım sağlamada hemşirelerin kilit unsur olduğu anlaşılmış, içerisinde hemşirelerin de yer aldığı cerrahi ve kimyasal gaz tedavisi ekipleri cepheye sürülmüştür. Bu durum ise kadın hemşirelerin savaşa ne kadar yakın olabileceği ve tehlikeyle nasıl yüzleşebilecekleri konusundaki var olan algıları bozmuştur (Vane ve Marble, 2014). Hemşireler kimyasal gazlara maruz kalan yaralılara yüz maskesi ile oksijen verilmesi, buhar çadırlarında hasta takibi, sıvı uygulama, ağız ve göz bakımı, ciltte oluşan veziküllerin bakımı konusunda destek sağlamışlardır (Fitzgerald, 2008; Vane ve Marble, 2014).

Savaşlardaki bombardımanlar nedeni ile çok sayıda kafa, yüz yaralanmaları ve ekstremitelere kayıpları nedeni ile şekil bozuklukları ve sakatlanmalar yaşanmış, bu durum başta ortopedik cerrahi olmak üzere maksillofasiyal cerrahi, el ve mikrocerrahi gibi cerrahi bilimlerin gelişiminin önünü açmıştır. Savaş cerrahisinin başlıca ortopedik yönleri arasında yara bakımı, kırıklar ve enfeksiyonlar, psödoartrozlar ve eklem rekonstrüksiyonları ve rehabilitasyonu bulunmakta idi. Thomas tarafından geliştirilen splintler sayesinde uyluk kemiği kırıklarına bağlı ölüm oranlarında büyük düşüşler yaşanmıştır (Tan, 2013). İsviçreli hekim Friedrich "Fritz" Steinmann savaş sırasında ciddi kırıkları olan yaralı askerlere Steinmann'ın pim traksiyon tekniğini kullanarak yara ve kırıkların iyileşmesine büyük katkı sağlamıştır (Draenert, 2013). Savaşlar bir kısmı günümüzde de kullanılan birçok yenilikçi tıbbi cihazın ve ameliyat prosedürlerinin gelişmesinin önünü açmıştır. Amerika- İspanyol savaşlarında kullanılmaya başlanılan cerrahi maske ve steril eldiven uygulaması ile enfeksiyona bağlı ölümlerde dramatik bir azalma sağlanmıştır. İlk alçı uygulaması Kırım Savaşı'nda, Röntgen ışınlarının rutin kullanımı ise Osmanlı-Yunan savaşları sırasında olmuştur (Tan, 2013).

Birinci Dünya Savaşı'nda anestezi yönetimi, psikiyatri hemşireliği ve ortopedik uygulamalarda hemşirelik deneyimi ve becerilerine olan ihtiyaç daha fazla gün yüzüne çıkmıştır (Vane ve Marble, 2014). Savaş sırasında hemşireler yüz ve ekstremitelere kayıpları yaşayan yaralılara bakım sağlayarak psikolojik destekte bulunmuşlar (Tan, 2013; Ruane 2014; Chatterton, 2021), triyajın uygulanmasında büyük ilerleme sağlanmışlar, yaralı askerlerin tedavisi ve enfeksiyonların azaltılması konularında önemli başarılar elde etmişlerdir (Dülcek vd., 2022; McCullough ve Carlson, 2013; Bebiş ve Özdemir, 2013). Savaş sırasında çalışma deneyimi birçok hemşireye yeteneklerini ve becerilerini geliştirmeleri konusunda şans vermiştir. Hemşireler, hastaların ilaç tedavilerinin sağlanması, tetanoz aşısı uygulama, yara debridmanı ve pansumanı, splintleme, kalıcı idrar ve nazogastrik sonda uygulama gibi konularda etkin rol üstlenmişler, yoğun bakım hemşireliği, psikolojik destek, şok tedavisi konularında deneyim kazanarak cerrahi hemşireliğinin gelişimine katkı sağlamış, verilen nitelikli bakım ile mortalite ve morbidite oranlarını azaltmışlardır (Aygin ve Gül, 2021; Dülcek vd., 2022; Vane ve Malbrea, 2014).

İkinci Dünya Savaşı hemşirelik tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Cerrahi asepsisin alanındaki gelişmeler ve bunun hemşireliğe yansması, hemşirelerin bu alanlarda deneyim kazanmışlarına ve hemşirelik mesleğinin ilerlemesine büyük katkı sağlamışlardır (Fink ve Milbrath, 2023). İkinci Dünya Savaşı sırasında, cerrahi hemşirelerinin rol ve görevleri düzenlenerek ameliyathanenin hazırlanması, asepsi ve hasta bakımı gibi konularda hâlâ güncelliğini sürdüren görev tanımlarının oluşmasının temelleri atılmıştır (Arpag vd., 2022). Bu dönemde hemşireler ameliyat ve anestezi uygulama gibi daha önce erkeklere ayrılan görevleri yerine getirmek için eğitim alma fırsatı yakalamışlardır (Harris, 2013). Savaş sırasında anestezi eksikliği nedeni ile 2000 yakın hemşire anestezi hemşiresi yetiştiren bir askeri eğitim programından geçirilerek eter, nitroz oksite, etil klorür, tiyopental sodyum ve etilen gibi daha birçok anestezi ilaçları ameliyat sırasında kullanmaya başlamışlardır (Ray ve Desai, 2016). Bu dönemde cerrahi hemşireliğinin temellerini oluşturan yara bakımı, sıvı elektrolit dengesinin takibi, amputasyon bakımı konularında yapılan araştırmaların sonuçlarının uygulamaya aktarılması ile birlikte acil ve travma hemşireliğinin önü açılmıştır (Özer, 2016). Ayrıca günümüzde hasta transferinin önemli bir ayağını oluşturan ilk uçuş hemşirelerinin oluşturulması ve bu hemşirelerin hava yolu ile transferi gerçekleştirilen yaralılara ilk yardım, tıbbi ve

cerrahi konularda bakım sağlamaya başlaması da İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir (Barger, 2013, s. 42).Kore ve Vietnam savaşlarında ise, mobil cerrahi hastaneler ve helikopter ambulans hizmetleri gibi yeniliklerin uygulanmasına sahne olmuştur. Bu dönemde hemşireler, savaş alanındaki yaralıların hızlı bir şekilde tedavi edilmesi ve tahliye edilmesinde kritik rol oynamışlardır. Bu uygulamalar, modern travma cerrahisinin ve acil bakım hizmetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Bricknell, 2023).

Günümüzde hemşireler, savaş sırasında ve sonrasında sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırmak için sürekli olarak bir yenilenme ve iyileşme süreci içine girmişlerdir. Bu süreç, hemşireliğin profesyonel bir meslek olarak kabul edilmesini ve sağlık hizmetlerinde hayati bir rol oynamasını sağlamıştır. Hemşireler sadece savaş alanında değil, savaş sonrası süreçte de toplumun yaralarının iyileştirilmesinde önemli roller üstlenmişler, yaralıların rehabilitasyon hizmetlerinde yer alırken, aynı zamanda savaşın ikincil sonucu olan ruh sağlığı sorunları için tedavi sürecinde aktif görev almışlardır (Dülcek vd., 2022).

SONUÇ

Sonuç olarak savaş koşullarında çalışan hemşirelerin özverisi ve uzmanlığı, insanlık adına önemli bir mirası temsil etmektedir. Geçmişte, hemşirelerin savaşlarda yaptığı hizmetler tıbbi bakımın ötesine geçerek insanî bir boyut kazanmıştır. Hemşireler, savaş ortamında çalışarak, sadece fiziksel yaraları değil, aynı zamanda duygusal ve zihinsel zorlukları da ele almışlardır. Günümüzde ise savaş stratejilerindeki farklılaşma ve savaş teknolojideki gelişmelerle birlikte, savaşlarda görev alan hemşirelerin rol ve sorumlulukları da değişime uğramıştır. Bu bağlamda, hemşirelerin savaşlarda oynadığı hayati rol, sadece bireylerin hayatını kurtarmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumların savaş sonrası iyileşmesine de katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu yüzden hemşirelik mesleği, insan var oldukça ve sağlık söz konusu oldukça yaşayacak, gelecekte ise önemini koruyacak meslekler arasında yer alacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyanı gerektirecek bir uygulama kullanılmamıştır. Bu makale, 27-28 Ekim 2023 tarihinde "İstiklâlden İstikbâle Cumhuriyet Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Savaş Hemşireliğinden Cerrahiye" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: A permission from an ethics committee is not needed for this study. This article is the content of the paper titled "From War Nursing to Surgery", which was presented orally at the "İstiklâlden İstikbâle Cumhuriyet Symposium" on October 27-28, 2023, but the full text was not published, was developed and partially modified. In the event of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Arpag, N., Gür, S. ve Katran, H. B. (2022). Türk hemşirelik tarihindeki lider hemşireler ve cerrahi hemşireliğinin gelişimi. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2),522-530.
- Aslan, E. F. (2009). Cerrahi hemşireliğinin tarihçesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1),104-113.
- Atıcı, T., Atıcı, E., ve Şahin, N. (2010). Geçmişten günümüze cerrahi dikiş ipliklerinin tarihsel gelişimi. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 26(4),233-242.
- Aygin, D. ve Gül, A. (2021). Geçmişten günümüze cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin yeri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (15), 692-704.
- Barger, J. (2013). *Beyond the call of duty: Army flight nursing in World War II*. Kent State University Press.
- Bhattacharya, S. (2012). Wound healing through the ages. *Indian Journal of Plastic Surgery*. 45(2),177-179.
- Bricknell, M. C. M. (2023). Observations from the Korean War for modern military medicine. *Korean Journal of Medical History*, 32(3),787-828.
- Bebiş, H. ve Özdemir, S. (2013). Savaş, terör ve hemşirelik. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(1),57-68.
- CEUfast. (2017). *Nursing and medicine during World War I*. <https://ceufast.com/blog/nursing-and-medicine-during-world-war-i>
- Chatterton, C. (2021). Working in a ‘world of hurt’. nursing and medical care following facial injury during World War One. *European Journal for Nursing History and Ethic*,3,24-43.
- Çamlıca, T. ve Kartal, H. (2021). Historical development of nursing education. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 29(1),142-147.
- Draenert, M. O. (2013). Swiss contributions to war surgery during the great war. *Clinical Orthopaedics and Related Research*, 471(8), 2712-2725.
- Dülcek, S., Eryiğit, T., Çoban, N., Beydağ, K. D., ve Ortabağ, T. (2022). Savaş ve savaş sonrası hemşirelik. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2),515-521.
- Fink, A. M. ve Milbrath, G. R. (2023). A concept analysis of nurses in conflicts after World War II. *Journal of Advanced Nursing*, 79, 31–47.
- Fitzgerald, J. G. (2008). Chemical warfare and medical response during World War I. *American journal of Public Health*, 98(4), 611–625.
- Gedük, E. A. ve Türkoğlu, D. (2019). Savaş ve terörün hemşirelik hizmetlerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(3), 205-210.
- Gören, Ş. Y. ve Yalım, N. Y. (2016). Hemşirelik tarihinde bir öncü “Safiye Hüseyin Elbi. *Lokman Hekim Dergisi*, 6(2),38-45.
- Harris, K. (2013). Giving the dope’: Australian army nurse anaesthetists during World War I. *Journal of Military and Veterans Health*, 21(3),45-50.
- Hernigou, P. (2013). Ambroise Paré III: Paré’s contributions to surgical instruments and surgical instruments at the time of Ambroise Paré. *International Orthopaedics*,37, 975-980.
- Kurt, N. (2003). Yara tedavisinin tarihçesi. N. Kurt (Ed.), *Akut ve kronik yara bakımı içinde* (s.1-7). Nobel Tıp Kitapevleri.
- Leblebicioğlu, H. (2017). 18. Yüzyıldan günümüze Türkiye ve Amerika’da askeri hemşireliğin tarihsel gelişimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4),268-274.

- McCullough, M. ve Carlson, G. W. (2014). Dakin's solution: Historical perspective and current practice. *Annals of Plastic Surgery*, 73(3),254-256.
- Naki, S. (1998).Yanık sorunu ve önemi. S. Naki (Ed.),*Yanıklar ve tedavileri içinde* (s.11-21). GATA.
- Ökdem, Ş., Abbasoğlu, A., ve Doğan, N. (2000). Hemşirelik tarihi, eğitimi ve gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı*, 1(1), 4-11.
- Özer. N. (2016). Cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin tarihçesi. F. E. Aslan (Ed.), *Cerrahi bakım,vaka analizleri ile birlikte içinde* (s. 3-33). Akademisyen Tıp Kitabevi.
- Ray, W. T. ve Desai, S. P. (2016). The history of the nurse anesthesia profession. *Journal of Clinical Anesthesia*, 30, 51-58.
- Ruane, M. E. (2014, September 22). *An American sculptor's masks restored French soldiers disfigured in World War I*. The Wahington Post. https://www.washingtonpost.com/local/an-american-sculptors-masks-restored-french-soldiers-disfigured-in-world-war-i/2014/09/22/4748b8d4-38ec-11e4-9c9f-ebb47272e40e_story.html
- Seyhun, G. (2018). II. Dünya Savaşında Türkiye’de gönüllü hemşirelik kursları. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (16),7-30.
- Şentürk, S. E. (1989). *Hemşirelik tarihi* (4. Baskı). Can Kitapçılık Pazarlama Yayınları.
- Tan, A. (2013). Savaşlar ve tıp. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 25, 102-104.
- Tien, A., Beckett, L. C. A. ve Pannell, M. D. (2017). The University of Toronto’s lasting contribution to war surgery: How Maj. L. Bruce Robertson fundamentally transformed thinking toward blood transfusion during the First World War. *Canadian Journal of Surgery*, 60(3), 152.
- Tood, C. (2018, Kasım 11). *How nurses in World War I helped change ideas about what women could accomplish*. Time. <https://time.com/5450885/wwi-nurses/>
- Torun, S. (2014). *Kırım Savaşı'nda hasta bakımı ve hemşirelik*. Akademisyen Kitabevi.
- Vane, E. A. P. ve Marble, S. (2014, June). *Contribution of the us army nurse corps to the First World War*. Army Nurse Corps Association. <https://e-anca.org/History/Topics-in-ANC-History/Contributions-of-the-US-Army-Nurse-Corps-in-WWI>
- Yağmurlu, A. (2006). Nobel ödüllü cerrahlar. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 22(3), 120-128.
- Yılmaz, Ş. (2022). Savaş ve hemşirelik. G.Ö. Güven (Ed.), *Tıp, savaş ve etik içinde* (1.vBaskı, s. 5-9) Türkiye Klinikleri.

ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELENİN SİMGESİ VE ARACI: TÜRK KADINLARI (1930-1939)¹

THE SYMBOL AND TOOL OF THE NATIONAL ECONOMIC STRUGGLE: TURKISH WOMEN (1930-1939)

Büşra YÜKSEL²

Öz

1930'lu yıllarda Türkiye'de dış ve iç sebeplerden dolayı ortaya çıkan ekonomik kriz döneminde ülkede topyekûn mücadeleye gidilmiştir. Ülkedeki topyekûn mücadele incelendiğinde Türk kadınları, mücadelenin simgesi haline gelmiş; basın, hükümet ve toplum, kadınlara önemli sorumluluklar yüklemiştir. Çalışma, ekonomik kriz döneminde kadınların vazifelerini, kadınların tasarruf görevini ne kadar yerine getirdiklerini, ne gibi faaliyetlerde bulduklarını, ekonomik krizde kadını ön plana çıkaran sebepleri, kadın ve tasarruf ilişkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ekonomik krizden kurtulmanın temel taşı olan tasarruf, kadın ile bütünleştirilmiş, kadın ve tasarruf başlığı, toplumun ve basının gündemini meşgul eden bir konu olmuştur. Türk kadınları, iktisadi mücadeleye gönüllü olarak mı katılmışlardır? Yoksa toplum ve hükümet baskısı, kadınları bu göreve mecbur mu bırakmıştır? Ülkenin yıllarca savaş halinde olması sebebiyle fazlasıyla yıpranan Türk kadınlarının, savaş sonrası rahatlaması ve toplumsal hayatta aktif olmaları onları eğlence ve lüks hayatına özendirmiştir. Bu durum ilk başta çoğu kadını müsriflikle lekelemiş olsa da Türk kadınlarının Milli Mücadele yıllarındaki fedakârlıklarını iktisadi mücadele sırasında da görmek mümkün olmuştur. Çalışmada, basın, meclis tutanakları ve telif eserlerden yararlanılmış, dönemin önemli isimleri tanık gösterilmiş, genelden özele inilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 1929 Ekonomik Krizi, Tasarruf, Yerli Malı, Kadınlar Birliği.

Abstract

In the 1930s, Turkey experienced a profound economic crisis due to both internal and external factors, prompting a concerted effort to address the challenges at hand. During this period of comprehensive struggle, Turkish women th symbol of the struggle and the press, government and society imposed significant responsibilities on women. This study aims to explore the roles of women during the economic crisis, how much women fulfilled their duty of saving, what kinds of activities they carried out, the factors that brought women to the forefront during the crisis, and the relationship between women and saving. Saving, which is regarded as a cornerstone for overcoming the economic crises, has been intertwined with women, and the topic of women and saving has captured the attention of the society and the press. Did Turkish women voluntarily engage in the economic struggle, or were they compelled to do so by the pressure of society and the government? The extensive strain on Turkish women due to the country's prolonged state of war led to a desire for post-war relaxation and increased societal participation, which, in turn, tempted them towards leisure and luxury. Although initially viewed as profligate, the sacrifices made by Turkish women during the years of the National Struggle were also evident during the economic struggle. This study drew upon the press articles, parliamentary records, and copyrighted works, and prominent names of the period were used as witnesses. Inferences were made from general to specific.

Keywords: 1929 Economic Crisis, Saving, Locally Made and Women's Union

¹ "Ulusal İktisadi Mücadelenin Simgesi ve Aracı: Türk Kadınları" adlı çalışma, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türk Basınına ve Meclise Yansımaları" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, busrayuksell95@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0135-1139

Extended Abstract

The national economic struggle movement started in Turkey in the 1930s due to both internal and external conditions. Turkish women have also become the symbol and instrument of the Turkish economic war. However, in the history of the Republic of Turkey, attention has usually been drawn to the position of Turkish women in military wars, and the role of women in economic warfare has remained in the background. For this reason, the topic “Symbol and Instrument of the National Economic Struggle: Turkish Women” was chosen because the struggle of Turkish women in the 1930s has not included in the literature. It was aimed to fill this gap, a literature review was conducted on the subject and the gaps were filled. In the economic crisis that Turkey experienced in the 1930s, the gaps were filled by putting forward the reasons why great responsibilities were imposed only on women. There were also those who thought that the entire population should be mobilized in the economic crisis, but this still did not change the fact that women were at the forefront. It is believed that the main way to get rid of the economic crisis is through what women will do. The Turkish woman has become aware of this great responsibility and has struggled. Turkish women have made their voices heard through the press and shared the remedies to get rid of the economic crisis. Not only through the press, but also by organizing various events, they shared ways to get rid of the economic crisis and raised public awareness. The measures taken by women in the economic crisis have become the most important weapon of the economic war. These measures taken by Turkish women in the economic crisis are also an example for today.

The fact that Turkish women were given great responsibilities at that time is an acknowledgment of the power of women. However, there are also those who think the opposite. A woman is a spender, and it was only through her savings that the country could have survived the economic crisis, and that is why women were seen as the remedy for getting out of the crisis. It is not difficult to guess why the woman was considered wasteful at that time. Important names of the period also clarify this situation. The imposition of great responsibilities on women arose not from their extravagance, but from their strength. History is full of sacrifices made by women in difficult times. The sacrifices of Turkish women can also be seen in the economic war. After the National Struggle, Turkish women fought this time for the economic war. Women achieved great things in the National Struggle, but the male population took part in the majority of the struggle, military service was expected of them. In the economic war, military service was expected of women. As in the period of the National Struggle, they maintained their honorable position next to Mustafa Kemal Pasha during the economic crisis.

There were issues being discussed in society at that time. Among the topics discussed were whether women were brought forward in the economic war and men remained in the background, whether luxury led to decrepitude, and whether women were wasteful. The subjects discussed in the study were evaluated objectively and an inference was tried to be drawn. The topics discussed have not been addressed unilaterally, and the aim is for the reader to form his or her own opinion.

Many methods were used in the study. The press, parliamentary minutes and copyrighted works were used, important names of the period were shown as witnesses to support the theses put forward, conclusions were drawn from the general to the specific, and the method of classification and discussion were also used in the research.

GİRİŞ

Türk kadınların 1930’lu yıllarda verdiği büyük iktisadî mücadele literatürde yeterince yer almamış ve hak ettiği bir çalışmadan yoksun kalmıştır. Konunun literatürde daha derli toplu ve farklı bakış açısıyla ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca Türk kadınının iktisadî mücadeledeki başarıları, Millî Mücadele dönemindeki askerî başarıları kadar zihinlerde yer edinmemiş, genellikle Cumhuriyet tarihinde kadının savaştaki yeri ve önemine dikkat çekilmiş, iktisadi savaştaki kadının yeri ve önemi vurgulanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Türk kadınlarının askerî başarıları kadar iktisadi savaştaki başarılarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Ulusal iktisadî mücadelede Türk kadınları, 1930’lu yıllara damgasını vurmuş; toplumun, basının ve hükümetinin gündeminden düşmemiştir. Dönemin yazar ve şairlerinden İffet Hanım şöyle demiştir: *“Türkiye, iktisadî seferberliğini ilan ettiğinden beri, pek tabii olarak Türk neşriyat âlemi müntesipleri bu bahisle uzun uzadıya meşgul oldular. Bu sebeple ortaya birçok fikirler atıldı; faraza bunlardan bir kaçışunlardır: Kadının iktisat bahsinde mühim bir mevki olması...”* (Halim, 1930). Konu, sadece o dönem için önemli değil bugün içinde mühim bir yere sahiptir. Çünkü bu çalışma, kadının gücünün görülmesi açısından topluma önemli bir örnek sunabilir.

Ulusal iktisadî mücadelede Türk kadınları konusuna geçmeden önce bu mücadelenin başlama sebebine kısaca değinmekte fayda var. 1930’lu yıllarda Türkiye’de büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmış, nedenleri ise iç ve dış koşullardan kaynaklanmıştır. Türkiye’deki ekonomik bozukluklar, buhranın iç etkeni sayılmıştır. Örneğin o dönemde muhalif yazıları ile bilinen Arif Oruç, krizin asıl sebebinin yılların biriktirdiği bir takım gafletler ve kapitülasyonlar olduğunu söylemiştir (Oruç, 1929). Ziraat Mühendisi İlhami Mazhar ise ekonomik krizin tarımsal üretim işlerinin o zamana kadar ıslah ve tanzim edilmemesinden dolayı ortaya çıktığını söylemiştir (Mazhar, 1931). Kocaeli Mebusu Reşit Saffet Bey’de millî paranın mühim bir kısmının ticari sahadan çekilerek başka ülkelere gittiğini ve krizin en büyük nedeninin bu olduğunu vurgulamıştır (Son Posta Gazetesi, 1930).

Krize sebep olan dış etken ise 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ortaya çıkması olmuştur. Gelir sistemindeki dağılımın, şirket ve banka yapısının ve dış ticaret bilançosunun kötü yapısı, ekonomi bilgisinin zayıflığı gibi nedenlerden dolayı patlak veren (Galbraith, 2013) 1929 Ekonomik Bunalımı, 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York Borsası’nın çökmesiyle başlamıştır. Bunalım, bankalar vasıtasıyla Amerika’nın tamamına yayılmış ve sonrasında da tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Yardımcı, İnce ve Ekiz, 2017). ABD’de ve Avrupa’da yatırımlar durmuş, dünya genelinde fiyatlar düşmüş, iflaslar ve işsizlik ortaya çıkmış, üretimde ve millî gelirden daralmalar meydana gelmiştir (Bulut, 2003). Ekonomik Bunalım, Türkiye’yi de etkisi altına almış ve Türk parası, İngiliz parasına göre değer kaybetmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1929). Krizden etkilenen başka bir ekonomik unsur ise tarım sektörü olmuştur. Örneğin buğday, tütün, kuru üzüm, fındık ve pamuk gibi önemli ihraç ürünlerinin fiyatlarında ciddi bir düşüş gerçekleşmiş ve (Pamuk, 2014) dış ticaret hadleri Türkiye’nin aleyhine gelişme göstermiştir. Kriz sebebiyle ithal malları fiyatlarında düşüş olmasına rağmen bu düşüş Türkiye’nin ihraç mallarının fiyatlarındaki düşüşten az olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1983).

Türkiye’de iç ve dış koşullardan kaynaklı ortaya çıkan ekonomik kriz döneminde Türk kadınlarına mühim sorumluluklar yüklenilmiştir. Türk kadınının ulusal iktisadî mücadele yerini alması için de yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte medeni bir karaktere sahip olmak veya öyle görünmek özellikle bir kadın için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Şair ve öğretmen olan Şükûfe Nihal Hanım, medeni kadını şu şekilde tanımlamıştır:

“Kadın, vatan, millet mefhumunu anlamalı, felaketler karşısında titreyecek, sarsılacak kabiliyetler kazanmalı. Kendine ait ince zevkleri istihfaf etmesini bilmeli. Kadının bedii zevki yanında rikkat, şefkat, fedakârlık gibi yüksek hislerin inkişaf etmesi medeni bir kadını tamamlamak için elzemdir.” (Ragıp, 1930).

Felaketlerin ve sıkıntıların bilincinde olup ona göre davranan kadın, medeni biri sayılırken, yozlaşmış ve güzellik peşinde koşan kadınlar da toplumda kabul görmeyen kesim olmuştur. 1930’lu yılların kabul edilen kadını ise odak noktası evi olan, kendisi için aydınlanmış, evdeki vazifelerini eksiksiz tamamlayan, bilgili, becerikli ve dünyadaki hadiseler hakkında da bilgisi olan kadınlar olmuştur (Yıldız, 2017). Kadınlardan beklenen ise 1930’lu yılların Türkiye’sinde ekonomik

sıkıntılarla mücadele etmesi ve ülkeyi iktisadî zafere ulaştırmasıdır. Bu bağlamda Kadınlar Birliği üyesi Ruhsar Nazmi şöyle demiştir: “Eğer Türk milletine kazandığı büyük ve şerefli muzafferiyetler karşısında bilhassa Türk kadınlığı yeni bir zafer kazandırmak istiyorsa israftan kaçınmalı ve çocuklarını da bu ruh ile büyütmelidir.” (Vakit Gazetesi, 1930).

Gerçekten o dönemde kadına yüklenen vazifeyi basit görmemek gerekir. Sanayi Birliği genel sekreteri Nazmi Bey, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen bir davette “*Türk kadını! Sen bizi yaşat biz seni tatmin edeceğiz.*” demesi kadına yüklenen vazifenin büyüklüğünü göstermektedir (Millîyet Gazetesi, 1930). Hatta ekonomik kriz döneminde kadına verilen sorumluluk öyle büyük tutulmuştur ki iktisadi başarısızlıklarda kadının mesul tutulacağı vurgulanmıştır. Başbakan İsmet (İnönü) 12 Aralık 1932 yaptığı konuşmasında şöyle söylemiştir:

“...*Vatandaşların vazifelerini aramızda taksim ederken memleket için bu kadar hayati olan mevzuun bilhassa kadınlarımıza, kadın vatandaşlarımıza teveccüh ettiğini söylemeyi bir borç bilirim. Eğer hanımlarımız, eğer kızlarımız ailede ve cemiyette yiyecek ve giyeceği mutlaka yerli almayı bir vazife ve dava olarak ellerine alırlarsa bu memleket iki seneye kalmadan yiyecek ve giyecek hususunda hariçten bir çöp bile almaya muhtaç kalmaz. Bütün hanımlarımıza söylemeye mecburum ki bu hususta kaybedecekleri her günün mesuliyeti bizden ziyade kendilerine aittir.*” (Millîyet Gazetesi, 1932).

Türkiye'nin ilk kadın tarihçisi Afet Hanım, iktisadî mücadelede vazifesini yapmazsa en büyük mesulün Türk kadınları olacağını vurgulamış ve bunu şu sözler ile açıklamıştır:

“*Kadın, millî fabrikayı yaşatmaya azmetmezse sanayi yürümez! Türk kadını; istihsalde, istihlakte ve tasarrufta vazifesini yapmazsa, en büyük mesul odur. Millî tarih karşısında bundan dolayı mesul tutulan Türk kadınları vardır. Osmanlı devrinde İmparatorluk inhitata sürüklenirken kadınların tasarrufta dikkatsizliği yüzünden Türk ailenin ne elim vaziyetlere düştüklerini öğrenmek için tarih okumaya lüzum yoktur. Henüz yaşayan ve söyleyen canlı şahitler vardır.*” (Cumhuriyet Gazetesi, 1933).

1. TÜRK KADINLARINI ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELENİN SİMGESİ VE ARACI YAPAN NEDENLER

Türkiye 1930'lu yıllarda krizin etkilerini ağır bir şekilde hissetmiş, büyük zorluklar yaşamış ve çare olarak ülkede ekonomik seferberlik ilan edilmiş, ulusal iktisadî mücadele hareketi başlatılmıştır. Söz konusu mücadelenin simgesi ve aracı da Türk kadınları olmuştur. Ulusal iktisadî mücadelede neden erkek değil de kadın ön plana atılmıştır? Kadını ön plana çıkararak sebepler neler olmuştur? O dönemin toplumu, basını, hükümeti kadınları ön plana çıkarırken belli sebepler ortaya atmak zorunda kalmışlardır. Çünkü kadınların ulusal iktisadî mücadeledeki yerini ve önemini, topluma kabul ettirebilmek için mantıklı ve ikna edici sebepler öne sürmek gerekmiştir. Konuyla ilgili birçok neden ortaya atılmıştır. Bunları üç başlık altında toplamak mümkündür.

İlk olarak, kadın ve tasarruf ilişkisi öne sürülerek kadınları ulusal iktisadî mücadelenin simgesi haline getirmişlerdir. Ekonomik krizden kurtulmanın yolları düşünüldüğünde ilk akla gelenlerden biri tasarruf olmuş ve tasarrufun da kadın ile güçlü bir ilişkisi olduğuna inanılmıştır. Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti'nden Zeynep Fatin Hanım, tasarrufun kadınla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu şu sözleri ile açıklamıştır: “*Tasarrufun kadınla sıkı bir alakası vardır. Hatta lisanımızda yuvayı yapan dişi kuştur yolunda bir darb-i mesel vardır. Ben şarkta bunun kadar doğru söylenmiş bir atalar sözü bilmiyorum.*” (Ragıp, 1930).

Nebile T. Rüştü Hanım kadın ve tasarruf ilişkisinin gücünü şu şekilde izah etmiştir:

“*İktisadî siyasetin tanzimi Devlet adamlarına, mütehasıslara ait bir iştir. Lakin memlekette tasarrufa riayeti temin edebilecek olan belki erkekten ziyade kadındır... Lakin hanımlarımızın en büyük rolü tasarruf işlerindedir. Çünkü millet ailelerden müteşekkildir. Millet varidatının ve sarfiyatının mühim bir kısmı ailelerin varidatının ve sarfiyatının yekûnundan ibarettir. Ailenin de başlıca ihtiyaçlarını düşünmek ve sarfiyatını yapmakla mükellef olan ev kadınıdır.*” (Rüştü, 1930).

Türkiye’de o dönemde tasarruf görevinin sadece kadınlara düştüğüne dair bir zihniyet oluşmuştur. Ancak bu zihniyetini eleştiren isimler olmuştur. Örneğin içtimaiyat muallimi ve kız muallim mektebi müdür muavini olan Nebahat Hanım şöyle demiştir:

“İçine yeni girdiğimiz iktisat mücadelesinde tasarruf vazifesi evvela kadınlara tevcih ediliyor. Biz bu düşünceyi reddederiz! Böyle fikirlere kapılanlar yanılıyorlar ve hadısati bir içtimaiyatçı gözü ile göremiyorlar. Her halde evvela kadına tasarruf vazifesini tevcih eden erkeklerden aile bütçesini tanzim ve idare etmekte hak ve hürriyet istiyoruz!” (Ragıp, 1930).

İkinci olarak, geçmişteki fedakârlıkları ve Millî Mücadelede’ki başarıları öne sürülerek Türk kadınları iktisadî savaşın önemli unsuru haline getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 21 Mart 1923’te Konya’daki konuşmasında şöyle demiştir:

“...Dünyanın hiçbirinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından fazla çalıştırmış, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez...” (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006).

Mustafa Kemal, Konya’daki sözleri ile Türk kadınının Millî Mücadele yıllarında çok çalıştığını vurgulamıştır. Türk kadınlarından aynı fedakârlık ve destek bu sefer iktisadî zafer elde etmek için istenmiştir. Çünkü geçmişten beri zorluklar karşısında sağlamlığı ile tanınan Türk kadınlarının, sıkıntıya girmiş ekonomiyi de rahata kavuşturabileceklerine inanılmıştır. Örneğin, Millîyet Gazetesi’nde İş Bankası tarafından ele alınan yazıda şöyle yazmıştır:

“İstiklal harbinde saf tutan Türk kadını yeni büyük bir harbin iktisadî cidali siperleri içine çağrılıyor... Biz kazandığımız paradan bir miktarını arttırmak değil, hatta aldığımızdan fazlasını harcamanın feci akıbetlerini bile düşünmüyoruz. Türk anası her şeyden evvel Türk aile bütçesini düşünecek ve iktisat etmeyi bilecektir...” (Millîyet Gazetesi, 1930).

10 Ocak 1930 yılında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen bir davette İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım da şöyle demiştir:

“İstiklal mücadelesinde Türk kadını Gazi’nin yanında bir mevkii şeref almıştır. İktisat mücadelesinde Türk kadını aynı şeref mevkiini bihakkan muhafaza edecektir. Hanımlar! Türk kadını istedikten sonra yapamayacağı hiçbir şey yoktur.” (Millîyet Gazetesi, 1930).

Nebile Rüştü Hanım da aynı doğrultuda görüş bildirmiştir.

“Milletimizin bu hayati cidalinde Türk kadınlığının mevkii çok mühim ve çok esasludur. Aile ve millet işlerinde en eski zamanlardan beri mühim bir mevkie sahip bulunan Türk kadınının bu yeni millî mücadelede de kendisine düşen vazifeyi şerefle, icabında fedakârlıkla ifa edeceğine şüphe yoktur. Çünkü asırlardan, binlerce senelerden beri Türk kadınları, ailelerinin, milletlerinin mukadderatına ait işlerde vazifelerini şerefle ve ekseriya pek büyük fedakârlıklarla yapmışlardır. Bugün Cumhuriyet idaresi altında her zamandan fazla haklarına sahip bulunan Türk kadını millî iktisat ve tasarruf seferberliğinde çok mühim vazifeler karşısında bulunuyor.” (Rüştü, 1930).

Üçüncü olarak, çoğu harcamaların sebebi kadın olarak görüldüğü için kadın, ekonomik buhrandan kurtulmanın önemli bir aracı olmuştur. Kambiyo borsası meclisi idare reisi Fehmi İsmail Bey, “Memleketimizde hakiki tasarruf ancak hanımlarımızın ön ayak olmasıyla kabil olur. Dünyanın her tarafında olduğu gibi bizde de sarfiyat amili kadındır!” demiştir (Millîyet Gazetesi, 1930). Gazeteci, yazar ve siyasetçi Mehmet Asım da durumu şöyle izah etmiştir:

“Türk kadınının tasarruf mücadelesinde yapabileceği vazifenin ehemmiyetini takdir edebilmek için uzun boylu düşünmeye de hacet yoktur. Memleketimize hariçten giren ve sırf kadınlara mahsus olan muhtelif cins eşyanın miktarını göz önüne getirmek kâfidir. Hakikat halde millî iktisat muvazenemizi bozan ithalat eşyasının mühim bir kısmını süs ve zinet levazımından olan eşya teşkil ediyor. Mesela, ipekli çoraplar bugün hizmetçi kadınlara kadar sirayet etmiş bulunuyor, parfümüri denen mevat yüzünden her sene milyonlarımız harice gidiyor. İşte ithalat eşyasının bu nev’inin tahdidi vazifesi sadece kadınlarımızın uhdesine terettüp etmektedir (Asım, 1930).

Kadınlar Birliği üyesi Ruhsar Nazmi Hanım ise şöyle demiştir: “*Eskiden her ailenin sandığında birikmiş küçük bir serveti varken bugün bunlardan eser kalmamış, buna rağmen Türk kadınlığının eski makul tasarruf ve iktisadî yerine müthiş bir israf kaim olmuştur.*” (Vakit Gazetesi, 1930).

Şehrin kibar mahafilinde çok seçkin bir sima olan Suphiye Nuri Hanım da kadının müsrifliğini sert bir şekilde eleştiren isim olmuştur. O, “*Bugünkü kadın müsrif olduğu gibi, annesi, büyük annesi de böyle idi. Kadınlarımızda bütçe yoktur. Teessüf edilir ki hayatını kazanmak mecburiyetinde olanlar bile kazancına tuvaletine veriyor.*” demiştir (Ragıp, 1930).

İkinci ve üçüncü nedenlerin birbirlerine zıt olması dikkat çekmektedir. Bir tarafta geçmişteki kanaatkârlığı ile öne atılan Türk kadını diğer tarafta ise harcamaların ana sebebi olarak görülen Türk kadını yer almıştır. Burada bazı sorular akla gelmektedir. Türk kadını Cumhuriyet ile birlikte müsrifleştiği düşünüldüğü için ona geçmişteki fedakârlıkları hatırlatılarak tekrar Türk kadınından o eski karakterine dönülmesi mi istenmiştir? Tasarruflu olma kadınlara dayatılmaya mı çalışılmıştır? Ekonomik kriz, savaş kadar ülkeyi korkutmamış mıdır?

Kadınlarının o dönemde müsrif olarak görülmesi şu şekilde açıklanabilir: Aydın kadınlar arasında zarafetiyle tanınan Fahrünnisa İzzet Melih Hanım, kadının sadece bugünkü vaziyetine bakılmamasını, önceki yıllarda Türk kadınının sosyal hayata atılmadığını bu nedenle de masrafının daha az olduğunu, kadınların yeni bir tuvalet yapmayı düşünmeleri için düğün ya da bayram olması gerektiğini ancak bugünkü kadının yaşadığı sosyal hayatın, kadını masraf yapmaya ittiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Ayrıca ülkenin yıllarca savaş halinde olması sebebiyle fazlasıyla yıpranan Türk kadınlarının savaş sonrası rahatlaması ve toplumsal hayatta sorumluluklarının artması doğal olarak onları eğlence ve lüks hayatına da özendirmiştir. Bu bağlamda Zeynep Fatin Hanım şunları dile getirmiştir:

“*Âlemi kasıp kavuran büyük harpten sonra umum insanlarda hayattan pek çok lezzet elde etmek hevesi uyanmış ve bu hal, her türlü şirazeyi bozmuştur. Türk kadınının eski hayatı tamamıyla evinin içinde geçerdi. O zaman süslenmek lüzumu çok hissedilmemişti. Fakat zamanla her şey değişti, kadınlar da faal hayata atılmak ihtiyacını duydular. Yalnız bu hayatta sadelik en evvel gözetilmesi lazım gelen bir şey olduğu halde o, unutuldu.*” (Ragıp, 1930).

Kadının müsrifliğini başka şekilde değerlendirenler de olmuştur. Örneğin, Suphiye Nuri Hanım, kadının müsrifliğinin erkeklerden kaynaklandığını söylemiştir:

“*Erkeklerimiz her şeyden evvel, şıklık, güzellik arıyorlar. Erkeklerimiz, hattâ en müterakki ve münevver erkeklerimiz de kadında güzellikten başka meziyet aramıyorlar... Kadın olmak hasebiyle kendisini iyi göstermek için kadınlar da erkeklerin arzularına ittiba etmeye mecbur oluyorlar... Bunun önüne geçecek aile reisidir. Aile reisi akli başında ise kadının hayatını tanzim eder. Birçok ahlaksızlığa sebep olan hep israftır... Bu kabahati erkeklerde buluyorum. Haremimi süslü görmek isteyenler, kadının ahlaksızlıklarına göz yumuyorlar. Erkekler ciddi hareket ederlerse bu israfın önüne geçerler...*” (Ragıp, 1930).

Ancak Şükûfe Nihal Hanım, Suphiye Nuri Hanım gibi kadının israf yapmasında sadece erkekleri suçlu bulmadığını söylemiştir. O, kadınların doğuştan süse meyilli olduğunu, kadının yalnız kaldığı, hiç kimseye görünmediği zaman bile kendi kendini güzel görmek için süslendiğini söylemiştir. Ancak sonrasında kadının süslenmesin de bir sınırı olduğunu vurgulamıştır:

“*Evet, kadın süslenecektir, bu onun hakkıdır. Fakat bedii ihtiyaçlarını temin edeyim derken fazla masraf etmesi ailesine dolayısıyla memlekete mazarrat getirir. Bunun için kadın, felaketler karşısında pırıl pırıl giyinerek ve kaprislere kapılarak her gün elbise değiştirmekle devam edemez.*” (Ragıp, 1930).

Kadınların müsrifliği tartışılırken yeni bir soru akla gelmektedir: Tasarruflu olma sadece üst sınıf için söylenmiş olabilir mi? Çünkü zor koşullarda yaşayan alt sınıf kadınlarının lüks harcamalar yapması çok düşük ihtimaldir ve dolayısıyla onları israf yapmakla suçlamak yanlıştır. Türkiye'nin ilk kadın otomobil yarışçısı, şampiyonu ve aynı zamanda müzik öğretmeni olan Samiye Burhan Cahit Hanım, ülkedeki alt tabaka tutumlu iken yukarı sınıfın çok hovarda olduğunu vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Bununla birlikte 1930'lu yıllarda köylü ve şehirli kadın arasında keskin bir farklılıklar ortaya konmuştur. Köylü kadın fedakârlığı, becerisi, şefkati ve gücüyle övülürken, lükse düşkün şehirli

kadınlar ise ahlaki açıdan bir tehdit olarak görülmüşlerdir ve toplumda onaylanmayan kadınlar olmuşlardır (Yıldız, 2017).

O halde asıl müsriflikle suçlanan ve tasarruf yapması gereken de üst tabaka idi. Kibar âleminde olduğu kadar hayır cemiyetlerindeki faaliyetleriyle de tanınan Ferdiye Asım şöyle demiştir:

“Büyük şehirlerde gerek içtimai mevkileri, gerek servet ve irfanları ile ileri gelen hanımların tasarrufa örnek olmaları lazımdır. Bu hanımlar mesela aynı elbiseyi müteaddit defalar giymekte ısrar ederlerse ve kati ihtiyacı olmadıkça yenisini ismarlamamağa dikkat ederlerse etraflarında pek çok hanımları aynı yolu takip etmeğe mecbur etmiş olurlar. Bilhassa bu hanımefendilerin, bir cemiyet halinde birleşip çalışırlarsa çok müspet neticeler elde edeceklerine tamamen kaniyim.” (Ragıp, 1930).

Uzun senelerden beri kadın tuvaletleriyle yakından ilgilenen ve biçki yurdunun kurucusu olan Behire Hakkı Hanım da alt sınıfın tasarruf yapamayacağını vurgulamıştır:

“Düşünüyorum, bizde bütçesini tanzim eden ve tevazün ettiren kaç kişi var bilmem ki? Acaba buna muvaffak olan yüzde beşi geçer mi? Çünkü hepimiz fakiriz! İradı, masrafına tekabül edenler bütçe dolayısıyla tasarruf yapabilmeye muvaffak olanlardır. Hâlbuki şöylece kendimizi düşünürsek ayda 100 lira kazanan 130 lira sarf etmek mecburiyetinde kalıyor. Çünkü hastası olur, çocuğu dünyaya gelir, zaten aldığı para yetişmiyor ki yedek parası olsun. Böyle bir aile hangi paradan, nereden tasarruf edebilsin?” (Ragıp, 1930).

Behire Hanım, geçim zorluğu çeken bir ailenin tasarruf yapmasının imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Ancak geçim sıkıntısı çeken bir aile de çok çalışarak ekonomiye katkıda bulunabilirdi. Selçuk Hatun Kız Mektebi Müdürü Mediha Hanım, Anadolu’da yaptığı bir gezide, halkın çalışmadığını görmüş ve topraklara el sürülmediğini, halkın kahvelerde vakit geçirdiğini söylemiştir. Hâlbuki ona göre kahvede oturan bu halk dağlardan çalı, çırpı toplayıp bunları satarak para kazanabilirdi. Yani Mediha Hanım, ülkedeki icat ve teşebbüs fikrinin yokluğundan şikâyet etmiştir (Ragıp, 1930).

Alt ve üst sınıfının tasarruf yapıp yapmaması dışında sadece kadınların müsrif olarak görülmesi de tartışılmıştır. Örneğin, Behire Hanım da kadınlar gibi erkeklerin de masrafı olduğuna değinmiştir:

“Beylerin 30 liraya kadar tedarik edilen ipek gömleklerine ne diyelim? Görülecek iki parmak yakası ile iki parmak genişliğindeki kolları için mi bu fedakârlık? İpek gömlek giyen bey soyunduğu zaman ipek gömleğin zevkini duyuyorsa, hanımın zevki yok mu?”(Ragıp, 1930). Samiye Burhan Hanım da şunu söylemiştir: *“Hanımlar için kürk ve tuvalet modası iddia ediliyor, fakat erkeklerimizin otomobil ve sefahat iptilası daha az bir israf mıdır?”*(Ragıp, 1930).

Şükûfe Nihal Hanım da ekonominin günden güne kötüleşmesinde sadece kadınların mesul olmadığını erkeklerin de fazla masrafları olduğunu vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Kadın cemiyetlerindeki faaliyetleriyle tanınan Rana Hanım da israf konusunda kadına yüklenilmesini eleştiren isim olmuştur: *“Bütün israfı, her şeyi kadına tahmil ediyorlar. Unutmamalı ki erkek de kadın kadar bunda hissedardır...”* (Ragıp, 1930).

Avukat İclal Hanım da erkeklerin barlarda yaptığı masraf karşısında kadınların elbise masrafını çok masum bulduğunu söylemiştir (Ragıp, 1930). Nakiye Hanım da senede 50 milyon liranın kadın tarafından dışarıya çıktığını söylemiş ancak hiçbir zaman kadını erkekten daha müsrif bulmadığını vurgulamıştır. Ona göre ne kadın daha müsrifti ne de erkek, ikisi de aynı derece idi (Ragıp, 1930).

2. ULUSAL İKTİSADİ MÜCADELEDE TÜRK KADINLARININ AMACI: TASARRUF

Türk kadınları, ulusal iktisadî mücadelede genel olarak tasarruf bilincini yerleştirmeye çalışmışlardır. O halde öncelikle kadınların tasarruftan ne anladığına değinmekte fayda var.

Fahrünnisa İzzet Melih Hanım, tasarrufun, bir ailenin veya bir adamın kazancına göre masrafını, hayat tarzının düzenlemesi ve kenara para koyması olduğunu söylemiştir. Ona göre, 20.000 lira kazanan adam 18 binini harcar ve gelirinin yüzde onunu saklarsa israf etmiş olmazdı ancak 1000 lira kazanan biri 1001 lira da harcarsa o müsrif olurdu (Ragıp, 1930). Şişli Kibar muhitinde mümtaz bir mevkiye sahip Sadiye Müştak Hanım’ın ise millî tasarruftan çıkardığı mana şu olmuştur:

“*Filan malı alıp, filanı almamak değil, belki israf etmeyip millî serveti çoğaltmaktır. Hem unutmamalı ki millî servetimiz çoğaldığı gün, millî istihsalâtımız da artmış olacaktır.*” (Ragıp, 1930).

Afet Hanım ise tasarrufu şu şekilde açıklamıştır:

“*Eskiden, mal işten değil dıştan artar derlerdi. Bizim anladığımız tasarruf ve sermaye hem işten hem de dıştan artar. Evvela işimizi arttırmak mecburiyetindeyiz. Sonra biraz dışımızdan yani masrafımızdan kısmak mecburiyetindeyiz.*” (Cumhuriyet Gazetesi, 1933).

İyi eğitim almış ve salim düşüncesiyle, ağırbaşlılığı ile tanınan Rezan Emin Hanım ise tasarrufun her şey ile alakalı olduğunu vurgulamıştır:

“*Bence tasarruf fikri başlı başına bir mesele değildir. Hayatımızdaki bütün içtimai ve iktisadi amillerin bunda bir hissesi vardır... Tasarrufun bütün zihniyetimizin, bütün itiyatlarımızın bütün hayatımızın değişmesiyle alakadar olduğu kabul etmeliyiz.*” (Ragıp, 1930).

Avukat İclal Asım Hanım ise farklı fikirleriyle dikkat çekmektedir. Çoğu Türk kadını, tasarrufun gereksinimleri azaltmak olduğunu söylemiştir. Ancak İclal Hanım, gereksinimleri azaltmak yerine kazanç ve harcamaların dengelenmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü o, ihtiyacın medeniyetin bir mahsulü olduğunu bu yüzden ihtiyacın azaltılmamasını vurgulamıştır:

“*Afrika zencisi ile medeni insanlar arasında ihtiyaç farkları vardır. Medeni şahsın ihtiyaçları medeniyet derecesine göre mebsutan artar. Binaenaleyh, ihtiyacı azaltmak demek medeniyetin faydalarından feragat etmek demektir. Bu da, ezici bir hareket olur. Aile kazancının fevkine çıkarılırsa yanlış hareket edilmiş olur. Binaenaleyh, ihtiyaca tekabül edecek surette çalışmak lazım. Ailede kazanç ve sarf ediş hakkında muvazene tesisi lazımdır.*” (Ragıp, 1930).

Tasarrufun, israf etmeyip millî serveti çoğaltmak, üretimi attırmak, bütün alışkanlıkları ve zihniyeti değiştirmek, kazanç ve harcamaları dengelemek gibi manaları ortaya çıkmıştır. Kadına ait tasarruf denilince ilk akla gelenlerden biri onların giyime harcadıkları bütçeyi azaltmaları olmuştur. Dolayısıyla tasarruf konusunda kadına düşen sorumluluklardan biri giyim masrafını azaltmaktır. Suphiye Nuri Hanım, bir kadının giyime özellikle tuvalete çok para harcadığını söylemiş ve Türk kadınlarına bu konu hakkında şu sözleri dile getirmiştir:

“*Herkes bütçesine göre hareket etmelidir... Fakat bütçe ile hareket edilirse, gayet az sarf etmek lazımdır. Mesela, ayda 300 liralık bütçesi olan bir ailenin kadını tuvaletine ancak 40,50 lira vermelidir... İnsan evvelâ yemeli, ısınmalı, hasta olursa baktırmalı, ondan sonra giyinmesini, gösterişini düşünmeli... Bizim hanımlarımızda en büyük gaye giyinmedir. Bittabi çıplak gezinmez. Fakat her aile bir bütçe tanzim etmeli. Her halde başka şeylerden sonra tuvaletini düşünmeli...*” (Ragıp, 1930).

Rana Hanım ise tasarruf için lüks eşyayı bırakmamız gerektiğini, yüzlerce liralık manto ve tuvaletin lüks olduğunu, Türk kadınının bunu giymemesi gerektiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Tasarruf için kadınların pahalı ve lüks giyinmemesi gerekmiştir ancak o dönemde baloya en şık ve gösterişli elbise ile gitme modası hâkim olmuştur. Ayrıca her baloya farklı kıyafet ile katılmak da o dönem kadınlarında bilinen bir davranış olmuştur. Fahrünnisa Hanım, bir tuvaletin yeni olduktan sonra 10 baloya giderken bile giyilebileceğini söylemiş ve kendisinin yaptığı tasarruf örneğini şöyle anlatmıştır: “*Geçenlerde Serkldoryan’da İsveç zırhlısı zabitanı şerefine verilen baloya üç senelik bir tuvalet ile gittim. Bu kırmızı bir esvaptır ki temizlettim, boyattım ve giydim.*” (Ragıp, 1930).

Elbiseden büyük tasarruf yapmanın mümkün olduğunu ve her balo için ayrı tuvalet giyilmesini çok garip bulduğunu vurgulayan Mediha Memduh Hanım ise şunları söylemiştir:

“*Bir balo elbisesi 10 defa bozular, şekli değiştirilebilir. Esasen bir esvabı bozup tekrar yapmak kadar zevkli şey var mıdır? Ben her baloya giderim, gittiğim zaman gençlerde hayret edilecek bir tuvalet ısrarı görürüm.*” (Ragıp, 1930).

Türk kadınlarının ülkede iktisadî mücadele verilirken balo için ısrarla tuvalet masrafı yapması, gösterişi sevmesinden ve bilinçsiz olmaktan kaynaklandığı söylenmiştir. Örneğin; Samiye Hanım, bir elbise ile 3 baloya bile gidilebileceğini, her baloya ayrı kıyafetle gidenlerin gösteriş meraklısı olduğunu söylemiştir (Ragıp, 1930). Yazar Saibe Hanım ise bir tuvaleti ikinci defa giymemeyi

şuursuzluk olarak görmektedir (Ragıp, 1930). Suphiye Nuri Hanım ise baloya yapılan tuvalet masrafından ziyade bir kadının zaten baloya gitmesinin başlı başına bir masraf olduğunu söylemiştir: “*Balo için yalnız esvap kâfi değildir. Çorap, iskarpin ve saire lazım... Sonra baloya kadar çamurda yaya gidemez ya. Bir otomobile binecek. Benim fikrime göre mutlaka baloya gitmek lazım değildir.*” (Ragıp, 1930).

Hâlbuki o dönemde yabancı kadınların bile elbise tasarrufu yaptığı bilinmektedir. Mesela bir elbise ile birçok baloya gidilebileceğini söyleyen Zeynep Fatın Hanım, Sabık Almanya İmparatoriçesinin müteveffa Augusto Viktoryo'nun bile kendi eli değiştirip yeni model verdiği elbise ile birkaç baloya gittiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Rezan Emin Hanım da “*Memleketimiz haricinde yaşayanları pek yanlış biliyoruz ve görüyoruz. Acaba bir Avrupalı, bir Amerikalı kadın zevk ve refah içinde mi yuzüyor? Emin olmalıyız ki Avrupalı ve Amerikalı kadın, bizdeki aynı varidat seviyesindeki kadından daha basit bir hayat geçiyor.*” demiştir. (Ragıp, 1930).

Türk kadınının giyimde tasarruf edebilmesi için bazı zihniyetlerin değişmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Örneğin, Ferdiye Asım Hanım'a göre değişmesi gereken zihniyetlerden biri kadının kendi elbisesini dikmesinden utanmasıdır. Ferdiye Hanım şöyle demiştir: “*Bizde bazı hanımlar bu esbabı ben diktim, şu pardösüyü ben yaptım demekten âdete utanırlar. Bilhassa bu zihniyetle mücadele etmek lazımdır.*” (Ragıp, 1930). Mediha Memduh Hanım'a göre de değişmesi gereken diğer bir zihniyet ise bir aileyi geçindirebilecek kadar pahalı olan elbisenin alınmasıdır. Mediha Hanım, bunu şu şekilde izah etmiştir:

“*Geçen bir akşam hesap ettik, karı koca bir de hizmetçisi, apartman kirası, yiyecek, içecek, mahrukat, elektrik, elbise gibi masraflar dâhil olmak üzere 150 lira ile mükemmelen geçenebilir. Fakat öyle kızlar görüyorum ki 150 lirayı tuvalet masrafına bile az buluyor. Bu zihniyeti değiştirmek lazım.*” (Ragıp, 1930).

Kadınların güzel görünmek uğruna çok para harcadıkları görülmüştür. Bu da değişmesi gereken başka bir zihniyet olmuştur. Feyzi Atı Kız Lisesi Müdürü Türkan Hanım'ın söylediği gibi “*Müttekâmil kadın bilir ki para sarf etmek güzel görünmenin yegâne sırrı değildir. Bu, bir zevk meselesidir. Az para ve mahdut eşya ile de güzel görünmek mümkündür.*” (Ragıp, 1930). Vakit Gazetesi de hem şık ve zarif giyinip hem de tasarruf etmenin mümkün olabileceğini vurgulamıştır:

“*Şık ve zarif giyinmek fakat para israf etmeden, fazla hiçbir külfete lüzum görmeden yahut her bütçenin haddini aşmadan güzel giyinmek, kolay bir iş değildir. Bir kadının bunu yapabilmesi için onun evvela zeki olması, sonra giyinmek nedir onu bilmesi yani giyinmek hissine malik olması lazımdır. Böyle bir kadın kendisine faydası olacak şeyleri bilir onu yaşayışına mülayim gelen şeyleri alır ve kullanır. Mesela bu kış mevsiminde yünlü elbiseler hem çok şık hem de çok münasiptir. Bunlar gündüz de akşam da giyilebilir. Sonra başka elbiselere nispetle daha sağlam olduğundan ipeklilerden ve satenlerden çok dayanır. Hüner bu yünlülerden bir güzel elbise çıkarmak ve onları giyebilmektir.*” (Vakit Gazetesi, 1932).

O dönemde, israf etmemenin mühim bir mesele haline geldiği görülmektedir. Hatta israfın ahlaksızlığa yol açtığı söylenmiştir. Ancak Ferdiye Hanım, israfı ahlaksızlıkla karıştırmamak gerektiğini, bunun karakter meselesi olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, kadın ne kadar süslü olursa olsun, ne kadar kendini güzel göstermek isterse istesin karakteri müsait değilse ahlaksızlık yapamazdı (Ragıp, 1930).

Türkan Hanım da israfın ahlaksızlığa yol açtığı fikrine katılmamıştır:

“*Bu bir seciye meselesidir. Zaten düşmeye müsait kadınlar vardır. Süs ve gösteriş iptilasına kapılır, yoldan çıkar. Bu, umumiyetle kadınlar lüks arzusuyla namus ve haysiyetlerini kolayca feda ediyorlar demek değildir. Bence süs iptilasını ahlaksızlığa sebep olmaz. Son damla dolu bardağı taşıtır.*” (Ragıp, 1930).

Giyimde tasarruflu olma yerli malı kullanmak ile de alakalı olmuş ve Türk kadınları, yerli malından olan elbiseleri kullanmanın önemine dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda Sadiye Müştak Hanım şunları söylemiştir: “*Bu, tutulan yol ne olursa olsun, neticede milli servetin çoğalmasında ehemmiyet verenlerdenim. Bugün yerli mallara gösterilen rağbet şüphe yok ki vatanperverane bir iştir.*” (Ragıp, 1930).

Uzun senelerdir kadın cemiyetlerindeki ve kuruluşlarındaki faaliyetleriyle tanınan Nebahat Hanım ise “*Nereden istersek oradan giyinmek hakkımızdır değildir. Esasen böyle zamanlarda hak yoktur. Daima vazife vardır.*” diyerek yerli malından yapılan elbise ile giyinmenin önemli bir görev olduğunu belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Türk kadınları tarafından yerli malı ile Avrupa malı kıyaslanmış ve yerli malların Avrupa mallarına göre daha kalitesiz olduğu öne sürülmüş, buna rağmen yine de yerli malı kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Fahrünnisa Hanım, Türkiye’deki kumaşların Avrupa kumaşları kadar ince ve zarif olmadığını fakat ekonomide başarı elde etmek için buna katlanması gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Ferdiye Asım Hanım ise şunları söylemiştir:

“İhtiyaçlarımızı mümkün mertebe yerli mallarımızla temin etmeğe behemehâl azmetmeliyiz... Belki bazı şeylerde Avrupa malının tam mukabilini bulamayacağız. Olan ile iktifa etmek bir millî borçtur. Bunda da büyüklerin örnek olmaları lazımdır.” (Ragıp, 1930).

Behire Hanım ise şunları söylemiştir: “*Yerli kumaş meselesine gelince belki henüz kumaşlarımız Avrupa kumaşları kadar mükemmel değildir. Fakat bizde millî his varsa memlekette çıkanla iktifa etmeliyiz.*” (Ragıp, 1930). Yerli kumaşlar beğenilmese de millî vazife için kullanılması gerekmiştir. Ayrıca ülkenin üretebildiği yerli kumaşlar ile yetinilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Mesela Şükûfe Nihal Hanım, şöyle söylemiştir:

“Ahmet Haşim’in Taksim abidesi için bir yazısı vardı: Bizim millî abidemizi yapacak sanatkâr yoksa bunu ecnebi bir ele bırakmamalıyız. Dağdan bir granit koparıp koymalı idik. O sanatkârı yetiştirdiğimiz gün bu mermeri eritmeli abide şekline getirmelidir... Mademki giyeceğimiz şeyi memleket tamamen çıkarmıyor, ne yapıyorsa onu giymeye mecburuz. Hem yerli malları zannedildiği kadar kaba değil, seve seve giyeriz.” (Ragıp, 1930).

Rana Hanım da Şükûfe Nihal Hanım’ın görüşlerine benzer sözler söylemiştir. O, ülkede yeteri kadar ipekli çorap yapılamazsa bundan vazgeçilmesini, kendi zevkimiz yerine ülkenin çıkarını düşünmemiz gerektiğini vurgulamış ve kendisinin 8-10 senedir yerli kumaş ve bezleri kullandığını, hatta bunları Avrupa’daki dostlarına hediye ettiğini de belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Türkiye’de tamamen yerli malı kullanımına geçebilmek için bunun umumileşmesi veya bir kanun haline gelmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Örneğin, Samiye Hanım, yerli malı kullanma umumileştiği zaman, fedakârlıktan çıkabileceğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Mediha Hanım ise yerli malları giymeye mecbur olduğunu, bunun için bir kanun gerektiğini, o zaman herkesin giyeceğini söylemiştir. Ayrıca o, yerli malını kullanmayı moda haline getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930).

Türk kadınlarının tasarruf vazifesi, sadece giyim masrafını azaltmak ve yerli malı kullanmak olmamış, daha birçok alanda Türk kadınına görevler düşmüştür. Mediha Memduh Hanım, tam, mükemmel bir kadının ilk önce evi ile meşgul olmasını, mutfağın masrafını bilmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre en önemli nokta yiyecek meselesiydi, sonra giyecek gelirdi. Ev idaresine doğrudan doğruya kadınların bakmalarına taraftar olan Mediha Memduh Hanım, bir kadının evde hizmetçisinin, aşçısının işlerini ciddi şekilde denetlemesi gerektiğini söylemiş, bunu yapmazsa elektrik ve gaz masraflarının daha yüksek olacağını vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Saibe Hanım ise o dönemde kuaföre gitmeyi lüks olarak görmekteydi. Kadınların saçlarını kendilerinin de yapabileceğini vurgulamış ve bu şekilde tasarruf edilebileceğini söylemiştir (Ragıp, 1930).

Ciddi ve düşüncelerindeki isabetli, ölçülü tavırlarıyla tanınan Feyhan Kemal Cenap Hanım, Türk kadınlarına düşen genel vazifeleri özetlemektedir. Ona göre kadınlara ait tasarruf; giyimde iktisat, eğlencede iktisat, mutfakta iktisat olmuştur. O, en çok masrafın elbiseye gittiğini, iktisat mücadelesine girerken bütün senenin balolarına bir elbise ile gidilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun dışında, toplu taşıma aracı kullanmak yerine otomobile binenleri ve sinema kapılarını aşındıranları eleştirmiş, eğlencede fedakârlık yapılması gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Nebile T. Rüştü Hanım’a göre kadınların sadece tasarruf yapmasının yeterli olmayacağını, tasarruf konusunda kadınların erkekleri yönlendirmesi gerektiğini söylemiştir:

“Biz Türk kadınları, yalnız kendimiz iktisat ve tasarrufa riayet etmekle vazifemizi tamamen ifa etmiş olamayız. Bütün iddia ve itirazlara rağmen üzerlerinde nafiz olmaktan hâli kalmadığımız

erkeklerimizi de hayatlarının muhtelif safhalarında, millî iktisat kaidelerine göre harekete sevk etmek ve alıştırmak vazifesi de bize düşmektedir.”(Rüştü, 1930).

Türk kadınları, kadınlara düşen sorumlulukları aktarırken tüm millete düşen görevleri de belirtmeyi ihmal etmemişlerdir. Örneğin Sadiye Müştak Hanım, her Türkün dikkat edeceği şeyin millî servetini gereksiz arzular kıymetsiz kapisler uğrunda israf etmemesi olduğunu söylemiş ve şunları eklemiştir:

“Kadınlarımız olsun, erkeklerimiz olsun daha uzun çok çalışıp fazla kazanmak ve bu kazancın tam ihtiyaca mukabil miktarını sarf edip mütebakisini bir tarafa ayırmak yolunu tutmalıdırlar. Türk ailelerine bu fikir yerleştikten sonra esasen ecnebi malına yani yüksek lükse gidecek para az olur.” (Ragıp, 1930).

Şükûfe Nihal Hanım da ekonomide genel bir mücadeleye girişmek gerektiğini, çünkü zannedildiğinden daha fakir olduğunu söylemiş, iktidarı olan ailelerin bile israf etmemesini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Behire Hakkı Hanım, tasarrufun aç oturup oruç tutmak olmadığını vurgulamış sadece haftada bir gün yemek alışkanlığından vazgeçebileceğini, mesela evine her gün et alan birinin haftada bir gün et almaması gerektiğini söylemiştir. Bunun dışında arşını 10 liralık kumaş yerine arşını 6 veya 8 liralık kumaş alınırsa ve haftada bir gün sinemaya gitmek yerine 15 günde bir gidilirse de tasarruf yapılabileceğini belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Türk kadınları tasarruflu olabilmenin eğitimden geçtiğini vurgulamışlardır. Rezan Emin Hanım’ın dile getirdiği gibi *“Hakikaten birçoğumuz para ve hesap ne demek olduğunu bilmeyen adamlarız. Bugün için yaşarız. Elimize ne kadar para geçerse geçsin çoğumuz bundan yarın için hisse ayırmayız.”*(Ragıp, 1930). Dolayısıyla tasarrufun öğretilmesi gerektiği ortaya atılmıştır. Suphiye Nuri Hanım, tasarrufun terbiye ve görenek meselesi olduğunu ve küçükken öğrenilmesini gerektiğini vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Zeynep Hanım da Suphiye Hanım gibi tasarrufun bir terbiye meselesi olduğunu söylemiş ve bu terbiyenin de aile ocağında başladığını vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Ferdiye Asım Hanım da tasarrufta aile terbiyesinin yanında okul terbiyesinin de önemli olduğunu, çocuklara özellikle dikişin, el işinin hatta yemek pişirilmesinin öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır. O, biçip dikmesini bilmeyen bir kadının masrafının çok olduğunu ve bir genç kıza bunların öğretilmesi gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930). Zeynep Hanım da aynı fikri savunmuştur. O, okullarda tasarruf ile ilgili derslerin açılmasını ve orada her çocuğun kumbarasının olması gerektiğini söylemiştir (Ragıp, 1930).

Bu görüşlerden hareketle, tasarruflu olmada eğitimin önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Türkan Hanım, cahil kadının, iddiasız, alçak gönüllü ve boyun eğen bir insan olduğunu, yarım eğitim ve terbiye görmüş kadının en tehlikeli insan olduğunu, her şeyi bildiğini zannettiğini söylemiştir. Oysaki eğitim görmüş, olgun kadınların parıltı ile gözlerinin çabuk kamaşmadığını vurgulamıştır (Ragıp, 1930). Çocuk doktoru Semiramis Ekrem Hanım da eğitim almamış bir kadının aile hayatında ve tasarruf yapmada çok zor bir duruma düşeceğini, ev hanımlığın yalnız yemek pişirmek olmadığını, kadının kocasının kazancına göre evini idare etmesi gerektiğini söylemiş ve bunun da eğitim ile mümkün olduğunu belirtmiştir (Ragıp, 1930).

Semiramis Ekrem Hanım tasarruf eğitiminin önemine dikkat çekse de o, tasarruf ve iktisat eğitiminden ziyade önce ona giden yolu yani üretmenin öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, tasarruf ve iktisat yapabilmek için üretimi arttırma çarelerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi gerekirdi (Ragıp, 1930).

İffet Halim de *“Kadın ve İktisat ”* adlı yazısında kadının çalışmasına yani üretici olmasına değinmiştir. Çünkü ona göre, kadının çalışması ile millî iktisatta yol alınabilirdi. Hatta İffet Halim, çalışmanın biriktirmekten daha önemli olduğunu da vurgulamıştır: *“Türk kadını bir biriktir, iki çalış. Ancak böyle yerli giyilir, yerli içilirse; bu büyük inkılap temel kurar, gütkü gider.”* (Halim, 1933). Ayrıca o, kadının çalışma hayatına girmesiyle ülkenin kendi medeniyetini yaratacağını vurgulamıştır:

“Bugün buhran içinde bulunan Avrupa ve Amerika’da bu mesela başka bir yüz gösteriyor. O Avrupa ve Amerika ki yıllarca kadını müstahsil yapmak için uğraşmıştır. Bugün oralarda kadının iş hayatına karışması, işsizlerin çoğalması gibi bir hoşnutsuzluk uyandırmakta ve bu iktisadî bir çerçeve

içinde, kadının eve dönmesi gibi bir yola dökülmektedir. Biz burada döner veya dönmez diye bir takım içtimai münakaşalar yapacak değiliz. Bizim güdeceğimiz, Türkiye millî iktisadında, kadının çalışmakla değerli bir yol alacağı ve böylece iktisadîyatımızda kendimize göre şartlarımız olduğunu göstermektir. Yeni yolumuzda harcanan güç, yalnız bir medeniyete ulaşmak değil, kendi benliğimizden bir medeniyet yaratmaktır.” (Halim, 1933).

3. KADINLAR BİRLİĞİ’NİN TASARRUF VE YERLİ MALI İLE İLGİLİ FAALİYETLERİ

“Kadınlar Birliği’nin Tasarruf ve Yerli Malı İle İlgili Faaliyetleri” konusuna geçmeden önce Kadınlar Birliği’nin kuruluşundan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. KB’nin temelinde Kadınlar Halk Fırkası yer almıştır. Kadınlar Halk Fırkası’nın oluşumu da 1923 yılının Haziran ayında bir Darülfünun ’da toplanan kadınlar şurasında gerçekleşmiştir. Fırka’nın başkanı yazar ve öğretmen Nezime Muhittin, delegeşi Latife Bekir, genel sekreteri Şükûfe Nihal, veznedar Matlube Ömer, muhasebesi ise Saniye Hanım idi. Nesime İbrahim, Zaliha, Tuğrul ve Faize hanımefendiler de bu fırkaya üye kimselerdi. Fırka’nın kuruluş amacı, ülkenin toplumsal ve ekonomik olarak gelişmesini sağlamak ve bu konuda kadınları aydınlatmak, kadınları yapması gereken vazifelere hazırlamak olmuştur. Söz konusu vazifeler ise ilk olarak annelik ve aile kadını görevleri idi (Toprak, 1988). Ancak Kadınlar Halk Fırkası, henüz hazır olmayan kamuoyu sebebiyle hükümet tarafından onaylanmamıştır (Bozkır, 2000).

Kadınlar Halk Fırkası’nın başkanı Nezihe Muhittin Hanım ve arkadaşları, fırkanın hükümet tarafından onaylanmaması üzerine yeni bir örgütlenmeye girişmişlerdir. Bunun üzerine, Nezihe Muhittin Hanım ve arkadaşları 7 Şubat 1924 tarihinde Kadınlar Birliği’ni kurmuşlardır. Birlik, aslında Kadınlar Halk Fırkası’nın isim değiştirmiş şeklidir. Birliğin Başkanı Nezime Muhittin Hanım, delegeşi Nimet Reşide, genel sekreteri Mediha Mazhar, üyeleri ise Latife Bekir, Halit Şükrü, Faize Atıf, Şadiye Atıf, Güzide Osman ve İffet İhsan idi. KB’nin tüzüğünde yer alan faaliyetleri arasında kadınların düşünsel ve sosyal alanlarda yetiştirilmesi, dul, kimsesiz kadınlara yardım edilmesi, kadınları dış hayata hazırlamak için bilimsel konferanslar düzenlenmesi yer almaktadır (Bozkır, 2000). KB, Nezime Hanım’ın başkanlığında politik ve mücadeleci olmuştur. Nezime Hanım’dan sonra 1927-1935 yıllarında başkanlık yapan Latife Hanım döneminde KB, mücadeleci ve politik özelliğini kaybetmeye başlamış, öne çıkan çalışmalar daha çok hayır işleri ve kadınların kültürel ve ekonomik gelişmelerinin sağlanması olmuştur (Yurtsever, 2009). Ayrıca KB, Kadınlar Halk Fırkası gibi siyasi bir nitelik taşımamış, kadınları ilgilendiren her türlü etkinliği yapmayı amaçlamıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2020).

Kadınlar Birliği’nin tasarruf faaliyetleri ise ülkede ekonomik seferberlik ilan edilmeden önce başlamıştır. Kadınlar Birliği genel sekreteri Efzayış Suat Hanım şöyle demiştir:

“Kadınlar Birliği, bu ise daha geçen sene başlamıştı. Hatırlardadır ki, birlik tarafından geçen sene verilen baloya hanımlarımızın ekserisin yerli kumaşlardan yapılmış elbiselerle iştirak etmişlerdir. Saniyen, bütün vilayetlerden yerli eşya numuneleri celp etmiş ve bir sergi vücuda getirmiştik.” (Milliyet Gazetesi, 1929).

Tasarruf faaliyetlerine ekonomik seferberlik ilan edilmeden önce başlayan KB, 1930’lu yıllarda millî tasarruf mücadelesinin başlamasının ardından faaliyetlerini arttırmış ve Kadınlar Birliği’nin söz konusu mücadele için yeni faaliyetlerinin ne olacağı merak konusu olmuştur. Milliyet Gazetesi muhabiri, KB’nin başkanı Latife Hanım’a tasarruf ile ilgili çalışmalarının ne olacağını sormuş ve Latife Hanım şöyle cevap vermiştir:

“Kadınlar Birliği bu Millî cidalde de kendisine isabet eden vazifesini yapacaktır. Bunun için birçok teşebbüslerimiz vardır. Bilhassa yapacağımız bu propaganda da konferanslara ehemmiyet vereceğiz. Azalarımızdan birkaç hanım tertip edeceğimiz içtimalarda yerli malları giymek lüzumunun ehemmiyetini izah edeceklerdir. Birlik, hükümetin açtığı bu mücadelede hissesine isabet eden vazifeyi bu halde fazlasıyla yapacaktır.” (Milliyet Gazetesi, 1929).

1930’lu yıllarda KB’nin faaliyetleri ve yer aldığı etkinlikler şu şekildedir:

1. KB’nin Çaylı Dans Gösterisi: Kadınlar Birliği çaylı dans gösterisi düzenlemiş ve bu gösteriye kadınlar yerli kumaştan elbiseler giyerek katılmışlardır. Ayrıca güzellik üçüncüsü

Nüzhet Hanım, yerli kumaştan olan tuvaletleri sergilemiştir (Milliyet Gazetesi ve Vakit Gazetesi, 1930).

2. KB'nin 6 Şubat 1930 Tarihli Konferansı: Kadınlar Birliği'nde 6 Şubat 1930'da kız muallim mektebi müdürü Nebahat Hamit Hanım bir konferans vermiştir. Salon memleketin tanınmış ve münevver kadınları ile dolmuştur. Nebahat Hanım, yerli mallarının güzelliğinden, millî tasarrufta Türk kadınlarına düşen vazifelerden bahsetmiştir. Birlik ayrıca yerli kumaşlardan numuneler sergilemiştir (Milliyet Gazetesi, 1930). Nebahat Hanım konferansta şunları dile getirmiştir:

“Tasarruf mücadelesinde kuru nasihat vermekten ziyade bizzat numune olmaya çalışmalıyız. Zannedilmesin ki israftan sakınmak, her şeyin iyisini ve ucuzunu temine çalışmak, zenginliğe ve kibarlığa muhalif bir harekettir. Avrupa'nın en kibar kadınları bile sabahları ellerine zarif çantalarını file torbalarını alarak evlerine ait alışverişlerini bizzat yaparlar. Eskiye ve modası geçen elbisesinden çocuklarına esvap diken, ka'an ipekli, yünlü kumaş parçalarından mendil, abajur, masa örtüsü yapan kadın ne kadar caziptir. İhtiyar ninelerimiz bu hususta bize en iyi bir numune olabilirler.” (Vakit Gazetesi, 1930).

O dönemde Türk kadınlarının Avrupalı kadınlara özendiği bilinmektedir. Nebahat Hanım, Avrupalı kadınları örnek vererek Türk kadınlarının dikkatini çekmek istemiştir.

3. KB Üyesi Ruhsar Nazmi Hanım'ın Darülfünundaki Konuşması: Kadın Birliği üyelerinden Ruhsar Nazmi Hanım bir darülfünunda tasarruf ve yerli malı ile ilgili bir konuşma yapmıştır:

“Düşünmeden sarf eden, kazanmadan harcayan, kazandığını bitiren bir vatandaş memleket vazifesini yapmış değildir. Biriktirilen üç beş kuruş yarın aile ocağının yaslanabileceği serveti doğurur. Fertlerim bu serveti millî servetin temelini kurar. Yavrum sen vatanının malını al! Bu malı senin gibi Türk yavruları yaptılar. Türk sâyi, Türk kudreti bunu meydana getirdi. Senin buna vereceğin para gene senin demektir. Bu güzel toprakların yarın Allah göstermesin bir felaket karşısında müdafaaasına koşacak senin ile birlikte kan atacak gene onlardır. O halde seninle gülen seninle ağlayan bu vatan için yüreği titreyen kendi kardeşinin malı dururken daha güzel bahanesiyle yabancılara koşmak doğru mudur?” (Vakit Gazetesi, 1930).

Ruhsar Hanım'ın yaptığı konuşma millî hislere ağırlık veren bir hitap olmuştur. Tasarruflu olma ve yerli malı kullanmayı önemli bir memleket vazifesi olarak gören Ruhsar Hanım'ın, bu görevi vatandaşa aşılarken millî duyguları ön plana çıkardığı görülmektedir.

4. KB Üyesi Nezihe İzzet Hanım'ın Galatasaray Lisesi'ndeki Konuşması: Galatasaray Lisesi'nde tasarruf haftası dolayısıyla konferanslar verilmiştir. Lisede Nezihe İzzet Hanım'ın nutku derin etkiler yapmıştı. O, millî iktisadın önemine işaret ederek özellikle Türk kadınlarının, memleket işlerindeki önemli vazifelerinden bahsetmiş ve sonrasında şunları eklemiştir:

“Yeni bir vatan davasının safları içinde siperlerimize girmiş bulunuyoruz. Büyük Türkiye mefkûresini ve onun vatanını yapan Türk çocuğu elbet bu mücadelede de kazanacak ve iktisadî kurtuluşunu bulacaktır. Behemehâl zafer bize râin olacaktır. Yerli mallarını korumak ve Türk istihsaline kıymet vermek Cumhuriyet Türkiyesi'nin iktisadî kurtuluşuna müebbet temel olacaktır.” (Milliyet Gazetesi, 1930).

Nezihe Hanım, Türkiye'nin iktisadî davasında tasarruf mücadelesini bir siper olarak görmektedir. Bu davanın kazanılmasının en güçlü yolu tasarruftan ve yerli malı kullanmaktan geçmektedir.

5. KB Üyesi Meliha Avni Hanım'ın Galatasaray Lisesi'nde Konuşması: Galatasaray Lisesi'nde Meliha Avni Hanım'ın hitabesi umut dolu sözler içermiş, iktisadî mücadeleyi halkın damarlarına yerleştirecek kelimeler kullanmıştır:

“Vatandaşlarım, bütün bir milleti müşterek bir gaye önünde toplayan millî tasarruf, şunun bunun değil 14 milyon kişinin tapması icap eden mukaddes bir gayedir. Memleketin eserlerini yükseltmek için onlara kıymet verelim. Bu yeni eser gözleri açılmamış bir bebek halindedir, onun zamanla açılacak gözlerinde şarkın en güzel renklerini göreceğiz. Senin membaından çıkan paralar

senin sızularına merhem olacaktır. Başka, yabancı membalardan fıskırıp gelen suların memleketine gitmesine ve senin varlığını sürükleyip götürmesine asla razı olmayacaksın. Haydi, aziz vatanadaş. Durma, arkana bakmadan yoluna devam et... Memleketin mukadderatı senin elindedir."(Milliyet Gazetesi, 1930).

Meliha Hanım, halkın yerli malı kullanmasını ve tasarruf yapmasını millî bir borç olarak görmüş ve bu vazife, borç önünde Türklerin alnını secdeye eğeceklerini, millî borcu bir aşk kadar kutsal, millî vazifeyi de ibadet kadar saygıdeğer bileceklerini vurgulamıştır (Milliyet Gazetesi, 1930). Meliha Hanım'ın sözlerinden iktisadî mücadelenin ülke için büyüklüğü anlaşılmalıdır.

6. KB'nin Yılbaşında Bir Beyanname Hazırlaması: Kadınların diğer günlere nazaran özel günlerde alışverişi arttıkları görülmektedir. Örneğin kadınlar yılbaşı eğlenceleri için harcama yapmaktadırlar. Vakıf Gazetesi bu konuya değinmiş ve yılbaşı yaklaşırken ülkede alışverişin fazlaştığını, hatta bütçesi uygun olmayanların bile yılbaşı hazırlığı yaptığını yazmıştır. Kadınlar Birliği, ülkede gittikçe revaç bulan yılbaşı eğlencelerine gidecek kadınların harcamalarını makul bir hadde indirmeleri için bir beyanname hazırlamaya karar vermiş ve bu beyannameyi Türk kadınlarına dağıtmıştır (Vakit Gazetesi, 1930).

7. KB Üyesi Ruhsar Nazmi Hanım'ın Radyo Konuşması: Yılbaşı dolayısıyla Ruhsar Nazmi Hanım radyoda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türkiye'nin zorlu savaflara şahitlik ettiğini, ülkenin güçlüklerle kurulduğunu hatırlatmış ve bunları yaşamış bir milletin bir günlük eğlence için çok masraf yapmaması gerektiğini vurgulamıştır (Vakit Gazetesi, 1930).

8. KB Üyesi Mediha Muzaffer Hanım'ın Radyo Konuşması: Kadınlar Birliği üyelerinden Mediha Muzaffer Hanım, 14 Aralık 1931'de radyoda tasarruf hakkında bir konuşma yapmıştır. O, konuşmasında ülkenin genel ekonomik durumundan bahsetmiş ve ülkenin zengin kaynaklarla dolu olduğunu, bu kaynakların her vatandaşı besleyebileceğini vurgulamış ve hükümetin de ülkedeki kaynakların gelişmesine destek olan bir siyasetinin olduğunu belirtmiştir. Ancak o, hükümetin uyguladığı siyasetinin tek başına yeterli olmadığını söylemiştir. Ayrıca iktisat mücadelesinde milletine güvendiğini vurgulamıştır: "*Tarihten evvel Asya'dan garbe medeniyet nurunu veren milletimiz, iktisat seferberliğinde de şüphesiz büyük kudret ve şahsiyetini gösterecektir.*" (Milliyet Gazetesi, 1931).

4. MİLLÎ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ'NDE KADINLARIN FAALİYETLERİ

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nde kadınların faaliyetlerine geçmeden önce cemiyetin kuruluşu hakkında kısaca bilgi vermek doğru olacaktır. Başbakan İsmet Paşa'nın 12 Aralık 1929 yılında yaptığı konuşmasında yer alan bazı sözleri Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. İsmet Paşa şöyle demiştir:

"Şimdi iktisadî açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaina, yani istihsaline kifayet etmek endişesi; işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. Akli eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda Devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kat'i kararımızdır. Millî iktisadî kifayetsiz olarak hayat sürükleyen millet ciğerlerini mütemediyen kemirerek kendini yiyen bir vücut halindedir. Yaşamak kudreti, her ölçüyü aşacak kadar sağlam ve temelli olan Türk milleti kendi kendini yemek vaziyetine asla düşmeyecektir (TBMMTD, 12 Aralık 1929, s. 33).

Başbakanın konuşmasından sonra 14 Aralık 1929 yılında TBMM başkanı Kâzım (Özalp) başkanlığında yapılan toplantı sonucu Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti resmen kurulmuştur (Duman, 1992). Cemiyetin kurucuları arasında Kâzım Paşa, TBMM başkan vekili Hasan (Saka) (Trabzon), Yusuf Kemal (Tengirşek) (Sinop), Saffet (Erzincan), Mahmut (Siirt), Celal (Bayar) (İzmir), Fuat (Umay) (Kırklareli), Rahmi (Köken) (İzmir), Reşit Saffet (Atabinen) (Kocaeli), Besim Atalay (Aksaray) Beyler yer almıştır. Cemiyetin kuruluş amacı ise halkı israfla mücadelele, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarruflu olmaya alıştırmak, yerli mallarını tanıtmak, sevdirmek, kullanırmak, çoğaltmak, yabancı mal kalitesine getirmek ve yerli mallarının fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmaktır (Cumhuriyet Gazetesi, 1929). Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulduktan hemen sonra faaliyete başlamış (Cumhuriyet Gazetesi, 1929) ve amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla çok yoğun çalışmış, seminerler, sergiler, mitingler düzenlemiştir (Tekeli, İlkin, 1983). Ayrıca cemiyetin üyeleri halka

örnek olacak davranışlar sergilemişlerdir. Cemiyetin fahri başkanı Mustafa Kemal (Atatürk), cemiyetin kuruluşuna vesile olan İsmet (İnönü), TBMM ve cemiyetin başkanı Kâzım (Özalp) ve cemiyetin diğer bütün üyeleri yerli kumaştan elbise yaptırarak halkı yerli malı kullanmaya teşvik etmişlerdir. Bu çabaların neticesi olarak 1929 yılının sonlarında, yerli mallarına ilginin 1928 yılına göre bir miktar arttığı görülmüştür (Semiz, 1996).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin içinde kadınlar da yer almış ve cemiyetin faal üyesi kabul edilmişlerdir (Cumhuriyet Gazetesi, 1929). Cemiyetin ilk kadın üyesi de Nakiye Hanım olmuştur (Vakit Gazetesi, 1930). Cemiyet içinde kadın çalışma grupları yani “*Hanımlar Komiteleri*” oluşturulmuştur (Coşar, 1995). Komite başkanlığına ise Kazım Paşa (Karabekir)’nin eşi Maide Hanım geçmiştir. Hanımlar Komitesi, farklı zamanlarda Maide Hanım’ın başkanlığında toplanmış, aile içinde tasarrufun sağlanması, dikiş ve iş malzemelerinin yerli ürünlerden temin edilmesi için propaganda çalışmaları yapmıştır. Hanımlar Komitesi, zamanla kadınlar kolu haline gelmiştir. Cemiyette yer alan kadın kollarının görevi, kabul günlerinde yerli malı tasarruf konusundan bahsetmek, çeşitli yerlerde konferanslar vermek, yerli malındaki kusurları ve yabancı malı, yerli mal gibi satan, yerli malı ise yabancı mal gibi satan mağazaları cemiyete bildirmek olmuştur (Coşar, 1995). Hanımlar komitesi dışında faal komite teşkilatı da oluşturulmuş (Duman, 2013) ve İzmirli kadınlar 2 Şubat 1930’da ticaret ve sanayi odasında toplanarak İzmir’in çeşitli yerlerinde, Buca’da özellikle Karşıyaka’da çalışmak üzere birer faal komite teşkilatını uygun bulmuşlar ve cemiyetin merkez faal komitesini seçmişlerdir. Faal komitenin amacı, yerli malların sürümünü, ailede iktisat, tasarruf ve aile bütçesi fikrinin gelişmesini, tasarrufa alışmayı, iktisat ve tasarruf günü için hazırlıklar yapılmasını sağlamaktır (Millîyet Gazetesi, 1930).

Yerli malı kullanımında kadın önemli bir unsur olmuştur. İsmet Paşa: “*yerli malının revacını temin vazifesi münhasıran kadınlara aittir. Kadın tarafından benimsenen yerli malının kullanımı konusuna erkeğin mukavemet etmesi söz konusu değildir.*” sözlerini dile getirmiştir (Semiz, 1996). Afet Hanım ise “*kadın, milli fabrikayı yaşatmaya azmetmezse sanayi yürümez*” demiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1933). Bu bağlamda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, düzenlediği etkinliklere kadınların katılmasına ayrı bir önem vermiş, yerli mallar sergisi ve mitinglere kadınların iştirak etmesi sağlanmıştır. Ayrıca kadınlara hitap eden “*Kadın İktisat Sergileri*” açılmıştır (Semiz, 1996). Kadın iktisat sergilerinden biri İsmet Paşa Kız Enstitüsü ile ortaklaşa düzenlenmiş ve Türkiye’de kadınların düzenlediği ilk sergi olmuştur (Duman, 2013).

Cemiyetin etkinliklerine KB’nin de katıldığı görülmüştür. Örneğin Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin İstanbul şubesinin 30 Aralık 1929’da gerçekleştirdiği ikinci toplantısında KB de yer almıştır. Bu toplantıda özellikle kadınların nasıl bir yol izlemeleri gerektiği incelenmiş ve tüm Türk kadınlarını ilgilendiren, onların belli alışkanlıklarının değişmesine sebep olabilecek kararlar alınmıştır. Toplantıda, hanımlar arasında konferanslar verilmesi, kadınların yerli malı giymesi ve tüm tanıdıklarını yerli malı giymeye teşvik etmesi, bola elbiselerinin yerli kumaştan olması ve bir elbisenin bir sene boyunca yapılacak bütün balolarda giyilmesi kararlaştırılmıştır (Millîyet Gazetesi, 1929).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kadınlara özel toplantılar da düzenlemiştir. Kadınlara özel toplantılardan ilki 10 Ocak 1930’da bir darülfünunda gerçekleşmiştir. 10 Ocak 1930 yılında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen bu davette binlerce Türk kadını bir araya gelmiş, davette Türk kadınları, Türk sanayisinin gücünü, Türk mamulünün kendi ihtiyaçlarını tatmin edebileceğini konuşmuşlar, yerli mallarından başka şey kullanmayacaklarına söz vermişlerdir. Söz konusu davet, millî iktisat ve tasarruf için en büyük adımın atıldığı bir etkinlik olmuş ve Türk millî sanayisi için de bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Davette cemiyetin ilk kadın üyesi Nakiye Hanım ise kadınlar ile tasarruf konulu hasbihal yapmış (Vakit Gazetesi, 1930) ve kürsüye çıkarak şunları söylemiştir:

“*Hanımfendiler; ekseriyetimizin yakın zamanlarda duyduğu ve öğrendiği bir hakikat var ki o da ithalat ve ihracatımız arasında müthiş bir açık olmasıdır. Her sene kazancımızın, millî servetimizin en az elli milyonu yabancıların diyarına akıp gidiyormuş... Bu cereyana hangi milletin, hangi devletin takati maliyesi dayanabilir. Çok eminim ki bu pek acıklı vaziyeti duyduğum ve üzerinde düşündüğüm zaman hissettiğim elem azabı burada şimdi duyanlar benden fazla hissedecek vaktiyle haberdar olup menine çalışmadıklarına benden fazla müteessir olacaklardır. Çünkü hepimiz takdir ederiz ki bu elli milyon lira ana vatanın sinesine açılmış elli milyon yaradır. Bu hadise karşısında lâkayut kalacak bir Türk tasavvur etmiyorum. Vatan için ölmeyi bilen, hayatından daha kıymetli evladını feda eden Türk*”

kadını biraz fedakârlık etmeyi bilmez mi? Hayır fedakârlık tabiri doğru değil, feragat göstermez mi?” (Vakit Gazetesi, 1930).

Nakiye Hanım, yaptığı konuşmasında tasarruf konusunda kendilerine ne kadar büyük bir rol düştüğünü aşlamak istemektedir. Nakiye Hanım’ın üslubundan, toplantıdaki kadınlar arasında tasarruf etme zihniyetinde olmayanlar varsa onlara o fikri benimsetmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Nakiye Hanım, her sene dışarıya giden elli milyon liranın bir kısmının kadın eliyle çıktığını fakat artık çıkmayacağını vurgulayarak (Vakit Gazetesi, 1930). Türk kadınlarına duyduğu güveni göstermiştir. Davette yapılan konuşmalardan sonra Türk kadınları yerli kumaştan elbise ve trikoları giyip salona girmişler ve şiddetle alkışlanmışlardır. Model olan kadınlar, üzerindeki elbiseyi sergilerken bir yandan da izahatlarda da bulunmuşlardır (Milliyet Gazetesi, 1930).

Cemiyetin ilk üyesi Nakiye Hanım’dan bahsedilirken onun tasarruf ile ilgili faaliyetlerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Nakiye Hanım ile röportaj yapmak için kız lisesine giden Akşam Gazetesi muhabiri, Nakiye Hanım’ın kendi odasında okulun fizik salonu için dikiş diktiğini görmüş ve ayrıca Nakiye Hanım muhabire fırka balosu için kendine hereke kumaşı ile elbise dikeceğini söylemiştir. O, kendisinin ve çevresindeki kadınların baloya gidip eğleneceklerini ancak aynı elbiseler ile gideceklerini ve elbiseleri ülkede çıkan kumaşlarla ile tedarik edeceklerini söylemiş, üstelik buna uymayan kadınları da küçümseyeceklerini vurgulamıştır (Ragıp, 1930).

Cemiyet, “*İktisat ve Tasarruf*” adlı bir dergi çıkarmış ve dergide tasarruflu olma ve yerli malı kullanımında kadının önemine dikkat çekilmiş, iktisadî bağımsızlığın temeli kadınlar olarak gösterilmiştir.

“Siyasi istiklâlin temeli, iktisadi istiklâldir. İktisadî istiklâlin temeli, millî sermayedir. Millî sermaye tasarrufla birikir. O halde ev kadını iktisadî istiklâlimizin temelidir. Türkiye’nin ev kadınları: Vazifenizi biliniz: Günde beş kuruş!” (İktisat ve Tasarruf, 1931).

İktisat ve Tasarruf Dergisi’nde Türk kadının günde 5 kuruş tasarruf etmenin bile ne kadar önemli olduğuna değinilmiştir. Çünkü 1 milyon Türk ev kadınının gündelik harcamasından yalnız 5 kuruş tasarruf etse günde 5 milyon kuruş ayda 150 milyon kuruş senede 1,800,000,000 kuruş yani 18 milyon lira toplanmış olacaktır (İktisat ve Tasarruf, 1931).

İktisat ve Tasarruf Dergisi, dünya güzeli seçilen Keriman Halis Hanım’ın yurt dışına giderken giydiği elbiselerin hepsinin yerli malından yapıldığını ve bu suretle Türkiye’deki yerli malları için de bir zafer kazandırdığını yazmış ve Keriman Halis’in şu cümlelerini aktarmıştır:

“Bundan üç dört sene evveline varıncaya kadar, bütün milletlerin güzelleriyle boy ölçüşmek için Avrupa’ya giden bir kızımızı yerli mallarımızla süslemeğe cesaret edebilir miydik? Demek bugün ipekli ve yünlü yerli mallarımız da Avrupa mallarıyla müsabakaya girişebilecek bir seviyeye yükselmiştir.” (İktisat ve Tasarruf, 1932).

İktisat ve Tasarruf Dergisi’nde halkı yerli mallarına teşvik etmek için Türk güzelinin öne atıldığı görülmüş ve dergi şunları yazmıştır: *“Türk güzeli niçin cihan güzeli oldu? Çünkü Türk güzeli; Türk üzümü, Türk fındığı, Türk inciri ile beslendi.”* Güzelleşmenin, halkı özellikle kadınları cezbedeceği için Keriman Halis, *“sağlam ve güzel olmak istiyorsanız, siz de benim gibi Türk üzümü, Türk inciri, Türk fındığı yiyiniz!”* demiştir (İktisat ve Tasarruf, 1932).

Ekonomik kriz döneminde Kadınlar Birliği ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kadın üyeleri tarafından çeşitli etkinlikler düzenlendiği görülmüştür. Tasarruf ile ilgili faaliyetler sadece KB ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenmemiş, çeşitli kurum ve kuruluşlar da çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin Sanayi Birliği, Türk kızlarının elinden çıkan şık ve zarif işleri, memleket kadınına tanıtmak amacıyla harekete geçmiştir. Türk kadınlarının meydana getirdiği eserler, Avrupa ipeklerine rekabet edebilecek derecede sağlam ve zarif olarak görülmüştür. Sanayi Birliği, kadınların elinden çıkan bu eserleri tanıtmak için Darülfünunda bir toplantı yapacağını ve toplantıya bütün Türk kadın ve annelerin davetli olduğunu açıklamıştır. Toplantıda, sergilerin vücuda getirileceği, yerli mallarından Türk annelerine numuneler hediye edileceği, Türk işçiliği ile Garp işçiliği arasında karşılaştırmalar yapılacağı yazılmıştır (Milliyet Gazetesi, 1929).

Tasarruf ile ilgi başka bir etkinlik de İş Bankası tarafından İstanbul’da düzenlenmiştir. Etkinliğe yüzlerce anne ve kadın öğretmenler özellikle davet edilmiş ve pek çok kadın da bu davete katılmıştır. İş Bankası genel müdürü M. Celal (Bayar), tasarruf işinde hanımlara düşen vazifelerden bahsetmiştir (Hâkimiyeti Millîye Gazetesi, 1929).

Halkevleri de tasarruf hareketinde boş durmamış, seçkin kadınlara ve KB üyelerine 16 Aralık 1931'de Halkevinde konferanslar verilmiş, Türk kadınları yerli malı kullanmaya ve daima tasarruflu olmaya söz vermişlerdir (Millîyet Gazetesi, 1931). Bunun dışında Afet Hanım, 13 Aralık 1933'de Ankara Halkevinde bir konferans vermiştir. O, iktisadî terbiye ve tasarruf gibi konulardan bahsetmiş ve bir milletin siyasi ve askeri bağımsızlığını koruyabilmesi için, iktisadî bağımsızlığı kurtarmanın ve korumanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. O, iktisadî bağımsızlığın önemini anlamak için “...*Kanuni Süleyman'ın, I.Fransuva ile yaptığı muahededen, ta Lozan muahedesine kadar geçen 400 yıl içinde Türkiye'nin geçirdiği iktisadî safhaları göz önüne getirmek kâfidir.*” (Cumhuriyet Gazetesi, 1933) demiştir.

İzmir'de düzenlenen Hilâiahmer Balosunda da Türk kadınlarının hemen hepsi yerli kumaş giyerek baloya katılmıştır. Böylece kadınlar millî seferberliğe iştirak etmişler ve millî tasarrufa katkıda bulunmuşlardır (Vakit Gazetesi, 1930).

SONUÇ

Türkiye'de 1930'lu yıllarda hem dünyada patlak veren 1929 ekonomik krizden dolayı hem de ülkenin iç koşullarından kaynaklı ulusal iktisadî mücadele hareketi başlamıştır. Türk kadınları, Millî Mücadele'den sonra bu sefer iktisadî savaş için mücadele vermiş ve Millî Mücadele döneminde olduğu gibi ekonomik kriz döneminde de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında şerefli konumunu korumuştur.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle pek çok tedbirler alınmıştır. Türk kadınları da bu konuda bilinçli davranıp kendine göre çarelere başvurmuşlar, fikir ve yöntemlerini basın yoluyla halka iletmışlerdir. Bununla beraber davetler düzenleyerek halk ile birebir temaslarda da bulunmuşlardır. Kadınların, ekonomik krizde aldığı önlemler günümüz için bir örnek model oluşturmaktadır. O dönemde kadınların aldığı önlemler, zaman ve şartların değişmesi ile birlikte bugün aynen uygulanabilen bir reçete olmasa da birer ipucu ve örnek oluşturabilir.

1930'lu yıllarda en çok tartışılan ve dikkat çeken konulardan biri Türk kadınlarının müsriflikle suçlanmasıdır. Ancak asıl dikkat çeken husus, kadınların bile hemcinslerini tutumsuz olarak görmesi ve kadınları da kendi arasında çatışmaya sürüklemesidir. Türk kadınları müsriflikle suçlansa da 1930'lu yılların iktisadî mücadelesinde önemli rol oynamışlar, pek çok faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu ekonomik savaşta kendisine düşen sorumlulukları millî bir borç olarak görmüşlerdir. O dönemde Türk kadınlarının yer aldığı etkinlikler, yaptığı çalışmalar, verdiği nutuklar sayesinde onların Millî Mücadele yıllarındaki çabalarını iktisadî mücadele sırasında da görmek mümkün olmuştur.

O dönemde dikkat çeken başka bir husus da ekonomik kriz aşılamaadığında sorumlusunun kadın olacağına dair bir algının oluşmasıdır. Hâlbuki ekonomik krizin ortaya çıkmasının sebebi kadın değildir ve onu bu konuda mesul tutmak yanlış bir algıdır. Söz konusu algının içinde yatan düşünce şu olabilir: Kadınların alacağı önlemler ile krizden zaferle çıkılacağına inanılmış aksi takdirde iktisadî savaşın hiçbir zaman kazanılamayacağına inanılmıştır. Onların aldığı tedbirler ve yer aldığı faaliyetler, ulusal iktisadî savaşın en önemli silahı olmuştur.

1930'lu yılların iktisadî savaşında erkek ve kadın rol değiştirmiştir. Erkek, Millî Mücadelede cephe içinde yer almış kadın ise cephedekilere büyük destek vermiştir. İktisadî savaşta ise meydan kadına kalmış, cephe gerisinde erkek yer almıştır. Topyekûn mücadelede kadın ve erkek fark etmeden herkes mücadele halindedir ancak gerek askeri gerek iktisadî savaşta kadına veya erkeğe biçilen sorumluluk onlardan birini herhangi bir savaşın ana unsuru haline getirebilir. Millî Mücadele kadın büyük işler başarmıştır ama mücadelenin çoğunluğunda erkek nüfus yer almış, askerlik onlardan beklenmiştir. İktisadî savaşta ise askerlik kadından beklenmiştir. Kadınların kriz için başvurduğu tasarrufu erkekler de kendine göre aynen yapabilir ve erkeğin de alması gereken önlemler vardır ancak kadını, iktisadî savaşta asıl ön plana çıkaran onun güçlü görülmesidir ve zor zamanlarda bir şeyleri başarabilme yeteneğinin olmasıdır. Toplum bu büyük sorumluluğu kadınlara yükleyerek aslında kadınların toplumdaki yerini ve gücünü kabul etmiş demektir.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyan gerektiren bir uygulama yapılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı:1. Yazarın katkı oranı % 100'dür

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: This study did not require an ethical declaration. In case of detection of a contrary situation, Beykent University Journal Of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors

KAYNAKÇA

- Afet Hef'nin Evvelki Günkü Konferansı. (1933, Aralık 14). Cumhuriyet gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1933/cumhuriyet_1933_kanunuevvel_/cumhuriyet_1933_kanunuevvel_14_.pdf
- Asım, M. (1930, Ocak 12). Kadınlarımız ve Tasarruf. *Vakit Gazetesi*, s.4.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_12_.pdf
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*, Cilt, I-III.
<https://atam.gov.tr/kitaplar/ataturkun-soylev-ve-demecleri-i-iii/>
- Bozkır, G. (2000). Türk kadın birliği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 99-115.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de devletçiliğe geçiş. *Bilig*, 26, 77-101.
- Bugünün Meselerinden. (1930, Aralık 23). Son Posta Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/son%20posta/son%20posta_1930/son%20posta_1930_kanunuevvel_/son%20posta_1930_kanunuevvel_23_.pdf
- Coşar, N. (1995). Cumhuriyet Türkiye'sinde iktisadi terbiye: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 8, 71-91.
- Darülfünun salonunda birçok Türk kadınları toplandı. (1930, Ocak 11). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_11_.pdf
- Duman, D. (1992). Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 127-141. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235659>
- Duman, D. (2013). 1929 Dünya Ekonomi Krizi ve ulusal ekonomiyi güçlendirme mücadelesinde kadınlar. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 211-224. <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=4502>
- Galbraith, J. K. (2013). *Büyük kriz*. E. N. Akbaş (Çev.). Pegasus Yayınları.
- Gazi ve Yerli Mallar. (1929, Aralık 16). Cumhuriyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1929/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_16_.pdf
- Halim, İ. (1930, Mart 2). İktisadi seferberlik. *Hâkimiyeti Millîye*, s.2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=129254>
- Halim, İ. (1933). Kadın ve iktisat. *Resimli Şark Dergisi*, 25.
- Hanımlar Birliği. (1929, Aralık 19). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_19_.pdf
- Hanımlar yerli mal kullanmaya söz verdiler. (1931, Aralık 17). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1931/milliyet_1931_kanunuevvel_/milliyet_1931_kanunuevvel_17_.pdf
- Her şeyden evvel giyinme hissine malik olmalısınız. (1932, Ocak 3). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1932/vakit_1932_kanunusani_/vakit_1932_kanunusani_3_.pdf
- Hilâliahmer Balosu. (1930, Ocak 18). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_18_.pdf

- Kadınlar Birliği. (1930, Ocak 21). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_21_.pdf
- Kadınlar Birliği. (1930, Şubat 7). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_subat_/vakit_1930_subat_7_.pdf
- Kadınlar Birliği'nin Çayı. (1930, Ocak 27). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_27_.pdf
- Kadınlar Birliği ve Millî Tasarruf (1931, Aralık 15). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1931/milliyet_1931_kanunuevvel_/milliyet_1931_kanunuevvel_15_.pdf
- Kadınlara Hitap. (1930, Aralık 29). Vakit Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel_/vakit_1930_kanunuevvel_29_.pdf
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel_/vakit_1930_kanunuevvel_29_.pdf
- İslam Ansiklopedisi. (2024, Mayıs 4). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kadinlar-birligi/>
- İktisat ve Tasarruf Dergisi. (1931). Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Sayı, 1 (Aralık)
- İktisat ve Tasarruf Dergisi. (1932). Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Sayı 10 (Eylül)
- İktisat ve Tasarruf Dergisi (1932) Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Sayı 11 (Ekim)
- İsmet Paşa'nın Mühim Nutku (1932, Aralık 13). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1932/milliyet_1932_kanunuevvel_/milliyet_1932_kanunuevvel_13_.pdf
- İş Bankası. (1930, Ocak 6). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunusani_/milliyet_1930_kanunusani_6_.pdf
- Mazhar, İ. (1931). Dünya buhranı-buğday buhranı ve iktisat buhranı. *Hâkimiyeti Millîye*, 10 Ocak, s.2.
<file:///C:/Users/halib/Downloads/1957%20S%C3%87%2025--3411.Say%C4%B1-75.pdf>
- Millî İktisat ve Tasarruftan Ne Anlıyoruz? (1930, Ocak 9). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunusani_/milliyet_1930_kanunusani_9_.pdf
- Millî İktisat ve Tasarruftan Ne Anlıyoruz? (1930, Ocak 11). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunusani_/milliyet_1930_kanunusani_11_.pdf
- Millî Tasarruf. (1929, Aralık 20). Cumhuriyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1929/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_/cumhuriyet_1929_kanunuevvel_20_.pdf
- Millî Tasarruf. (1929, Aralık 26). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_26_.pdf
- Millî Tasarruf. (1929, Aralık 31). Millîyet Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_31_.pdf
- Oruç, A. (1929, Aralık 15). Yerli malı cıdalı. Yarın Gazetesi.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/yarin/yarin_1929/yarin_1929_kanunuevvel_/yarin_1929_kanunuevvel_15_.pdf

- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ragıp, M. (1930, Ocak 5). Tasarruf meselesi ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163755>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 6). Tasarruf meselesi ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163756>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 7). Tasarruf meselesi ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163757>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 8). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163758>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 9). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163759>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 10). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163760>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 11). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163761>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 12). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,4.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163762>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 14). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163763>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 15). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,4.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163765>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 16). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163766>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 17). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163767>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 18). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163768>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 19). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163769>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 20). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163770>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 21). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163771>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 23). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163773>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 24). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163774>

- Ragıp, M. (1930, Ocak 25). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163775>
- Ragıp, M. (1930, Ocak 26). Tasarruf ve hanımlarımız. *Akşam Gazetesi*, s.1,2.
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=163776>
- Rüştü, N. T. (1930, Mart 2). Türk kadınının bu hareketteki mevkii. *Hâkimiyeti Millîye*. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=129254>
- Semiz, Y. (1996). Atatürk döneminin iktisadi politikası. Saray Kitapevi.
- Şehir ve Memleket Haberleri. (1929, Ekim 21). *Cumhuriyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1929/cumhuriyet_1929_tesrinievvel_/cumhuriyet_1929_tesrinievvel_21_.pdf
- Tasarruf. (1930, Şubat 3). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_subat_/milliyet_1930_subat_3_.pdf
- Tasarruf Haftası. (1930, Aralık 13). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_kanunuevvel_/milliyet_1930_kanunuevvel_13_.pdf
- Tasarruf Haftasının İlk Günü. (1930, Aralık 13). *Vakit Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel_/vakit_1930_kanunuevvel_13_.pdf
- Tasarruf İçtimaları. (1930, Ocak 10). *Vakit Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunusani_/vakit_1930_kanunusani_10_.pdf
- TBMMTD, 12 Aralık 1929, Cilt 14, Birleşim 13, s.33
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c014/tbmm03014013.pdf>
- Tekeli, İ. , İlkin, S. (1983). 1929 Dünya buhranı 'nda türkiye 'nin iktisadi politika arayışları. ODTÜ Yayınları.
- Toprak, Z. (1988). *Halk Fırkası 'ndan önce kurulan parti: Kadınlar Halk Fırkası. Tarih ve Toplum*.
- Türk anneleri Darülfünunda mühim bir toplantıya davetlidir. (1929, Aralık 25). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1929/milliyet_1929_kanunuevvel_/milliyet_1929_kanunuevvel_25_.pdf
- Türkiye İş Bankası 'nın İlk Tasarruf Günü. (1929, Aralık 26). *Hâkimiyeti Millîye*. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/Periodicals/Catalog/Issue/?IssueId=128939>
- Yardımcı, M. E. , İnce, M. R. ve Ekiz, R. (2017). 1929 Dünya ekonomik krizinin sebepleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. Küv Yayınları.
- Yerli Malı. (1930, Şubat 7). *Millîyet Gazetesi*.
http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/milliyet//milliyet_1930/milliyet_1930_subat_/milliyet_1930_subat_7_.pdf
- Yıldız, F. (2017). 1930'ların tasarruf politikalarında idealize edilen kadın imgesinin basında temsili: Genç Cumhuriyetin modern ve tutumlu kadınları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54, 389-406. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6934>
- Yurdsever, Ateş, N. (2009). Kadın yolu/Türk kadın yolu (yeni harflerle). *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını*, 44-45. http://kadineserleri.org/wp-content/uploads/2018/08/kadin_yolu_turk_kadin_yolu.pdf

CUMHURİYET DÖNEMİ VE CERRAHİ HEMŞİRELİĞİ REPUBLICAN ERA AND SURGICAL NURSING

Özgül AYDEMİR¹, Seher Deniz ÖZTEKİN²

Öz

Cerrahi insanlık tarihinin varoluşundan başlayan ve çok eski tarihlere dayanan geçmişe sahip bir disiplindir. Cerrahi; “yaralanma” anlamı taşıyan, “cerh” kelimesinden türetilmiştir. Cerrahi Hemşireliği, “hasta bireye, sağlığının ve iyilik halinin tekrar kazandırılması hedefine dayalı şekilde perioperatif süreç boyunca fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerinin bireyselleştirilmiş bakım doğrultusunda karşılandığı bir disiplindir”. Modern hemşireliğin kurucusu Florence Nightingale, savaşlar sırasında, hasta ve yaralı askerlerin bakım hizmetlerini sunarken, bireysel hijyenlerinin ve fiziksel ortamın sağlanması yönündeki girişimleri gerçekleştirmiş ve güvenli çevre kuramcısı olarak tarihe geçmiştir. Bu kuram doğrultusunda, yaralı askerlerin çevre koşullarının iyileştirilmesini ve sanitasyonu hedefleyerek, enfeksiyon ve ölüm oranlarını büyük oranlarda düşürmüştür. Ülkemizde, Cumhuriyet dönemi başlangıcındaki savaşlar sırasında, yaralı birey ya da travmalı bireye bakım verme sorumluluğu üstlenilmesi ve bu konuda hasta bakıcılık kurs eğitimi alınması ile cerrahi hemşireliği gelişim kaydetmeye başlamıştır. Cephelerde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve askerleri düşmana karşı savaşırken, Çanakkale’den İstanbul’a vapurla savaştan ağır yaralı askerler taşınmış, ameliyatların da yapıldığı Reşit Paşa Hastane Gemisi’nde vazifesini yerine getiren tek Türk hemşire Safiye Hüseyin Elbi ile cerrahi hemşireliği önem kazanmıştır. Modern anlamda cerrahi hemşireliğinin gelişimi, Cumhuriyet dönemindeki izleri ile birlikte halen sürmeye devam etmektedir. Cerrahi hemşireliğinin tarihsel süreci çoğu medeniyetlerde ele alınmış, ancak ülkemiz Cumhuriyet dönemine ilişkin literatüre sınırlı sayıda rastlanmıştır. Bu derlemede, ülkemiz cumhuriyet dönemindeki cerrahi hemşireliğinin önemi ve tarihsel gelişimine yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Cerrahi Hemşireliği, Cumhuriyet Savaşı, Yaralanma.

Abstract

Surgery is a discipline that has a very old history, dating back to the existence of human history. Surgery is derived from the word "cerh" which means "injury". Surgical Nursing is "a discipline in which physical, psychological and social needs are met in line with individualised care during the perioperative process based on the goal of restoring the health and well-being of the sick individual". Florence Nightingale, the founder of modern nursing, took initiatives to ensure individual hygiene and physical environment while providing care to sick and injured soldiers during wars and went down in history as the theorist of the safe environment. In line with this theory, she greatly reduced the infection and mortality rates by improving the environmental conditions of wounded soldiers and sanitation. In our country, during the wars at the beginning of the Republican period, surgical nursing started to develop with the assumption of responsibility for the care of injured or traumatised people and the training of patient care courses in this regard. While Gazi Mustafa Kemal Atatürk and his soldiers were fighting against the enemy on the fronts, severely wounded soldiers were transported from Çanakkale to Istanbul by ferry, and surgical nursing gained importance with Safiye Hüseyin Elbi, the only Türk nurse who fulfilled her duty on the Reşit Paşa Hospital Ship, where surgeries were also performed. The development of surgical nursing in the modern sense continues with its traces in the Republican period. The historical process of surgical nursing has been discussed in most civilisations, but the literature on the Republican period of our country is limited. In this review, the importance and historical development of surgical nursing in the Republican period of our country were included.

Keywords: Surgical Nursing, Republican War, Injury.

¹ Doktora Öğrencisi, Doğu Üniversitesi, ozgul6761@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4983-1783

² Prof. Dr., Doğu Üniversitesi, soztekin@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5215-7913

Extended Abstract

Surgery is defined as *"the creation of controlled trauma that can change the biological and physiological functions of patients"*. Surgical Nursing is *"the branch of nursing in which all physical and biopsychosocial needs of a patient undergoing surgery or other invasive interventions before, during and after surgery are determined and met in a planned manner"*. It plans the individual treatment and care of patients and safely applies and evaluates evidence-based practice.

Florence Nightingale's efforts to improve the cleanliness of the environment and water, as well as to comply with the rules of asepsis and to significantly reduce infection rates, have revealed the importance of surgical nursing. Thanks to Nightingale, who pioneered the opening of the nursing school in 1860, the importance of the profession was understood and many nursing schools were opened afterwards. Topics such as preparation for surgery, bandaging, haemostasis and surgical instruments were added to nursing courses after the 1875s. Since the 1880s, operating theatres have been seen as the workplace for nurses, operating theatre nursing has gained importance as a speciality, and they have worked together with surgeons. Some surgical practices from the past to the present show that in the 1890s, surgical nurses were assigned tasks such as "extending sponges and helping the surgeon with bandages during surgery", and in 1916, Smith wore a mask and cap in surgery for the first time. between 1900 and 1919, nurses were given tasks such as taking history, organising the environment and preparing patients for surgery.

Surgical nursing began to be seen in the 1930s as "the nurse who cares for patients undergoing surgical intervention". In 1945, M. Crawford explained the concepts of circulation and scrubbing in the operating theatre. In our country, Safiye Hüseyin Elbi, the pioneer of modern nursing, attended Besim Ömer Pasha's patient carer courses and took part in many wars as a volunteer in the care of soldiers. During these wars, the foundations of nursing were laid with practices such as environmental cleaning (sanitation), blood transfusion, anaesthesia, wound care and debridement, nasogastric catheter insertion, shock intervention, intensive care and psychological support. Today, surgical nursing in the professional sense is a profession that takes on important responsibilities in meeting the physiological, psychological and socio-cultural needs of the individual before, during and after surgical intervention, restoring and improving well-being and providing individualised care to the patient.

Surgical nursing in the modern sense started in Turkey after World War I. During the 1911 Trablusgarp and 1912 Balkan Wars, there were great difficulties in patient care. Nurses tried to provide safe environmental conditions while dressing the wounds of wounded soldiers under war conditions. After the proclamation of the Republic of Turkey, surgical nursing progressed in parallel with the developments in the world. During the Second World War, research was carried out on the basic issues of surgical nursing such as wound care, monitoring of fluid-electrolyte balance and the care of amputees, and the results were integrated into practice. Emergency and trauma nursing increased in importance, and nurses who took part in care continued to be active on the battlefields. In the 1940s and 1950s of our Republic, surgical patient care progressed rapidly. Patient education became a part of preoperative patient preparation after 1960, and individual/primary patient preparation, empathising with the patient, and physical preparation stages became important practices for surgical nursing.

The professional development of surgical nursing has continued over the years. Surgical nursing is a branch of nursing that uses biological and behavioural sciences, planning, implementation and evaluation of care to provide individualised nursing interventions based on physical, mental and socio-cultural needs by ensuring the patient's comfort and mental health in a safe environment before, during and after the intervention. Surgical nursing continues to evolve with scientific and technological developments. In this review, the importance of surgical nursing and its historical development in the Republican period are included.

GİRİŞ

Cerrahi hemşireliği; insanoğlunun varlığı ile başlayan, hasta bireylerin sağlık sorunlarının çözümlenmesinde rol oynayan ve halen gelişimini sürdüren bir sağlık disiplindir. Tarihi kaynaklarda, Kırım Savaşı sırasında Florence Nightingale'in Kırım savaşı sırasında yaralı askerlere hemşirelik bakımı verilerek, cerrahi hemşireliğin temeli atıldığı ortaya konmuştur. Cumhuriyet döneminde bu süreç devam etmiştir (Aksoy, 2017).

Bu derlemede amaç, cerrahi hemşireliğinin önemi ve ülkemiz Cumhuriyet dönemindeki tarihsel gelişimine yer verildi.

1. YÖNTEM

Veriler, cerrahi hemşireliğinin Cumhuriyet dönemindeki tarihsel gelişimi ile ilgili araştırmaların incelenmesi ile elde edildi. "Cerrahi", "Cerrahi Hemşireliği", "Cumhuriyet Dönemi", "Hemşirelik Tarihi" kelimeleri Türkçe olarak; Google Akademik, ULAKBİM, DergiPark, Türkiye Klinikleri, tez merkezi, kitap bölümü ve üniversite veri tabanından tarandı. Veri tabanı kayıtları araması yapılarak, tam metin olan 32 adet makaleye ulaşıldı. Araştırma ile ilgili olmayan 25 makale derlemeden çıkartıldı. Çalışmaya, cerrahi hemşireliğinin Cumhuriyet dönemindeki tarihsel gelişimi ile ilgili olan 7 makale incelemeye alındı.

2. GENEL BİLGİLER

Hasta bireye, normal fizyolojik işlevselliğini kazandırmada gereken tedavi yaklaşımlarından biri olan cerrahi girişim, "kontrollü travma" olarak kabul edilir (Eti Aslan, 2009). Cerrahi girişim çoğu kez ameliyat terimi yerine de kullanılabilen ve "chirurgia" kelimesinden türetilen, bedensel işlevlerin veya şeklinin normal sınırlara geri döndürülmesi amacıyla tedavisi anlamı taşıyan, kökleri eskilere dayalı bir uygulamadır (Aygin ve Gül, 2021).

Avrupa'nın karanlık dönemleri ile İslam medeniyetlerinin bilimde gösterdikleri ilerleme aynı dönemlere rastlar. İbni Sina, Batıda "Tıp" ve cerrahi alanda "Avicenna" olarak bilinmektedir. Eserleri yıllarca Batıda ders kitabı olarak kullanılmıştır. İbni Sina'nın kitabı, matbaanın icadı ve İncil'in yayımlanmasından hemen sonradır. İbni Sina, İslam medeniyetinde cerrahi yöntemlerin gelişiminde önemli bir bilim insanıdır. İbni Sina'nın kolesistektomi yaptığı dillendirilmektedir. İslam dünyasından Ebu Bekir Muhammed İbn Zekeriya Razi, Batı dünyasında "Albucasis" ismi ile tanınan Ebu el-Kasım, verilebilecek diğer önemli isimlerden biridir. İslamiyet, hasta bakımının önemini kavramış bir dindir. Özellikle, yaralı askerlere bakım veren ilk kadınlar birliği Hz. Muhammed döneminde kurulmuş, fakat hasta bakımının böylesi önemli olduğu çağlarda hemşireliğin önemi anlaşılammış, sınırlı rolleri ile gerileme kaydetmiştir. Osmanlı'da sosyal destek veren kadınlar ve hasta bakımında da gönüllü çalışmışlar ancak, eğitim eksikliği nedeniyle hemşirelik, mesleki açıdan ilerleme kaydedememiştir. Modern anlamda hemşireliğin meslek haline dönüşümü Cumhuriyet dönemiyle birlikte olmuştur (Aygin ve Gül, 2021).

Resim 1. Florence Nightingale: Kırım Savaşında, Yaralı Askerlere Bakım Veren Lider Hemşire

Kaynak: (National Army Museum, t. y.)

Günümüz cerrahi hemşiresinin eğitim, uygulama, yönetim, araştırma ve profesyonel rolünü belirleyen, bu rolleri etkileyen temel kavramlar, insan, çevre, sağlık ve hastalık kavramlarıdır. Bu kavramların önemini ortaya koyan, modern hemşireliğin öncüsü/annesi olan Florence Nightingale, Kırım savaşı sırasında, hasta ve yaralı askerlerin bireysel hijyenlerinin yanı sıra uygun çevre koşullarını sağlayarak infeksiyonları, ölüm oranlarını %42'lerden %2'lere düşürmüş, hemşirelik biliminin temellerini atmış bir kuramcıdır. Florence Nightingale'in İstanbul Selimiye Kışlası'nda yaralı askerlere bakım verdiği, İngiliz ve Türk hükümetlerinin takdirini kazandığı çeşitli literatürde vurgulanmış, Nightingale'in bu çalışmaları ile modern hemşirelik bilimi ve cerrahi hemşireliğinin temelleri atılmıştır (Aksoy, 2017; Hanönü, 2017; Eti Aslan, 2009).

Dünyada, cerrahi hemşiresinin 1890'lardaki rolü cerraha ameliyat sırasında sünger vermek ve sargı beziyle asiste etmek ile sınırlıdır (Aygin ve Gül, 2021). Ameliyathanelerde ise cerrahi hemşirelerinin 1880'lerde cerrah ile birlikte görev aldıkları bildirilmiştir. (Aksoy, 2017). Smith, ameliyathane hemşiresi olarak ilk kez 1916 yılında maske ve kepek giymiştir. Steril ve dolaşan hemşire kavramlarını, 1945'de M. Crawford kullanmıştır. Ameliyathane hemşireliği lisans diploması 1903'te Amerika Birleşik Devletlerinde verilmiştir. İlk olarak Anna M.O'Neil sekiz hafta süren kurs programında etik, cerrahi yöntemler ve anestezi konularını işlemiştir. 1949'da, Association of Operating Room Nurses (AORN) "Amerikan Ameliyathane Hemşireler Birliği" kurulmuştur (Eti Aslan, 2009).

Resim 2. Hilal-i Ahmer Cemiyetinde Gerçekleştirilen Hemşirelik Eğitimi

Kaynak: (Türk Kızılayı Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürlüğü, t. y.)

Ülkemizde Cumhuriyetimizin ilanından önce Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1868'de kurulması ile birlikte hasta ve yaralı askerlerin yardım kurumlarında tedavisi, varlıklı ve nüfuslu kadınlar tarafından yapılmış, bu cemiyette Safiye Hüseyin Elbi ve Nesime Hanım görev almıştır (Özer, 2016).

Ülkemizde, 1911'de Trablusgarp ve 1912 yılı Balkan Savaşları sırasında hasta bakımında büyük güçlükler yaşanmıştır. Hasta bakımının eksik olması nedeniyle ordudaki askerler çok büyük kayıplar vermişlerdir. 1911 yılında Kızılhaç'ın Washington Kongresi'nde yer alan Dr. Besim Ömer Paşa, Kızılay Derneği'ni (Hilal-i Ahmer Cemiyeti) uyararak ülkemizin hemşirelik mesleğine olan gereksinimini dile getirmiştir. Kızılay Derneğinin tavsiyesi üzerine, ilk olarak İstanbul Kadırga Hastanesi'nde hemşireler eğitim görmüş ve Balkan Savaşları ile birlikte Safiye Hüseyin Elbi ve Türk kadını Kızılhaç ve hastanelerde çalışmaya başlamıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları cephelerdeki savaşlar sırasında, Çanakkale'den vapurla İstanbul'a ağır yaralıları taşıyan ve ameliyatların da yapıldığı Reşit Paşa Hastane Gemisi'nde vazifesini yapan Safiye Hüseyin Elbi, kahraman bir hemşiredir. Gemideki hemşirelerin arasında tek Türk hemşire olan Elbi, başhemşire olarak hizmet vermiştir (Ökdem vd., 2000; Arpag vd., 2022).

Ülkemizde modern hemşireliğin öncüsü ise, savaflara gönüllü olarak katılan, Safiye Hüseyin Elbi'dir. Elbi, çevre temizliği (sanitasyon), kan nakli, anestezi, yara bakımı ve debridmanı, nazogastrik sonda takılması, şoka müdahale, yoğun bakım ve psikolojik destek verilmesi alanlarında sorumluluk almış, ameliyathane hemşireliği yapmış, yara bakımında uzmanlaşmış ve yaralı askerlere bakım vermiştir (Aygın ve Gül, 2021).

1912 yılında Kenan Tefik ve Refik Münir tarafından "hastabakıcılık" adıyla yazılan kitap, hemşireliğe dair ilk kitaptır. Bir diğeri, Asaf Osman Sadık Paşa'nın kızı Fatma Zeliha tarafından Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilen eser olup, eserin ön sözünde "*Anatomi okumuş, bilimsel usulde sağlık bilgisi öğrenmiş hastabakıcısı olmayan bir tabibin çalışması sonuçsuz kalacaktır. Hastabakıcılık tababetin icra elidir*" ifadesi yer almakta ve bir anlamda o gün ve günümüz cerrahi hemşireliği rolü ve önemi tanımlanmaktadır. Rochefeller Vakfı Uluslararası Sağlık Bölümünün Küçük Asya Bölgesi Hemşirelik Danışmanı Margaret Varley ise, raporunda "*Balkan Savaşlarında geleneksel değerlerini çiğneme pahasına gönüllü hemşirelik yapan kadınların profesyonel hemşireliğin yollarını açtıklarından*" söz edilmiştir (Aştı, 2023).

20. yüzyıl başlarında Amerika'daki büyük hastanelerin çoğunluğunda erişkin hastalara hizmet sunmak üzere cerrahi, dahiliye ve doğum servisleri oluşturulmuştur. Bu durum, bu ünitelerde görev üstlenecek olan hemşirelerin yetiştirilmesini gündeme getirerek, hemşirelik eğitimi açısından yönlendirici olmuştur. Hastanın ameliyata hazırlığı, ortamın hazırlanması ve hasta öyküsü alınması sorumluluğu 1900-1919 yılları arasında bugünün cerrahi hemşiresi rolünü üstlenen hemşireye verilmiştir. Cerrahi hemşireleri, 1920-1939 yılları arasında hastanın ameliyat öncesi fiziksel ve ruhsal hazırlığının sağlanması yönündeki hemşirelik uygulamalarını gerçekleştirmişlerdir (Özer, 2016).

Cumhuriyet Dönemindeki ilk hemşirelik okulu 21 Şubat 1925 yılında İstanbul'da açılan Kızılay Özel Hemşire Okulu'dur. Okuldan mezun olan hemşireler, savaş, afet durumları ve afetlerde yaralılara ilk yardımı yaparak, hemşirelik girişimlerini uygulamışlardır. Türk hastaneleri ve Kızılay Hemşire Okulu Alman ve Avustralyalı hemşireler tarafından uzun yıllar yönetilmiştir. 1929 yılında hemşirelik ders programı düzenlenmiş, "Anatomi", "Fizyoloji", "Hijyen" "Hemşire Tekniği", "Salgın Hastalıklar" dersleri verilmiştir. Asuman Türer 1942'de Kızılay Hemşire Okulu'na ilk Türk hemşire olarak, müdür olmuştur. Bu dönemde, "Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği" dersi, ikinci dönem "Dış Hastalıklarda Bakım" dersi ve dördüncü dönem ise, "Ameliyathane Tekniği" dersi verilmiştir (Metintaş vd., 2013; Özer, 2016).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilanı ile Türk kadınına, bilimde, toplumsal konular ve ekonomik yaşamda erkeğin yanında, eşit koşullarda yer alma hakkı vermiştir (Oktay vd., 2023). "Cumhuriyet, düşüncede, bilgide, sağlıkta güçlü ve yüksek karakterli koruyucular ister," diyen Atatürk'ün çağdaşlaşma hamleleri, yabancı uluslarca Türk Rönesans'ı olarak adlandırılmıştır (Aştı, 2023). Bu bağlamda, Türk Medeni kanununun kabulü ile birlikte, kadın sosyal haklarını kazanmış, sosyal hakların kazanımı ile birlikte, hemşirelik mesleği de aktif olarak yapılmaya başlanmıştır (Oktay vd., 2023).

Cumhuriyetimizin ilanından sonra cerrahi hemşireliğinin dünya üzerinde gösterdiği gelişmeler ile birlikte Türkiye'de de gelişmeler paralel şekilde ilerleme kaydetmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, cerrahi hemşirelerinin, yara bakımı, sıvı-elektrolit dengesinin takibi ve amputasyonlu hastanın hemşirelik bakımı gibi temel konularda araştırmalar yapması ve araştırma sonuçlarının uygulamaya entegre edilmesi sağlanmıştır. Acil ve travma hemşireliği önemini artırmış ve bakımda rol alan hemşireler aktif olarak savaş alanlarında yer almaya devam etmişlerdir (Özer, 2016).

Cumhuriyetimizin 1940-1950'li yıllarında, cerrahi hasta bakımı hızla ilerleme kaydetmiştir. Hasta eğitimi, 1960 sonrası ameliyat öncesi hasta hazırlığının bir parçası olmuş ve bireysel/primer hasta hazırlığı, hasta ile empati kurma ve fiziksel hazırlık aşamaları cerrahi hemşireliği açısından önemli uygulamalar haline gelmiştir (Eti Aslan, 2009).

Profesyonel olarak cerrahi hemşireliğindeki gelişim yıllar içerisinde devam etmiştir. 2003 yılında 'Sağlık Reformları' adıyla 'Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP); 2007 tarihli 26510 sayılı Değişen Hemşirelik Kanunu; 2008 tarihli 26775 sayılı yönetmelikle ile Hemşirelik ve diğer eğitim Programlarının Asgari Eğitim Koşullarının Belirlenmesine Dair Yönetmelik; 2010 yılında hemşirelik Yüksekokullarının fakülteleşme sürecine girmesi ve ilk olarak İstanbul Üniversitesi Florence

Nightingale Hemşirelik Fakültesi'nin kurulması; 2023 itibariyle sayıları 18 olan hemşirelik Fakültelerinin açılması, 100 Yıllık Cumhuriyetimize bilim insanı hemşirelerimizin verdiği sayısız armağanlardan sadece birkaçıdır (Aştı, 2023).

SONUÇ

Hemşirelik, cumhuriyetimiz ile aynı yaşta ve aynı mücadeleleri vermiş bir meslektir (Aştı, 2023). Cumhuriyet döneminden günümüze değin cerrahi hemşireliğinin gelişimi bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile devam etmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmada, etik beyanı talep edilmesini gerektirecek bir uygulama yapılmamıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı % 50, 2. Yazarın katkı oranı ise % 50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: In this study, there was no practice that would require an ethics statement to be requested. Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 50%, 2nd author's contribution rate 50%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Aksoy, G. (2017). Cerrahi ve cerrahi hemşireliği. G. Aksoy, N. Kanan ve N. Akyolcu (Eds.), *Cerrahi hemşireliği I* içinde (s. 1-38). Nobel Tıp Kitapevleri.
- Aştı, N. (2023, Aralık 17). *Cumhuriyet ve hemşirelik*. <https://www.akademikakil.com/cumhuriyet-ve-hemsirelik/nesrinasti/>
- Arpag, N., Gür, S. ve Katran, H. B. B (2022). Türk hemşirelik tarihindeki lider hemşireler ve cerrahi hemşireliğinin gelişimi. *FBU-JOHS*, 2(2), 522-530.
- Aygin, D. ve Gül, A. (2021). Geçmişten günümüze cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin yeri. *IGUSABDER*, 15, 692-704.
- Eti Aslan, F. (2009). Cerrahi hemşireliğinin tarihçesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1), 104-113.
- Hanönü, S. (2017). Florence Nightingale: Çevre teorisi. A. Karadağ, N. Çalışkan ve Z. Göçmen Baykara (Eds.). *Hemşirelik teorileri ve modelleri* içinde (s. 95-120). Akademi Basın ve Yayıncılık.
- Metintaş, M. Y., Önder, S., Elçioğlu, Ö. (2013). Cumhuriyet döneminde kurumsallaşan bir temel sağlık hizmet alanı: Hemşirelik. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 21(2), 102-110.
- National Army Museum. (t. y.). *Florence Nightingale: The Lady with the Lamp*. <https://www.nam.ac.uk/explore/florence-nightingale-lady-lamp>
- Oktay, A. A., Taş, F., Gülpak, M. ve Yel, F. (2023). *Geçmişten günümüze toplumsal cinsiyet, kadın ve hemşirelik*. https://www.saglikliyasamkongresi.org/bildiriayrinti/gecmisten-gunumuze-toplumsal-cinsiyet-kadin-ve-hemsirelik_75
- Ökdem, Ş., Abbasoğlu, A. ve Doğan, N. (2000). Hemşirelik tarihi, eğitimi ve gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı*, 1(1), 1-7.
- Özer, N. (2016). Cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin tarihçesi cerrahinin sınıflandırılması cerrahi gerektiren durumlar ve hasta üzerindeki etkileri. F. Eti Aslan (Ed). *Cerrahi bakım vaka analizleri ile birlikte* içinde (s. 3-38). Akademisyen Tıp Kitapevi.
- Türk Kızılayı Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürlüğü. (t. y.). *Çanakkale’de bir hilal*. <https://kizilaytarih.org/dosya003.html>

GEÇMİŞ DEPREM TECRÜBELERİNE DAYANILARAK SUNULMASI GEREKEN SAĞLIK HİZMETLERİNİN YENİDEN ORGANİZASYONU YAKLAŞIMI

APPROACH RE-ORGANIZATION OF HEALTH SERVICES THAT SHOULD BE PROVIDED BASED ON PAST EARTHQUAKE EXPERIENCES

Seniha AVCIL¹

Öz

Türkiye, can ve mal kayıpları ile sonuçlanan depremler üretmeye uygun jeolojik, morfolojik yapı ve iklim özelliklerine sahip, çok sayıda aktif fay hattının bulunduğu arazide yer almaktadır. Türkiye’de can ve mal kaybının yoğun yaşandığı son iki deprem 1999 ve 2023 yıllarında yaşanmıştır. 1999’da yaşanan Gölcük (Kocaeli) Depremi’nin tecrübelerine dayanılarak depremlerde sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve hizmet sunumunda iyileştirmeler yapılmıştır. Depremlerde sağlık hizmetlerinin organizasyon ve hizmet sunumunda yapılan tüm iyileştirme ve önlemlere rağmen depremlerin tahmin edilemeyen yıkıcı etkisi, 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş (Pazarcık ve Elbistan merkezli) depremlerinde de kendini göstermiştir. Kahramanmaraş Depremleri tecrübelerine dayalı sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve hizmet sunumunun iyileştirilmesi gerekliliği gündeme gelmiştir.

Deprem kaynaklı can kayıplarının, sakatlanmaların ve hastalıkların oranının azalması, deprem sonrasında verilen sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve hizmet sunumunun etkinliği ile yakından ilişkilidir. Çalışmanın amacı, geçmiş deprem tecrübelerine dayanılarak sunulması gereken sağlık hizmetlerinin yeniden organizasyonu yaklaşımının incelenmesidir. Çalışma nitel araştırma olarak tasarlanmış ve araştırmacı tarafından görüşme formu hazırlanmıştır. 1-30 Mayıs 2024 tarihleri arasında çalışmaya katılmaya gönüllü olan ve depremlerde görev alan sağlık sektörü çalışanları ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, kurumlar arası işbirliği ile etkili hizmet sunumunu sağlayacak organizasyon yapısının hazırlanması, deprem tatbikatlarının kurum ve kuruluşlarla birlikte yapılmasının önemli olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem Tecrübelerine Dayalı Organizasyon, Deprem ve Sağlık, Sağlık Hizmetlerinin Organizasyonu.

Abstract

Turkey is located in a with many active fault lines that have geological, morphological structure and climate characteristics suitable for producing earthquakes that result in loss of life and property. The last two earthquakes that caused intense loss of life and property in Turkey occurred in 1999 and 2023. Despite all the improvements and measures taken in the organization and service delivery of health services earthquakes, the unpredictable destructive effect of earthquakes also manifested itself in the Kahramanmaraş (Pazarcık and Elbistan centered) earthquakes on February 2023. The necessity improv the organization and service delivery of health services based on the experiences of the Kahramanmaraş Earthquakes has come to the fore.

The decrease in the rate of earthquake-related deaths, injuries and illnesses is closely related to the organization of health services provided after the earthquake and the effectiveness of service delivery. The aim of the study is to examine the reorganization approach of health services that should be provided based on past earthquake experiences. The study was designed as a qualitative research and an interview form was prepared by the researcher. Interviews were conducted with health sector employees who volunteered to participate in the study and took part in earthquakes between May 1-30, 2024. The data obtained were analyzed with content analysis. As a result of the research; preparation of an organizational structure that will provide effective service delivery with inter-institutional cooperation, conducting earthquake drills together with institutions and organizations were determined to be important.

Keywords: Organization Based on Earthquake Experiences, Earthquake and Health, Organization of Health Services.

¹ Dr., Serbest Araştırmacı, sen_avcil@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0279-0910

Extended Abstract

Earthquakes still cause disasters today. Reducing the effects of disasters caused by earthquakes is possible if are prepared for earthquakes and take the necessary precautions against earthquakes. Disaster Management Cycle developed by Wisner and Adams (2002) to reduce the damage caused by disasters; it is a process consisting of preparation, search and rescue, recovery and rehabilitation stages. In other words, the Disaster Management Cycle is a process that continues with the reorganization approach of institutions and organizations based on disaster experiences.

Turkey has a land with many active fault lines, and there has been a lot of loss of life and property in earthquakes, and settlements have even had to be after major earthquakes. The destructiveness of the two major earthquakes that occurred in Turkey in the last 25 years caused a loss of life and property.

Based on the experience of the Gölcük (Kocaeli) in 1999, standards for the provision of health services after possible earthquakes began to be established in 2000 of the reorganization of health services. After the Kahramanmaraş (Pazarcık and Elbistan) in 2023, the provision of health services was carried out with the current organization. Kızılay, which is the most important organization related to health services and first aid in the history of our Republic, has maintained its importance for many years. It responsible for the care, shelter and nutrition of disaster victims and became a leading organization in many fields such as nursing education, first aid training and blood banks. provided within the scope of reorganization in 2014 disaster management, blood services, international aid, social services, health services, first aid, volunteer management, migration and refugee services, mineral water enterprises, tent and textile activities. It continues its services with donations from its subsidiaries and volunteers. Within the of reorganization; Disaster and Emergency Management Centers (AADYMthe ministries, Health Disaster Coordination Center (SAKOMin the provinces, National Medical Rescue Team (UMKETurkey Disaster Response Plan (TAMP(HAP) and Command Control Centers (KKM adopted).

After earthquake, official institutions and NGOs constantly inform about the situation and studies in the earthquake region, and statistical data shared with the public. However, the experiences of people providing. For this reason, the experiences and suggestions of healthcare professionals providing post-earthquake healthcare services are thought to be very important.

It is that the study will contribute to the improvement of the organization of health services provided earthquakes, thus reducing the rates of loss of life, injury and disease experienced after the earthquake.

The aim of the study is to provide health services that should be provided based on past earthquake experiences. is the examination of the reorganization approach of health services. The study was designed as a qualitative research and the interview form was prepared by the researcher. Interviews were conducted with health sector employees who volunteered to participate in the study and worked during the earthquakes between May 1-30, 2024. The obtained data were analyzed with content analysis. In this respect, the inability to generalize the research results is an important limitation. , assuming that the participants respond sincerely, it is very valuable to share post-earthquake experiences.

Interview form consists of 3 items regarding demographic characteristics and 11 items regarding the reorganization of health services. The study group consists of 28 healthcare professionals who volunteered to participate in the research. 10 of the participants who worked as healthcare workers after the Kahramanmaraş earthquakes members of, UMKE, AFAD or the Provincial Disaster Team. 4 of the participants voluntarily provided health services in earthquake.

As a result of the research, it was determined that it is important to prepare an organizational structure that will ensure effective service delivery through inter-institutional cooperation and to conduct earthquake drills together with institutions and organizations.

GİRİŞ

Afetler, doğal ya da yapay olayların neden olduğu büyük miktarlarda mal ve can kaybına ya da sakatlanmalara neden olmaktadır. Afet sonrasında toplumsal yaşam düzeni bozulmakta, toplumun afete yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesi yetersiz kalmaktadır (Gögen, 2004; Wisner ve Adams, 2002). Yeryüzünün kendi doğal işleyiş sürecindeki olayların, insanların ve insan eli ile yapılmış eserlere zarar vermesi doğal olaylar kaynaklı afetler olarak adlandırılır. Doğal olaylardan kaynaklanan afetlerin etkisinin azaltılmasında en önemli rol insanların (Biricik vd., 1996; Ceylan ve Kömüşçü, 2008). Doğal afetler içinde en çok zarar depremlerden kaynaklanmaktadır. Farklı büyüklükteki depremlerin etkisinin farklılaşması, toplumların ekonomik kalkınmışlık düzeyi ile yakından ilişkilidir (Saçaklıoğlu ve Sarıkaya, 2002).

Aktif deprem bölgesinde yer alan Türkiye’de yıkıcı birçok deprem yaşanmıştır. Yaşanılan depremlerin yıkıcılığı can ve mal kaybına neden olurken, büyük depremler sonrasında yerleşim yerlerinin taşınmasına da neden olmuştur (Akbulut, 2011; Atabey, 2000; Can ve Özmen, 2010; Ceylan, 2011; Fural ve Cürebal, 2017; Girgin, 1995; Güner, 2020; Şenol, 2020; Tuncel, 1977).

Geçmiş deprem tecrübelerine dayanılarak sunulması gereken sağlık hizmetlerinin yeniden organizasyonu yaklaşımı ile deprem sonrası sağlık hizmetlerinden deprem mağdurlarının belirli standartlarda hizmet alması sağlanarak yaşanan sorunlar, can kayıpları ve yaralanmalar en aza indirilebilir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Deprem, yer kabuğundaki kırılmanın sonucu aniden ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yeryüzünü sarsmasıdır (AFAD, 2021; NOAA, 1990; Ready, 2023). Yer kabuğunun kırıldığı nokta depremin merkezi olarak adlandırılır ve fay hattı boyunca kırılma devam eder. Bu nedenle çok geniş bir alanı etkileyebilmektedir (Atabey, 2000; NOAA, 1990).

Türkiye’de, 40-45 milyon yıl önce başlayan Arap levhasının Anadolu levhasına uyguladığı basınç nedeni ile depremlerin sık görülmekte ve ciddi zararlar yaşanmaktadır. Türkiye’nin arazilerinin %42’si birinci derece deprem bölgesidir (Sönmez, 2011). Türkiye’de nüfusun yoğun olduğu araziler ise birinci ve ikinci deprem bölgesidir (Türkoğlu, 2001). Dünyada, son 20 yılda depremden yaşamını kaybedenlerin en çok olduğu altı ülkeden biri de Türkiye’dir (Alkhalailah ve Elaine, 2012; Aker, 2006; Gögen, 2004; Vatanserver vd., 2002).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra yaşanmış büyük depremler; 1939 yılında Erzincan Depremi (7,9), 1976 Muradiye-Van Depremi (7,5), 1999 yılında Gölcük -Kocaeli depremi (7,8), 1999 Düzce depremi (7,5), 2023 Kahramanmaraş depremleri (7,7 Pazarcık ve 7,5 Elbistan)’dir (AFAD, 2023a; KOERİ, 2017). Son yaşanan Kahramanmaraş depremleri ülke nüfusunun %16,4’ünün yaşadığı 11 ilde hissedilmiş, 50 binden fazla can kaybına, birçok binanın yıkılmasına veya kullanamayacak derecede hasar almasına neden olmuştur

Depremlerin öngörülemez ve önlenemez olması, bölgenin deprem tehlikesine göre yerleşimin planlanmasını, var olan yerleşim yerlerinin deprem tehlikesine göre önlemlerin alınması ve depreme hazırlıklı olunması ile depremin vereceği zarar azaltılabilir. Afetlerin neden olduğu zararın azaltılması amacı ile Wisner ve Adams (2002) tarafından Afet Yönetim Döngüsü geliştirilmiştir. Afet yönetim döngüsü sürdürülebilir kalkınma boyutunda; öncelik ve önleme alt boyutları ile gelişime odaklanmakta iken insani yardım faaliyetleri boyutunda; yanıt ve rehabilitasyon alt boyutları ile insani yardıma odaklanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma boyutu her kurumun risk analizi yapmasını ve afetin etkisini azaltacak önlemler alınmasını sağlamaktadır. Afet sonrasında ise toplumsal yaşam düzeninin sağlanması için afetin etkilerinin yanıtlanması, iyileşme sürecini hızlandıracak maddi ve manevi yardımlara odaklanmaktadır (Kahraman vd., 2021). Diğer bir ifadeyle afet yönetimi aşamaları genel olarak, afete hazırlık, arama-kurtarma, iyileştirme, rehabilitasyon aşamalarının devam ettirilmesi olup, afet tecrübelerine göre güncellenir.

1999 yılı Ağustos ayında Gölcük (Kocaeli) depremi ve 1999 yılı Kasım ayında Düzce depremi sonrası tecrübelerine dayanılarak, sağlık hizmetlerinin yeniden organizasyonu ile ilgili değişiklikler

yapılmıştır. Aşağıda organizasyon yapısı ile ilgili önemli değişiklikler birbiri ile ilişkili ve kronolojik olarak sıralanmaya çalışılmıştır:

- 2000 yılında “Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği” çıkarılması ve “Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı” kurulması (Resmi Gazete, 2000).
- 2003 yılında “Afetlerde Sağlık Organizasyonu Projesi” başlaması (Sağlık Bakanlığı, 2023a).
 - 2004 yılında Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE) oluşturulması
 - Sivil Savunma Arama Kurtarma Birliklerinin bulunduğu 11 bölgede oluşturulması
 - 21 bölge koordinatörü ile 81 ilde çalışması
 - 17 Mayıs 2023’te 30 bölge koordinatörlüğü olacak şekilde “Afetlerde Sağlık Hizmetleri ve UMKE Bölge Koordinatörlüğü” olarak yeniden yapılandırılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2023a).
- 2009 yılında “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” yayınlanması (Resmi Gazete, 2009).
- 2010 yılında “Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin Görev ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge” yayınlanması (Sağlık Bakanlığı, 2010).
 - İllerde afet birimi kurulması.
 - Afet biriminde sürekli çalışacak UMKE personelinin görevlendirilmesi ve afetlerde UMKE timinin oluşturulması.
 - Planlama ve denetim, lojistik ve ulaştırma, haberleşme ve bilgi işlem, operasyon yönetimi ile ilgili görevlerini yapması.
 - Koordinatör il, sorumlu bulunduğu illerin faaliyetlerini planlar ve koordine etme, yılda en az bir kez eğitim ve tatbikat düzenlemesi.
 - Bakanlık merkez ve müdürlüklerde sağlık afet koordinasyon merkezi (SAKOM) kurulması.
 - İl SAKOM’un valilik kriz merkezi olması,
 - SAKOM ile işbirliği ve iletişim sağlanması
 - SAKOM, olay yerine gerektiğinde diğer illerden sağlık ekiplerinin gönderilmesini ve koordinasyonunu sağlar.
 - UMKE, afet ve olağan dışı durumlarda kazazedelere medikal müdahale etmek, en kısa sürede acil tedavi için naklini sağlamak için ambulans ya da uygun nakil araç görevlilerine teslim etmek, olay yeri sağlık yönetimi yapmak, iletişim ve bilgi akışı sağlama, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği sağlama
 - UMKE personeli afet ve acil durum eğitimi almış, eğitimi sertifikalandırılmış, gönüllü sağlık personelleri arasından oluşturulması.
 - Sağlık personeli dışında UMKE destek personelinin de görev alması.
 - UMKE gönüllüsü olarak UMKE çalışmalarına tüm sivil kişiler destek verebilir
- 2011 yılında “Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri Yönetmeliği” yayınlanması (Resmi Gazete, 2011).
 - Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi
 - Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri (AADYM)
 - Tüm Bakanlıklarda kurulması

- 2013 yılında “Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği” yayınlanması (Resmi Gazete, 2013).
 - Ulusal Afet Müdahale sisteminin tanımlanması
- 2014 yılında “Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)” yayınlanması (AFAD, 2014).
 - AFAD’ın TAMP kapsamında afet sürecini yönetmesi.
 - 2022 yılında, tecrübelerden yola çıkarak TAMP güncellenmesi ve 28 hizmet grubu oluşturularak, koordinasyon birimlerinin rolleri tanımlanması.
- 2014 yılında “112 Acil Çağrı Merkezleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği” yayınlanması (Resmi Gazete, 2014).
- 2020 yılında “Hastane Afet ve Acil Durum Planları (HAP) Uygulama Yönetmeliği” yayınlanması (Resmi Gazete, 2020). .
 - Afet durumunda ilk 72 saat dışardan yardım almadan hastane içinde kendilerine yetebilmelerini sağlanması.
- 2021 yılında “Afetlerde ve Acil Durumlarda Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği” yayınlanması (Resmi Gazete, 2021)..
 - Hastane afet ve acil durum planı (HAP), komuta kontrol merkezi (KKM), medikal kurtarma,
- 2023 (2 Ocak) yılında “Sağlık Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi (SAKOM-İl SAKOM) Yönergesi” yayınlanması (Sağlık Bakanlığı, 2023b).

Sağlık hizmetlerinde ilk yardım ile ilgili en önemli kuruluş olma özelliğini uzun yıllar devam ettirmiş olan Kızılay, 1868 yılında “Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti” adıyla kurulmuş, 1877 yılında “Osmanlı Hilaliahmer Cemiyeti” adını almıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1923 yılında “Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti” olarak adı değişmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, kuruluşun Kızılay olarak anılmasını önermiş, 1935 yılında “Türkiye Kızılay Cemiyeti”, 1947 yılında “Türkiye Kızılay Derneği” adını almıştır. Doğal afetlerde, afetzedelerin bakımı, barınması, beslenmesinden sorumlu olmuş, uluslararası yardımlar ile hemşirelik eğitimi, ilkyardım, kan ihtiyacının karşılanmasında öncü kuruluş olmuştur (Kızılay, 2023a).

Günümüzde afet yönetimi, kan hizmetleri, uluslararası yardımlar, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, ilk yardım, gönüllü yönetimi, göç ve mülteci hizmetleri, mineralli su işletmeleri, çadır ve tekstil faaliyetlerini devam ettirmektedir. 2014 yılında TAMP planı ile afetlerde Kızılay, doğal afetler sonrasında acil beslenme hizmeti vermektedir. Barınma ihtiyacı durumunda ise ilgili kamu kurumlarına yardımcı olma rolü bulunmaktadır. Afet müdahale ve lojistik sistemleri bulunmaktadır. Afet Yönetim Müdürlüğü olarak beş bölgede, on iki Afet Müdahale Merkezi ile hizmet vermektedir. Afet bölgelerinde beslenme ihtiyacının karşılanması için; mobil ekmek fırını, mobil mutfak, mobil ikram aracı hizmet vermekte. Ankara ve Erzincan’da bulunan çadır işletmesi ve üretim atölyesi afet çadırları ve özel çadırlar üretebilmektedir (Kızılay, 2023b).

Sağlık hizmetlerinin hızlı ve doğru sunulması, hastaların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Sağlık hizmetinden yaralanan hastaların beklentilerinin karşılanması aldığı hizmette ilişkin memnuniyet düzeyini ve hizmet kalite algısını olumlu etkilemektedir (Ramez, 2012). Türkiye’de sağlık standartlarının belirlenmesine 2005 yılında başlanmış, Acil Sağlık Hizmetleri standartları 2020 yılında güncellenmiştir. Sağlıkta Kalite Standartları ile her vatandaşın alacağı asgari hizmetlerin sunulması sağlanmaya çalışılır. 112 Acil Sağlık Hizmetleri’nin afet durumunda; ekip oluşturması, risk değerlendirmesi, plan oluşturulması, afet ve acil durum yönetimine ilişkin eğitimler vermekten sorumludur (Sağlık Bakanlığı, 2020).

Literatür incelendiğinde acil durum ve afetlerde sağlık hizmetlerinin sunulması ile ilgili köklü bir geçmişe sahip olduğu, deprem tecrübeleri sonrası sağlık hizmetleri ile ilgili organizasyon değişikliklere gidildiği, köklü değişikliklerin ise 1999 yılında yaşanan Kocaeli ve Düzce depremlerinden sonra

başlandığı görülmektedir. 2023 yılında yaşanan depremlerden sonra da organizasyon yapısında değişikliğe gidildiği (UMKE bölge koordinatörlüğü sayısının 21'den 30'a çıkarılması gibi) görülmüştür.

2. METODOLOJİ

Nitel araştırma, araştırma konusuna ilişkin insana özgü özelliklere ve derin doğasına odaklanmaktadır. Bu araştırma modeli, nicel araştırma yöntemlerindeki genelleme yapma ihtiyacı yerine, bilginin derinliğine ve araştırmanın özgünlüğünün önemli olduğunu savunur. Nitel araştırmaya konu olan sorunsal ile ilgili tüm dinamikler derinlemesine incelenmeye çalışılır (Baltacı, 2019).

Nitel araştırmalarda çalışma grubunun belirlenmesinde konunun en iyi biçimde açıklanmasını sağlayacak ve araştırma sorunsalının çözümüne en iyi katkıyı sunacak örneklerle ulaşılmaya çalışılır (Baltacı, 2018). Araştırmacının sınırlı zaman ve kaynaklarını dikkate alarak, genelleme kaygısından uzak, olabildiğince evreni temsil etmeye çalışan bir çalışma grubu oluşturmalıdır (Baltacı, 2019). Amaçlı örnekleme seçimi ile bilgi açısından zengin olduğu düşünülen durumların derinlemesine incelemesi kolaylaşır. Araştırmacı, araştırma konusu ile ilgili veri toplamasının uygun olduğu kişileri bilgilere dayalı olarak belirler (Oral ve Çoban, 2020). Maksimum çeşit örnekleme ile ise araştırma sorunsalı ile ilgili kendi içinde benzeşik, farklı ve değişken durumlardan oluşacak şekilde belirlenir. Bu yöntemle farklılıklar arttırmak için katılımcıların farklı yönlerinin olması önem kazanmaktadır (Tutar ve Erdem, 2020). Çalışma grubu, evrenin çeşitliliğini, farklılığını, aykırılığını ve zenginliğini yansıtabilecek genişlikte olmalıdır (Baltacı, 2018).

Görüşme formu literatür araştırması sonucunda araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. 11 maddeden oluşan görüşme formunun 3 maddesi, demografik özellikleri belirlemeye yöneliktir.

Çalışma grubunun belirlenmesi gönüllük esasına göre belirlenmiştir. İstanbul ili merkez ilçelerde görev yapan sağlık çalışanlarından ulaşılabilen kişilere çalışma hakkında bilgi verilmiş, onay veren katılımcıların görevleri ve depremlerde çalışma deneyimleri dikkate alınarak görüşme randevusu oluşturulmuştur. Kahramanmaraş depremlerinde görev almış sağlık çalışanları ile görüşmelere öncelik verilmiş olup, zaman ve kaynak kısıtlılığı dikkate alınarak deprem bölgesinde görev almamış ancak çalışmaya katılmaya gönüllü olan katılımcılarla randevu oluşturulmuştur. Kahramanmaraş depremlerinde görev almış 14 ve görev almamış 14 katılımcı ile görüşülmüştür. Kahramanmaraş depremlerinde görev almış 14 katılımcıdan 3'ü Kahramanmaraş depremlerinin olduğu zaman etkilenen bölgelerde yaşadığını, 11 katılımcı ise farklı bir ilden deprem bölgelerine görevli gittiğini belirtmiştir. Katılımcılara ait demografik özelliklere ilişkin özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Frekans Tablosu

Mesleki Kıdem	f	%	Görev	f	%
10-15 yıl	5	18	ATT	3	11
16-20 yıl	5	18	Paramedik	5	18
21-25 yıl	9	32	Hemşire	5	18
26 yıl ve üstü	9	32	Diyaliz Teknikeri	3	11
Toplam	28	100	Fizyoterapist	5	18
Cinsiyet			ASM Hekimi	7	25
Erkek	20	71	Toplam	28	100
Kadın	8	29			
Toplam	28	100			

Katılımcıların %18'i 10-15 yıl, %18'i 16-20 yıl, %32'si 21-25 yıl, %32'si 26 yıl ve üstü mesleki deneyime sahiptir. Katılımcıların %29'u kadın, %71'i erkektir. Katılımcıların %11'i ATT (Acil tıp teknikeri), %18'i paramedik, %18'i hemşire, %11'i diyaliz teknikeri, %18'i fizyoterapist, %25'i ASM (Aile sağlığı merkezi) hekimi olarak görev yapmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Deprem Deneyimlerine Ait Frekans Tablosu

Kahramanmaraş Görev Aldığı Ekip	Depremlerinde	f	%	Önceki Depremlerde Görevli Olma Durumu	f	%
Kızılay		2	14	Görev almış	11	79
UMKE		2	14	Görev almamış	3	21
AFAD		3	21	Toplam	14	100
İl Afet Ekibi		3	21	Kahramanmaraş Depremleri Öncesi Hizmet Verilen Deprem Bölgeler	f	%
Gönüllü		4	29			
Toplam		14	100	Afyon-Dinar Depremi	1	9
Cinsiyet		f	%	Kocaeli-İzmit Deprem	2	18
Erkek		10	71	Van-Erciş Depremi	2	18
Kadın		4	29	İzmir Depremi	6	55
Toplam		14	100	Toplam	11	100

Katılımcıların %14'ü Kızılay, %14'ü UMKE, %21'i AFAD, %21'i İl Afet Ekibi, %29'u gönüllü olarak Kahramanmaraş depremlerinde görev almıştır. Katılımcıların %71'i erkek, %4'ü kadındır. Katılımcıların %21'i Kahramanmaraş depremleri öncesinde deprem bölgelerinde görev almamıştır. Katılımcıların %79'u önceki depremlerde görev almış olup bunların %9'u Afyon-Dinar, %18'i Kocaeli-İzmit, %18'i Van-Erciş, %55'i İzmir depreminde görev almıştır.

Verilerin analizi için katılımcılara birer kod verilmiştir. D: Kahramanmaraş depremlerinde görev almış katılımcıları, DY: Kahramanmaraş depremlerinde görev almamış katılımcıları belirtmek için kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların deprem bölgesine ulaşımının organizasyon sürecine ilişkin elde edilen veriler incelendiğinde; otobüs, özel araç, uçak, karavan, UMKE lojistik aracı, askeri araç, özel şirket organizasyonu cevapları verilmiştir. Katılımcılar deprem bölgelerine ulaşımında zorlandıklarını belirtmiştir. Sadece UMKE görevlilerinin ulaşımının organizasyonunun yapıldığı belirlenmiştir. Ana merkezlere ulaşım sağlandıktan sonra, kurumların organizasyon ile ilgili sorunlar yaşadığı görülmektedir. Enkaz bölgelerine ulaşımı oradaki imkânlar ve kendi imkânları ile sağladıkları, ulaşım için ücret ödediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan D5: "...bizimle hiç ilgilenmedi...her hizmetten yardım etmeye gelmiş gönüllüler dahil ortada bıraktı...ekibi olarak otobüs kiraladık deprem bölgelerinde de aynı şekilde, askeri araçlar veya görevli ambulanslarla enkaz bölgelerine gittik, 10 kişilik askeri araçta ekibimden 8 kişi ve üstüste yığılı min 10 exle günlerce yolculuk yaptık. Havalimanına yine kendi kiraladığımız araçla gittik ancak uçaklar bizi görevlendirmesi ile geldik dememize rağmen tanımadı ve almadı, aynı otobüs şoförü de maduriyetimizden faydalanarak kişi başı fahiş bir fiyatla İstanbul'a getirdi. Başka çaremiz olmadığı için kabul etmek zorunda kaldık ancak sahiplerinden Allah razı olsun ki bu maduriyetimizi üzerlerine aldı, yani halk halkın yanında oldu."

Katılımcı D19: "Kendi imkânlarımla gönüllü gittim."

Katılımcı D26: "Deprem bölgesinde yaşıyordum. UMKE ekipleriyle afet bölgesine zor şartlarda ulaştık."

Katılımcı D28: "UMKE personeli olarak Hatay'a askeri uçak ve otobüsle"

Depreme hazırlık aşamasında sağlık kurumlarının ve çalışanlarının alması gereken önlemlere ilişkin elde edilen veriler incelendiğinde; organizasyonun çok zayıf olduğu deneyim ve tatbikat eksikliğinin giderilmesi gerektiği, tatbikatların kurumlar arası ve lojistikte dikkate alınarak yapılması gerektiği, sağlık kurumlarının fiziki ve donanım olarak depreme hazırlıklı olması gerektiği, sahra hastaneleri için ekipmanın ve ilaçların en az 2 gün yetecek şekilde her zaman hazır olması gerektiği ve bina dışında saklanması gerektiği, görevli ya da gönüllü sağlık personelinin belirlenmesi ve hazır olması sağlanmalı, olay yeri yönetiminde liyakata dikkat edilmesi ve prosedürlerinin işbirliğini engellemesinin ortadan kaldırılması olarak belirtmişlerdir.

Deprem bölgesinde görev almış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı D5: “...yine böyle bir olası felakette elimden geleni sonuna kadar yaparım. Ancak sağlık kurumu 10/10 olsa bile önünü kesen o kadar prosedür ve ego savaşı var ki, on binlerce candan daha önemli olduğu sanılıyor. Eğer arama kurtarma ekipleri enkazı kaldırmıyorsa ben hastaya ulaşamazdım, asker olmasa enkaz bölgelerine ulaşamazdım, asker bana askeri forma vermese yağmalanıp linç edilme ihtimalimiz çok yüksekti ama bunlar hiçbir yazılı bir kural değildi tamamen iyi insanların sağduyu ile vicdanı ile verdiği bir karardı.”

Katılımcı D19: “En önemlisi sağlık tesislerinin depreme dayanıklı olması gerekiyor. Hatay’da tüm resmî ve özel hastaneler hizmet dışı kaldı. Sahra hastaneleri ve poliklinikleri kuruldu. Çok yetersiz kaldılar. Bu afetlerde gerekli olabilecek yeterli acil tıbbi ekipmanları ayıca bulundurmaları gerekiyor. İlk günde bölgede yaşayan sağlık çalışanlarımdan hizmet almak neredeyse imkânsızdı. Çünkü çoğu ya vefat etti veya ailesine yardım etmek ile meşguldü. Tam bir kaos vardı. Bu, belediye valilik kaymakamlık alımları ve yöneticileri için de geçerli. İlk üç günde bu kurumlar aktif olmadı hizmet veremedi. Çevre illerden hızlı bir şekilde ekip ve ekipmanlar bu bölgelere yönlendirilebilirdi.”

Katılımcı D28: “İlk önce kurumların depreme dayanıklı olması gerekmektedir. Ayrıca deprem için gerekli sarf malzemesi ve ilaçların en az 2 günlük bir süreç için bina dışında güvenli bir yerde saklanması uygun olacaktır. Biz ekip olarak malzeme açısından bu sistemin tüm kurumlara yayılması uygun olacaktır.”

Deprem bölgesinde görev almamış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı DY12: “Deprem bölgesinde çalışan sağlıkçılara daha çok tatbikat yaptırılmalı.”

Katılımcı DY16: “Sağlık ekiplerinin teknik donanımla deprem bölgesinde hazır bulunmaları gerekir.”

Katılımcı DY18: “A ekibinin donanımlı olması gerekir.”

Katılımcı DY22: “Hastane binalarının depreme dayanıklı olması gerekir öncelikle, mesai sırasında sağlık çalışanı can kaybı olmasın.”

Katılımcıların deprem sonrası arama, kurtarma ve tahliye sürecinde yaşanan problemlere ilişkin gözlemleri ve çözüm önerilerinde ilişkin elde edilen veriler incelendiğinde: kaosu önlenmesi için iletişim, işbirliği ve kurumlar arası organizasyonun sağlanması, arama-kurtarma ekiplerinin bölgeye erişimine önem verilmesi, ulaşımda havayolu taşımacılığına öncelik verilmesi, askerin güvenliği sağlanmasına öncelik verilmesi, yardım ekiplerinin ve malzemelerin ihtiyaç olan bölgelere adil olarak ulaştırılmasına dikkat edilmesi, sağlık çalışanlarının uygulamalı eğitimine önem verilmesi gerektiği, ayrılan bütçenin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir.

Deprem bölgesinde görev almış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı D3: “İmkânların çok yetersiz ve kısıtlı olması deprem için daha çok bütçe ayrılmalı.”

Katılımcı D23: “Depremin gerçekleştiği mevsim düşünüldüğünde, ulaşım en büyük problemdi. Sağlık personelinin arama ve kurtarma kısmında bir görev tanımı yok, bizim görevimiz enkaz bölgesinde yaralıya ulaşıldıktan sonra başlıyor, bu konuda eğitilmiş personel çok önemli. Sağlık personeli olarak, deprem olduktan en kısa sürede alanda olan bizlerdik. Fakat arama kurtarma ekiplerinin geç gelmesi, bizim müdahale etmemizi geciktirdi. Sağlık Bakanlığı buna yönelik, UMKE Atak diye bir birim kurdu. Kurduğumuz sahra hastanelerinde kamu ve özel hastanelerden gelen sağlık personelleri görev aldı. Fakat deprem bölgesindeki yaşam şartlarına aşina olmadıkları için çok sorunlar oldu.”

Katılımcı D25: “Depremin ilk saatleri can kaybı ve kurtarma açısından çok önemli. Arama kurtarma ekiplerinin yönetimi doğru yönlendirilmesi önem arz ediyor. Millet olarak hızlı seferber oluyoruz fakat yönetsel anlamda iyileştirilmesi gereken alanlar var.”

Katılımcı D27: “Afet durumunda alınan eğitimlerin uygulanmadığı, afetin 3. gününden sonra kriz koordinasyon sistemi düzene girdi.”

Katılımcı D28: “Kaos iyi yönetilmiyor. Bu sebeple yönetsel sorunlar çok oluyor, ekipman zamanında yerinde olmuyor, kimse ne zaman, nerde, ne yapılacağını bilmiyor. Ulaşım, müdahale, barınma, araç gereç her şeyde sorunlar vardı.”

Deprem bölgesinde görev almamış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı DY8: “Aynı savaş çıkma ihtimalleri üzerine seferberliği olan vatandaşlar gibi olası bir deprem sonrası her ilde öncelikli deprem eğitimi almış asker, jandarma, polis ve itfaiye erlerinin hazır bulunmaları, can kayıplarını yarı yarıya indirir.”

Katılımcı DY11: “Deprem öncesi kamu kurum personellerine akut eğitimi verilerek arama kurtarma faaliyetlerine daha sağlıklı katılım sağlanarak sürece yardımcı olunabilir.”

Katılımcı DY22: “Enkazı kaldıracak araç ve onları kullanacak insan yetersizliği.”

Sağlık çalışanlarının deprem bölgelerinde karşılaştığı organizasyon problemlerine ilişkin gözlemlerinden elde edilen veriler incelendiğinde: insan kaynaklarının dağıtımında organizasyon eksikliği, malzemelerin organizasyonunda eksiklik, ilaca erişimde güçlük, yardım için giden kişilerin insani ihtiyaçlarına duyarsızlık olduğunu belirtmişlerdir.

Deprem bölgesinde görev almış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı D4: “Var olan ilaçları hastalara ulaştırmada iletişim eksiklikleri giderilmeli hastaların ilgili ilaç merkezlerine ulaşmalarını sağlayabilecek olanaklar oluşturulmalı.”

Katılımcı D5: “Malzeme yığını ve karışıklığı düzensiz toplanma ve beceri gözetme (ekibimizde ortopedi doktoru vardı herkese söyledik. Doktor gezdi, ‘ihtiyacımız yok’ dediler. Sonra öğrendik ki bir çadırın ortopedi doktoru yokmuş, yok diye de sadece hemşire çalışmış) yani iletişim koordinasyon yok, her gelen grubun bir ekip lider olması ve ekip liderlerinin iletişim halinde olup eksik belirleyip görevlendirmeyi doğru yapması, belki ekibin sağlam gidersen ama orda o kadar ekip ve ego var ki örneğin önce gelen ekip senin yardımını kabul etmiyor ama yardıma ihtiyacı olmadığı için değil, kendi başlarına halledebileceklerini düşündükleri için, orda birine bir çöp kaldırma görevi verilmesi bile çok kıymetli.”

Katılımcı D25: “Sağlık çalışanlarının doğru ve zamanında müdahale edebilmesi için doğru yerde olması lazım. Yani doğru yönlendirilmeliler. Ayrıca hastane ortamındaki hizmetler için kolluk kuvvetleri hızlıca düzeni temin etmeli.”

Katılımcı D26: “Yetki karmaşasının olması, en büyük problemdi.”

Katılımcı D27: “En başından sonuna kadar her şey problem oldu. Barınma sorunu, iye sorunu, enkazlara ulaşım, araç gereç sorunu.. tepeden tırnağa her anında problemler vardı.”

Deprem bölgesinde görev almamış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı DY7: “Tüm cerrahi branşlardan yeterli sayıda personel olmalı, ama bu bölgede yaşayan personelinde depremlerde olduğu unutulmamalıdır.”

Katılımcı DY14: “İyi bir iletişim ağı kurulmalı, iletişim alt yapısı oluşturulmalı. Belki sokak ve mahallelerin belirli bölümlerine sağlık birimleri ile direkt iletişim kuracak ikaz butonları yerleştirilmeli.”

Katılımcı DY20: “Bilen kişilerin, tecrübeli ve eğitilmiş kişilerin ekiplerin başlarında olmaları gerekir.”

Deprem sonrası sağlık hizmetlerinin etkililiğini artırmak için organizasyon yapısına ilişkin görüşlerinden elde edilen veriler incelendiğinde: afet planlamasının yapılması gerektiği, tatbikatların sürekliliğinin sağlanması, psikolojik destek eğitimleri, sahra hastane ve poliklinikleri tek bir bölgeye toplanmaması, uzman ekipler oluşturulması, yetki, görev ve sorumlulukların net olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Deprem bölgesinde görev almış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı D17: “Sürekli tatbikatlar yapılmalı, psikolojik sağlığı korumak içinde eğitimleri verilmeli.”

Katılımcı D19: “Sahra hastane ve poliklinikleri tek bir noktaya yığılmamalı. Yollar enkazlardan kapalı, ulaşım zor olduğu için çok fazla noktaya tesis kurulmalıydı. Bu Hatay’da yapıldı ama aylar sonra.”

Katılımcı D24: “Malzeme ve iş bilen ekipler olmalı.”

Deprem bölgesinde görev almamış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı DY1: “Deprem anında işlerin daha hızlı ilerlemesi için bu konuda ehil sahibi olmuş yöneticiye bağlanıp onun organizasyonunda ilerlemek, normal sağlık bakanlığı prosedürlerini beklememek gerekir.”

Katılımcı DY6: “Sağlık personelimizin çok iyi çalıştığını düşünüyorum ancak onlardan kaynaklanmayan eksiklikler giderilmeli.”

Katılımcı DY20: “Tecrübeli ve eğitilmiş ekipler oluşturulmalı.”

Kahramanmaraş depremleri öncesi yaşanan farklı deprem bölgelerinde hizmet vermiş katılımcılara göre depremlerde sağlık hizmetinin etkililiğini artırmak için organizasyona ilişkin diğer önerilerinden elde edilen veriler incelendiğinde; depreme dayanıklı ve tek katlı sağlık kurumlarının inşa edilmesi, seyyar sağlık birimlerinin hazır bulunmasının sağlanması, iletişim ve ulaşımın koordinasyon ve sürekliliğinin sağlanması, afetlerde personel sayısının yeterli olmadığına dikkate alınması, yardıma giden ekiplerin insani ihtiyaçlarını karşılaması için önlem alınması gerektiği belirtilmiştir.

Deprem bölgesinde ve önceki depremlerde görev almış katılımcılardan bazılarının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı D3: “Çadır değil, konteyner ve ilaç sağlanması noktasında stok yapılmalı.”

Katılımcı D9: “Personel sayısı artırılmalı. Normalde de personel yetersizdi zaten. Afetlerde hepten yetersiz kaldı.”

Katılımcı D24: “Ekiplerin kalacağı yerler çok önemli. Evet, orada herkes canıyla uğraşiyor ama sağlıkçılar düzgün dinlenmediğinde yanlıslara yol açabilir.”

Katılımcı D25: “Sahra çadırları hazır olmalı, sağlık personeli il idare amiri tarafından hızlıca organize edilmeli.”

Katılımcı D28: “Afetleri yaşayan sağlık çalışanları ile üst makamdakilerin daha fazla fikir alışverişi yapması uygun olacaktır.”

SONUÇ

Geçmiş deprem tecrübelerine dayanılarak sunulması gereken sağlık hizmetlerinin yeniden organizasyonu yaklaşımının incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışma nitel araştırma olarak tasarlanmış ve görüşme tekniği ile veriler toplanmıştır. Bu nedenle araştırma sonuçları katılımcıların kişisel deneyim ve görüşleri ile sınırlıdır.

Sağlık Bakanlığı’nın depremlerde görev ve sorumlulukları TAMP kapsamında incelendiğinde; ilk müdahalenin olay yerinde yapılması, tıbbi bakım ve ihtiyaçların karşılanması, halk sağlığı için ihtiyaçların karşılanması, çevre sağlığı çalışmalarının yapılması için koordinasyondan sorumludur. Sağlık Bakanlığı bu sorumluluklarını, TAMP belirtilmiş olan çözüm ortakları (Genelkurmay Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kızılay, STK ve özel sektör) ile gerçekleştirir (AFAD, 2014).

Kızılay, Kahramanmaraş depremden dakikalar sonra Afet Operasyon Merkezi oluşturmuş, Yerel Afet Müdahale Merkezleri ile Kızılay Şubelerinde görevli uzman ekiplerin bölgeye intikalini sağlamış, sürekli bilgi akışı ile operasyon yönetimi sağlanmıştır (Kızılay, 2023c). Kahramanmaraş depremlerinde Kızılay’a bağlı profesyonel ve gönüllü olan 60 bin kişi görev almış, 1000 üstünde Beslenme Platformu Üyesi ile sıcak yemek ve ikramlık gıda dağıtımı yapılmış, 2630 mahalle ve köye insani yardım, 210 bin

kişiyeye fiziksel ve psikolojik sağlık desteği vermiş, 1500 aile için 2 konteyner kent kurulmuş, 98 bin çadır gönderilmiş olup 13 lojistik merkez, 15 sosyal market hizmet vermiştir (Kızılay, 2023d).

Afet yönetiminde koordinasyon eksikliği yaşandığında, kritik saatlerde yapılması gereken etkili müdahale gecikmekte ve afetin olumsuz etkisi artmaktadır (Tierney, 2012). Sağlık hizmetlerinin etkililiği hızlı ve doğru hizmetin sunulması hastaların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması ile doğru orantılıdır. Bu yönüyle geçmiş deprem tecrübelerine göre organizasyon yapısında değişikliklere gidilme ihtiyacı 1999 yılında yaşanan depremlerden sonra artmıştır. Organizasyon yapısında değişiklik yapılmaya başlanmış, 2023 Kahramanmaraş depremi öncesinde de deprem ile ilgili organizasyon ve hazırlıkların devam ettiği ilgili mevzuatlarda görülmektedir.

AFAD 2023 depremleri sonrasında olası Marmara depreminde barınma ihtiyacının karşılanabilmesi için Silivri'de 5 bin konteyner ve 80 bin çadır depolayacağını belirtmiştir. AFAD, afet risklerinin azaltılması platformunu oluşturmuştur. Platformun amacı, afet ve acil durumlarda ülke geneli risklerin belirlenmesi ve önlenmesi, risklerin azaltımının tüm plan, politika ve programlarla entegrasyonunun sağlanması, toplumun afet duyarlılığının artırılması olarak belirlenmiştir. Ağustos 2020 yılında birinci, Ekim 2023 tarihinde ikinci toplantısını gerçekleştirmiştir (AFAD, 2023b).

Mevzuat ve kamu kurumlarının açıklamaları ile etkinlikleri incelendiğinde deprem sonrası sağlık hizmetlerinin organizasyonu ile ilgili sorunların asgari düzeyde olması gerektiği algısı oluşmaktadır.

Bu araştırma sonucunda, deprem bölgesine sağlık hizmeti vermek için giden ekiplerden sadece UMKE ekibinde olanların ulaşımında sorun yaşamadıkları, diğer görevlilerin kendi imkanları ile farklı ulaşım araçlarını tercih ederek gittikleri enkaz bölgesine ulaşmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Sağlık çalışanları deprem bölgelerinde organizasyonun zayıf olduğu, deneyimsiz ve tatbikat eksikliğinin olduğunu belirtmişlerdir.

Sağlık hizmetinin etkili sunumu için gerekli fiziki koşulları sağlayacak ekipman ve donanım ile ilaç stoklarının sağlık kurumu binalarının dışında güvenli bir alanda tutulması gerektiğini belirtmişlerdir.

Katılımcılar deprem sonrası arama-kurtarma ve tahliye süreçlerinde iletişim, işbirliği ve kurumlar arası organizasyonun sağlanması gerektiği, güvenlik, arama-kurtarma, sağlık ekiplerinin kontrolü ve tahliye sırası göz önünde bulundurularak bölgeye öncelikli gidecek ekiplerin belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca koordinasyon eksikliğinin kaosa neden olduğu, kurumların hızlı çözüm üretmek için ihtiyaçlarına yönelik ekipler kurdukları belirtilmiştir.

Sağlık çalışanlarının uzmanlık alanlarına göre bölgelere dağıtımında, malzeme organizasyonunda ve yardım için giden kişilerin insani ihtiyaçlarının karşılanmasında sorunlar yaşandıkları belirtilmiştir.

Deprem tecrübelerine göre sağlık hizmetlerinin; afet planlaması, tatbikatların sürekliliği, deprem sonrası kurulacak sağlık kurumlarının bölge özelliklerinin dikkate alınması, psikolojik destek verilmesi, uzman ekiplerin oluşturularak, yetki, görev ve sorumlulukları belirlenerek etkililiğinin artabileceğini belirtmişlerdir.

Seyyar sağlık hizmeti verebilecek birimlerin hazır bulundurulması, iletişim-ulaşım koordinasyonunun süreklilik içinde sağlanmasına ilişkin önlem alınmasını önermişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden itibaren afetzedeleri önemsemiş sağlık hizmetlerinin sunumunda ve insani ihtiyaçların karşılanmasında öncü bir kuruluş olarak hafızalara kazınmıştır. Ülkemiz kuruluşundan günümüze büyük depremler yaşamış, can ve mal kayıpları vermiştir. Aynı büyüklükteki depremler yıkıcı etkisiekonomik kalkınmışlık düzeyine göre değişkenlik

Araştırmada, mevzuat ve afet planı açısından kurumların planlarının olmak zorunda olduğu, afet durumunda koordinasyon ekiplerinin olduğu, iletişim ve koordinasyondan sorumlu görevlilerin olduğu, çözüm ortaklarının belirlendiği, hastane afet planlarında kritik zaman aralığında kendilerine yetecek stok tutmalarına yer verildiği görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu ise iletişim, ulaşım ve koordinasyon ile malzeme yetersizliği ile ilgili yaşanan olumsuzlukları belirtmektedir.

Geçmiş deprem tecrübelerine dayanılarak sunulması gereken sağlık hizmetlerinin yeniden organizasyonunda sahada görev almış sağlık çalışanlarının yaşadığı güçlükleri ve önerilerini

belirtmelerine fırsat verilmelidir. Sağlık çalışanlarının çözüm ortağı olan diğer kurum ve kuruluşları ile işbirliğinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. İletişim teknolojilerinin geliştiği günümüzde deprem sonrası yaşanan iletişim sorunlarının giderilmesi için farklı disiplin uzmanlarının görüşüne yer verilmelidir.

Etik Beyan: Bu çalışmada yapılan görüşmeler için Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler için Yayın Etiği Kurulunun 26.04.2024 tarihli ve 2024/03 nolu toplantısında 146429 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: For the interviews conducted in this study, permission was obtained with the decision numbered 146429 at the meeting of Beykent University Publication Ethics Board for Social Sciences and Humanities dated 26.04.2024 and numbered 2024/03. If a contrary situation is detected, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- AFAD, (2014). *Türkiye afet müdahale planı (TAMP)*. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani>.
- AFAD, (2021). *Deprem*. <https://deprem.afad.gov.tr/>.
- AFAD, (2023a, Şubat 16). *Basın bülteni: Kahramanmaraş'ta meydana gelen depremler hk.-32*. <https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-basin-bulteni-32>
- AFAD, (2023b, Ekim 13). *Türkiye afet risklerinin azaltılması platformu 2. toplantısı gerçekleştirildi*. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-risklerinin-azaltilmasi-platformu-2-toplantisi-gerceklestirildi>.
- Akbulut, G. (2011). Türkiye'de yer değiştiren yerleşmelere bir örnek: Arguvan ilçe merkezi (Malatya), *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 471-492.
- Aker, T. (2006). 1999 Marmara depremleri: Epidemiyolojik bulgular ve toplum ruh sağlığı uygulamaları üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 204-212.
- Alkhalaileh, M. A., ve Elaine, B. (2012). Jordanian nurses' perceptions of their preparedness for disaster management. *International Emergency Nursing*, 20(1), 14-23. <http://doi.org/10.1016/j.ienj.2011.01.001>.
- Atabey, E. (2000). *Deprem*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274).
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>.
- Biricik, A. S., Ceylan, M. A. ve Ünlü, M. (1996). 1 Ekim 1995- Dinar depremi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1, 63-102.
- Can, H. ve Özmen, B. (2010). *Türkiye'nin deprem gerçeği paneli*. Gazi Basımevi.
- Ceylan, A. ve Kömüşçü, A. Ü. (2008). Meteorolojik karakterli doğal afetlerin uzun yıllar ve mevsimsel dağılımları. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1, 1-10.
- Ceylan, M. A. (2011). *Manisa ilinde yer değiştiren yerleşmeler*. Çantay Kitabevi.
- Fural, Ş. ve Cürebal, İ. (2017). Afet nedeniyle yer değiştiren yerleşmelere bir örnek: Haskızılören Köyü (Serik-Antalya). S. Tonbul, M.T. Şengün, M. Siler ve F.A. Canpolat (Ed.). *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu 2017 Bildiriler Kitabı* (s.372-380). Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Girgin, M. (1995). Kütle hareketleri nedeniyle yer değiştiren yerleşmelere bir örnek: Gördes Manisa. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1, 155-173.
- Gögen, S. (2004). Afetler ve afete müdahale asgari sağlık standartları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(12), 296-306.
- Güner, B. (2020). Türkiye'deki deprem hasarlarına dönemselsel bir yaklaşım; 3 dönem 3 deprem. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 139-152. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.730289>.
- Kahraman, S., Polat, E. ve Korkmazıyrek, B. (2021). Afet yönetim döngüsündeki ana terimler, *Avrasya Terim Dergisi*, 9(3), 7-14.
- Kızılay, (2023a). *Kızılay tarihçe*. <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz>.
- Kızılay, (2023b). *Kızılay organizasyon şeması*. <https://organizasyon.kizilay.org.tr/>.
- Kızılay, (2023c). *Afet müdahale direktörlüğü*. <https://afetyonetimi.kizilay.org.tr/tr/afet-yonetim-merkezleri.html>.
- Kızılay. (2023d). *6 Şubat Pazarcık-Elbistan depremleri*. <https://www.kizilay.org.tr/SSS?id=21>.

- KOERİ. (2017). *Büyük depremler*. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>.
- NOAA (U.S. Department of Commerce National Oceanic and Atmospheric Administration). (1990). *Earthquakes 55*. National Geophysical Data Center.
- Oral, B. ve Çoban, A. (2020). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Ramez, W. S. (2012). Patients' perception of health care quality, satisfaction and behavioral intention: An empirical study in Bahrain. *International Journal of Business and Social Science*, 3(18), 131-141.
- Ready.gov. (2023). *Earthquakes*. <https://www.ready.gov/earthquakes>.
- Resmi Gazete. (2000). *Acil sağlık hizmetleri yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4798veMevzuatTur=7veMevzuatTertip=5>
- Resmi Gazete. (2009). *Afet ve acil durum yönetimi başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-1.htm>.
- Resmi Gazete. (2011). *Afet ve acil durum yönetim merkezleri yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20111377veMevzuatTur=3veMevzuatTertip=5>.
- Resmi Gazete. (2013). *Afet ve acil durum müdahale hizmetleri yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20135703veMevzuatTur=3veMevzuatTertip=5>.
- Resmi Gazete. (2014). *112 acil çağrı merkezleri kuruluş, görev ve çalışma yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19670veMevzuatTur=7veMevzuatTertip=5>.
- Resmi Gazete. (2020). *Hastane afet ve acil durum planları (HAP) uygulama yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200318-2.htm>.
- Resmi Gazete. (2021). *Afetlerde ve acil durumlarda sağlık hizmetleri yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/05/20210525-3.htm>.
- Saçaklıoğlu, F. ve Sarıkaya, Ö. (2002). Olağandışı durumlarla ilgili temel kavramlar. A. O. Karababa (Ed.), *Olağandışı durumlarda sağlık hizmetleri sağlık çalışanının el kitabı* (s. 11-20) içinde, Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Sağlık Bakanlığı. (2010). *Afetlerde sağlık hizmetleri birimi ve ulusa medikal kurtarma ekiplerinin görevleri ve çalışma esaslarına dair yönetmelik*. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/2506/0/umke-yonergesipdf.pdf?_tag1=D75C843CA5310B2F69AA854933F6EB1928D0FF5A.
- Sağlık Bakanlığı. (2020). *Sağlıkta kalite standartları*. <https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-52460/guncel-standartlar.html#>.
- Sağlık Bakanlığı. (2023a). *Ulusal medikal kurtarma ekibi birimi (UMKE)*. <https://ashgmafetacildb.saglik.gov.tr/TR-80255/ulusal-medikal-kurtarma-ekibi-birimi-umke.html#>.
- Sağlık Bakanlığı. (2023b). *Sağlık bakanlığı afet ve acil durum yönetim merkezi yönergesi*. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/44700/0/saglikbakanligiafetveacildurumyonetimmerkezi-sakom-il-sakom-yonergesipdf.pdf?_tag1=6D0199442CCA9AEBF651C05FBE6FA059DC615ADB.
- Sönmez, M. E. (2011). Coğrafi bilgi sistemleri (CBS) tabanlı deprem hasar riski analizi: Zeytinburnu (İstanbul) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 56, 11-22.
- Şenol, C. (2020). Türkiye'de meydana gelen büyük depremlerin yerleşme ve demografik yapı üzerindeki etkileri (1927-2020). *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 620-644.

- Tierney, K. (2012). Disaster governance: Social, political, and economic dimensions. *Annual Review of Environment and Resources*, 37, 341-363. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-020911-095618>.
- Tuncel, M. (1977). Türkiye'de yer değiştiren şehirler hakkında bir ilk not. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 20-21, 119- 128.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları*. Seçkin Yayıncılık.
- Türkoğlu, N. (2001). Türkiye'nin yüzölçümü ve nüfusunun deprem bölgelerine dağılışı. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 133-148.
- Vatansever, K., Türk, M. ve Vatansever, M. (2002). Olağandışı durumların epidemiyolojik özellikleri. A. O. Karababa (Ed.), *Olağandışı durumlarda sağlık hizmetleri sağlık çalışanının el kitabı* (s. 21-40) içinde. Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Wisner, B. ve Adams, J.(2002). *Environmental health in emergencies and disasters: A practical guide*. WHO Publications.

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

YAYIN POLİTİKASI

Dergi Yönetim Kurulu, maddeler halinde verilen etik sorumlulukların bilinciyle hareket etmektedir.

1. Yılda iki sayı (Haziran, Aralık) ile elektronik ortamda yayın yapan Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi açık erişimli (Open Access) olarak TÜBİTAK Dergi-Park Akademik Sistemi tarafından tümü ile ücretsiz şekilde yayınlanmaktadır. Yayın Kurulu ve Editör kararı olması durumunda mevcut sayılara ek özel sayı da yayınlanabilmektedir.
2. Dergiye makale gönderim işlemini tamamlayan yazarların çalışmaları, öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından gerçekleştirilecek ilk değerlendirme sonucunda yayın ilkelerine uygunluğu olması durumunda (en az 2) hakemlere gönderilmektedir.
3. Yazar/yazarlar dergi sistemine yüklemiş oldukları makalelerini kabul öncesinde geri çekme hakkına sahiptir.
4. Hakem değerlendirme sürecinde çifte körleme tekniği kullanılması nedeniyle tüm süreçlerde yazar/yazarlar ve hakemlere ait kimlikler saklı tutulmaktadır.
5. Hakemlerin gönderilen çalışmaları değerlendirme süreçleri 30 gün olmakla birlikte, gerekli hallerde süreç 15 gün daha uzatılabilmektedir.
6. Hakem değerlendirme sürecinde yazardan talep edilen gerekli düzeltmelerin yapılarak, en geç 15 gün içerisinde dergi sistemine yüklenmesi gerekmektedir.
7. Düzeltme işleminin yazar/yazarlar tarafından gerçekleştirilip sisteme yüklenmesini takiben, yazı tekrar hakeme gönderilerek değerlendirmesi alınmaktadır.
8. Değerlendirme sonucunda olumlu bulunan makaleler dergi yönetiminin de onayı sonucunda yayınlanmaktadır.

Makale başvurusunda bulunmayı düşünen yazar/yazarlar için Dergi Yönergesi'ne Yazım Kuralları sekmesinde yer verilmiştir. Ayrıca dergimiz makale yazarlarından makaleleri için hakem önerileri kabul etmemektedir.

Bahsedilen etik kurallar dışında kalan bir durum, içerik veya davranışla karşılaşmanız (erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale) durumunda, lütfen sosyalbilimlerdergi@beykent.edu.tr adresiyle e-posta aracılığıyla iletişime geçiniz.

YAZIM KURALLARI

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek makalelerde yazarların aşağıda belirtilmiş olan yazım ilke ve kurallarına uymaları gerekmektedir. Belirtilen ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanmayan makaleler değerlendirme sürecine alınmayabilir ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

Word formatı, derginin basım formatıdır. Hazırlanan makalelerin bu formata uygun olarak hazırlanmasından sonra sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Makaleyi dergiye ilk yüklemenizde kör hakemlik uygulaması nedeniyle yazar ve kurum bilgileri kısmının boş bırakılarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Makale dosyasının adını makale ismi ile kaydederek göndermeniz önem arz etmektedir. Makalenin herhangi bir kısmında yazar isimlerini ve kurumlarını gösterecek bilgi kalmamış olmasına dikkat edilmelidir.

Makale gönderme sürecinde "[Telif Hakkı Sözleşmesi](#)" ile çalışma ve yazarlara ait bilgilerin yer aldığı "[Başlık Sayfası](#)" isimli bir dosya hazırlanarak makale dosyasından ayrı olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Başlık için notlar:

Makalenin adının Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmesi gerekmektedir.

Makale başlığının 20 kelimedenden daha fazla olmamasına özen gösterilmelidir.

Makalenin Türkçe ve İngilizce başlıkları 14 punto olarak düzenlenmelidir.

Makalenin Türkçe başlığı makalenin ilk sayfasında, özetten önce ve iki yana yaslı olarak verilmelidir.

Makalenin İngilizce başlığının makalenin ilk sayfasında, Türkçe başlıktan hemen sonra ve iki yana yaslı olarak verilmesi gerekmektedir. Başlık yazımında tek satır aralığı, öncesi 6 nk, sonrasında 6 nk boşluk bulunmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların "ilk harfler büyük" olacak şekilde verilmesi gerekmektedir.

Öz/Abstract için notlar:

Öz ve Abstract metinleri, belirtilen temel unsurlar kapsamında en az 150, en fazla 250 kelime olmak üzere hazırlanmalıdır. Anahtar kelime sayısı en az 3, en fazla 5 olmalıdır.

Yazı tipi Times New Roman ve 9 punto olmalıdır. Öz ve Abstract içindeki temel unsur başlıkları örnek tabloda gösterildiği gibi kalın, yazı tipi bold olmalıdır.

Öz ve Abstract, satır aralığı öncesi ve sonrası 0 nk, tek satır aralığı olacak şekilde hazırlanmalıdır.

Öz kısmı, araştırmanın amacı, yöntemi, bulguları, sınırlılıkları ve özgün değerini ifade edecek şekilde yazılmalıdır.

Öz kısmında paragraf başında girinti kullanılmamalı ve öz tek paragraf olarak yazılmalıdır.

**** NOT:** İngilizce dilinde yapılan çalışmalarda, yazarların Türkçe'ye hakim olmaması ya da Türkçe dil desteği talep etmeleri durumunda, Türkçe Öz kısımları, BÜSBD tarafından, İngilizce Öz'e uygun olacak şekilde eklenir.

Abstract için notlar:

Abstract metni gramer ve yazım kurallarına uygun olmalıdır.

Abstract ile Öz uyum içinde olmalı (madde, kavram, terim vb. sıralamalar), kullanılan kavramlar İngilizce literatürde kullanıldığı haliyle çevrilmelidir. Yazım marjları olarak Öz ile aynı olmalıdır.

Genişletilmiş Özet /Extended Abstract için notlar:

Genişletilmiş özetler, akademik çalışmaların uluslararası alanda atıf alabilme kapasitesini arttırmaktadır.

Bu nedenle genişletilmiş özetlerin tüm çalışmayı yansıtabilecek şekilde tasarlanması gerekmektedir.

Genişletilmiş özetin dili İngilizcedir. Makalenin yapıldığı disiplinin özellikleri de göz önüne alınmak kaydıyla, genişletilmiş özetin araştırmanın kavramsal çerçevesi, amacı, önemi, metodu, bulguları, sonuçları ve önerilerini kapsayacak şekilde oluşturulması gerekmektedir. Genişletilmiş özet, İngilizce özetin hemen altında, giriş bölümünün üzerinde verilmesi gerekmektedir. Genişletilmiş özet yeni bir sayfadan başlamalı, satır aralığı öncesi ve sonrası 0 nk, tek satır aralığı, yazı tipi Times New Roman ve 9 punto olacak şekilde hazırlanmalıdır.

İntihal (Benzerlik) Uyarısı:

Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yayın etiği gereği, dergiye gönderilen tüm makalelerin, hakem değerlendirmesine sunulmadan önce Turnitin programı ile dergi sekreteryası tarafından benzerlik taramasından geçirilerek kontrolü sağlanır. Benzerlik oranı olarak üst sınır kaynakça hariç %15'tir. Bu oranın üzerinde olan çalışmalar için düzeltme isteme ya da reddetme yetkisi sekreteryadadır. Ayrıca yazarlar tarafından da benzerlik raporunun sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Makale Yazım Kuralları

- Makaleler "Office Word" programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır (Tercihen Office 2010 ve üzeri).
- Makalelerin uzunluğu dergi formatında olup, 25 sayfayı geçmemelidir.
- Sayfa düzeni; Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
- Makaleler 11 punto ve "Times New Roman" yazı karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Makale metninin tamamı, satır aralığı; öncesi ve sonrası 6nk olarak hazırlanmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
- Paragraflarda girinti ayarı "Özel-ilk satır: 1 cm" olmalıdır, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır (Boşluklar enter tuşu ile bırakılmamalıdır).
- Yazarın adı ve soyadı makale başlığının sağ altında, 10 punto olarak belirtilmelidir. Yazarın unvanı, görev yeri, e-mail adresi ve ORCID bilgisi 9 punto olarak sayfa altı dipnot biçiminde gösterilecektir (*Bu bilgiler mizanpaj aşamasında tarafımızca eklenecek olup, yazar (lar) sisteme makalelerini yüklerken bu bilgilere yer vermemelidir.*
- Atıflar metin içerisinde "bağlaç yöntemi" kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise, sayfa altında dipnot şeklinde ve 9 punto olarak ifade edilmelidir. Metin içerisinde atıflar yazar (lar) ın soyadı ve kaynağın yılı şeklinde yapılmalıdır (örn; Bozkurt ve Gümüş, 2019). Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır (örn; TÜİK, 2021).
- Atıf gösteriminde bütün bir esere atıfta bulunulurken sayfa aralığı belirtilmemelidir. Çalışma içerisinde de zorunlu olmayan durumlarda, atıf gösteriminde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
- Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük ve kalın yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir.
 1. AAAA AAAA
 - 1.1. Aaaa Aaaaa
 - 1.1.1. Aaaa aaaaa
 - 1.1.2.1. Aaaa aaaaa

GİRİŞ (Tüm ana başlıklar 11 punto- tamamı büyük harf ve kalın yazı tipi olmalıdır)

Makalenin tüm içeriği 11 puntoda yazılmalıdır. Giriş bölümünde, yapılan çalışma ile ilgili olarak güncel literatürdeki temel kavramlar, kuramsal gelişim ve yaklaşımlar ile araştırmadaki problem durumu, amaç, önem, hipotezler, varsayımlar, sınırlılıklar vb. yer almalıdır. Bu bölüm yeni bir sayfadan başlatılmalıdır.

1. KURAMSAL/KAVRAMSAL ÇERÇEVE (Tüm ana başlıklar 11 punto, tamamı büyük harf ve kalın yazı tipi olmalıdır)

1.1. Alt Başlık (İkinci derece alt başlıklar 11 punto, her sözcüğün baş harfleri büyük ve kalın yazı tipi olmalıdır)

1.1.1. Alt başlık (Üçüncü derece alt başlıklar 11 punto, sadece ilk sözcüğün baş harfi büyük ve kalın yazı tipi olmalıdır)

1.1.1.1. Alt başlık (Dördüncü derece alt başlıklar 11 punto, sadece ilk sözcüğün baş harfi büyük ve kalın, italik yazı tipi olmalıdır)

Tablo, Şekil, Grafik ve Resim Gösterimi

- Her tabloya, şekile, grafiğe ya da resime bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil, grafik ya da resmin üstünde, sayfaya ortali, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 11 punto olarak yer almalıdır.
- Tablo, şekil, grafik ya da resim metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde, sayfanın ortasına hizalı bir şekilde ayarlanmalıdır.
- Tablo, şekil, grafik ya da resim sayfa yapısının dışına taşmayacak, kolaylıkla okunacak şekilde ayarlanmalıdır.
- Tablo, şekil, grafik ya da resim isimleri üstte, kaynak ise altta gösterilmelidir.
- Tablo, şekil, grafik ya da resim altında gösterilen kaynaklar 9 punto ve ortaya hizalı olmalıdır.
- Tablo, şekil ve grafik içi metin 9 punto, öncesi ve sonrası 0nk, tek satır aralığı olarak hazırlanmalıdır. Tablolarda sütun çizgileri ve dış kenarlıklar olmamalı, tablolar sadece satır çizgileri olacak biçimde hazırlanmalıdır. Vurgulanmak istenen yerler kalın yazı tipi ile gösterilebilir.
- Başlık ve kaynak gösterim satır aralığı, makale metni genel yapısındaki gibi önce ve sonra 6 nk olacak şekilde ayarlanmalıdır.
- Tablo, şekillere ve grafiklere ait dipnotlar; altta sola yaslı (girintisiz) ve 8 punto olmalıdır. Kaynak gösterimi Soyad ve Yıl olacak şekilde ve parantez içinde olmalıdır. Örn; (Gümüş, 2017).

KAYNAKÇA

Makalede kullanılan her türlü kaynak, kaynakça bölümünde yer almalıdır. Makale içinde atıf yapılmayan kaynaklara ise kaynakça kısmında kesinlikle yer verilmemelidir. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en yeni tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça girintisi (Asılı – 1 cm) olarak ayarlanmalıdır. Kaynak Gösterme Şekilleri APA 7 stiline göre olmalıdır (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>).

Akademik Dergi Makaleleri

- Bir dergi makalesinde DOI varsa, kaynakçada DOI eklenmelidir.
- Her zaman bir dergi makalesi için sayı numarası eklenmelidir.
- Dergi makalesinin DOI'si yoksa ancak okuyucular için çözülecek bir URL'si varsa (örneğin, bir veri tabanının parçası olmayan çevrimiçi bir dergiden geliyorsa), makalenin URL'si referansın sonuna eklenmelidir.

Tek Yazarlı Dergiler

Cümle sonu atıf: (Winter, 2011).

Metin içi atıf: Winter (2011)

Kaynakça: Winter, S. G. (2011). Understanding dynamic capabilities. *Strategic Management Journal*, 24(10), 991-995. <https://doi.org/10.1002/smj.318>

İki yazarlı dergiler

Cümle sonu atıf: (Linden ve Teece, 2018)

Metin içi atıf: Linden ve Teece (2018)

Kaynakça: Linden, G. ve Teece, D. J. (2018). Remarks on Pisano: Toward a prescriptive theory of dynamic capabilities. *Industrial and Corporate Change*, 27(6), 1175–1179. <https://doi.org/10.1093/icc/dty047>

Üç ve daha fazla yazarlı dergiler

Cümle sonu atıf: (Prayag vd., 2016)

Metin içi atıf: Prayag vd. (2016)

Kaynakça: Prayag, G., Hosany, S., Muskat, B., ve Chiappa, G. Del. (2016). Understanding the relationships between tourists' emotional experiences, perceived overall image, satisfaction, and

intention to recommend. *Journal of Travel Research*, 56(1), 41–54.
<https://doi.org/10.1177/0047287515620567>

Bilgileri eksik olan akademik dergiler

Dergi cilt, sayı ve/veya makale veya sayfa numaralarını kullanmıyorsa, eksik öğeler referanstan çıkarılmalıdır.

Cilt numarası olmayan makaleler

Kaynakça: Stegmeir, M. (2016). Climate change: New discipline practices promote college access. *The Journal of College Admission*, (231), 44–47.
https://www.nxtbook.com/ygsreprints/NACAC/nacac_jca_spring2016/#/46

Sayı numarası olmayan makaleler

Kaynakça: Bastick, Z. (2017). Would you notice if fake news changed your behavior? An experiment on the unconscious effects of disinformation. *Computers in Human Behavior*, 116, 1-12.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106633>

Sayfa aralığı belli olmayan dergiler

Kaynakça: Butler, J. (2017). Where access meets multimodality: The case of ASL music videos. *Kairos: A Journal of Rhetoric, Technology, and Pedagogy*, 21(1).
<http://technorhetoric.net/21.1/topoi/butler/index.html>

Kitaplar

- Kitabın yazarının, yayın yılının, başlığının ve yayıncısının belirtilmesi gerekmektedir. Hem basılı kitaplar hem de e-kitaplar için aynı biçim kullanılmalıdır.
- Telif hakkı tarihi yayın tarihinden farklı olsa bile, kitabın telif hakkı sayfasında gösterilen telif hakkı tarihi referansta yayın yılı olarak kullanılmalıdır.
- Baskı sayısı, italik olmadan, başlıktan sonra parantez içine eklenmelidir.
- Kitap bir DOI içeriyorsa, DOI yayıncı adından sonra referansa eklenmelidir.
- Yayıncı konumu (şehir/ülke) **eklenmemelidir**.
- DOI'siz e-kitabın okuyucular için çözülecek sabit bir URL'si varsa, referansa kitabın URL'si eklenmelidir. Veritabanının adı referansa dahil edilmemelidir.
- E-kitap akademik bir araştırma veritabanından alınmışsa ve DOI veya sabit URL'ye sahip değilse, kitap referansı yayıncı adından sonra sonlandırılmalıdır. Veritabanının adı referansa dahil edilmemelidir. Bu durumda referans basılı bir kitapla aynıdır.

Cümle sonu atfı: (Ada, 2021).

Metin içi atfı: Ada (2021)

Kaynakça: Ada, S. (2021). *Pandemi sonrası dönemde yeni dijital normal* (2. Baskı). Nobel Kitap.
<https://doi.org/10.1037/00001xx8-000>

Kaynakça: Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Penguin Books.

Kaynakça: Svendsen, S., ve Løber, L. (2020). *The big picture/Academic writing: The one-hour guide* (3rd digital ed.). Hans Reitzel Forlag.

Editörlü kitaplarda kitap bölümü

- Akademik araştırma veritabanlarından düzenlenmiş kitap bölümleri de dâhil olmak üzere hem basılı hem de e-kitap düzenlenmiş kitap bölümleri için bu biçim kullanılmalıdır.
- Bölümde DOI varsa, yayıncı adından sonra referansa DOI bölümü eklenmelidir.
- Yayıncının konumu (şehir/ülke) dâhil edilmemelidir.
- Basım bilgileri, virgülle ayrılmış olarak bölümün sayfa aralığı ile aynı parantez içine eklenmelidir.
- Sayfalandırılmamış kitap bölümleri için sayfa aralığı referanstan çıkarılmalıdır.

Cümle sonu atf: (Aron vd., 2019; Dillard, 2020; Thestrup, 2010).
Metin içi atf: Aron vd. (2019), Dillard (2020) ve Thestrup (2010)

Kaynakça: Aron, L., Botella, M., ve Lubart, T. (2019). Culinary arts: Talent and their development. R. F. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius, ve F. C. Worrell (Ed.), *The psychology of high performance: Developing human potential into domain-specific talent* içinde (s. 345–359). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000120-016>

Kaynakça: Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. M. B. Oliver, A. A. Raney, ve J. Bryant (Ed.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde (4. Baskı, s. 115–129). Routledge.

Kaynakça: Thestrup, K. (2010). To transform, to communicate, to play: The experimenting community in action. E. Hygum ve P. M. Pedersen (Ed.), *Early childhood education: Values and practices in Denmark* içinde. Hans Reitzels Forlag.

Yazarı olmayan kitap ya da sözlük

Yazarı olmayan kitaplarda, sözlüklerde veya ansiklopedilerde eser adı verilmelidir.

Metin içi atf: The Australian Oxford dictionary (1999)
Cümle sonu atf: (The Australian Oxford dictionary, 1999).

Kaynakça: *The Australian Oxford dictionary* (3. Baskı). (1999). Oxford University Press.

Yazarı kurum olan/kurum yayını olan materyaller

Cümle sonu atf: (Australian Bureau of Statistics, 2000).
Metin içi atf: Australian Bureau of Statistics (2000)

Kaynakça: Australian Bureau of Statistics. (2000). *Population by age and sex*. Australian Capital Territory.

Kongre, Konferans, Bildiri vb toplantılarda sunulan yayınlar

Cümle sonu atf: (Kushilevitz ve Malkin, 2016).
Metin içi atf: Kushilevitz ve Malkin (2016)

Kaynakça: Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme [bildiri sunumu]. *Akademik Bilişim Konferansı*. Eskişehir.

Tezler

- Bir tez, ProQuest Dissertations and Theses Global, PQDT Open veya YÖK TEZ gibi bir veri tabanından, bir kurumsal havuzdan veya bir arşivden elde edildiğinde yayınlanmış kabul edilir.
- Veri tabanı tezlere yayın numaraları atıyorsa, yayın numarası tez veya tezin başlığından sonra italik olmadan parantez içine eklenmelidir.

Cümle sonu atf: (Crown, 2014).

Metin içi atf: Crown (2014)

Kaynakça: Kabir, M. J. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty* [Doktora Tezi]. Wilmington University

Kaynakça: Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Yüksek lisans tezi]. University of Virginia.

Gazete makaleleri

- Referansın kaynak ögesinde, gazetenin başlığı italik olarak yazılmalıdır.
- Gazete makalesinin okuyucuların erişimine açık bir URL'si varsa, makalenin URL'si referansın sonuna eklenmelidir. Makale için cilt, sayı ve / veya sayfa numaraları eksikse, bu ögeler referanstan çıkarılmalıdır.
- Gazete makalesinin basılı versiyonu kullanıldıysa, gazete başlığından sonra makalenin sayfası veya sayfaları belirtilmelidir. Sayfalardan önce "s" veya "ss." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.
- Makale bir haber web sitesindeyse (ör. CNN, HuffPost), ilişkili bir günlük veya haftalık gazeteye sahip olmayan bir siteyse, bunun yerine bir haber web sitesindeki web sayfası biçimi kullanılmalıdır.

Cümle sonu atf: (Carey, 2019; Harlan, 2013; Stobbe, 2020)

Metin içi atf: Carey (2019), Harlan (2013) ve Stobbe (2020)

Carey, B. (2019, Mart 22). *Can we get better at forgetting?* The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/03/22/health/memory-forgetting-psychology.html>

Harlan, C. (2013, Nisan 2). *North Korea vows to restart shuttered nuclear reactor that can make bomb-grade plutonium.* The Washington Post, A1, A4.

Stobbe, M. (2020, Ocak 8). *Cancer death rate in U.S. sees largest one-year drop ever.* Chicago Tribune.

Çeşitli organizasyonlara ait internet sitelerindeki internet sayfaları

Bireysel yazarların olmadığı bir kuruluşun web sitesindeki bir sayfa için, yazar olarak kuruluşun adı kullanılmalıdır. Tarih olarak gün, ay, yıl şeklinde ayrıntılı gösterime dikkat edilmelidir. Web sayfasının başlığı italik olmalıdır ve referans URL ile bitirilmelidir.

Cümle sonu atf: (World Health Organization, 2018)

Metin içi atf: World Health Organization (2018)

Kaynakça: World Health Organization. (2018, Mayıs 24). *The top 10 causes of death.* <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/the-top-10-causes-of-death>

NOT: daha fazla ayrıntı için APA7 yazım kurallarını inceleyiniz.

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ

Ayazağa-Maslak Yerleşkesi

Ayazağa - Sarıyer / İST. Faks: 0212 289 64 90

Beylikdüzü Yerleşkesi

Beykent - Büyükkçekmece / İST. Faks: 0212 872 28 30

Hadımköy Yerleşkesi

Akçaburgaz Mevkii - Esenyurt / İST

Taksim Yerleşkesi

Sıraselviler - Beyoğlu / İST. Faks: 0212 243 02 78

Beykent Üniversitesi Çağrı Merkezi
beykent.edu.tr - info@beykent.edu.tr
444 1997